

ΓΙΑΝΝΗ ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Ορεινοί

και

Μεθοριοί

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΜΑΡΤΥΡΙΑ

ΑΘΗΝΑ 1972

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΓΙΑΝΝΗΣ ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

Γεννήθηκε στην Κόνιτσα. Σπούδασε νομικά στην 'Αθήνα και στο Παρίσι. Ζεί στην 'Αθήνα. Για το βιβλίο του: «Παζαριού 'Ανατομή», (πρώτο τής σειράς «Νεοελληνική Πολιτιστική Μαρτυρία») έγραψαν:

«...Δέν είναι οί θεωρίες και οί ιδέες που κάνουν τò βιβλίο του κ. Λυμπεροπούλου, άξιανάγνωστο. Είναι ή ζωντανή και γραφική παράσταση ένòς κόσμου και μιὰς κοινωνίας, που όσο και αν ανήκουν όριστικά στο παρελθόν, δέν παύουν νά μάς συγκινούν γιατί στην έποχή τους αποτελούσαν έκφραση αύθεντικής ζωής. Και ή άξία του βιβλίου, σ' αυτό άκριβώς έντοπίζεται: ότι περιγράφοντάς τα, κατορθώνει νά διατηρήση τήν αύθεντικότητά τους...».

Βάσος Βαρίκας: «ΒΗΜΑ», 11)7)71

«...Ένα παιδί κι ένας σοφός συνεργάστηκαν για νά πλαστούν αυτές οί άξιόλογες σελίδες, που και γραφικότητα έχουν και πολλά μάς μαθαίνουν, άπάνω σέ κάποιες ιδιοτυπίες και έλαττώματα του έθνικού μας χαρακτήρα. Αυτό τò ιδιόρρυθμο πεζογράφημα είναι και έργο ποιητικής μνήμης και μιὰ πολύ προσωπική λογοτεχνική επένδυση ζωηρά χρωματισμένη...

'Ανδρέας Καραντώνης: ΕΙΡΤ έκπομπή 25)6)71

«...Έ τολμηρή σκέψη νά συναρτήση τήν πνευματική ύψη αυτού του χάρου με τή λαογραφική φυσιογνωμία και τις άξίες της στον κορμό μιὰς αφήγησης, σ' ένα ήρεμο κλίμα καλλιεργημένης έκφρασης, κάνουν τò έργο τούτο, νά έχη ένα ένδιαφέρον άπρόοπτης γοητείας... Γιατί πρόκειται για ένα διανοούμενο που άνοιγμένος σ' ένα όρίζοντα πλατύτε-ρων θεωρήσεων, κατορθώνει νά αξιοποιήση τήν ιστορία, τήν μνήμην και τήν κουλτούρα τής ιδιαίτερης πατρίδας του, προσφέροντας έτσι μιὰ πνευματική όντότητα άπ' τις ίδιες της τις ρίζες... Τò έργο τούτο είναι ένα έργο άξιοπρόσε-χτο και σά λογοτέχνημα και σάν ύπόστρωμα για τήν ά-ξιολόγηση στις διαστάσεις τών καιρών μας, τών δυνατο-τήτων που έχουμε. Κοντά σ' αυτά ό συγγραφέας έχει άνε-ση έκφρασης, καλλιεργημένη γλώσσα και έλλειπτική άρχι-τεκτονική, ώστε νά φτάνη στην ολοκλήρωση...».

Δ. Κόκκινος: «'Ηπειρωτ. Έστία», τ. 223—224, σελ. 760

№ 91

Όρειοί και ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΑΣΙΔΗ ΝΙΤΣΙΑΚΟΥ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΑΣΙΛΗ ΜΙΤΣΑΚΟΥ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

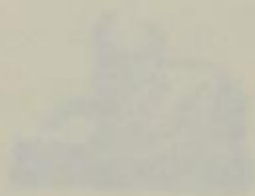
ΓΕΛΑΝΗΣ ΑΓΜΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Ὀρεινοὶ καὶ μεθόριοι

III

Ὀρεινοὶ καὶ μεθόριοι

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Υπεύθυνος ἔκδοσης
ΓΕΛΑΝΗΣ ΑΓΜΕΡΟΠΟΥΛΟΥ
Ὁδὸς Ἐλευθέρου 2 - Ἀθήνα - Τηλ. 613.651

ΑΘΗΝΑ 1972

Ορίσθησαν οι κριτές

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Υπεύθυνος Έκδοτης

ΓΙΑΝΝΗΣ ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

Άλεξ. Σούτσου 5 - Άθήνα - Τηλ. 613.661

ΓΙΑΝΝΗ ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Νεοελληνική πολιτιστική μαρτυρία

III

’Ορεινοί και μεδόριοι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΑΘΗΝΑ, 1972

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ

III

ΟΡΓΑΝΟΙ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ

Εθνική Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ

ΑΘΗΝΑ 1972

Πετρωμένοι μυῶνες

«Πολιτεία κατοικημένη ἀπὸ πυγολαμπίδες καλοκαιριάτικης νύχτας...».

Γαγαδιό!

Τὸ χῶμα σου καίει!

Ἄκουμπῶ τὸ δάχτυλό μου πάνω στὸ πλακόστρωτο τῆς ἐκκλησιᾶς κι αἰσθάνομαι—σὰ νᾶνοιξαν τῆς γῆς οἱ πόροι—γὰ μὲ χαϊδεύη τὸ ἐρωτικό τρεμούλιασμα τῶν τριζόνιων...

Λαχανιασμένη κι ἄφρονή ἡ νύχτα τοῦ θεριστῆ, κείνου τοῦ θεριστῆ στὰ δύσκολα χρόνια τῆς κατοχῆς, ἤρθε καὶ καταλάγιασε ἀνάσκελα, πάνω στὰ πυραχτωμένα ἐλόγυρα πεζούλια.

Οἱ μαῦροι λάκκοι, κανάλια ἐπίβουλα τῆς ποταμιᾶς, καὶ τοῦ μικροῦ παραπόταμου κάμπου, πὺ τὸν ἔλεγαν Ἄντζερούχι, ἔφεραν ἀσταμάτητα, μαζὺ μὲ τὶς εὐωδιές τοῦ ἀνθισμένου πρώιμα καλαμποκιοῦ—πνοή βασιλικοῦ—καὶ τὶς ὑποψίες, τῆς ἐπικείμενης ἐπίθεσης τῶν Γερμανῶν....

Δέχτηκα μόνος μου, γὰ μείνω πρῶτο νούμερο στὴ νυχτερινῆ θάρδια, γιὰ ν' ἀφίσω τοὺς ντόπιους, γὰ βροῦν λίγης ὥρας ξεκούραση, ὕστερ ἄπόναν σκληρὸ κι ἐπίμονο ἡμερήσιο κάματο.

Νὰ χαλαρώσουν τ' ἀνήμπορα μέλη τους. Νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τ' ἀδυσώπητο δάγκωμα τοῦ φόβου.

«...Τὰ καλοκαίρια χανόμαστε μέσα στὴν ἀγωνία τῆς μέρας πὺ δὲν μπορούσε γὰ ξεφυχήση... ..»

...Μακρὺς, σταχτὺς κι' ἐφιαλτικὸς ποῦναι ὁ χρόνος σὲ τέτοιες ὥρες...!

Οὐτ' ἓνας φεγγίτης ν' ἀνοίξω γιὰ φῶς. Οὐτ' ἓνα ἀστράκι γιὰ συντροφιά...

Ἄναρωτιέμαι μέσ' τὴν ἀκραία ἀγωνία τῆς μοναξιᾶς, ποῦ οὐρλιάζει στὰ μηνίγγια μου:

— Τάχα σὲ ποιὸν τόπο, μακρὰ πὸ μᾶς, νὰ ποτραδήχτηκε τώρα ἡ Γαλήνη;

*
**

Ἕνα μπαλκόνι κι' ἓνα ψηλὸ παράθυρο, πάνω ἀπὸ μυρῶνες ἀτέλειωτους λόφους; εἶναι τὸ Γαναδιό.

Κι' ἀπὸ κεῖ μακρὰ, στὸ ἀπροσδιόριστο βάθος, ἔχεις τὴν αἴσθηση τοῦ κάμπου τῆς Κόνιτσας. Σὰν ἓνα κενὸ ποῦ διαγράφεται κι' ἀντιφεγγίζει, κάτω ἀπ' τὰ κόκκινα σύννεφα τῆς δύσης, ἀνάμεσα στὰ κλειστὰ βουνά...

«...Μᾶς φάνηκε παράξενο ποῦ κάποτε μπορέσαμε νὰ χτίσουμε. Τὰ σπίτια, τὰ καλύβια, καὶ τὶς στάνες μας...».

Ἐδῶ. Σ' αὐτὲς τὶς πέτρες. Σ' αὐτὲς τὶς ἀπλησίαστες ράχες. Καὶ νὰ θεμελιώσουμε μιὰ ψυχὴ, «στὰ πετρωμένοι μυῶνες κυκλώπων» στὶς ρίζες τῶν ἀτέλειωτων βουνῶν, καὶ μιὰ μνήμη ποῦ καίει, «ἄκαυτη θάλασσα».

«...Μνήμη τοῦ λαοῦ μας σὲ λέγε Πίνδος...».

Τὸ πλακόστρωτο τῆς ἐκκλησιᾶς, μ' ἓνα γύρο πεζούλια, κάτω ἀπὸ τὸ γέρικο φράξο καὶ τὸν ξεκοιλιασμένο πλάτανο, σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῶν σοκακιῶν, ποῦ τὸ περιζῶνουν, εἶναι καὶ τὸ Μεσοχώρι.

Ἄπ' τὴ μεριά τοῦ βουνοῦ, τὸ Μεσοχώρι τοῦτο, ἔκλεινε μὲ τὸ ἀμιλικό. Διώροφο κτίριο. Στὸ ἰσόγειο ρημαγμέν' ἀχούρια. Καὶ στὸν πρῶτο ὄροφο οἱ κάμαρες. Σὰν ἐγκαταλειμμένες φωλιές πελαργῶν. Σπασμένα παράθυρα. Πόρτες ὀρθάνοιχτες. Ἕνα κλαρί τοῦ πλά-

τανου, ὄρηκε ξέφραγο μαντρί, καὶ μπήκε μέσα. Ἀσάλευτο βαθὺ σκοτάδι. Οἱ κάπνες τῆς φωτιάς, ποὺ ἄλλοτε, τὰ βράδια ἀναθε νὰ φέξη, νὰ ζεστάνη καὶ νὰ «μαλακώση» τοὺς περαστικούς ἀπ' τὸ χωριὸ «αὐθεντικούς ἀνθρώπους», ὅπως ἔλεγαν κεῖνα τὰ χρόνια, ἔσους δούλευαν τὸ Τούρκικο Δημόσιο...

Τὴν ἔγνοια τότε τοῦ ἀμιλικοῦ, (νᾶναι καθαρὸ, νᾶχη ξύλα γιὰ φωτιά, νᾶχη ψάθες, μπρίκια, καντήλι τοῦ περελαίου, λαγίγια, καὶ τ' ἀναγκαῖα γιὰ τὸ προσφαί) εἶχεν ὁ Ἀμίλης — ὁ Μαχπίρ Ἔβελ. — Ἀξίωμα, ποῦρχονταν ὕστερ' ἀπ' τὸ Μουχτάρη—Πρόεδρο, τῆς παλιᾶς κοινοτικῆς αὐτοδιοίκησης.

Τὰ ἔξοδα τοῦ ἀμιλικοῦ, ὁ μισθὸς τοῦ ἀμίλη, καὶ τὸ «προσχοζούρι» (πρόσθετες φροντίδες), ἔπεφταν στὴν πλάτη ὅλου τοῦ χωριοῦ, ἢ καμμιά φορά, μόνο τῶν εὐπόρων. Γιατὶ αὐτοὶ ἦταν ποὺ νοιάζονταν περισσότερο ἀπ' ὅλους, ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπ' τὴν φροντίδα «γιὰ τὰ κονάκια». Ἦταν ἐποχές, ποὺ ἀντὶ γιὰ ἀμίλη, τοῦτα τὰ ὄρεινά χωριά τῆς Ἠπείρου, εἶχαν ἀμίλισσες. Ἐνδειξὴ κι' αὐτὸ τῆς μόνιμης ἀπ' τὸν ξενητεμὸ λειψανπρίας...

«Ἡ εὐρισκόμενη χωριανή δι' ὅλην τὴν κυνότητα τοῦ χωριοῦ μας, ἐσημφονήσαμε διὰ κηνὴν ἀμίλισσα, τὴ γιάναινα..., ἀπὸ σήμερον διὰ ἓνα ὁλόκληρο χρόνον μὲ τὰς κάτω συμφωνήσας... αὕτη ἠπόσχεται καὶ ἠποχρεοῦται ἀπὸ τὸ κοινὸν τῆς χώρας μας ὅτι νὰ δέχετε κάθε ἀπεραστικούς ἀνθρώπους, ὅπου νὰ ἔρχοντε διὰ δολίαν καὶ δόσιμον τοῦ χωριοῦ μας καὶ καπητάνον (δηλαδὴ δερβέναγαν) ἕως ἑπτὰ στόματα, γιόμα καὶ βράδυ μόνον καὶ ἐὰν καθήσουν περισσότερο νὰ πληρόνη εἰς αὐτὴν τότες πρὸς τρία γρόσσα τὴν ἡμέρα γιόμα καὶ βράδυ τὸν πεζόν, ἂν δὲ ἔχη ἄλογον, καὶ καθήση περισσότερο, ἀπόνα γιόμα καὶ βράδη, νὰ τῆς πληρόνη πρὸς γρόσσα ἕξ, ἠποχρεοῦται νὰ δεκτῆ, καὶ ἐν παληκάρη τὴν ἡμέρα, καθὸς ἢ ἰδία ὑπόσχετε καὶ μὲ ἐδικὰ τῆς ἔξοδα διὰ δύο μῆνας λογαριάζοντας αὐτάς, ἂν περισσότερο νὰ τὴν πληρώνη ἢ κηνότης μὲ τὴν ἄνω συμφωνήαν, ἂν ὀλιγότερον ἀπὸ τοὺς δύο μῆνας νὰ πληρόνη αὐτὴ πρὸς τρία γρόσσα τὴν ἡμέρα καὶ διὰ ὅλα αὐτά

ὑπόσχεται καὶ ὑποχρεοῦται ἡ κηρότης νὰ τῆς δόση γρόσσα «ξακόσια (N. 600) διὰ ἓνα ὁλόκληρο χρόνο ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ ἠποφενόμεθα...». 1848 τὴν α 10) βρίου...».

Ἔτσι, κεῖνα τὰ χρόνια τὸ ἀμιλικὸ ἦταν ἡ «ὀπὴ διαφυγῆς», καὶ γλύτωναν τὰ σπίτια τῶν χωριῶν ἀπ' τὸ κονάκι τῶν «αὐθεντικῶν», εἴτε πεζοὶ ἦταν αὐτοί, εἴτε κουσιάδες (καβαλλαρέοι), σὰν ἔφταναν στὸ χωριὸ «διὰ δολίαν καὶ δόσιμον»... πὺ λέει, τὸ ἔγγραφο...

«Ἄλλος μπέης, ἄλλα λάδια».

Κολλητὰ στ' ἀμιλικό, ἡ θολωτὴ βρύση.

Κελάριζε νυχτόμερα τὸ νερὸ ποῦ πεφτε στὴ γαδούρα, μέσ' τὴν πέτρινη γούρνα...

«Σβῆσε τὸ φῶς καὶ κοιμήσου.

Τ' ἀκοίμητο πάντα

μουρμούρισμα τῆς παλιᾶς βρύσης

ἀντηχεῖ μονάχα...».

Ὡραῖο κι' ἀρχοντικὸ δεῖγμα, τῆς ντόπιας παραδοσιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς, γιὰ βρύσες. Μ' ἓνα ἀπλὸ ἀνάγλυφο, ξορκιστικὸ σταυρὸ, στὸ τύμπανο.

Πίσω ἀπὸ τὴ βρύση, ὅσο ἦταν μπορετὸ νὰ ἰδῆς καὶ νὰ διαιθανθῆς μέσ' ἀπ' τὴν ὀλοστρόγγυλη τρύπα, πὺ ἔχαινε ἀκριβῶς λίγο πιὸ πάνω ἀπ' τὸ ριζὸ τῆς γούρνας, σ' ἓνα ἀπροσδιόριστο βάθος, κατέβαιναν μὲ τὴ δροσιὰ καὶ τὴν ἀγριάδα τῆς «Λουπότσανης», ὅλοι οἱ ὑπόγειοι χυμοὶ τοῦ δάσους... Κι' ἀκουγες νᾶρχεται, ἀπὸ κεῖ μέσα, ἓνας ὑπόκωφος, χθόνιος, τριγμός. Τοῦτο τὸν τριγμὸ, τοῦτον τὸν παράξενο κρότο, τὸν προαιώνιο, τὸν σεισμικὸ, φαίνεται πὺς ἀφουγκράζονταν τ' ἀγαθὰ βόδια, ὅσο πλησίαζαν τὴ βρύση, σὰν γούρναγαν ἀργὰ τ' ἀπόγεμα ἀπ' τὴ βοσκὴ, κι' ἀνασήκωναν πανικόβλητα τὶς θαρειῆς τράχηλές των, ἀνοιγαν τὰ στεγνά τους ρουθούνια, μὲ μιὰν ἀγωνία θανάτου, πὺ ξέσπαγεν, εὐθὺς ὡς ἀντίκρυ-

ζαν τὸ νερό, σ' ἓνα στεντόρειο μυκηθμό, συντελείακό, πούφερνέ στο χωριὸ συθέμελο ρίγος.

Λένε πῶς τοῦτα τὰ ζῶα καὶ κάτι πτηνά, ἔχουν τὸ ἔνστικτο, ἀπὸ τέτοιους ὑπόκοφους κρότους γὰ προαισθάνονται τὸ σεισμό...

Σὰν μητρικός μαστός, ζείδωρος, πὺ προσφέρει ἀπλόχερα καὶ δίχως ὑστεροβουλία, πολύτιμο στοιχείο ζωῆς, λογαριάζεται στα χωριά, ἢ βρύση. Πραγματικὴ Μάνα.

Ἄπ' αὐτὴν ξεκίνησεν ἡ ζωὴ. Καὶ χάρη σ' αὐτὴν, ἀπλωσαν ὀλόγυρα τὰ σπίτια.

Ἄράπηδες καὶ λάμιες, νεράϊδες καὶ δράκοι, τῶν παλιῶν καιρῶν, πὺ εἶχαν τὴ μορφή ἐξόκοσμων τεράτων, φτερωτοὶ ἢ τετράποδες, μὲ γλῶσσες καὶ οὐρὲς φιδιῶν, ξαγροπνοῦν δίπλα τῆς. Πότε, πνέματα τοῦ καλοῦ, γιὰ νὰ φυλάνε τὸ νερό. Καὶ πότε, πνέματα τοῦ χάους, γιὰ νὰ τὸ στερεοῦν.

Ἐπιδιώσεις παμπάλαιες, λατρευτικῶν δοξασιῶν καὶ προσωποποίηση τοῦ ὑγροῦ στοιχείου, πὺ μπερδεύονται, μὲ τὴν ἀνθρώπινη λαχάρα τοῦ κυνηγημένου, γιὰ κάποιο ἀποκούμπι καὶ μὲ τοὺς θρύλους πὺ γεννήθηκαν στα δύσκολα χρόνια, τὰ ἐφιαλτικά, τῆς πρώτης ἐγκατάστασης.

Οἱ παλιοὶ μαστόροι, χτίστες καὶ πελεκάνοι, πὺ μέτραγαν πολὺ, στ' ἀνθρώπινα χτίσματα, τὸ εἰδικὸ λειτουργικὸ τους θάρρος, δίχως νὰ παραμερίζουν τὴν ἀποτρόπαια ἐπιθυμία, τὸ ξόρκισμα τῶν «στοιχειῶν» καὶ τὸν «εἰκαστικὸ εὐφημισμὸ», ὅταν ἔπαιρναν γὰ χτίσουν καὶ γὰ στολίσουν βρύσες, πλησίαζαν «τὸ θέμα», τοῦτο τὸ ζωντανὸ στοιχείο, πὺ κύλαγε καθαρὸ καὶ δροσερὸ μπροστὰ στα μάτια τους—τὴ βρυσομάνα, ὅπως ἔλεγαν—μ' αἴσθημα βαθειᾶς εὐγνωμοσύνης γιὰ τὴν προσφορά του, μ' ἀπόλυτο σεβασμὸ πρὸς τὴν ἀνθρώπινη ἀνάγκη, ἀλλὰ καὶ μ' ἓνα δέος δεισιδαιμονικό.

Σ' ὅποια μορφή κι' ἂν χτίζονταν οἱ βρύσες, τοῦ μεσοχωριοῦ καὶ τῶν σταυροδρομιῶν, σκεπαστὲς ἦταν, ἢ τρίπλευρες δίχως στέγη ἢ ἀπλὲς μονόπλευρες, μὲ τὰ πεζούλια ἀπέξω ἢ τὰ πεζούλια ἀπὸ μέσα, μὲ στέγη ξύλινη ἢ πέτρινη θολωτὴ, μὲ γούρνα ἢ δίχως

γούρνα, φρόντιζαν πρὶν ἀπ' ὄλα, ἀπὸ τῆ μιᾶ μεριά, ν' ανταποκρί-
νονται στὸ ψυχολογικὸ κλίμα τῆς εὐγνωμοσύνης, στὸ

«Πιὲς καὶ συχώρα με»

ποὺ χάραξε, τόσο ἐκφραστικὰ κείνος ὁ παλιὸς κι' ἄγνωστος πελε-
κάνος. Κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη, νὰ ἐξουδετερώσουν τὴν ἀπειλὴ τοῦ «κα-
κοῦ», ποὺ ἔβγαινε μέσ' ἀπ' τὰ σπλάχνα τῆς γῆς. Κι' ἔτσι πάσχι-
ζαν, νὰ κάνουν ἓνα χτίσμα, ἀρχιτεκτονικὰ ἀπλό, μὲ ντόπια πέτρα,
φιλόξενο, ἤρεμο, δίχως θριαμβολογίες, στὰ μέτρα τῶν ἀνθρώπων
τῆς περιοχῆς καὶ τοῦ περίγυρου, ἴδιο προσκυνητάρι, ποὺ πρὶν τὴν
ἀντλησὴ τοῦ νεροῦ, νὰ σοῦ ὑποβάλλῃ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ. Καὶ τὸ
στόλιζαν, στίς παραστάδες, στὸ τύμπανο, καὶ καμμιά φορὰ σ' ὄλο
κλήρη τὴν πρόσοψη μ' ἀνάγλυφα φυλαχτὰ σύμβολα. Στὴν πιὸ ἀ-
πλούστερη μορφή: Μ' ἓνα σταυρό, ἢ κάποια λουλούδι. Ρόδακες
καὶ κυπαρίσια. Καὶ στὴν πιὸ πολύπλοκη, μὲ ἥλιους, μὲ θηρία τε-
ρατόμορφα, ποὺ κυριαρχοῦν στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς βρύσης, μπλε-
γιμένα σ' ἀπροσδιόριστα σχήματα, μ' ἀνθρώπινες μορφές, ἄπλαστες
κι' ἀκίνητες, μ' ἐπιγραφές καὶ χρονολογίες...

Βέβαια, τοῦτες οἱ ἀπέριπτες βρύσες, τοῦ ὄρεινοῦ χώρου καὶ τῶν
μικρῶν οἰκισμῶν, δὲν ἔχουν καμμιά σχέση μὲ τίς θριαμβικὲς ἄ-
σπρες καὶ φανταχτερές κρῆνες τῶν πόλεων. Τίς μαρμάρινες. Τίς
στολισμένες μὲ λαμπρὰ μωσαϊκὰ καὶ πολύπλοκα γλυπτικὰ ἀραβουρ-
γήματα, ποὺ μοιάζουν περισσότερο μὲ τάφους καὶ θεατρικὲς σκηνο-
γραφίες.

Τίς κρῆνες, ποὺ μᾶς τίς ἔφεραν ἐδῶ, οἱ ἀπὸ καταβολῆς κό-
σμου διψασμένοι φύλαρχοι τῆς ἐρήμου, ὅταν κυριάρχησαν στὸν τό-
πο, κι' ἤθελαν νὰ ὑμνήσουν τὴν προσωπικὴ τους δόξα. Ἡ ἀκόμα
τίς κρῆνες, ποὺ ἔχτισαν ἀπὸ ματαιοδοξία, οἱ νεόπλουτοι ἔμποροι
μεταφέροντας ἀπὸ τὴ Δύση, σ' ἓνα τόπο, ποὺ ἡ ἀπλή γραμμὴ ἀ-
ποτελεῖ ἱερὴ παράδοση, τὴν ἀσφυκτικὰ πυκνὴ σύνθεση τοῦ μπα-
ρόκ, μὲ τὰ κέρατα τῆς Ἀμαλθείας, τίς φανταχτερές ἀχιβάδες, καὶ
τὰ ἐραλδικὰ σύμβολα.

Ἀπὸ τὴ βρύση καὶ πέρα, τράβαγε ὁ δρόμος, στενός, καλντε-
ριμένιος ἴσαμε τὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ. Τοὺς Τσανάδες.

Στά πρώτα βήματα, πάνω στο δρόμο, άριστερά, τὸ μοναδικὸ μαγαζὶ τοῦ χωριοῦ. «Ἡ ὡραία Ἑλλάς...». Πρὶν τὸ μαγαζὶ ἡ ξύλινη λόντζια, ποὺ χρησίμευε γιὰ πίστα καφενείου, ὅταν ὁ καιρὸς ἦταν καλός, καὶ γιὰ ἔκθεση χασάπικου, κάθε φορά, ποὺ ὁ μαγαζάτορας ἔσφαζε—ἔκοβε ὅπως ἔλεγαν—κανένα κασίκι ἢ ἀρνί. Ἀπ' τὰ σπάγια κι' αὐτό, μιὰ κι' ἡ ἐκχρηματισμένη οἰκονομία, σ' αὐτοὺς τοὺς τόπους, δὲν εἶχε καταφέρει ἀκόμα, γ' ἀντικαταστήση ὀλοκληρωτικὰ τὸν ἀντιπραγματισμὸ. Οὔτε καὶ καλά—καλὰ εἶχαν σπάσει οἱ φραγμοὶ τοῦ πρωτόγονου κλειστοῦ γεωργοποιμενικοῦ νοικοκυριοῦ. Μακρὰ ἡ διαδικασία. Καὶ δὲ βοηθοῦσαν, οὔτε ὁ τόπος, οὔτε οἱ καιροί. Καὶ θάσταξε πολὺ. Ἔτσι, ἀπ' τὴν ντόπια παραγωγή, μόνον τὸ κορκάρι—πανάκριθο στὴν ἀγορὰ τῆς Κόνιτσας—τὸ κρασί καὶ τὸ τσίπουρο, ἡ ξυλεία, τὸ βούτυρο, τὸ τυρὶ καὶ κάτι ὑφαντὰ τοῦ ἀργαλειοῦ, γίνονταν ἐμπόρευμα, κι' ἔπαιρναν τοὺς μακρυνοὺς δρόμους τῶν Παζαριῶν...

Τὸ κρασί καὶ τὸ τσίπουρο (ρακί) τῆς Μόλιστας, ἦταν φημισμένα κεῖνα τὰ χρόνια. Μόνον, ποὺ εἰσάχιστο ἀπ' αὐτὰ ἔφτανε στὸ Παζάρι τῆς Κόνιτσας. Τὸ περισσότερο, ἔμνησκε στὸ χωριὸ καὶ καταναλώνονταν ὀλοχρονίς στὰ σπίτια...

Λέγε μάλιστα, πῶς κάποτε, δυὸ παλιοὶ Μολιστινοί, σὰν τέλειωσε τὸν Ὀχτώβρη, ἡ ἀπόσταξη τῶν σταφυλιῶν, ἓνα πρωῖνό, πήρραν ἀπὸ μιὰ νταμιζάνα τσίπουρο ὁ καθένας καὶ τράδηξαν τὸ δρόμο τῆς Κόνιτσας, νὰ τὸ πουλήσουν στὸ Παζάρι.

Περπατώντας τὸν κατήφορο κουράστηκαν, ἔτσι, ποὺ ὅταν ἔφτασαν στὸ Κρυονέρι, ἔπεσαν κάτω σὰ ξεροί... Καὶ στρώθηκαν...

Κουδεντ'άζοντας ἐκεῖ, ἀντικρὺ, γιὰ κάμποση ὥρα, ὁ ἓνας ἀπ' τοὺς δυὸ, ἔνοιωσε τὸ λαρύγγι του στεγνὸ, καὶ σκέφθηκε πῶς δὲν ἦταν ἄσχημο, νὰ τὸ δρόσιζε μὲ λίγο τσίπουρο... Ἔλα ὅμως, ποὺ δὲν ἤθελε νὰ θίξη τὸ δικό του, ἀφοῦ ἦταν γιὰ πούλημα... Τοῦρθε, λοιπὸν ἡ ἰδέα γ' ἀγοράση ἀπ' τὸν ἄλλο...

— Γιὰ πούλημα δὲν τῶχεις τὸ ρακί, κουμπάρε;

— Λόγος νὰ γίνεταί; Καὶ βέβαια, ἀποκρίθηκεν ἐκεῖνος.

—Ἔ! Τότε, πάρε μιὰ δραχμὴ καὶ βάλε μου μιὰ κούπα...

Πῆρεν ὁ ἄλλος τὴ δραχμὴ καὶ λέγοντας: «Καλὴ ἀρχή», γιόμισε τὴν κούπα...

Ἔστερα ὁμῶς ἀπὸ λίγο, ὁ δεύτερος, σκέφτηκε πῶς μᾶλλον ἄδικα βασανίζονταν κι' αὐτὸς κρατώντας τὴ δραχμὴ στὸ χέρι, μ' ἓνα λαϊμὸ κατάστεγνο... Γι' αὐτό, καὶ ζήτησ' ἀπ' τὸν πρῶτο, ν' ἀγοράσῃ μιὰ δραχμὴ ρακί κι' αὐτός...

Ἦρθαν ἔτσι τὰ πράματα, ποὺ ὁ πρῶτος ἦταν ἀδύνατο νὰ τοῦ ἀρνηθῇ. Ἄλλωστε σκέφτηκε: «Γιὰ πούλημα δὲν τῶχω»;

Πῆρε, λοιπὸν πίσω τὴ δραχμὴ του καὶ γιόμισε τὴν κούπα τοῦ... πελάτη.

Ὅπως εἶναι φανερό, μιὰ τέτοια δουλειὰ ὅταν ξεκινᾷ, δύσκολα νὰ σταματήσῃ... Ὁ πρῶτος ἔχοντας στὰ χέρια του τὸ φράγκο, δὲ δίστασε νὰ πάῃ γιὰ δεύτερο ρακί... Τὸ ἴδιο μετὰ, ἔκανε κι' ὁ δεύτερος.... Κι' ἔτσι σιγά—σιγά, ἐκεῖ στὸ σταυροπόδι, καὶ μὲ τὸ πᾶνε κι' ἔλα τῆς δραχμῆς, πῆρε κατήφορο ἡ συναλλαγὴ καὶ οἱ νταμιζάνες ἄδειασαν...

Ὅποτε, μιὰ κι' εἶχαν ξεπουλήσει, σκέφτηκαν πῶς τὸ ταξίδι γιὰ τὴν Κόνιτσα, ἦταν ἀνώφελο.

Κι' ἔτσι μὲ θήματα ἀνάλαφρα, τούτη τὴ φορά, πῆραν τὸν ἀνήφορο τοῦ Γιόρακα. Καὶ τραγουδώντας τὸ καταμεσήμερο ἔφτασαν στὸ χωριό. Ὅσοι τοὺς εἶδαν ἔμειναν μὲ τὴν ἐντύπωση, πῶς εἶχαν, ὅπως λέγει, «μοσχοπουλήσει» τὸ ρακί...

Ὅσο γι' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους οὔτε συζήτησι νὰ γίνεται, τὸ πόσο ἦταν θάλασοι γιὰ τὴν πετυχημένη τους συναλλαγὴ...

Στὸ ἴδιο μέρος τῆς λόντζας, στὰ τσιγκέλια τοῦ χασάπικου, κρέμαγαν κι' οἱ κυνηγοὶ τ' ἀγριογούρουνα, ποῦ φερναν θριαμβευτὲς ἀπὸ τὸ Βρανιστινό. Ἔτσι, γιὰ νὰ γίνῃ «ἐν τῇ φανῇ», ὅπως ἔλεγαν, τὸ σωστὸ μοίρασμα, ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ τὴ «χουγιαχτάρρα» (ὅσους εἶχαν πάρει μέρος στὴν ἐπιχείρησι, σὰ παγάνα, νὰ ξεσηκώσουν τὰ θηράματα μὲσ' ἀπ' τίς πυκνὲς λόχμες, μὲ τὰ χουγιαχτὰ (τίς φωνές: ὦ ντέρανε, ὦ μπούρανε) καὶ τοὺς ἄδειους τενεκέ-

δες. Και για να δοθῆ ἡ εὐκαιρία στους χωριανούς, να προμηθευ-
τοῦν τρίχες ἀπ' τῆ χαίτη τῶν ζώων, ποῦναι, ὅπως λέν, «ἓνα κι'
ἓνα για χαϊμαλί». Στὸ βάθος, οἱ κυνηγοί, καμάρωναν τῆ μικρή
τους δόξα. Κι' ἔκαναν τοὺς «ὄχτροὺς να σκάσουν» (αἰώνια ἢ ἔγνοια
τῶν μικρῶν τόπων «για τοὺς ὄχτροὺς καὶ για τοὺς γείτονες») ...

Ἄδειασμένο τούτους τοὺς δύσκολους καιροὺς τὸ μαγαζί. Ὡ-
στόσο μύριζε ἀκόμα μουχλιασμένο μπακαλιάρο καὶ σάπιες ἐλιές.
Λές κι' εἶχαν ποτίσει, ἀπ' τὸν καλὸ καιρὸ οἱ πόροι του. Μιά ντα-
μιζάνα ρακί, ὄρθια. Ἐνα τσουδάλι κορκάρι. Ἐνας φωνογράφος
μὲ χωνί, χαλασμένος. Τὸ τηλέφωνο καδουρντιστήρι... Κι' ὁ κα-
φετζής, πίσω ἀπ' τὸ θωλὸ τζάμι, ἔφηγε καφέδες ἀπὸ καμμένο ρε-
δίθι, κριθάρι καὶ πετιμέζι...

Ρυθμὸς ἀργός. Ἀνείπωτη μακαριότητα...

Ἐνα θῆμα πιὸ κεῖ ἀπ' τὸ μαγαζί, μιὰ μικρή, χαμηλή, δί-
χως κουπαστή, ξύλινη γέφυρα. Σταύρωνε τὸ λάκκο, ποὺ κατέβαζε
τὰ νερά τῆς Λουπότσανης. Μὲ τοῦτα τὰ νερά, ξεπλένονταν μόνιμα
τ' ἀπορρίμματα τοῦ μαγαζιοῦ. Ἐτσι, καθά, ὅπως ἔμπαινε ἡ γέφυ-
ρα, για να βουλευτῆ, ἀπόνα βράχο στὸν ἄλλο, γίνονταν ἡ αἰτία να
στραβώση ὁ δρόμος. Ἀπὸ κεῖ, ἀριστερὰ στὸ βάθος, πλάταιναν οἱ
ὄχτες κι' ἄρχιζαν οἱ πικροδάφνες. Δρόμος καὶ μάντρα τοῦ κοντι-
νοῦ σπιτιοῦ, σχημάτιζαν μιὰ μικρὴ ἔσοχή.

Σὲ τούτη τὴν ἔσοχή, ἔβλεπα συχνὰ ὅπως ἤμουν καθισμένος
στὴ κρεβάτα τοῦ μαγαζιοῦ, να συνοστίζονται οἱ γίδες τοῦ χωριοῦ.
Σπρώχνοντας ἡ μιὰ τὴν ἄλλη, ἔγλυφαν τ' ἀγκωνάρι τῆς μάντρας.
Κι' ἀπομακρύνονταν. Ὑπόθεσα στὴν ἀρχή, πὼς κάποια πέτρα
ἦταν ὀρυχτὸ ἀλάτι, κι' οἱ γίδες ποῦχαν ἀνάγκη ἀπ' αὐτό, ἔπαιρ-
ναν τὴ δόση τους, καθὼς ἢ κατοχή, τοὺς τῶχε ὀλοκληρωτικὰ στε-
ρήσει. Ὡστόσο τὰ διαστικὰ συμπεράσματα εἶναι πάντοτε λαθεμένα.

Χρειάσθηκε μεγαλύτερη προσοχή, ὕστερ' ἀπὸ λίγο, για να
ξεκαθαρίσω, πὼς τὸ ἀλάτι αὐτό, δὲν τῶχαν οἱ πέτρες τοῦ ἀγκω-
ναριοῦ ἀπὸ γεννησιμοῦ τους. Ἀλλά, πὼς οἱ χωριανοί, μόνοι τους
φρόντιζαν, για τὸ σχετικὸ ἐμπλουτισμὸ τῆς μάντρας μὲ ἄλατα μὲ
τὸ να κα...οῦν στὴν ἔσοχή τὰ βράδρια βγαίνοντας ἀπὸ τὸ μαγαζί.

"Αλλωστε ή παρουσία τής άμμωνίας ήταν τόσο έντονη εκεί, πού σ' έπαιρνε, όταν πλησίαζες, από τή μύτη κι' από τά μάτια...

Πέρ' από τό λάκκο, στά πενήντα μέτρα, ό δρόμος έφτανε τó τέρμα του.

Δεξιά, σειρές—σειρές τά σπίτια. Τόνα πάνω στ' άλλο, άνηφόριζαν τήν πλαγιά του θουνοῦ. Σοκκάκια μ' άθέριστο χορτάρι. Καί στήν κορφή, τó σπίτι του Κυρούλη, χωμένο μέσ' τά πρώτα ντουσκα του πυκνοῦ δάσους...

"Ατεκνοι δπως είναι, είχαν χρόνια, άντρας και γυναίκα, νά μιλήσουν.

"Ό,τι είχαν νά πουν, έξαντλήθηκε τόν πρώτο καιρό, τότε πού γύρισε ό Κυρούλης άπ' τή Βλαχιά, μύθος στή φαντασία της και τόν περίμενε κείνη άχόρταγη.

"Υστερα τήν έφαγε τó καθημερινό, τά ίδια και τά ίδια. Οί άρρώστιες του Κυρούλη, πού τόν έκαναν νά στρογγυλοκαθήσει στό χωριό. (Λένε πώς στή Βλαχιά ό θίος του ήταν εκλιτος και πώς τó κορμί του ήταν διάτρυτο από ένέσεις).

Ή μοναξιά, πούπεφτε στό σπίτι, τήν ώρα πού ό ήλιος ξεγερνε στή Νεμέρτσικα. Άτέλειωτος ό καημός.

Λίγο μετά τά σαράντα, τήν Κυρούλαινα, τήν έπιασε ή γκρινια και δέ σταματοῦσε. Καί μέ τó δίκιο της. Έδω γκρινιάζουν άλλες κι' άλλες, πού δέν έχουν τά παράπονά της, τίς περισσότερες μάλιστα φορές από καλοπέραση. Καί δέ λέμε τίποτα.

Μουρμούριζε ή καημένη ή Κυρούλαινα, για τήν τύχη της. Δέν είναι θέβαια, ούτε ή πρώτη ούτε ή τελευταία. Καί μέ τόν καιρό, καθιέρωσε για τόν άντρα της τó παρατσούκλι «Έωπαρμένος».

Στήν αρχή, εκείνος, θύμωσε. Φώναξε. Έδωσε, πήρε. Στο τέλος κατάλαθε πώς δέν γίνεται τίποτα και τούπεσαν τά γράδα. Υποτάχτηκε. Ξανάγινε μωρό παιδί. Στο βάθος τήν άγαποῦσε κι' ήθελε νά τήν κάνη ευτυχισμένη. Όμως, δέν υπήρχε πιά δρόμος. Κόπηκε ό διάλογος. Κι' άξαφνα δρέθηκε, μπροστά σ' ένα κρύο,

παράλογο, έχθρικό, μέ σκληρό μάτι και φέρσιμο πρόσωπο. Ξένο κι' ἀπλησίαστο. Σάν νά μὴν εἶχαν ζήσει εἴκοσι τόσα χρόνια μαζί. Πρόσωπο, πού κλείνονταν μόνο στήν κάμαρά του, κι' ἀδιαφοροῦσε γι'αυτόν, ἂν ζοῦσε ἢ πέθαινε.

Μακάριζε ὁ Κυρούλης τοὺς ἄλλους, πού σὰ σπίτια τους εἶχαν τὴ γαλήνη καὶ τὴ φιλία. Καὶ νοσταλγοῦσε τὰ χρόνια καὶ τῆς δικῆς του χαρᾶς. Τελικά, μέσα του, διαμορφώθηκε μιὰ καινούργια ψυχολογία. Πὼς χήρεψε πρώιμα... Κι' ἔλεγε πὼς ἔθαψε τὸν παλιό του ἑαυτό....

Βουδός, τώρα, σάν πικραμένο ἀρνί, ἔπαιρνε τὰ σοκάκια. "Ἐπινε ρακί. Ζαλιζόταν, κι' ἔλεγε ἱστορίες. Πότε ἀληθινές, πότε φεύτικες. Πείραζε τίς γυναῖκες, πού δὲν εἶχαν ἄντρα.

— "Ἄσε με ἐμένα καὶ θὰ ἰδῆς...

"Ἀναστενάζοντας, ἐπαναλάμβανε μέ ὑπονοούμενα:

— ... Τὰ παιδιὰ πού ἔχω ἀφίσει ἐγὼ στή Ρουμανία...!

«Ἡ τραγωδία τοῦ γέρου δὲν εἶναι ὅτι γέρασε, ἀλλ' ὅτι παραμένει νέος...».

Οἱ ἄνθρωποι ὅμως σ' αὐτὰ τὰ μέρη εἶναι σκληροί. Καὶ δὲν ἀφίγουν τὸν ἄλλο στὸν καημό του. "Ἐτσι, τοῦ ρίχνονταν.

— Καλὰ δὲν μπορείς ἐσύ... Κυρούλη, Τοῦλάχιστον δὲν θάζεις καὶ κανένας ἀποξω... ἐννοώντας, τὸ βόλεμα τῆς Κυρούλαινας...

Αὐτὸς ἦταν ὁ κάλος του—τὸ σπυρί του ὅπως ἔλεγαν στὸ Γαλαδιό.

Στὴν ἀμηχανία του ὁ καημένος, ἔβγαζε τὸ σουγιά καὶ κάρφωγε τὸ χῶμα. "Ἀλλάζε κουδέντα.

— Πού λές κυρά - Πάναινα, πέρασα ἀπὸ κεῖνα τὰ Σταρτσιώτικα χωράφια στή Μεγάλη Πέτρα, καὶ τί νὰ ἰδῶ, ἓνα μπόϊ τὸ στάρι...

— Ποιὰ χωράφια, μωρ' Κυρούλη, νειρεύεσαι; Κεῖνα εἶναι γιὰ νὰ ξύνουν οἱ λαγοὶ τ' ἀγγειά τους...

Τὰ χωράφια ἦταν ἄγονα. "Ἐθαζες μιὰν ὀκιά σπόρο, κι' ἐπιάνες μισὴ γέννημα.

Στρυμώγονταν πάλι ὁ Κυρούλης κι' ἔπιανε τὶς ἱστορίες, μὲ τὰ κυνήγια καὶ τὶς παλληκαριές του.

Τὸ ρακί, τὸν ἔκανε νὰ μὴ μπορεῖ νὰ σταματήσει. Κι' ἔλεγε, κι' ἔλεγε. "Ὅταν τὸ παράκανε, σὲ παλληκαριές, τοῦ θύμιζαν τὸ πάθημά του.

— Καὶ μὲ τὸ λύκο, Κυρούλης; δὲν μᾶς λές, πῶς ἔγινε τότε μὲ τὸ λύκο, καὶ σὲ κ.....;

Εἶδε τὸ λύκο, ὁ Κυρούλης, λίγο πιὸ πάνω ἀπ' τὰ Βουλγάρικα μνήματα, καὶ τοῦρθε ταμπλάς. "Ἄν στέκονταν ἀκίνητος, ὁ λύκος θᾶφευγε. Ἄλλὰ κεῖνος κιότρεψε. Γύρισε τὴν πλάτη κι' ἀνοίχτηκε στὸν κατήφορο, τρέχοντας. Μπροστὰ αὐτός. Πίσω ὁ λύκος. "Ὅπου πηδῶντας ἀπὸ φράχτη σὲ φράχτη, ἀπὸ θράχο σὲ θράχο, ἦσαν καὶ χειμῶνας, ἦρθε κι' ἀπόκαμε ὁ Κυρούλης. Κι' ἔπεσε κατάγῃς. Λαχανιασμένος. Τὸν ἔφτασε ὁ λύκος. Εἶδε τὸ χάλι του. Τὸν μυρίστηκε, ἀπ' τὴν κορφή, ὡς τὰ νύχια. Κι' ἔπειτα σήκωσε τὸ πίσω πόδι του, ἔτσι ὅπως κάνουν καὶ τὰ σκυλιά, καὶ τὸν κ.....ε.

Ποῦ νὰ θγάλη μιλιὰ ὁ Κυρούλης! Τέτοια νίλα! Κι' ἔτρωγε τὴ γλῶσσα του, ὁ καημένος...

«Τὸ γέρικο ἄλογο δὲν πηδαεὶ ἀψηλοὺς φράχτες...».

Τοῦ Κυρούλη οἱ ἱστορίες δὲν ἔχουν τελειωμό...

Χασομέρης, ὡς εἶναι, τὶς περισσότερες ὥρες τῆς μέρας,

«παιδιά, σκυλιά, δὲν ἔχει»

σέρνεται... Κι' οἱ ἱστορίες του, πάνε κι' αὐτὲς ἀπὸ κοντά. Οἱ ἄλλοι, ὅταν δὲν τὸν βλέπουν, ἀνησυχοῦν. Κλωθογυρίζουν. Σάμπως νὰ λείπη κάτι. Ὅταν βρίσκεται κοντά τους κι' ἀδιαφοροῦν γιαυτόν, τότε πάει αὐτὸς γυρεύοντας...

...«Ὁ τόπος μας εἶναι κλειστός, ὅλο βουνά, πού ἔχουν σκεπή τὸ χαμηλὸ οὐρανό, μέρα καὶ νύχτα. Δὲν ἔχουμε ποτάμια, δὲν ἔχουμε πηγάδια, δὲν ἔχουμε πηγές, μονάχα λίγες στέρνες, ἀδειες κι' αὐτὲς, πού ἤχοῦν καὶ πού τὲς προσκυνῶμε...».

Γρούπα — γρούπα, οἱ ἀρβύλες του δίχως κορδόνια, ἀφήνουν τὸ γλωσίδι νὰ κρέμεται μ' ἀναίδεια ἀπέξω...

Κασκέτο χωμένο ἴσαμε τ' αὐτιά. Χέρια στὶς τσέπες τοῦ παντελονιοῦ. Βήματα μεγάλα πηδηχτά, λὲς καὶ διάλεγε τὶς πέτρες πού πατοῦσε... Περνάει τὸ πλακόστρωτο τῆς ἐκκλησιᾶς, τοῖχο --- τοῖχο, σὰ νὰ φυλάγεται.

Ὅλα δείχνουν πὼς θιάζεται νὰ ξεμακρύνῃ ἀπ' τὸ σπίτι του.

«Τ' ἄλογο τὸ πληγωμένο σὰν δῆ τῆ σέλα τρέμει...».

Ρίχνει ἀνήσυχη ματιά, στὸ δρόμο ποῦρχεται ἀπ' τὸ σχολειό. Καὶ στρίβει δεξιά, γραμμὴ γιὰ τ' Ἀλώνι, δεῦτερο πλάτωμα τοῦ χωριοῦ, πιὸ κάτω. Ἐλπίδα του: Ἐάν δὲν βρῆ κι' ἐκεῖ κανέναν, θὰ

τρυπώση στῆς Παπαδιᾶς, μ' ὄλο πού διαρκῶς μαζύ της τρώγεται...
Κι' ὅταν ἐκείνη τὸν ἀντίκρυζε, σιγομουρμούριζε:

«Τὸ διάβολο ἀπὸ μπρὸς τὸν κούρευαν κι' αὐτὸς ἀπὸ πίσω
μάλλιαζε....».

Τὸ μαγαζί... ἢ «Ὡ ρ α ί α Ἐ λ λ ά ς», μπακάλικο, κα-
φενεῖο, τηλεφωνεῖο, καὶ κοινοτικὸ γραφεῖο, ὅπως τὸ προσπέρασε
πρὸ ὀλίγου ἦταν κατάκλειστο.

— Δουλεύει ὁ κόσμος Κυρούλη.η.η σκέφθηκε, δὲν κοπριτεύει
σὰν ἐσένα...

Τὰ τεμπέγκια πεσμένα. Οἱ μπάγκοι στὴ κρεβάτα μαζεμένον.
«Ψυχὴ ζῶσα», πού λένε.

Τέτοια μοναξιά εὐκολὰ δὲν ἀντιμετωπίζεται.

Ὁ οὐρανὸς ξεθωριάζει ἀπὸ τὴν πλήξη.

Διαβαίνοντας, ἀνάμεσα στὶς ψηλές πέτρινες μάντρες μὲ τὶς
κατάκλειστες πόρτες, ποῦναι σὰν πόρτες κάστρου,

...Τίποτα δὲν ἐκφράζει περισσότερο τὴν αἰώνια λαχτάρα
τοῦ ἀνθρώπου γιὰ θαλπωρὴ καὶ μόνωση, ὅσο μιὰ κλειστὴ
πόρτα. Ἀλλὰ καὶ τίποτε ἄλλο δὲ σφίγγει πιὸ πολὺ τὴν καρ-
διὰ τοῦ στρατοκόπου, ὅσο αὐτή..

κι ἀκούγοντας ν' ἀπομακρύνεται μέσ' τὰ σοκκάκια τὸ κούφιο σου
ῥῆμα, πάνω σέ κείνο τὸ μαῦρο, ἀπὸ ἄψητο σχιστόλιθο, κι ἀγυά-
λιστο καλτερίμι, πού χώνεψε μὲ τὸν καιρό, νοιώθεις μέσα σου
κάτι γὰ λιποταχτῆ, γὰ σβήγη καὶ γὰ φεύγη, ἀπ' τὴν ἔσχατη ἀ-
γωνία τῆς ἐρημίας, πού φουντώνει ἀπάνω σου, ἀγγίζοντας τὰ ὄ-
ρια τῆς «ἀπληστίας τοῦ συνωστισμοῦ», ἓνα φαινόμενο ἐφιαλτικὸ,
ἀνάλογο πρὸς τὸν ἀντικατοπτρισμὸ τῆς ἐρήμου, σέ συνεπαίρνει.

«...Ποιὸς ἔφερε τὸ φλογερὸ παροξυσμὸ τῆς αὐτοκρατορίας—
ποιὸς ἔφερε τὸ στράτευμα μὲ τύμπανα καὶ κύμβαλα;»

ἀκοῦς, ἀπ' τὴν πλαγιά τοῦ Ἀηλιᾶ, στὴ δασωμένη πλάτη τοῦ χω-
ριοῦ, γὰ ροβολοῦν ἀτέλειωτες διμοιρίες ἄγνωστων ἐπισκεπτῶν.
Δυνάμεις ἔκγονες τοῦ δάσους, ἄγριες, πού ἀποδεσμεύονται, ἀπο-
ζητώντας γὰ εἰσβάλλουν στὰ σύνορά σου...

Ὅμως, ὅσο κι ἂν προχωροῦν, ποτέ δὲν φτάνουν... Ζυγίζον-

ται πάνω στη Ντάπια του Σιούμπαση, δίπλα στο σχολειό, άκρατο όριο του χωριού, και λοξοδρομώντας, παίρνουν τον κατήφορο της Μεσαριάς, και χάνονται, αφήνοντας πίσω τους ένα άχό, που μοιάζει με έλυτρα έντόμων...

Έτσι εντοπίζεσαι άμείλικτα μέσ' τὸ στενὸ χῶρο, γιὰ νὰ ξανασυνδεθῆς με τὶς σκληρὲς τεθλασμένες γύρω σου γραμμὲς καὶ τὰ σχήματα, κάθιδρος ἀπ' τὴν πυρετικὴ παραίσθηση τῶν έντρομων έρημικῶν δρόμων...

«Μόλιστα, Μόλιστα,
γωνιά κατοικημένη, με τὸ σλαύικο ὄνομα,
άκραία τῆς έρημίας μου...»,

Τὸ Γαναδιό, εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς συνοικισμοὺς, τοὺς μαχαλάδες ὅπως λένε, τῆς Μόλιστας, πὸ μοιάζει ἔτσι, σὰν ἕνα χωριὸ με τρία κύτταρα. Σύνθετο χωριό. Ὡστόσο καθένας ἀπὸ τοὺς τρεῖς συνοικισμοὺς, Μποταϊφάρι, Μεσαριά καὶ Γαναδιό, εἶναι κι ἕνας κλειστὸς κύκλος με τὴ δική του ζωή, τὴ δική του οἰκιστικὴ αὐτοτέλεια. Γιατὸ καὶ πρέπει νὰ λογαριάζεται σὰ μιὰ κοινότητα ξεχωριστή.

Έτσι, τὸ Γαναδιό, ὅπως καὶ τὰ περισσότερα ὄρεινά χωριά τῆς Κόνιτσας, εἶναι ἕνας οἰκισμὸς μονόκεντρος. Βασικὸς πυρήνας του τὸ Μεσοχώρι. Πλάϊ στο Μεσοχώρι, ἡ ἐκκλησιά, ἡ βρύση, τὸ άμυλικό. Παλιότερα τὸ σχολειό. Ὅλα μαζὺ σύνθεταν ἕνα πραγματικὸ Κέντρο. Πνευματικὸ. Θρησκευτικὸ. Κοινωνικὸ. Ψυχαγωγικὸ. Ἀπὸ κεῖ ξεκινᾶνε ἀκτινωτά, δίχως ἀνεβοκατεβάσματα, πάνω σ' ἕνα επίπεδο ὀροπέδιο, τρεῖς πλακόστρωτες ἀρτηρίες. Πλάτος γύρω στὰ τρία μέτρα. Κλειστὲς ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ, με πέτρινες μάντρες, πόρτες θεόρατες καὶ τοίχους τῶν σπιτιῶν, πὸ φτάνουν ἴσαμε τὶς εἰσόδους τοῦ χωριού. Ἡ μιὰ τῆς Μεσαριάς. Ἡ δεύτερη τῶν χωραφιῶν τοῦ κάμπου. Κι ἡ τρίτη τοῦ γειτονικοῦ

χωριοῦ, τῆς Σταρίτσανης. Στὴ μέση τῆς δεύτερης ἀρτηρίας, εἶναι τὸ Ἄλώνι, βοηθητικὸς πυρήνας τῆς γειτονιάς.

Τούτη ἡ διάταξη βοηθάει, ὥστε καθένας πού φτάνει στὸ χωριό, εἴτε ξένος εἶναι, εἴτε ντόπιος, νὰ περνᾷ ὑποχρεωτικὰ ἀπὸ τὸ Μεσοχώρι.

Στὸ Μεσοχώρι, μὲ τὸ βασίλειμα τοῦ ἡλίου, ἀνταμώνουν οἱ χωριανοί, γυρνώντας ἀπὸ τὰ κτήματα ἢ ἀπὸ τὸ λόγγο, μὲ τὴν φυγὴν στὰ δόντια. Κουδεντιάζουν. Λύνουν τὰ προβλήματά τους. Ψυχαγωγοῦνται. Πειράζονται μεταξύ των. Ἀποκαλεῖ ὁ ἕνας τὸν ἄλλον μὲ τὰ παρατσούκλια τους. Μαλακώνουν μὲ τὸ ἀνθρώπινο γινῶτο. «Χνωτίζονται!», πού λένε καὶ στρώνουν...

«... Δαδὶ ἀπ' τὸ δαδὶ ἀνάθει καὶ φωτίζει Φωτιά ἀπ' τὴν φωτιά γεννιέται... Ὁ ἄνθρωπος ζεσταίνεται ἀπ' τὸν ἄνθρωπο...».

Στ' Ἄλώνι, μαζεύονται οἱ γυναῖκες, πού ἀπόφευγαν παλιότερα, τὸ Μεσοχώρι...

Μ' αὐτὴ τὴν χωροταξικὴν δομὴν καὶ πολεοδομικὴν διάρθρωση, τὸ Γαναδιό, δίνει τὴν αἴσθησιν τῆς λειτουργικῆς πληρότητας. Βέβαια, μὲ τὰ παλιὰ μέτρα. Στὸ συγκεκριμένο ὄρεινὸ χῶρο, τὰ χρόνια, πού ὁ ἄνθρωπος ζοῦσε μὲ ζεστὴ καρδιά σὲ «κοινωνία ἀνθρώπων». Κι ἐξασφάλιζε τὴν συμπαράστασιν καὶ τὴν ἀλληλεγγύην τῶν γειτόνων, τῶν συγγενῶν, τῶν χωριανῶν, μὲ τὴν ἄμεση καὶ τὴν καθημερινὴν ἐπικοινωνία μαζί τους.

Τότε, πού τὰ στοιχεῖα τοῦ οἰκισμού, ζέσταιναν τοὺς ἀνθρώπους. Τότε, πού οἱ ὁδοὶ δὲν ἦταν οἱ «παγωμένες ἀρτηρίες τοῦ συνωστισμού καὶ τῶν αὐτοκινήτων, ἀνάμεσα κατοικία καὶ ἐργασία», ἀλλὰ ὁ τόπος τῆς ζωντανῆς, κι ἄμεσης ἐπαφῆς, πού συμπλήρωνε τὴν ἐκκλησία, τὸ Μεσοχώρι, τὴν ἐρύσην κι ἀκόμη, ἄφηνε τὰ παιδιὰ λέφτερα νὰ παίξουν, καὶ τὸν κ'ρατζή, νὰ περνᾷ ἀνεμπόδιστα μὲ τὰ ζῶα του, εἴτε τᾶχε φορτωμένα εἴτε ξεφόρτωτα.

Ἔτσι, σ' αὐτὴ τὴν κλίμακα τῆς ζωῆς, καὶ δίχως προγραμματισμό, ἀλλὰ μὲ μιὰ καλλιεργημένη αἴσθησιν τοῦ τέλειου καὶ τῆς

ἁρμονίας... ἡ παράδοση, πού δούλευε ἀπό χρόνια, κι ἡ συλλογική εὐαισθησία, βρῆκε τοὺς νόμους τῆς πολεοδομίας.

Κατάλαβε πὼς ἡ ὑπαρξή μας εἶναι χωρική. Ἦ ὅπως λένε: «Ὁ χῶρος εἶναι ὑπαρξιακός».

Καὶ στὸ μάκρος τῶν καιρῶν, ἐξασφάλισε ἓνα βαθὺ «ἀνθρωπισμό», ἀνάμεσα στοὺς χωριανούς. Ἄλλωστε καὶ σήμερα ποιὸς ἄλλος μπορεῖ νὰ ναι ὁ σκοπὸς τῆς πολεοδομίας, ἀν δὲν ἐξασφαλίζει τὸν ἀνθρωπισμὸ ἀνάμεσά μας;

«Ὁ ἀρχιτεκτονημένος χῶρος δίνει σχῆμα στὴν κοινωνικὴ ζωή. Ὅπως ἓνα δοχεῖο δίνει σχῆμα στὸ ὑγρὸ πού περιέχει».

Βέβαια, δίπλα στ' ἄλλα, στὸν ὄρεινὸ ἐτοῦτο χῶρο, τὸ μετέωρο, ὑπῆρχαν κι ἐγγενεῖς σκληράδες: Στὸ χαρακτήρα. Στὸ φέρισμο τοῦ ἀνθρώπου.

Αὐτὲς ὅμως δὲν εἶχαν νὰ κάνουν τίποτα μὲ τὴν πολεοδομία. Ὅφειλονταν βασικά, στὶς ἀδήριτες δυσκολίες τῆς ἐπιβίωσης...

Ἡ πενία κάνει βίαιο τὸν ἀνθρώπο. . .

Κεῖνο ὅμως, πού μὲ κάνει νὰ στοχάζομαι, εἶναι, πὼς τούτη ἡ συλλογικὴ εὐαισθησία, τούτη ἡ ἁρμονία κι ὁ ρυθμὸς τοῦ ὄρεινοῦ οἰκισμοῦ μοιάζει νὰ μὴν ἔγινε προχτές. Νᾶρχεται ἀπὸ πολὺ μακριά. Νᾶ ἔχη προαιώνιες πολιτιστικὲς καταβολές. Κι μιὰν ἀπράνταχτη στεριότητα.

Τώρα, ὕστερ' ἀπὸ τόσα χρόνια, μπορῶ νὰ δώσω μιὰν ἐξήγηση, σ' ἐκεῖνα ποῦλεγε ὁ πατέρας μου, σὲ στιγμὲς εὐλικρίνειας, (ἓνας Μωραΐτης σπάνια λέει καλὸ γιὰ τοὺς Ἡπειρωτὲς) — σὰν στοχάζοταν πάνω στὴ δική του μοίρα.

—Τοῦτα τὰ μέρη, εἶν' ἄλλος τόπος, ἔλεγε. Στέρεος. Παιμπάλαιος.

Κι ἐννοοῦσε, πὼς τοῦτος ὁ χῶρος, ὁ ὄρεινὸς τῆς Κόνιτσας, τοῦτοι οἱ ἀνθρώποι, εἶναι γερὰ θεμελιωμένοι. Προαιώνιοι. Μὲ στέρειες καταβολές στὰ σπλάχνα τῆς γῆς.

χωριοῦ, τῆς Σταρίτσανης. Στὴ μέση τῆς δεύτερης ἀρτηρίας, εἶναι τὸ Ἑλώνι, βοηθητικὸς πυρήνας τῆς γειτονιάς.

Τούτη ἡ διάταξη βοηθάει, ὥστε καθένας πού φτάνει στὸ χωριό, εἴτε ξένος εἶναι, εἴτε ντόπιος, νὰ περνᾷ ὑποχρεωτικὰ ἀπὸ τὸ Μεσοχώρι.

Στὸ Μεσοχώρι, μὲ τὸ βασίλειμα τοῦ ἡλίου, ἀνταμώνουν οἱ χωριανοί, γυρνώντας ἀπὸ τὰ κτήματα ἢ ἀπὸ τὸ λόγγο, μὲ τὴν φυγὴν στὰ δόντια. Κουβεντιάζουν. Λύνουν τὰ προβλήματά τους. Ψυχαγωγοῦνται. Πειράζονται μεταξύ των. Ἀποκαλεῖ ὁ ἕνας τὸν ἄλλον μὲ τὰ παρατσούκλια τους. Μαλακώνουν μὲ τὸ ἀνθρώπινο γινῶτο. «Χνωτίζονται!», πού λένε καὶ στρώνουν...

«... Δαδὶ ἀπ' τὸ δαδὶ ἀνάθει καὶ φωτίζει Φωτιὰ ἀπ' τὴ φωτιὰ γεννιέται... Ὁ ἄνθρωπος ζεσταίνεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο...».

Στ' Ἑλώνι, μαζεύονται οἱ γυναῖκες, πού ἀπόφευγαν παλιότερα, τὸ Μεσοχώρι...

Μ' αὐτὴ τὴν χωροτάξικη δομὴ καὶ πολεοδομικὴ διάρθρωση, τὸ Γαναδιό, δίνει τὴν αἴσθησιν τῆς λειτουργικῆς πληρότητας. Βέβαια, μὲ τὰ παλιὰ μέτρα. Στὸ συγκεκριμένο ὄρεινὸ χῶρο, τὰ χρόνια, πού ὁ ἄνθρωπος ζοῦσε μὲ ζεστὴ καρδιά σὲ «κοινωνία ἀνθρώπων». Κι ἐξασφάλιζε τὴν συμπαράστασιν καὶ τὴν ἀλληλεγγύην τῶν γειτόνων, τῶν συγγενῶν, τῶν χωριανῶν, μὲ τὴν ἄμεση καὶ τὴν καθημερινὴν ἐπικοινωνία μαζί τους.

Τότε, πού τὰ στοιχεῖα τοῦ οἰκισμοῦ, ζέσταιναν τοὺς ἀνθρώπους. Τότε, πού οἱ δρόμοι δὲν ἦταν οἱ «παγωμένες ἀρτηρίες τοῦ συνωστισμοῦ καὶ τῶν αὐτοκινήτων, ἀνάμεσα κατοικία καὶ ἐργασία», ἀλλὰ ὁ τόπος τῆς ζωντανῆς, κι ἄμεσης ἐπαφῆς, πού συμπλήρωνε τὴν ἐκκλησία, τὸ Μεσοχώρι, τὴ βρύση κι ἀκόμη, ἄφηνε τὰ παιδιὰ λέφτερα νὰ παίζου, καὶ τὸν κ'ρατζή, νὰ περνᾷ ἀνέμπόδιστα μὲ τὰ ζῶα του, εἴτε τᾶχε φορτωμένα εἴτε ξεφόρτωτα.

Ἔτσι, σ' αὐτὴ τὴν κλίμακα τῆς ζωῆς, καὶ δίχως προγραμματισμό, ἀλλὰ μὲ μιὰ καλλιεργημένη αἴσθησιν τοῦ τέλειου καὶ τῆς

άρμονίας... ή παράδοση, που δούλευε από χρόνια, κι ή συλλογική ευαισθησία, βρήκε τους νόμους τής πολεοδομίας.

Κατάλαβε πώς ή ύπαρξή μας είναι χωρική. "Η όπως λένε: «Ο χώρος είναι υπαρξιακός».

Και στο μάκρος των καιρών, εξασφάλισε ένα βαθύ «ανθρωπισμό», ανάμεσα στους χωριανούς. "Αλλωστε και σήμερα ποιός άλλος μπορεί νά'ναι ο σκοπός τής πολεοδομίας, αν δέν εξασφαλίζει τόν ανθρωπισμό ανάμεσά μας;

«Ο αρχιτεκτονημένος χώρος δίνει σχήμα στην κοινωνική ζωή. "Όπως ένα δοχείο δίνει σχήμα στο υγρό που περιέχει».

Βέβαια, δίπλα στ' άλλα, στον όρεινό έτοῦτο χώρο, τὸ μεθόριο, υπήρχαν κι έγγενείς σκληράδες: Στο χαρακτήρα. Στο φέρισμο του ανθρώπου.

Αὐτές όμως δέν είχαν νά κάνουν τίποτα με τήν πολεοδομία. "Οφείλονταν βασικά, στις αδήριτες δυσκολίες τής επιβίωσης... "Η πενία κάνει θάϊο τόν άνθρωπο.

Κεῖνο όμως, που μέ κάνει νά στοχάζομαι, είναι, πώς τούτη ή συλλογική ευαισθησία, τούτη ή άρμονία κι ο ρυθμός του όρεινού οίκισμού, μοιάζει νά μὴν ἔγινε προχτές. Νάρχεται από πολὺ μακριά. Νά ἔχη προαιώνιες πολιτιστικές καταβολές. Κι μιάν άτρανταχτή στεριότητα.

Τώρα, ύστερ' από τόσα χρόνια, μπορῶ νά δόσω μιάν εξήγηση, σ' εκείνα ποῦλεγε ο πατέρας μου, σέ στιγμές ειλικρίνειας, (ένας Μωραΐτης σπάνια λέει καλό για τους "Ηπειρώτες) — σάν στοχάζοταν πάνω στή δική του μοίρα.

—Τοῦτα τὰ μέρη, εἶν' άλλος τόπος, ἔλεγε. Στέρεος. Παιμπάλαιος.

Κι έννοουσε, πώς τουτός ο χώρος, ο όρεινός τής Κόνιτσας, τοῦτοι οί άνθρωποι, είναι γερὰ θεμελιωμένοι. Προαιώνιοι. Με στέριες καταβολές στα σπλάχνα τής γῆς.

—'Ο κορμὸς τοῦ Ρωμαϊκοῦ, ἔλεγε...

—Οἱ Ἐσοχωρίτες, οἱ Βαλκάνιοι... Αὐτοὶ ποὺ θάσταξαν ὅ,τι σάρωσε ἡ Τούρκικη σκλαβιά...

Τὴν ὥρα ποῦφτανε στ' Ἀλώνι ὁ Κυρούλης, ἦσαν καθισμένοι, καὶ στὰ σκεπαστὰ πεζούλια, ἔξω ἀπ' τὶς αὐλόπορτες, ἀντικρυστὰ ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλο, ἡ Παπαδιά, ὁ κύρ Χαράλαμπος, ἡ Κώτσαίνα, ἡ κυρὰ Πάναινα... Ὁρθίος ὁ μαστρο-Χρῆστος περαστικός.

Λίγο παρακάτω ὁ Γκόγκος, χουζούρευε βαθιὰ συλλογισμένος. Σ' ἄλλον κόσμο... Στὰ μπερδεμένα κι ἀξεδυάλυτα ὄνειρά του. Κι ὅλοι σὲ μιὰν ἀνάκρα σιωπῆς ἀφουγκράζονταν τὸν τελάλη, ποὺ ἀπ' τὴ ράχη τῆς «Τζαντόρας», μὲ τὴν ἔνρινη συρτὴ φωνή του.

μὲς' τὶς ροῦγες βούλιαζε καὶ χάνονταν ὁ ἀνύποπτος ἀντίλαλαλός της,

ἔκλεινε τὴν ἀπογευματινὴ πρόσκληση. (Γὰ νερὰ τοῦ ποταμοῦ εἶχαν πέσει κι ἔμπαινε σὲ σειρά ὁ πῶτος στὸν Ἀντερούχι). Κι' ἀπευθύνονταν στὸ Μῆτρο Σιώρη (τὸν ἐπιλεγόμενο Τζίμη) ποῦταν ξαπλωμένος κείνη τὴν ὥρα ράθυμα στ' ἀπόσκιο τοῦ σπιτιοῦ του—ἀπέναντι, στὴν ἄλλη ράχη, διακόσια μέτρα μακριά.

—Τ' ἀκοῦς, Σιώ...ώ...ρη. Κι' ὄχι αὔριο νὰ μᾶς λές.. Δὲν εἶδα καὶ δὲν ξέρω...

Μακρὴ ὥρα ποῦμεινε ἀναλλοίωτη αἰῶνες...

Ὁ Μῆτρο Σιώρης, ἦταν ἕνας κοντόχοντρος «ἀμερικάνος». Πρῶϊμα παράτησε τὴν ξενητεία καὶ στρογγυλοκάθησε στὸ χωριό. Μὲ τὰ δολλάρια, ποῦφερε, δάνειζε τοὺς χωριανοὺς κι ἔπαιρνε παρατραδηγμένους τόκους. Ὅσο οἱ χωριανοί, τὸν εἶχαν ἀνάγκη, γιὰ νὰ τὸν καλοπιάνουν, τὸν τραπέζωναν κάθε τόσο... Καὶ τότε εἴμαστε ὅλο χαμόγελα καὶ τίχτι - τάχτιρι... Αὐτὸς ὅμως κράταγε λογαριασμὸ καὶ δὲν τοῦ ξέφευγε δεκάρα... Ἔτσι, ποὺ στὰ ξεκαθαρίσματα, σὰν τσιτώνονταν τὰ πράγματα, ἔρχονταν ὥρα, ποὺ τὸν ἔκαναν «νὰ ξεράση» ὅ,τι τὸν εἶχαν θρέψει... Λίγο πρὶν τὸν

πόλεμο ὁ Σιώρης, βλέποντας τὴν κατρακύλα ποῦχαν πάρει τὰ πράγματα, μετάρρεψε τὰ λεφτά του, σὲ τσουβάλια στάρι, φατόλια, φακές, σὲ ξυραφάκια, σ' ἀσπιρίνες μπάγερ, σὲ σπέρτα κι ἔνισωρὸ ἄλλα μικροπράγματα, γιὰ τὰ ὁποῖα εἶχε ἀκούσει, πῶς στὴν ἀποκλεισμὸ τοῦ δεκαεφτά (τὸ 1917 μὲ τὸν Παγκόσμιον πόλεμον εἶχαν ἀποκλείσει τὴν Ἑπειροὸν οἱ Ἴταλοί), εἶχαν μεγάλη πέραση. Σ' ὅλα ὅμως, ἔπεσε ἔξω, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σιτάρι, τὰ φασόλια καὶ τὶς φακές. Ἀλλὰ κι' ἀπ' αὐτὰ προκοπὴ δὲν εἶχε. Ὅπως τὰγε ἀκουμπήσει στὶς κρύφτες τῶν διάφορων σπιτιῶν (κείνων ποῦ τοῦ εἶχαν ὑποχρέωση), ἀπὸ προνοητικότητα (μὴ λάχει καὶ τὰ βροῦν ὅλα σ' ἓνα μέρος καὶ τὰ σηκώσουν) φρόντιζε στὴν κορυφὴν κάθε τσουδαλιοῦ, νὰ δάλη καμπόσα σπυριὰ θαιμένα, μὲ διαφορετικὰ χρώματα, κρατώντας στὸ τεφτέρι του, ἀνάλογη σημείωση. Πέντε κόκκινα. Τρία μελιτζανιά... Ἐνα κομιμένο στὴ μέση... Ἐτσι, ποῦ κάθε ἀφαίρεση ἢ ὑποπτη προσπάθεια ἔδβαινε στὸ μείντάνι ἀπὸ τὴ πρώτη ματιά... Ὁ κόσμος ὅμως, ὅταν τὸν ἔσφιξε ἡ πείνα, «τέχνας κατεργάστηκε» καὶ μὲ τὸν «κλέφτη τῶν μυλωνάδων» (ἓνα χωνὶ πολὺ λεπτό, στὸ στένωμά του, ποῦ τὸ τσιτώνουν οἱ μυλωνάδες ἀνάποδα στὶς θάσεις τῶν σακκιῶν, κάνοντας ἔτσι νὰ τρέχη ἀπὸ μέσα μὲ καταπληκτικὴ ταχύτητα τὸ στάρι ἢ τ' ἀλεύρι), κατάρρασαν, γιὰ κάμποσο καιρό, νὰ ξεγελοῦν τὸ μυστηρὴ — ἔχοντας καὶ τὸ «λύκο χορτάτο καὶ τὰ πρόβατα στὸ μέτρο»...

Ὅπως τὸν εἶχαν καλομαθημένο τὸν Σιώρη στὸ χωριό, ἀπὸ παλιά, ἔγινε κι αὐτὸς ἐγωϊστὴς, ἀναιδὴς, ἀσύστολος κι' ἀνυπότακτος. Ἐπαίρνε κι ἀνάλογο ὕφος.

Ὅταν στὴν κουβέντα συμφώνηαρες μαζί του, ἦταν «μέλι γόλα».

—Μπράβο παιδί μου. Ἐσὺ θὰ προκόψης... Νά, παιδί μὲ γνώση...

Ἐτσι κι εἶχες ἀντιρρήσεις σ' αὐτὰ ποῦ ἔλεγε, τότε ἦταν ποῦ δὲν σὲ ξέπλενε οὔτε ὁ Ἰορδάνης...

Πετάγονταν σὰ «φίτσιος» ὄρθιος. Κοκκίνιζε σὰ πιπεριά. Καὶ σὲ περνοῦσε γενιὲς δεκατέσσερες.

—«Χαράμι τὸ ψωμί πού σέ θρέφουν. Προκοπή δὲν θὰ δοῦν ἀπὸ σένα. Καὶ γιὰ γελαδάρης πολὺ θὰ σοῦ πήγαινε... Οὐ γὰρ μοῦ χαθῆς»...

Κούναγε ἀπειλητικὰ τὸ μπαστούνι του μὲ τὴ χρυσὴ λαοῦ. Κι ἀποχωροῦσε κορδωτός, μουρμουρίζοντας ἀκατάληπτες βρισιές...

Σὰν γὰρ μὴν λογάρισε τὴν παρουσία τοῦ Κυρούλη, ἡ Παπαδιά, μαύρη σὰν ἴσκιος (ὁ παπᾶς τῷχε παράπονο, «ὅποιος ἔχει μαύρη γυναίκα», ἔλεγε «ἔχει ἓνα πλόχερο σκούρια μέσ' τὴν καρδιά») τᾶβαλε μὲ τὸν παπᾶ, πού πέρασε δίχως ν' ἀρθρώσῃ λέξη τραβώντας γιὰ τὴν ἐκκλησιά. Ὅλοι ξέραν πὼς ἡ παπαδιά τοῦχε κλείσει τὸ κελᾶρι, κι ἐκεῖνος κατάφευγε στὴν ἐκκλησιά, «ν' ἀνοίξῃ τὰ μάτια του», ὅπως ἔλεγε, μὲ τὸ «εὐλογημὲνο», ἓνα παγούρι ρακί, κρυμμένο ἐκεῖ, πού τὸν ἔκανε, ὅσο ἀπὸ κάθε εὐλογία λαλίστατο....

Ὅσο καὶ δὲν πήγαινε καλά. Ἡ Παπαδιά διάβαζε ἀπὸ τὰ χαμόγελα τῶν συνομιλητῶν τῆς, καὶ τὴν χαχανιστὴ ἀντίδραση τοῦ Κυρούλη, τὰ ἐνδόμυχα σχόλια. Κάκεψε. Γιατὶ σκέφτονταν πὼς αὐτὴ μπορεῖ ν'ἔχει τὸ δικαίωμα στὴν κατηγορία τοῦ παπᾶ, ἄντρα τῆς εἶναι στὸ κάτω—κάτω, ὅμως στοὺς ἄλλους δὲν τὸ ἐπέτρεπε.

Κι ἄλλαζε κουδέντα, τὴν παράσυρε ὁ συνειρμός...

—«Ἔχω μιὰ ὁδομάδα. Πάει, θὰ σκάσω. Δὲ μπορῶ. Δὲν μπορῶ γὰρ τὸ κρατήσω ἄλλο. Νὰ ἐδῶ τῷχω. (Κι ἔδειχνε τὸ καρύδι στὸ λαιμό. Ἐνα ἀποτρόπαιο ἔμβολο, πού κινιοῦνταν ἄρρυθμα) ...

Ἡ Πανάγιω, γέννησε, κι ἔκανε πάλι ψόφιο. (Ὁ ἄντρας τῆς Πανάγιως ἀποκάλυψε στὸ χωριό, τοῦ παπᾶ τὰ κατορθώματα) ... Κάθε χρόνον αὐτὴ ἢ δουλειὰ γίνεται. Κάνει καὶ θάφτει. Κάνει καὶ θάφτει. Φωνάζουν τὸν παπᾶ καὶ τὸν ἀφήνουν ἀπλήρωτο...».

Ὁ κύρ Χκράλαμπος βιάζεται γὰρ τὴν συγκρατήση. Καταλαβαίνει πού τὸ πάει ἡ παπαδιά... Καὶ πού τὴν ὀδηγεῖ τὸ πείσμα τῆς.

—Στὸν παπᾶ τὰ θαφτικὰ κι ὁ νεκρὸς στ' ἀνάθεμα, ξεφώνισε.

Πάψε παπαδιά... Κάλλιο πεθαμένο πάρα μερελό. (Πού ἤθελε νὰ εἰπῆ πὼς ἀπὸ κάθε μιὰ κακὴ κατάσταση, ὑπάρχει κι ἄλλη χειρότερη. Καὶ πὼς ἢ πιὸ μεγάλη δυστυχία στὸν ἄνθρωπο εἶναι τ' ἀνόμαλο παιδί...).

«...Φοβερὴ ντροπὴ γιὰ τὸ χωριό, νὰ θγῆ πεθαμένο τὸ παιδί. Κι ἄμαρτία. Κάτι σὰ δαιμονικό, ποῦφερνε γρουσουζιά. Καὶ τὸ πίστευαν οἱ ὄρεινοί. Γι' αὐτὸ ἀπόφευγαν σαράντα μέρες νὰ τὸ θάψουν. Γάφιναν νὰ ξεραθῆ μέσ' τὴν τραγκατζίκα (τὴ δερμάτινη σακκούλα) ...».

Μὲ λόγο ζεστό, πυκνὸ, χρωματισμένο ἀσπρομάλλης, ἀτάραχος (κάθε τόσο γιὰ κουράγιο καὶ κέφι, ἔβγαζε μέσ' ἀπ' τὸ πεσλι του τὸ μολυβένιο παγούρι μὲ τὸ ρακί καὶ «θύζαινε» μολαχός, ἀπ' τὴν ψιλὴ τρύπα, ρίχνοντας χαμογελαστὲς ματιές ἀλόγουρά του), τὸνα μάτι θωλὸ κι ἄχρηστο, ὁ κύρ Χαράλαμπος, ἔκανε τὸν ψυχοπατέρα, στὸ χωριὸ «σὰ νὰ κάτι ἄνθρωποι πῶχουν μέσα στὰ στῆθια τους ἕκατὸ αἰῶνες»... Γιατρολογούσε. Ἐδίωκε ὄρμηνειες.

«Παίρνετε ἄπλυτο μαλλί γιδίσιο, — μὲ τὸ συμπάθειο, (στὸ Γαναδιὸ τὸ μαλλί, ἢ τρύπα, τ' ἀγγούρι, ὅλα τὰ σχήματα καὶ τὰ «μεγέθους σημαντικά», πρὸς ἀποφυγὴν πονηρῶν σκέψεων, συνοδεύονται ἀπὸ τὸ «συμπάθεια»), τὸ πασπαλίζετε μὲ στυμπισμένο σινάπι καὶ τὸ βάζετε στὸ στῆθος. Κι αὐτὸ τραβάει τὸ χρώμα...».

Ἐξηγοῦσε τὰ ὄνειρα. Ἐδλεπε τὰ σημάδια στὶς πλάτες τῶν ἀρνιῶν. Καταλάβαινε τὸν καιρὸ ἀπὸ τὶς διοσημίες.

«Σύννεφα στὴ Νεμέρτσικα μὲ τὸ ἡλιοδασίλεμα. Αὔριο θὰ ὀρέξη... Ἀποτραβιοῦνται πρὸς τὸ Σμόλικα τὰ μαῦρα σύννεφα. Θᾶχουμε χιόνι».

Καὶ κρατοῦσε τὸν «ἴσο» στὶς κουδέντες γιὰ νὰ μὴ ξεφεύγουν...

Τοῦχε μείνει τούτ' ἢ κλέφτικη συνήθεια τοῦ ψυχοπατέρα, ἀπὸ τότε ποῦταν στὰ «Μακεδονικά». Ὁ Καπετάν Πελέκης μὲ τ' ὄνομα. Σεμνός. Δὲν πολυλογοῦσε.

Λένε, πώς όταν, λίγο πρὶν τὸν πόλεμο, τὸν φώναξε ὁ νωμιά-
τάρχης στὴ Μεσσαριά, γιὰ νὰ τοῦ «ἐγχειρίση» τὸ μετάλλιο ἐξαιρέ-
των πράξεων», μὲ τὸ δίπλωμα τῆς ἀνδραγαθίας του, ὕστερ' ἀπὸ
τόσα χρόνια, ξεκαθάρισε τὴ θέση του, πεσιμένος σὲ βαθεῖα συλλογῇ.

—Νὰ σᾶς πῶ τὴν ἀλήθεια. Τώρα, πού τὸ σκέφτομαι, οὔτε
κἂν θυμᾶμαι τί ἔκανα....

Τί σοῦ εἶναι οἱ ἄνθρωποι; Ἄν ἦταν ὁ Κυρούλης ἢ ὁ Ἄνα-
στάσης, θάρπαζαν τὴν εὐκαιρία καὶ θάχαν τρεῖς φορές σκοτωθῆ-
στὰ Μακεδονικά, κι ἄλλες τρεῖς ἀναστηθῆ;...

Ὁ κύρ Χαράλαμπος ὅμως φιλοσοφημένος, ὅπως ἦταν τὰ δὲλα-
πε ἀλλοιῶς. Δὲν κοκορεύονταν κι ἔτσι δὲν τὰ χάλαγε καὶ μὲ κ.α.
γέναν.

Ἡ Θανάσω, κακοῖσκιωτη καὶ γρουσουῆσα, θεριὸ ἀνήμερο, μὲ
μιὰ γλῶσσα τρομερὴ καὶ φοβερή, κι ἓνα μάτι—καρφί, πού δὲν
σ' ἔσωζε οὔτε σκόρδο, οὔτε γαλαζόπετρα, εἶχε τὸ σπίτι της κοντὰ
στοῦ κυρ—Χαράλαμπου.

Πότε οἱ κότες, πότε τὰ σταλάγματα, πότε τὰ καρφώματα, ὅ-
λο κι εἶχεν εὐκαιρίες νὰ τὸν «περιποιεῖται». Ἄλλοτε
μπήγοντας τὰ χουγιαχτά. Κι ἄλλοτε κρεμώντας ἔξω ἀπ' τὴν πόρ-
τα τοῦ κυρ Χαράλαμπου, ποντικίσια πόδια, τρύπια κουτάλια, ἀνα-
ποδογουρισμένες χελῶνες, μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς ἔτσι θὰ τὸν ἐπιανε
τὸ «τρίκι».... Ὅμως τοῦ κυρ Χαράλαμπου δὲν τοῦ καίγονταν καρ-
φί... Ἐβρισκε τὸν τρόπο, κάθε φορά, καὶ τὴν ἀφόπλιζε.

Ὅταν οἱ χωριανοὶ ἔβγαλαν ἀγροφύλακα (ντραγάτη) τὸν
ἄνδρα τῆς Θανάσως, κείνος ποῦξερε τὰ πράματα, κούνησε τὸ
κεφάλι του καὶ εἶπε: «Ὅσο ἴσκιο πιάνει τὸ ντουφέκι του
(τότε οἱ ἀγροφύλακες ὄπλοφοροῦσαν), ἄλλη τόση προκοπὴ
θὰ ἰδῆ ὁ τόπος ἀπ' αὐτόν».

Κάποτε ὁ κύρ Χαράλαμπος, ἔκοψε τὸν «πότο» τῆς Θανάσως,
στὴ «δέση» σὰν ἦρθε ἢ ὦρα του. Τὸ νερὸ ἐρχόταν ἀπὸ τὴ βρύση
τῆς ἐκκλησιᾶς, ἀκολουθώντας τὸ ρῆθρο τοῦ δρόμου κι ἔμπαινε

στους κήπους, από μια «ρούγα» στη δάση της μάντρας, κάθε σπιτιού, που ήταν κλειστή με μια πλάκα, όταν δεν είχε σειρά. Κι άνοιγε, όταν έρχόταν ή σειρά... Σάν παραβιάζες τον κανόνα. σ' έλεγαν «παραυλακιστή».

Οί «δέσεις» του νερού, που πήγαινε στα μποστάνια, ήταν έξω απ' το χωριό. Κάθε δέση είχε γαί τον αύλακάρη της, άρχοντα εκλεγμένο απ' τή συνέλευση των χωριανών, που ρύθμιζε τή σειρά του πότου. Αν έλειπε ο αύλακάρης τήν ώρα τής αιχμής, τὸ χωριό κινδύνευε νά ματοκυλιστή.

Λένε πώς ο «γραφικός» Κρεμαντάλας στη Μεσαριά, κάποτε, τὸν παλιό καιρό, που δεν είχαν αύλακάρη στο χωριό, πήγαινε χαράματα στη δέση, έκοβε τὸ νερό, για τὰ μποστάνια του και ξάπλωνε δῆθεν νά κοιμηθῆ, άνασηκώνοντας τή φουστανέλλα, έτσι ώστε νά φαίνονται από κάτω ὅπως ήταν ξαδράκωτος, ὅτι μ' επιμέλεια έκρυβε τις άλλες μέρες... Κι' όταν έφταναν οί γυναίκες ν' αλλάξουν τὸν πότο, μπροστά σ' αὐτὸ τὸ θέαμα, έπαιρναν τῶν ὀματιῶν τους κι' εξαφανίζονταν, αφίνοντας τὸ νερό νά τρέχη άνεμπόδιστα στα μποστάνια του Κρεμαντάλα.

Για τούτη τή φουστανέλλα, τούλεγαν στα Γιάννινα οί τσαρουχάδες, ὅπως τήν έδλεπαν νά πάη πέρα—δῶθε, πώς έγλυφε τὸν πισινό του, κι' αὐτὸς τοὺς άπαντοῦσε χαμογελώντας με τή χωριάτικη κουτοπονηριά του:

«Ὁχι μωροί χαμένοι. Ἡ φουστανέλλα τὸν σφουγγίζει, για νά ρθειτε σεις νά τὸν φιλήσετε...».

Ἡ Θανάσω, ὅμως, ποῦχε άφίσει τὰ κρομμύδια άπότιστα, άναψε και κόρωσε. Πετάχτηκε στην πόρτα της. Δρασκελώθηκε πάνω στ' αὐλάκι και με τὰ χέρια της στη μέση, σαν ὁ Κολοσσός της Ρόδου, ξεσπάθωσε... «Ποῦ σε πονεῖ και ποῦ σε σφάζει».

— «Μωρέ γεροζούρα, γεροπαραλυμένε... Κόρδα... (Στὸ Γαναδιό έχουν κολλήση σ' ὄλους παρατσούκλια. Σάπια. Ψόφια. Τσιμέρη. Κολοδέ. Γκάρτζιο. Γκόγκο. Γκλιάρα...) εἶπε...

Εἶπε τόσα, που αν ήταν άλλος θαχε γίνει φονικό. Ὁ κύρ

Χαράλαμπος όμως, έδλεπε κι άκουγε δουδός, με τέτοια προσοχή, πού θάλεγες, ότι δέν ήθελε νά του ξεφύγη λέξη. "Έτσι ή Θανάσω, μήν έχοντας αντίλογο, πήγαινε στο κρεσέντο. "Έδωσε, πήρε. Στο τέλος, κι' άφου τον πέρασε γενιές δεκατέσσερες, ξέσπασε με ύστερία:

— "Εμ' πές, πές και σύ τίποτα, γιατί θά σκάσω, μωρέ γκάβλιακα (στραδέ).

"Έχει τήν διάκοψε ο κύρ Χαράλαμπος. Σά νά περάχτηκε:

— Τώρα μπράβο. Ν' άγιάση τó στόμα σου. Είπες και μιá σωστή κουθέντα. "Όλα τ' άλλα, «τ' άγνωστα τ' αύφαντα στον πλόκο άπλωμένα», άστα νά τά πάρη ο λάκκος, μωρή Θανάσω... "Έτσι πού τά κατάφερες δέν πρόλαβα ούτε μιá κουθέντα νά σου πώ. Πέρασε ή ώρα. Και νάθελα εγώ, τώρα δέ θά θέλη ή Πανάγιω, πού έχει σειρά. "Αντε τώρα. Φέρε και τή τσάπα σου... ("Άς όφεται ή θρύση πού στέρεψε) κι έλα νά βοηθήσης, γιατί με τίς κουθέντες, πλημμύρισε ο μπαξές...

"Ο κύρ Χαράλαμπος, ήταν ο τελευταίος σ' αυτά τά χρόνια, πού ντύνονταν με νόπια, παραδοσιακή στολή. Κι' έδινε μιάν άλλη νότα, πού φάνταζε. "Ιδιαίτερα τίς Κυριακές σάν άφηγε τó σαλδάρι (πανταλόνι με στενό πατζάκι, ίσαμε τó γόνατο) κι' έβαζε τή φουστανέλλα. Μαύρο φέσι κοντό, βλάχικο, στο κεφάλι. "Άσπρο πουκάμισο, κεντημένο στήν τραχηλιά, με μιá σειρά κουμπιά στο στήθος. "Από πάνω τó δίμιτο τσιπούνι. Στή μέση σελάχι πέτσινο. Κι' έπειτα τó σουρτουκο. Στή βαρυχειμωνιά, πάνω άπ' όλα τó ταλαγάνι. Κόκκινα τσαρούχια καλλιγωμένα κι' άσπρες κάλτσες, μάλλινες, κεντημένες στο πλάϊ, με παρδαλές ζάβες έξωτερικές.

"Η στολή του άντρα, δέν ειχε πλουμίδια, ήταν όμως σά νά δγήκε άπ' τó παλιό κάστρο... Με τούς θρύλους για τίς λεγεώνες τών πολεμιστών. Σά νά ξέμεινε άπ' τήν έποχή τής μεγάλης νομαδικής κτηνοτροφίας με τήν άρχοντιά του πρωτοτσέλιγκα.

Ἀντίθετα. Ἡ στολή τῆς γυναίκας ἦταν ἓνα ποίημα.

ὅλες οἱ ἡλικιωμένες Γαλαδιώτισσες, τὶς Κυριακὲς ἔθγαιναν μὲ τὴν «ἀρμάδα τους» ὅπως ἔλεγαν, δηλ. μὲ τὴν ντόπια στολή, καὶ τὰ στολίδια. Τὰ φλουριά στὸ κεφάλι. Τὰ σκουλαρίκια στ' αὐτιά. Τὰ κλουστέκια στὸ στήθος. Τοὺς σταυροὺς στὸ λαιμό. Τὴ ζώνη στὴ μέση μὲ τὸ θλυκοτάρι (τὴν πόρπη), τ' ἄλλα συρματερὰ καὶ τὶς τοκάδες μὲ τὸν ἀργυρὸ σουγιά, ποὺ κρέμονταν ἀπ' τὴν ζώνη. "Ὅλα, ἀπ' ἀσήμι φουσκωτὸ ἢ χτυπητὸ καὶ σαδάτι. Καμμιά φορά ἐπίχρυσα. Ἀγορασμένα στὴν Κόνιτσα ἢ στὰ Γιάννινα, ἀπὸ Βλάχους τεχνίτες.

Ἐνας κόσμος λαμπρὸς, κεντημένος μ' ἀπίθανα διακοσμητικὰ σχέδια. Λουλούδια, κλαριά, ἀφηρημένες παραστάσεις. Κεντήματα τῆς βελονιάς μὲ μεταξωτὴ κλωστή, ποὺ γίνονταν γιὰ προίκα, κοντὰ στὴν ἄλλη οἰκοσκευὴ, τὰ σεντόνια, τοὺς κρεβατόγυρους, τὶς μαξιλάρες, ἀλλὰ καὶ μὲ κορδόνι (χάρτζι) χρυσὸ ἢ ἀσημένιο, ραιμμένο πάνω στὴ στολή, ἀπὸ ἔμπειρο πλανόδιο τερζῆ, ἢ συρμακέζη.

Ἡ καζάκα πούμπαινε ἀπὸ μέσα, σχεδὸν κατάσαρκα, κατάληγε σ' ἓνα ποδόγυρο μὲ δόντια, τὰ τρίχαπτα ὅπως λέγαν. "Ἀσπρος κάμπος, κόκκινος διάκοσμος. "Ὅταν ἡ καζάκα ἄρχιζε σὰ φούστα, ἀπὸ τὴ μέση, ἔμπαινε στὸ μποῦστο τὸ πουκάμισο. "Ἀσπρο, κεντημένο μὲ λογιῆς — λογιῆς χρώματα, στὸ στήθος, στὸ γιακά, καὶ στὰ μανίκια. Ἀπὸ πάνω ἔμπαινε τὸ τσιπούνι, ποὺ τῶλεγαν καὶ σιγκούνι. Μαῦρος κάμπος, κόκκινος ἢ πράσινος διάκοσμος. Πάνω ἀπ' τὸ τσιπούνι τὸ κοντόσι. Καὶ πάνω ἀπ' ὅλα ἡ γιορταστικὴ φλοκάτα. Μαῦρος κάμπος, κόκκινα ξόμπλια, τερζίδικα, ποὺ ἄρχιζαν ἀπ' τὸν ποδόγυρο κι' ἀνέβαιναν σὰν ἀραβουργήματα γύρω ἀπ' τ' ἀνοίγματα τῶν μανικιῶν καὶ κατὰ μῆκος στὸ μπροστινὸ. Ἡ φλοκάτα καθὼς δὲν εἶχε κουμπιά, ζώνονταν στὴ μέση μὲ τὴν ποδιά. Ἄλλο γραφικὸ κι' αὐτὸ ἐξάρτημα τῆς στολῆς, δίχως πραχτικὴ σκοπιμότητα, μὲ τὴν ἔννοια, ποὺ δίνουμε σήμερα.

Καμωμένη απ' όλων τῶν εἰδῶν τὰ ὑφάσματα με πλούσιο κέντημα τοῦ ἀργαλειοῦ ἢ τοῦ χεριοῦ.

Στὸ κεφάλι, τὸ κιλιμκιρί, ὅπως ἔλεγαν τὸ κεντημένο φακιόλι, ποῦταν ἄλλοτε δαμασκηνό, ἄλλοτε κινέζικο κι' ἄλλοτε ντόπιο. Στὰ πόδια κάλτσες μάλλινες, πολύχρωμες, κεντημένες γύρω—γύρω με καγκέλλια. Καὶ γιὰ ποδήματα, τὰ «κισιολιά», ἓνα εἶδος «τσαρουχόσχοινα», ἀπὸ κατεργασμένο τομάρι βοδιοῦ.

Οἱ γυναῖκες τοῦ Γαναδιοῦ κι' ὁ κύρ Χαράλαμπος ἦσαν τὰ τελευταῖα ζωντανὰ ντοκουμέντα τῆς τέχνης τοῦ νεοελληνικοῦ κοστούμιου, σ' αὐτὸ τὸ χῶρο. Μιᾶς τέχνης, ποῦφτανε σὲ μὲς ἀπὸ τὰ θάθη τῶν καιρῶν. Ἀπὸ τότε ποὺ μπολιάζονταν ὁ Βαλκανικὸς κορμός, με τὶς Βόρειες ράτσες. Καὶ ζυμώνονταν ἡ ἐνότητα, στὶς χαρὲς καὶ στὶς λύπες, τῆς Βυζαντινῆς κουλτούρας. Κι' ἦταν σὰν τέχνη ἢ πιὸ «δυναμική», γιατί ἐρίσκονταν μεσ' τὴν καθημερινὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Περνοῦσεν ἀπὸ τὸ χέρι του, σ' ὅλα τὰ στάδιά της. Τοῦ ἔδινε τὴ χαρὰ τῆς δημιουργίας. Καὶ τοῦ ἐρέθιζε τὴ φαντασία.

Τὰ πανιά, τὰ ὀβιτιά, τὰ σαγιάκια, τὰ σαφιὰ φτιάχνονταν ὅλα με ντόπιες ὕλες, (μαλλί, θαμβάκι, λινό, μετάξι) στὸν ἀργαλειό. Ράβονταν καὶ κεντιοῦνταν μεσ' τὸ σπίτι! Σ' ὅλη αὐτὴ τὴ διαδικασία, ἀπὸ τὸ κούρεμα τοῦ μαλλιοῦ τὴν ἀνοιξή, τὸ ζεμάτισμα, τὸ λανάρισμα, τὴ διαλογὴ σὲ κοντότριχο καὶ μακρύτριχο, τὸ γνέσιμο στὸ τσικρίκι, τὸ βάψιμο ἴσαμε τὴν ὑφανση, τὸ ράψιμο, καὶ τὸ γαρνίρισμα, τὰ παλιότερα χρόνια, ἔπαιρναν μέρος ὄχι μόνο οἱ γυναῖκες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνδρες, οἱ ἀνυφαντές. Ποὺ κοντὰ στ' ἄλλα ὑφαιναν κι' ἔρραβαν τσουβάλια καὶ σαμαροσκούτια ἀπὸ λινάρι... Πολὺ ἀργότερα, ὅταν κύλησε ἡ ζωὴ, σωρεύτηκε κάποιος πλοῦτος, κι' ἄρχισαν οἱ πρῶτες συναλλαγές, τὰ πρῶτα πάρε — δόσε, κινήθηκαν τὰ προϊόντα τῆς δουλειᾶς σ' ἀ ν ἔ μ π ὀ ρ ε υ μ α καὶ μπῆκε στὴ μέση τὸ χρήμα,—ἀνάμεσα δουνὸ καὶ κάμπο, ἀπὸ περιοχὴ σὲ περιοχὴ, ἀνάμεσα Ἡπειρο—Εὐρώπη, ἀνάμεσα Γιάνγινα καὶ Βενετιά, με τοὺς κ ι ρ α τ ζ ἦ δ ε ς καὶ τοὺς

πραγματευτάδες, ἔφταναν σ' αὐτοὺς τοὺς χώρους ἀτλάζια, θελούδα, τσόχες, ἔτοιμα μεταξωτά, ράματα καὶ ἀφράτο, χάντρες, σιντζάπια καὶ χαταγιά, γιὰ ν' ἀντικαθιστήσουν ὅπου τὸ κέφι τῆς ζωῆς γίνονταν πολυτέλεια, τὰ ντόπια ὕλικά.

«... Τώρα στέλνω (διὰ μέσου Κορφοί) : Κολέτα κερὶ 7. Καὶ μετάξι καλὸ μωραϊτικο κολέτα ἔξ (6) ... (ὅτι τὸ μαλλὶ στὸ Βῶλο ἔτρεχε, 17 τὸ σαλονικιό, καὶ 15 τὰ ἄλλα) ... Καὶ τομάρια ἀρκούδας Νο 2625, φωνισμένα εἰς Πάτρα. (Ἐξοδα εἰς τὰ ἄνωθεν τομάρια διαδουγάνα, μπασδάρι, θαστάζων, μαγαζιάτικα καὶ ἄλλα ἔξοδα ἕως ἡμπάρκο ἀσιλάνος σαράντα καὶ ἄσπρα ὀγδόντα τρία) ... Τέσσερα κόλλα Πρινοκόκι καὶ θελανίδια... (εἶναι καλὸ καὶ γὰρ τὸ κράξητε Ἀρτινό) ... Τὰ ἄνωθεν γὰρ πρυλῆστε με τίποτες ἀθαντάτζιο ὅτι τὰ ἔχουμε ἀκριβά... Καὶ γὰρ κάμητε καλὸ παζάρι με καλὰ ρούχα σορτιμέντο (ἀνάμιχτα), σάγια σοτοκαρλάτο (ὑπόξανθα) καὶ σαγιετίνες καὶ μερικὰ ἱρδινάρια (συνηθισμένα) μενεθίσια καὶ ἰνκαρνάδα... Μερικὰ ἀταλάζια, ἄλλα φιορεντίνα, καὶ ὀρδινάρια. Καὶ κάτι χαταγιά (ποὺ ὁ Πετρίνης φτιάνει με ληανὸ λουλούδι, ἀπάνω στὸ κίτρινο ὅσαν ληανὰ ἄσπρα τούρικα καὶ παστόζια, τὸ στρόμα κόκκινο καὶ τὰ παίρνουν αὐτοῦ πρὸς λ. 6, 15,... Στίλε μου ἓνα χαταγιὶ καλὸ με χρυσάφι, γάινε πλουμιστό...).

... Διάργυρο οὐγγιές 140. Καναθαρίνι 19 χοντραῖς ρέσμαις. Μία μπάλλα φιλὸ χαρτί. Μία τῆς μπότζας. Ρέσμια 12 τρελλούνε. Χρυσάφι φάλτσο 150 καὶ κίτρινο. Περλέ ντὰ ρόμα μάτζα 50... Ρεμπίνια μιγδαλωτὰ γὰρ ζυγιάζουν δυὸ μάτζα τῆ λίτρα... Ὅμοίως καὶ τὰ θελόνια (γὰρ ἀνίγετε γὰρ μὴν εἶναι σκουριασμένα...). Σιδηρόσυρμα. Παφιλόσυρμα. Ράματα καὶ ἀφράτο κουτιά 2... τί ἔχουν γυρέψη... Φροντίσατε γὰρ φθάση ἐγκαίρως τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν καιρὸν τῆς Ἐλασώνας... Στίς 12 ἔστηλα τοῦ Μεγαλογένη τζεκίγια 40... Ἀπὸ τίς ἄλλες ὁμολογίες

δὲν ἐπῆρα ἀκόμη, μόνον ἦρθε ἓνας Καμπίτζης νὰ χαλά-
ση τὸ Βενετικὸ πρὸς 375 καὶ τὰ μαντζιάρικα (τὰ οὐγ-
γρικὰ ἢ οὐγγαρα) πρὸς 360, τὰ τυρολιὰ πρὸς 315, τὰ
δουκάτα 337 καὶ τὰ σερτιφίλια πρὸς 330 καὶ δὲν ἤξεύ-
ρω τί μέλλει νὰ γίνῃ, ὅπου δὲν τὰ δίδουν ὁ κόσμος. .
Διὰ τὴν ὥραν μὴ ἔχοντας ἄλλο νὰ σᾶς σημειώσω καὶ μένω
βοηθὸς τῆς αὐθεντείας πάντοτε καὶ εἰς τοὺς ὀρισμοὺς
σας. . .

Νικόλαος Μπέρκος. . . 1729, φεβρουαρίου 28 Ἰωάν-
νινα. . .».

Ὁ Ἅγ. Κοσμάς, ἀσκητὴς καὶ πουριτανὸς τῆς ὀρθοδοξίας,
σκανδαλίσθηκε ἀπ' αὐτὴ τὴν πολυτέλεια τῶν βουγίσιων τῆς Κα-
στάνιανης καὶ ἐξαπόλυσε μύδρους, ποὺ πῆραν κτῶσαν φόβον οἱ
Χριστιανοὶ καὶ μάλιστα οἱ γυναῖκες, καὶ ἔκοψαν τὰ ἀσήμια καὶ τὰ
μεταξωτὰ φορέματα. . .».

Μὲ τὰ ξένα ὕλικά, ἔφταναν στὰ χωριά, καὶ οἱ πλανόδιοι τερ-
ζῆδες—συρμακέσηδες καὶ χρυσορραφτάδες, καθάλλα στ' ἄλογο,
—ἀσίκηδες, ποὺ ἀνάβαν φωτιές—νὰ ράψουν καὶ νὰ κεντήσουν
μέ τέχνη μερακλιδικὴ τὰ μπρεσόνια καὶ τὰ γαιτάνια.

Κι ἦταν τότε ξακουστὸς ὁ Σέας,—ὁ χρυσορράφτης—ποὺ
σὰν ἔφτανε στὰ χωριά, ὁμορφος καθαλλάρης, προκαλοῦσε ἀλαλα-
γμοὺς στὰ νέα κορίτσια καὶ φτέρωνε τὰ ὄνειρά τους. . .

«—Ὡς ποῦ πηγαίνετε ράβοντας, μπαρμπά Δημήτρη, (τοῦ
εἶπα τελειώνοντας) καὶ τί ράβετε;

—Φτάνουμ' ὡς τοῦ Βάλτου, τοῦ Ἐηρομέρου, τὰ Γιάννινα,
τ'ν (τὴν) Ἄρτα, τν (τὴν) Πρέβεζα καὶ τ' Ἄγραφα καὶ
ράβουμι καὶ κιντῶμι: πισλιά, κάπες, κουντουκάπια, σταυρω-
τά, ταμπάρα καὶ ὄ,τ(ι) βροῦμι. Μὰ τί νὰ σ' (οὔ) ποῦ δά-
σκαλέ μ'—(προσέθεσε μὲ θαθὺ παράπονο ὁ γέρο Νίτζ-
λας)—χάθ'καν τώρα ἰκεῖν' οἱ τεχνίτις ποῦλεγες,

πώς ἔγραφαν κι ὄχ' πώς ἔρραβαν τὰ χέρια τς (ους). Τώρα θγῆκ' ἢ μηχανή κι πάηκαν (πῆγαν) τὰ καλὰ τὰ ραφίματα κι τὰ ὁμορφα τὰ κιντίδια, π' (οὐ) μ' (οὐ) χάλασαν τὰ μάτια μ' κι μ' ἠῦ) πῆραν τὸ φῶς μ'ου). Τότινος οἱ ραφτάδες κάθουνταν μερόνυχτα μὶ τὸ ὑβελόν (ι) στοῦ χέρ (ι) γιὰ νὰ καλουράψ'ν κι νὰ καλουκιντήσ'ν ἕνα πισλι κι μὴ ρουτᾶς πόσου καμαρών' ἐκεῖνος π' (οὐ) θὰ φκειανε τοῦ καλύτερου. Τώρα κι οἱ ραφτάδες κ (υ) τάζ (ου) ν νὰ πάρουν μουναχὰ τὸ μιργιάτ (ι) κου τ' (ους) κι δέν τ' (ου) ς μέλ (ει) ἄν θὰ γέν (η) καλὰ κι ὁμορφ (α) ἢ δ (ου) λειά. Δέν ἔχ (ει) τώρα, δάσκαλέ μ (ου), πουμουνη οὐ κόσμουε σὰ μνιὰ θουλά π (οὐ) δ (ου) λεύαμαν ἡμεῖς...».

Οἱ ραφτάδες τοῦτοι ἦσαν Τζουμερκιῶτες καὶ τοὺς ἔλεγαν Μπουκαραίους. Γιὰ νὰ συνεννοοῦνται μεταξύ τους, εἶχαν τὰ μπουκαραίικα, μιὰ γλῶσσα συνθηματικὴ, μισοβλάχικη.

- Στίεις μπουκαραίικα (ξέρεις ράφτικα) ;
- Στίου (ξέρω).
- Ποῦ τρέτσ' σι οἱ ντόμους; (ποῦ πῆγε ὁ νοικοκύρης) ;
- Φούζτζσι στοῦ μπουνολόϊ (πῆγε στὸ χωράφι).

Ὅπως οἱ μαστόροι τὰ κουδαρίτικα. Οἱ καλαῖτζῆδες τὰ ἀλειφιώτικα. Οἱ κουμπογιαννίτες τὰ σφινιάρικα. Κι οἱ θαγενάδες τῆς Σωπικῆς, τὰ σωπικιώτικα...

**

Αὐτὸ πὺ λέμε «λαϊκὴ τέχνη», δέν εἶναι πάντοτε Τέχνη. Τίς περισσότερες φορές—τίς πιὸ εὐτυχισμένες μάλιστα—εἶναι μιὰν ἄρτια τεχνικὴ. Μὲ μακριὰ παράδοση. Μακρόχρονη σπουδὴ κι ἐνασχόληση. Πλήρη γνώση τῶν ὕλικῶν. Καὶ ταλέντο.

Ἡ γοητεία πὺ ἀσκει, δέν εἶναι αἰσθητικὸς κραδασμὸς, ἀλλὰ ὀπτικὴ συγκίνηση πρὸς τὴν «εἰδικὴ ποιότητα καὶ ζεστασιά» τοῦ ἔργου, πὺ περιέχει προσωπικὸ μόχθο κι ἀγάπη γιὰ τὴν τελειό-

τητα. Ἰδιαίτερα σήμερα, πού τὸ χειροτέχνημα ὅσο πάει κι ἐξαφανίζεται.

Ψυχὴ παίρνει ἡ λαϊκὴ τέχνη, ὅταν ἡ τεχνικὴ τῆς γονιμοποιεῖται ἀπ' τὸ εἰδικὸ συγκινησιακὸ στοιχεῖο, πού λέγεται μεράκι. Τὸ μεράκι εἶναι μία «ἐγρήγορση». Ἐκφράζει τὴν ἀγωνία τοῦ χειροτέχνη γιὰ τὴν «ποιότητα» (χρωματικὴ καὶ πλαστικὴ) τοῦ ἔργου καὶ ὑποθάπτει τὴν ἀπόδρασή του ἀπ' τὴν φυλακὴ τοῦ «οἰκονομικοῦ ἀποτελέσματος» καὶ τοῦ «μιμητισμοῦ τῆς παράδοσης».

Ἡ ὑπαρξὴ τῆς ἀγωνίας αὐτῆς καθ' ἑαυτῆς, θγάζει ἔξω ἀπ' τὸ λιγότερο ἢ περισσότερο πληκτικὸ τέλημα τῆς καθημερινότητος: τὸ ἐνστικτο τοῦ τεχνίτη, καὶ τὸ καθοδηγῆ με σιγουριά πρὸς τὴν περιοχὴ τοῦ Ὁραίου. Δὲν ἔχει σημασία, πού τὸ μεράκι τοῦ χειροτέχνη δὲν ἔφτασε ποτὲ νὰ μεταπλαστῆ σὲ ὄραμα μὴ ἀξιώσεις, πάλω στὴν ἀποκάλυψη τῶν ὑπερβατικῶν καὶ ἀχρονῶν μυστικῶν τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ἢ νὰ δώσῃ δυνατότητες μέθεξης σὲ τόπους θαύματος, λεφτεριάς κι ἐγκαρδιότητος.

Ἄρκει πού κατάφερε, σὲ κάποιες ἀκριβὲς περιπτώσεις «πρωτοτυπίας καὶ παραλλαγῆς», νὰ διοχετεύσῃ τὶς «μικρὲς» ἀγωνίες καὶ λαχτάρεις τοῦ τεχνίτη—τὸ βαθύ του ὄνειρο—ποῦταν καὶ συλλογικὲς κι ἀνέκφραστες τοῦ καιροῦ του, σ' ἓνα κόσμο διακοσμητικῶν συμβόλων καὶ νὰ προκαλέσῃ (σκανδαλίζοντας τὸν συντηρητισμὸ τοῦ πελάτη καὶ τὸν ἀσκητισμὸ τῆς παράδοσης) με τὶς ἐκμυστηρεύσεις τῶν ἀνθρωπομορφικῶν, ζωομορφικῶν καὶ φυτομορφικῶν στοιχείων τοῦ πανάρχαιου μύθου—ἐκφραση παρενθετικῶν ἐπικαιρικῶν ἐρεθισμῶν—χαμηλόφωνους ψιθυρισμοὺς ἀρνήσεως τοῦ συμβατισμοῦ, κι ἀπόδρασης «ἀπ' τὴ σκοτεινὴ φυλακὴ τῆς πραγματικότητος, ὅπου λιμνάζει ἡ στενοχώρια κι ἡ πλήξη».

Τοῦτο τὸ αἰσθητικὸ φαινόμενο, ἐναρμονίζεται πρὸς τ' ἀντικείμενο τῆς τέχνης καὶ τὴν ἰδεολογία τῆς ἐποχῆς...

Τὸ ἀνέβασμα τῆς τέχνης στὰ καθολικὰ ὄραματα, δὲν εἶναι ὑπόθεση μιᾶς ἡμέρας. Ἀκολουθεῖ μιὰ μακριὰ διαδικασία «συσσώρευσης», σὰν αὐτὴ τῆς χιονοστιβάδας, πού στὶς πρώτες κι ὅλας φάσεις τῆς, τείνει ν' ἀπομακρύνῃ τὸ ἀντικείμενο ἀπ' τὴν καθημερι-

νόπητα. Προϋπόθεση ιστορική: Νά πυκνώνη σέ νοήματα, προσδοκίες κι αξιώσεις ή ζωή.

Ἡ διεργασία τούτη, πού παίρνει τή μορφή πνευματικῆς ἀναγκαιότητας, κι εἶναι ὑπόθεση μιᾶς εὐνοημένης κοινωνικά ομάδας (σπάνια καθολική) ἀκολουθεῖ, ἀνάλογα πρὸς τὸ βαθμὸ αὐτονομίας τῆς ομάδας, ἀργὸ ἢ γρήγορο ρυθμὸ. Πολλές φορές ὅταν ἡ αὐτονομία δὲν ὀλοκληρώνεται, ἢ διεργασία σέρνεται ταλαιπωρούμενη ἀπὸ τὶς ἀναστολές τοῦ οἰκονομικοῦ ἀποτελέσματος καὶ τὸ μιμητισμὸ τῆς παράδοσης, στὶς παρυφές τοῦ αἰσθητικὰ Ὠραίου... Σὲ χαμηλοὺς τόνους. Σὲ σιγανές φωνές. Δίχως πετάγματα. Ὅπως ἔγινε μὲ τὴ λαϊκὴ τέχνη, ὅλα τοῦτα τὰ χρόνια τῆς οἰκονομικῆς ἀνθησης τοῦ ὀρεινοῦ χώρου, στὴν αὐγὴ ὅπως λέγε, τοῦ νεοελληνικοῦ καπιταλισμοῦ...

«...Εἶπα στὴν κεντήστρα:

Γιατὶ τὸ τελευταῖο μικρὸ ζωὸ δὲν ἦταν τόσο ὠραῖα πλουμισμένο ὅπως τᾶλλα;

Κι ἐκείνη μ' ἀποκρίθηκε:

Πρέπει ν' ἀφήνουμε πάντα ἓνα ἔτσι, γιὰ νὰ μὴν ἐρεθίζουμε τοὺς θεούς. Ἡ τελειότητα ἀνήκει σ' αὐτούς...».

Ὁ Ρόδας. Ὁ Καραμίχας. Ὁ Κουκουρής. Ὁ Μπουρέκας. Ὁ Ζήση Νίτσκας, πού πήρε ὁ Ἰμέρπασας τὴν αἰσθητικότητα στὸ Μεσολόγγι. Ὁ Βασιλάκης ἀπ' τὴ Βωδούσα. Ὁ Χατζή Πύρρος ἀπ' τὴ Σαμαρίνα... Ὁ Νικόλα Μπάτσικας ἀπ' τὴν Πυρσόγιαννη. Ὁ Μάνθος Κιρατζής... Ὀνόματα κираτζίδων, ὅπως μοῦρχονται στὸ μυαλό, ἀσύνδετα, αὐτὴν τὴν ἄρα. Καραβάνια ἀτέλειωτα μ' ἑκατὸ καὶ παραπάνω μουκέρια, τὸ καθένα. Ὅλ' ἀρματομένα. Κι ἓνα σμάρι ἀπὸ σμίχτες καὶ κοπέλλια ὀλόγυρα...

Σιωστοὶ μεγαστάνες.

Κάποια τραγουδία:

Θέλω τὸν Κόσα βιολιστὴ
καὶ τὸ Μπουρέκα κираτζί...».

Κι ἱστορίες ξακουστῶν καραβανάριδων κι ἀρχικιρατζιμπασιδίων, πού ὄργωναν τότε ζερβά, δεξιὰ τὰ Βαλκάνια, μὲ ταξιδιωτὲς καὶ μὲ πραμάτεια. Κι ἔδεναν τοὺς τόπους μεταξὺ τους. Καὶ τοὺς ἀδέρφωναν: Μὲ μηνύματα. Μὲ νιτερέσσα. Μὲ πληγές. Καὶ μὲ καυμούς. Σὰ νᾶχαν φυγὴ κι ἀγταποκρίνονταν ὁ ἓνας στὸν ἄλλον...

Ἐγραφαν οἱ «Δρομοδείχτες» κείνου τοῦ καιροῦ:

Γιάννινα—Βουκουρέστι. Μέρης εἴκοσι, ὥρες διακόσιες ἕξ...

Καὶ σοῦ προσδιόριζαν τὴν πορεία, μὲ τοὺς σταθμούς.

Εἶτε πῆγαινες μέσω Ἀδρομίτσας — Μπαλντούμας — Τρία

Χάνια — Μέτζοβο — Ντάν Κουρνταράν — Μηλιά — Κόζιανή
— Καϊλάρ — Μπιτώλια — Πιρλεπέ.

Είτε πήγαινες (ανάλογα στον καιρό) μέσω Νιγράδες —
Σουδενά — Άρτσίστα — Κόνιτζα — Τζεράσοβο — Φούρκα —
Κρούπιστα — Καστοριά — Πισοδέρι — Μπιτώλια... Μέρες τέσσε-
ρες... ώρες 48. Κι από κει και πέρα: «Μπιτώλια — Κιουπρουλί,
ώρες 12. Κουμάνοβο ώρες 10. Στρασίν — Χάν ώρες 7. Έγρι Δε-
ρι Πάλαγκαν — Δεμινό ώρες 12. Κισταντίλ — Ζιδίτζα — Κα-
ραούλ — Μελανόβα ώρες 12. Δούπνιτζα — Σαμοκόβι ώρες 10.
Δερβέν — Τατάρ Παζαρλήκ ώρες 13, Τζερναγόρα — Λοροτό —
Καραμουσταφάλαρ — Έμιρδελέρ Παύλα — Λία, ώρες 12, Κατ-
πορι — Κιουτζούκ — Όδάν — Κιζαυλικ — Γκάμπριβο, ώρες
15, Τούρναβο — Νικόπολη, ώρες 11, Γιοβάντζα — Σανταρ — Σι-
στόβι — Ζεμενίτσα, ώρες 10... Κι από κει, ώρες δεκαοχτώ, στο
Βουκουρέστι «διὰ τοῦ Δουνάβεως».

.....
Γιάννινα — Σκόδρα. Ἀπὸ Ὀστάνιτζα — Πρεμέτι — Κλει-
σούρα — Ἀλῆ Χάνι — Μπεράτι... ὥρες 77. Ἐπτὰ μέρες δρόμο.

.....
Γιάννινα — Κορφοῦς. Ἀπὸ Ροδοτόπι — Βελτζίστα — Ζαρ-
κοβίτζα — Φανερωμένη — Φιλιάδες — Σκάλωμα Σαγιάδας καὶ
τρισήμιση ὥρες ταξίδι στὴ θάλασσα. Δυὸ μέρες. Ὑποὶ ὥρες εἴκοσι δύο...

.....
Γιάννινα — Ἐπαχτό, ὥρες 51, μέρες πέντε.

Γιάννινα — Λάρισα, ὥρες 40, μέρες τέσσερες...

Γιάννινα — Βουθρωτό, ὥρες 25, μέρες δύο...

Γιάννινα — Αὐλώνα, ὥρες 38, μέρες τέσσερες...

*
**

Δὲν ἦταν εὐκολὴ ἡ δουλειὰ τοῦ κираτζῆ, ὀλοχρονὶς στὸ δρό-
μο... Μ' ἓνα σωρό, ράτσες ἀνθρώπων, μπερδεμένος... Μέσ' τὶς
κακοτοπιές. Σ' ὅλους τοὺς καιροὺς.

“Αϊντε με τούς κλέφτες και τούς μείντάνηδες σήμερα να ξεμπλέξη. “Αϊντε αῦριο, να δώση λόγο στους μπέηδες και τούς αγάδες. Να τούς μαλακώση με «πεσκέσια» (δῶρα) και «μπαξίσια» (φιλοδωρήματα). Φίλος και του ενός. Φίλος και του άλλου. “Ηξερε τούς κῦμους και τὰ μεράκια του, σαν ἑξομολογητής... “Ὅστος φρόντιζε να περνάη τὰ ντερβένια, μέρα κι ἄρματωμένος...

«Τὸ σκύλο κάνε σύντεκνο και τὸ ραδὶ σου κράτα»
καθὼς λένε...

“Ηξερε καλά τὰ μονοπάτια και δὲν λάθευε στους δρόμους. Καραγκιόζης και Τζουζές, για να ξεφύγη. Πράχτορας και χαφιές, καμμιά φορά... Κομπογιαννίτης τῆς περιστασης. Κι ἔν λάχαινε στὸ δρόμο και μακμή, δοήθαγε σὲ γεννητούρια...

Μαντατοφόρος, αἰσιόδοξος, ὅταν ἔφτανε. “Απογραφή λίστα ἀπὸ παραγγελίες σαν ἔφευγε...

Γρήγορος κι ὑπομονητικός στὰ ἔστινγματα, πούταν γιομάτα σπαραγμούς.

... “Αποβραδὶς, γίνονταν λειτουργία για τὸ κατευώδιο. Κι οἱ κираτζίηδες φρόντιζαν να τὰ ζῶα καλά σαμαρωμένα και καλλιγωμένα.

Κεῖνα τὰ χρόνια κάθε χωριὸ εἶχε τὸ σαμαρά του και τὸ γούφτο του. “Ὁ πρῶτος ἔφτιαχνε τὰ σαμάρια και ὁ δεύτερος καλλίγωνε τὰ ζῶα. “Ὁ σαμαρὰς δούλευε με πριόνι, κοπίδι, σκεπάρνι, ἀρίδα, και κόπανο για να φτιάξη τὸν ξύλινο σκελετὸ του σαμαριου. Τὰ μπροστάρια. Τὰ πιστάρια. Τὰ κοτσάκια και τὰ παῖδια, πὸ τὰ πέρναγε ἀπ’ τῆ φωτιά για να λυγίσουν. “Επειτα ἔβαζε τῆ στρωματιά ἀπὸ σκουτί και πετσὶ γίδινο ἢ προβιά φουσκωμένη με ἄχυρο. Και τελικὰ ἔδενε στὰ παῖδια του σαμαριου τὰ στηρίγματα του: Τῆ ζώστρα, τῆν ἱγγλα, τῆν ὀπισθιά και τὰ ζυγγιά..., πὸ κράταγαν τὸν καθαλάρη στὰ ἴσια...

Λίγο πρὶν τὰ μεσάνυχτα, με «τ’ ἄστρο πὸ ὕξε-

γ ε λ ά ε ι » ὅπως ἔλεγαν (οἱ κираτζήδες «διάβαζαν» καλά, τ' ἀστέρια), ξεπετάγονταν τὰ κοπέλλια καὶ κριθάρωναν τὰ ζῶα.

Μὲ «τ' ἄ σ τ ρ ο τ ο ὺ κ α ρ α θ α ν ι ο ὺ». (δυσὸ μὲ τρεῖς ὥρες ἀργότερα), ξύπναγαν κι οἱ ταξιδιωτὲς. Κι ἄρχιζε τὸ φόρτωμα, μὲ τὰ χαράρια καὶ τὰ ντέγγια. Πανωσάμαρα οἱ κεντητὲς μπατανιές. Οἱ σμίχτες—κираτζήδες δίπλα στὰ μουλάρια τους. Ἀρματωμένοι. Κι ὁ κираτζήμπασης πάνω στὸ σελλωμένο ἄλογο. Γιομάτος ἔγνοια καὶ προσταγές... Σωστὸς πολέμαρχος... Ὅταν τὰ περάσματα, ἦταν δύσκολα, ἡ πραιμάτεια ἀκριθὴ κι οἱ φῆμες μπερδειμένες, ἀγκαζάρωνταν ἔξτρα «παλληκάρια»...

Μὲ τὸν αὐγερινό, ἔμπαιναν τὰ παιδιὰ κι οἱ γέροντες κοσῶλλα. Σταυροκοπιόνταν ὄλοι τους. Εὐχὲς καὶ κλάματα. Οἱ γυναῖκες ἔρραιναν τὶς αὐλόθυρες μὲ κόκκινο κρασί «γιά τὸ καλό». Καὶ τὸ σμάρι ξεκινοῦσε βαρὺ, δύσκολο σχεδὸν μετανοσιωμένο. Γιά νὰ σταματήση, ὕστερ' ἀπὸ τὸ ἡλιοβασίλεμα, μὲ τὸν Ἀποσπερίτη στὸ πρῶτο Χάνι, τὸ Καραθάν - Σαράϊ, ὅπως ἔλεγαν. Σίγουρο καταφύγιο, στὴν ἀπόσταση «μιας ἡμέρας ὁδὸ».

Ἄφηλὰ τείχη. Πόρτα ἀμπαρωμένη. Στὸ κέντρο ἡ αὐλή. Καὶ στὴν αὐλή τὸ πηγάδι ἢ ἡ ὀρύση μὲ τὴν καρούτα, γιά νὰ ποτίζονται τὰ ζωντανά. Κι ὀλοτρογυρα οἱ ἀποθηῆκες κι οἱ ὀμαδικοὶ κοιτῶνες...

Οἱ πελάτες ἤθελαν τὸν κираτζή τους κεφαλή, στὸ δρόμο. «Μὲ τοὺς σιακάδες του καὶ τὰ καλά του χούγια»... Ἦθελαν νὰ λένη καὶ νὰ μὴν σώνη.

«Τότες... πού τὰ χωρίσματα στὸ χάνι τοῦ Θεοχάρη, τῆς Βράνιστας, δὲν ἔφταναν στὸ ταθάνι, κι οἱ κираτζήδες βάλθηκαν νὰ ἰδοῦν τί κάνει τὸ νιόγαμπρο ζευγάρι ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, σκαρφαλώνοντας μεσάνυχτα στὸν τοῖχο. Καί, πού ὁ Μῆτρο Νούτσης, δὲν ἔδλεπε καλά μὲς τὸ σκοτάδι καὶ σκαντζάρωσε στὴν κορφὴ τοῦ τοῖχου. Ἀπ' ὅπου τοῦδωσαν μιὰ οἱ ἄλλοι κι ἔπεσε δίπλα στοὺς ξαφνιασμένους νιόγα-

μπρους... Καί τόν ἔβγαλαν ἀπό μέσα μαῦρο στό ξύλο, τ' ἀλατιοῦ...

Ἦ πάλι τότες, ποῦθαλαν στοίχημα σ' μιὰ βιτούλα, οἱ κираτζίδες μέ τὸ χαντζή, πὼς θάπιαναν τὸ ἀτίθασο κι ἀπίαστο μαντρόσκυλό του. Κι ἔφαγαν τή βιτούλα κλείνοντας τὸ σκυλί σ' ἓνα στενοσόκακο ἀπὸ τήν μιὰ κι ἀπὸ τήν ἄλλη μεριά μέ κάπες καί τὸ κουλούριασαν (τύλιξαν) μέσα...

Αἰώνιος ταξιδευτής καί μυθοπλάστης ὅπως «ἀντάμωνε τὸν κόσμο καί γνωτίζονταν μ' ὅλες τίς φυλές», ἔπρεπε νὰ ξέρη ν' ἀφηγεῖται, ἀλλά καί ν' ἀφουγκράζεται. Νὰ λήη καί ν' ἀφουγκράζεται σ' ὄλων τῶν λογιῶν τίς γλῶσσες, πού μιλοῦνταν τότε στὰ Βαλκάνια, προσπαθώντας νὰ ζεστάνη τήν ἀνθρώπινη καρδιά τοῦ ἐξουθενουμένου καραβανιοῦ. Μέσ' τήν ἀπύκνηση τοῦ δρόμου. Στ' ἀγκωμαχητά τῆς διαδικασίας τοῦ νυχτερινοῦ καταυλισμοῦ.

Ἦ ὥρα πού τὰ κοπέλλια κριθάρωναν ξανά τὰ ζῶα. Οἱ γυναῖκες ἔστρωναν τὰ μάλλινα μεσάλια... Κι ἐτοιμάζονταν τὸ φαγοπότι.

Στίς κρύες καί καταύσιες ἀγρύπνιες τῶν χανιῶν. Στ' ἄδεια κι ἀφιλόξενα (καμμιὰ φερά, ἐχθρικά), Μεσοχώρια... Ἦτσι, πού πολλές φορές νὰ καταφέρη, μέσ' ἀπὸ τίς σκοτίες τῆς ὀδυρόμενης ψυχῆς τοῦ ταξιδιώτη, νὰ ζωντανεύη τὸ ρίγος τῆς ζωῆς, καί νὰ τὸ μετατρέπη σ' ὀλονύχτια θακχεῖα... Γύρω ἀπ' τή φωτιά.

Γίστε ἦταν πού κι αὐτὸς ξέφευγε. Ὅλο καί δὲν ἔλειπαν κάτι τυχερά, στό δρόμο... Ὁ καλὸς ὁ κираτζίης, παρηγοροῦσε πού καί πού, καί καμμιὰ ψυχὴ παραδερμένη. Κάτι, μέ κανένα πεσκέσι. Κάτι μέ κανένα καλὸ μαντάτο... Ἦβρισκε τὸν τρόπο νὰ μὴ μνησκη μοναχός. Ὅταν βέβαια... τοῦλειπε τὸ μόνιμο γιατάκι... Γιατί κι αὐτό, δὲν ἦταν σπάνιο κείνο τὸν καιρό, στὰ ξένα. Ἦταν μάλιστα κάτι θηρία κиратζίδες «γενναῖοι τῆς ἠδονῆς», πού σὲ κάθε σταθμὸ εἶχαν κι ἀπόνα τέτοιο.

Φαίνεται, πώς κείνα τὰ χρόνια στήν ἐνδοχώρα, τ' ἀγωγή
ἦταν πανάκριθα. Ἀφοῦ στ' Ἀνάπλι, ἔλεγαν, πώς

«ἦταν πιό φτηνὸ νὰ ῥθῆ στάρι μὲ πλοῖο ἀπ' τὴν Ὀυτέσα,
παρὰ μ' ἀγωγή ἀπ' τὴν Τριπολιτσά».

Στὴν πραγματικότητα ὅμως, ἦταν πολλὰ τὰ ἔξοδα, οἱ χασοῦ-
ρες κι οἱ εὐθύνες τοῦ κираτζῆ, καὶ καζαντοῦσεν μόνο κείνος, πού
δὲν ἀρκοῦνταν στὴ δουλειά του, ἀλλ' ἔπιανε τὶς εὐκαιρίες ἀπ' τὰ
μαλλιά, κάνοντας καὶ τὸν πραγματευτή...

Ἀγόραζε ἄλογα στὴ Σερβία καὶ τὰ μοσχοπούλαγε στὴ Ρού-
μελη. Ἐπαιρνε στάρι στὴ Θεσσαλία καὶ τὸ πραγματευόταν στὴν
Ἡπειρο. Μετάξι στὴν Καλαμάτα καὶ τ' ἀνέβαζε στὴ Βέννη,
Πρινοκκόκι, θαλανίδια, κερὶ καὶ μέλι στὰ Γιάννινα, νὰ τὸ φέ-
ρη στὸ σκάλωμα τῆς Σιαγάδας κι ἀπὸ κεῖ νὰ τὸ «ἱμπαρκάρη», ὅ-
πως ἔλεγαν, πάνω σὲ ταρτάνες γιὰ τοὺς Κορφοῦς, τὴν Βενετιά καὶ
τὸ Τριέστι... Τομάρια ἀπ' τὰ βουνά, πού τῆς παίρναν, πῶς καὶ
πῶς στὶς πολιτεῖες.

Κι ἓνα σωρὸ χρειζόμενα τοῦ σπιτιοῦ, τῆς στάνης ἢ ἄλλα
φτηνὰ μπιχλιμπύδια, τᾶδρισκε στὰ παζάρια καὶ τ' ἀνέβαζε στὰ
βουνά...

*
**

Με τοὺς κираτζῆδες τῆς κατοχῆς, ἦταν σὰ νὰ περίσσευε
κάτι ἀπ' τοὺς παλιούς καιρούς, στὰ πεζούλια καὶ τοὺς
φράχτες. Σὰ νὰ παραμόνευε ἡ ζωὴ κι ἀξίωνε.

Πάνω στὸ καλντερίμι αἰσθανόμουν κι ὅλας τὸν πυρετὸ τῆς
ἀναχώρησης.

Καὶ μάντευα, δίχως κἂν νᾶχω πατήσει στὸ σκαλοπάτι τοῦ
σπιτιοῦ πού ξεπροβοδοῦσε κι ἦταν ἀναστατωμένο.

Δαντέλες καὶ μαντήλια... Στρωσίδια καὶ ὄνειρα.

Ὁνειρα. Ὁνειρα.

Καὶ τὰ μῆλα κρεμασμένα πάνω στὴ μεσάντρα, μὲ κείνο τὸ
θεσπέσιο ἄρωμα...

Καυτερός αγέρας. Κι ένας ιδρώτας, που μύριζε βασιλικό
κι άραποσίτι...

—"Αν άστραφταν τὰ κοφτερά σπαθιά τῶν ληστῶν μέσ' τή
σκοτεινή νύχτα, ποιὸς θάσωζε τή μικρή νύφη, που ταξίδευε
Γιάννινα—Βλαχιά; Ἄπ' τὸν κόρφο τῆς μάννας...

«Αγνέτα θά πνιγῆς στὴν βροχή. Καὶ τώρα μέσ' τίς έρη-
μιές;»

Καὶ τὴν περίμεναν ἀκόμα στ' ἀνοιχτὰ παράθυρα. Ἡ σκο-
τεινὴ πολιτεία. Δίχως σταυραετοὺς στὸν αγέρα... Τοῦτες
οἱ χλωμές φλεβίτσες στὸ τριανταφυλλί πρόσωπο.

Τὸ πρωτὶ θά ξυπνοῦσε ὁ πατέρας γιὰ νὰ κλάψη τοὺς ἰσκιούς
καὶ τίς μικρὲς φιγοῦρες πάνω στὶς κλοῦφες καὶ τὰ στρωσί-
δια τοῦ παλιοῦ σπιτιοῦ μὲ τὰ ξεθωριασμένα χρώματα...

Καὶ θά τῆς φώναζε «Πρόσεξε. Ὅλα κινιοῦνται. Καὶ ὁ
κατῆς, μὲ τὸ κόκκινο ἄλογο καὶ τὸ σύνεφο τῆς βροχῆς, που
μπερδεύεται στὰ πόδια τοῦ τραπέζιοῦ καὶ δὲν αφήνει νὰ
πατήσει στὸ χαλί...

...Πάνω στὸ ξύλινο ἄλογο, τὸ πασπαλημένο μὲ τὸ
ἠλιοφῶς...».

*

**

Δὲν κουδαλοῦσαν στὰ χωριὰ οἱ κираτζῆδες μόνο πραιμάτειες
ταξιδιώτες, λόγια κι οἱ ἱστορίες παράξενες, ἀπὸ τὸν «ἔξω κό-
σμος»...

Φρόντιζαν, μὲ τὴν κρυφὴ χαρὰ τοῦ μαντατοφόρου, στοὺς
τουρβάδες τους, νᾶχουν πότε—πότε καὶ κάποια «φυλλάδα», πρα-
κτικὴ κι εὐχάριστη, ἀπὸ κείνες ποῦχαν τότε μεγάλη «τράβηξη»...
"Ὅπως ἦταν: « Ἡ φυλλάδα τῆς Παναγίας ». (Ἀποκάλυψις τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἣτις κατέβη εἰς τὸν Ἄ-
δην καὶ εἶδεν πῶς κολάζονται οἱ ἁμαρτωλοί...). Ἡ « Ἐπι-
στολή τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ »
(...εὐρεθεῖσα ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου... Θεοῦ.
Θεά. Θεῖον. Θαῦμα...). Κάτι ἄλλες, ἀπόκρυφες ἀποκαλύψεις

κείνου του καιρού... Κάποιο Συναξαρι, ἢ Ἐκλόγιον (... περιέχον βίους αξιολόγους, διαφόρων αγίων καὶ ἄλλα τινὰ ψυχωφελῆ διηγήματα, ἐκλεχθὲν ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων βιβλίων...). Ἡ φυλλάδα τῆς «Βοσκοπούλας» καὶ τοῦ «Γαδάρου». Ἡ φυλλάδα τοῦ «Μεγαλέξαυδροῦ»... Τὸ «Γεωπονικόν» τοῦ Μοναχοῦ, Ἀγαπίου τοῦ Κρητικοῦ. Ἡ «Λογαριαστικὴ τοῦ Γλυτζούνη». Ὁ «Ἀγαθάγγελος». Κι ἄλλες προφητείες. «Περὶ ἐρημώσεως καὶ ἀναστάσεως τῆς βασιλίδος τῶν Πόλεων», ὅπως: «Ὁ ἰχνησμοὶ τοῦ σοφωτάτου βασιλέως Λέοντος τοῦ Σοφοῦ». «Ἡ Πρόρρησις τοῦ Ἀγίου Καισαρίου Ἐπισκόπου Ἀρελάτης, ἐν ἔτει 542».

«...γεγραμμένη γοτθικοῖς χαρακτῆρσι καὶ εὐρεθείση ἐν τῇ βασιλικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων τῷ 1782. Ἡ δὲ Ἀρελάτη, πόλις τῆς Γαλλίας εἰς τὴν Προβένσα...».

«Ὁ ἰχνησμοὶ Στεφάνου Ἀλεξάνδρέως τοῦ καὶ Οἰκουμενικοῦ διδασκάλου ἐν ἔτει φγ' ἐπὶ βασιλείας Ἡρακλείου, μετὰ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ διδασκάλου Κυρίου Πανταζῆ τοῦ Λαρισσαίου...». Ὁ ἰχνησμοὶ τοῦ Ἀγίου Ταρασίου, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως...». Ἡ «Θεωρία τοῦ Ἀγίου Πατρὸς ἡμῶν, Μεθοδίου Πατάρου περὶ τῶν μελλόντων γενέσθαι»

πρὸς τὸν «ταλαίπωρον» Δημήτριον (λίγα χρόνια μετὰ τὴν ἔλθωσιν τῆς Πόλης) ζητοῦσε ἀπὸ τὸν λόγιον ἀδελφόν του Μανουὴλ Χριστόνυμο στὴν Αἴνο... «καὶ μηδὲν τὸ ἀμελήσης παρακαλῶ σε καὶ συντομώτατα τὸ θέλω στείλειν ἐξοπίσω τῇ σῇ λογιότητι καὶ μηδὲν γένηται ἄλλως, τῆς φιλίας ἡμῶν ἔνεκα ὅτι ἔχω τὴν ἀνάγκην...».

Ἡ καμμιὰ ἄλλη φυλλάδα, λιγότερο γνωστὴ, αὐτὰ τὰ χρόνια μὲ ἐιδικὲς γνώσεις, ὅπως ἦταν οἱ «Δρομοδεῖχτες», «ὁ Πορτολάνος» (... ἦτοι βιβλίον, περιέχον τοὺς λιμένας τῆς θαλάσσης). Τὰ «Ζυγόμετρα» (... ἦτοι ζύγια καὶ μέτρα διαφόρων ἐμποριῶν). Τὸ «Ἀντιδοτάριον»

(... τῶν ἰωδόλων δειγμάτων καὶ τινῶν ἄλλων τούτοις ὁμοίων...).

Ἡ «ταρίφα μέταϊς πόσταις». Ὁ «Φυσιολόγος» τοῦ Δαμασκηνοῦ Στουδίτη... (... Συνάθροισις ἀπὸ τῶν διδλίων τῶν παλαιῶν φιλοσόφων, ὅσα εἶπον περὶ τῶν πετεινῶν, ὀρνέων καὶ τῶν χερσαίων ζώων καὶ περὶ τῶν θαλασσίων, ἤτοι μετάφρασις τοῦ φυσιολόγου). Ἡ, ὁ ἄλλος «Φυσιολόγος», ὁ ἔμμετρος τοῦ ἐν Ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἐπιφανεῖου Ἐπισκόπου Κωνσταντίας Κύπρου, (... περὶ τῆς ἐκάστου γένους φύσεως τῶν θηρίων τε καὶ πετεινῶν...).

Ἀκόμα ἔφερναν οἱ κираτζήδες καὶ κάπως μεγαλύτερα διδλία, ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἱστορικὰ. Μὲ εἰδικές παραγγελίες, τῶν καλαμαράδων κείνης τῆς ἐποχῆς, πολυτυπωμένα: Ὁπίω ἢ «Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία» (... διδλίον ἁραιότατον, καλούμενον Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία). Ὁ Θεησαυρὸς τοῦ Δαμασκηνοῦ ὑποδιακόνου καὶ Στουδίτου τῆς Θεσσαλονίκης. «Ὁ Χρονογράφος»... ἦτο ὁλοκίον ἱστορικόν, περιέχον ἐν συνόψει διαφόρους καὶ ἐξόχους ἱστορίας, ἀρχομένου ἀπὸ κτίσεως κόσμου, μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπέκεινα, συλλεχθὲν ἐκ διαφόρων ἀκριδῶν ἱστοριῶν, καὶ εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσα μεταγλωττισθὲν παρὰ τοῦ Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Μονεμβασίας Κυρίου Δωροθέου... νεωστὶ δὲ τυπωθὲν μετὰ ἐξόδων τοῦ εὐγενεστάτου Κυρίου Ἀποστόλου Τζιγαρᾶ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων καὶ Ἰωάννου Ἀντωνίου τοῦ Ἰουλιανοῦ εἰς κοινὴν ὠφέλειαν...).

Ἡ «Ἱστορία τῆς Βυζαντίδος» (... ἦτοι «Βίβλος χρονική, περιέχουσα τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντίδος, μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ εἰς τὸ κοινὸν ἡμέτερον ἰδίωμα παρὰ Ἰωάννου Στάννου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων...»). Ἡ «Θύρα τῆς Μετανοίας». Ὁ «Νέος θεησαυρὸς». «Ταμεῖον Ὁρθοδοξίας». «Μέλισσα».....

«... Εἶμαν ἀνήμπορος καὶ ἡ ἀναθειματισμένη θέρμη μὲ συχνοθυμείται. Εὐγένω καμμιὰ φορά καὶ πιένω εἰς τὸ παζάρι καὶ ὅσο γὰ φθάσω κάθωμαι εἰς τὸ δρόμο τρεῖς τέσ-

σερες φορές... ἔχω κατὰ νοῦν γὰ πιένω εἰς τὴν Ἄρταν, γὰ ἀνταμώσω τὸν ἰατρὸν, μπουλάκι, μού κάνει κανένα ρεμέδιον... Στείλε μου διὰ τὸ Ζητούνη καὶ Μοσχολούρι τὰ μέτσα πὸ σὸ δίνω νότα: Ὀκτώηχους 200, Ψαλτήρια 300. Ἀνθολόγια 6, Εὐχολόγια 20. Ἀποστόλους 20, Δαμασκηνοὺς 10. Παραδείσους 10. Νέους Παραδείσους 5. Νέους Θησαυροὺς 5. Παρακλητικὰ 10. Τριώδια 10. Ἐκλόγια 10. Ψαλτηρόπουλα 20. Πεντηκοστάρια 6. Εὐαγγέλια τραγὰ 10. Στιχολογίαι 300. Ρωλογόπουλα χρυσὰ 50. Ἔτερα σκέτα 100. Ὁρολόγια ἀλά λατίνα 90. Ἔτερα σκέτα 50. Γεωπονικά 20. Ἀμαρτωλῶν σωτηρία 20. Εἰρηολόγια 20. Κατηχήσεις 10. Σύνοφες 20. Μαργαρίτες 20... 1680 Νοεμβρίου 15. Ἰωάννινα Μιχαήλ Γλυκὺς...».

**

Οἱ «φυλλάδες», ἦταν παλιότερα χειρόγραφα, τῆς ὑπομονῆς τοῦ «σκριπτόριου» τῶν μοναστηριῶν, γραμμένες πολλές φορές πάνω σὲ ξυσιμένο πρῶτο κείμενο, μὲ κάποιες μικρογραφίες στὴν οὐγία ἢ καὶ μέσ' τὸ κείμενο, (ξεθωριασμένες, ἀπὸ τὴν πολυκαιρία καὶ τὴν χρήση), τῆς ἀφηρημένης ἐκκλησιαστικῆς ζωγραφικῆς (μακρινὸ ἀπόηχο τῆς Ἑλληνοανατολίτικης σεμπριάς τῶν ὑστεροβυζαντινῶν χρόνων καὶ τῆς μικρασιατικῆς θητείας τοῦ μοναστικοῦ βίου), ἀπὸ νεράχρωμα ἢ τέμπερα, πὸ ὡστόσο, «δὲν τοὺς ἔλειπε ἡ ἀνατομικὴ καὶ πλαστικὴ παράσταση τῆς φύσης καὶ τοῦ ἀνθρώπινου κορμιοῦ» καὶ καμμιά φορά, σὰ φευγαλέα λαχτάρα, ἡ δροσιὰ κι ἡ ποιητικὴ γάρη σκηνοῶν ἀπὸ τὰ θεοκριτικὰ εἰδύλλια...

«... ἀρχινῆθη κι ἐτελειώθη τὸ παρὸν βιβλίον ὑπὸ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ Καλλινίκου Ἱερομονάχου καὶ οἱ ἀναγιγνώσκοντες εὐχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ καὶ μὴν ἐρευνήσετε τὰ πολλὰ μου σφάλματα, ὅτι ἀμαθὴς ὑπάρχω...».

Μεταγενέστερα οἱ φυλλάδες, ἔγιναν ἔντυπα. Λιγосέλιδα. Σὲ μικρὲς διαστάσεις. Ἀπὸ χαρτί, «ποῦταν σὰ στουπόχαρτο, μουντό,

λερωμένο άραιό, άκατάλληλο και για χαρτοσακκουδες... άκόμα». Με βινιέτες κόκκινες, άπο φύλλα, κλιματόδεργες, λουλούδια κι άλλα συμβολικά συμπλέγματα. Με όλοσέλιδες ξυλογραφίες, ή χαλκογραφίες, τυπωμένα σε μπερδεμένα βυζαντινά, στη Βιέννη ή στη Βενετία:

«παρά Νικολάφ Γλυκει τῷ έξ Ἰωαννίνων... CON LICENZA DE SUPERIORE E PRIVILEGIO...».

*
**

Τούτα τὰ «διβλιόπουλα» (διβλιόπλα), ὅπως ἔλεγαν τίς φυλλάδες, τάθρισκαν οἱ κираτζήδες στά μικρομάγαζα τῶν «κιάστρων», ανάμεσα σε λογιαστές πραμάτειες, ή τ' αγοράζαν στά πανηγύρια άπο καλόγερους και ύπαίθριους γυρολόγους.

Κεῖνοι, ποῦταν σε θέση γά τὰ συλλαβίσουν (κι ήταν έποχές, ποῦ τὰ κολλυβογράμματα κι αὐτὰ άναζητιῶνταν με τὸ κερὶ στά χρόνια τῆς έρημίας), τὰ διάβαζαν και προσπαθοῦσαν γά τὰ εξηγήσουν στο Μεσοχώρι σε «δημόσιες άναγνώσεις». Σ' ένα κοινό, ποῦ δέν εἶχε προσλαμβάνουσες κι άγωνίζονταν άπορημένο γά «έπικοινωνήση» με τήν γνώση, τὸ μῦθο, τήν περιπέτεια, τὸ θρύλο τῆς παράδοσης και τ' άγαιρο τῆς Ἐθνικῆς άποκατάστασης. Με τούτα τὰ «διβλιόπλα», οἱ χωριανοί, ποῦχαν σταματήσει γά καταλαβαίνουν ὁ ένας τὸν άλλον, άρχισαν γά αλληλογνωρίζονται. Νά ξυπνοῦν άπ' ὄνα θεοῦ λήθαργο και ν' άδερφώνονται... Τόπος κοινός... ὡστόσο οἱ περισσότεροι «σοφοί» τῆς έποχῆς, στεγνοί και περιχαρακωμένοι «στ' άχρηστο κι άπανθρώπινο» κάστρο τῆς δικῆς των «άμφίβολης σοφίας», άμετάπειστοι και σίγουροι, γιά τὸ πνευματικό τους χτίσιμο, δέν τὰ καταλάβαιναν κι επίμεναν στο δικό τους χαδά:

«οὐκ ήν άλλως γράφειν, εἰμῆ κατὰ τήν άρχαίαν διάλεκτον...».

Ἔτσι έμνησκαν ξεκομμένοι άπ' τὸ πρόβλημα και τήν οὐσία τῆς ζωῆς. Ἀφήνοντας τίς άπλές κι άσοφες τούτες φυλλάδες, τοῦ παλιοῦ καιροῦ, με τήν «χυδαία γλώσσα», ὅπως ἔλεγαν, γά κάνουν τήν εὔτυχισμένη θητεία τους, σ' ένα κόσμο παγιδευμένο άπ' τὸν άκ-

μαίο και ἐγκάθετο σκοταδισμό... Κι αὐτοὶ ἔγραφαν πολυσέλιδα βιβλία «περὶ διαγραμμάτου», δογματικά, δύσκολα ἀκατανόητα. Συμβιβαστικά πολλές φορές μὲ τὴν ἰδέα τοῦ τούρκικου. Ἄχρηστα. Καὶ βλαθερά.

Δύσκολα χρόνια! Θολωμένα, καὶ θλιβερά...

Ὅποτε πέφτει στὰ χέρια μου, μιὰ τέτοια «στρωτὴ καὶ ἀφόρτιστη» φυλλάδα, τὴ δέχομαι μετὰ χαρᾶς, σὰν ἓνα γράμμα ἀπὸ παλιὸ κι ἐγκάρδιο φίλο. Κι ὅσο προχωρῶ διαβάζοντάς την, τόσο καὶ πιὸ πολὺ τὴ χαίρομαι κι ὅλο στοχάζομαι, πὼς μόνο ὁ αὐθεντικὸς λόγος, ἔχει ποίηση καὶ μαγεία. Κι αὐθεντικὸς εἶν' ὁ λόγος, ὅταν ἔχει «τὸ ὕφος τῆς ἐποχῆς». Πίσω ἀπ' τὸ «ὕφος τῆς ἐποχῆς» κρύβεται ὁ πολιτισμὸς. Κι ὁ Ἄνθρωπος...

*
**

Ἀλλόκοτο παραμῦθι ἢ φυλλάδα τοῦ Μεγαλέξανδρου! (Ἡ ἱστορία Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα, βίος, πόλεμος καὶ θάνατος αὐτοῦ...).

Ἐρέθιζε ἀκατάπαυστα, στὴν ἀκρᾶ τῆς ὄρια, τὴν ἀδηλη παραδοσιακὴ μνήμη, καὶ ξεσήκωνε τὸ γενικὸ καημό:

«Ἀσήκωσε Θεέ μου, ἓναν ἄλλον Ἀλέξανδρο!!...».

Κι' ὥστόσο δὲν ἦταν παρὰ ἓνα παραμορφωτικὸ ἀνακάτεμα τόπων, χρόνων, γεγονότων, δοξασιῶν, ἀνατολῆς καὶ δύσης, μὲ καμδὰ τὴν δραματικὴ κι' ὠραία μορφή τοῦ Ἀλεξάνδρου, Βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας... Πού, ὅπως λέει ἡ φυλλάδα, δὲν εἶχε πατέρα τὸ Φίλιππο, ἀλλὰ τὸ Νεκτεναβό, «θαυμαστὸ ἀστρονόμο καὶ βασιλέα» ποὺ «ἐβασίλευσεν εἰς ὅλην τὴν Αἴγυπτον, μὲ τὰ μαγικά του τεχνάσματα».

Τοῦτος λοιπὸν ὁ Μάγος - Βασιλιάς, ὅταν κάποτε κατάλαβε πὼς «θέλει νικηθῆ» ἀπὸ τὸν Βασιλέα τῆς Περσίας, καὶ τὸν Βασιλέα τῆς Λενθίας καὶ τῆς Ἰβερίας, «ἐζαλίσθη πολὺ, καὶ ἔκλαυσεν πικρῶς καὶ εἶπεν: «ὦ κάστρον, ὠραιότατον τῆς Αἴγυπτου, ὅπου σὲ ἐτίμησα μὲ τόσα πλοῦτη καὶ τώρα σὲ στερίζομαι». Ἐξύρισε

εὐθύς τὰ γένεια του, «ἄλλαξε τὴ φορεσιά του, ἐπῆρε δηγάρια κοντά του, ὅσα ἠμπόρεσεν καὶ ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον ἀγνώριστος».

Ἔτσι ἔφτασε στὴ Μακεδονία «εἰς τὴν χώραν τῶν Φιλίππων», ὅπου ἡ βασίλισσα Ὀλυμπιάς, ἦτο «συγχισμένη καὶ πικραμένη πολλά». Γιατί, ὁ ἄνδρας τῆς, ὁ Φίλιππος, τῆς εἶχεν εἰπῆ φεύγοντας. «πὺς ἂν τύχη καὶ δὲν εὖρη κληρονόμο, ἀπὸ λόγου τῆς, ὅταν γυρίσει ἀπὸ τὸ ταξίδι, πλέον δὲν θὰ θέλη νὰ τὴν ἰδῆ στὰ μάτια του». Στὴ δύσκολη αὐτὴ στιγμή, βρίσκεται πλάϊ τῆς, ὁ Νεκτεναδός. «Ἔχε θάρρος, βασίλισσά μου καὶ ἐγὼ θέλω κάμει τὸν Θεὸν τὸν Ἄμμωνα μὲ ταῖς μαγεῖταις μου, νὰ ἔλθῃ νὰ μείνῃ μετ' ἐσένα, νὰ κάμῃς παιδί ἀρσενικό, ὅπου νὰ λυθῆ ἡ πίκρα σου». . . . Ἀκόλουθει ἡ γέννηση τοῦ Μεγαλέξανδρου. . . Ἡ ἀνατροφή του κοντὰ στὸν Ἀριστοτέλη. Τὰ κατορθώματά του. Ἡ νίκη του κατὰ τῶν Κουμάνων. Ὁ θάνατος τοῦ Φιλίππου. Ὅποτε ὁ Ἀλέξανδρος ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου, ἐπονομασθεὶς αὐτοκράτωρ, ὤρισεν καὶ ἔγραψεν εἶδηση εἰς τὰ κάστρα, νὰ συναχθοῦν ὅλοι εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ οὕτω, Μακεδονίται, Ἑλλαδίται, ἐσυνάχθησαν ὅλοι».

Κι' ἀρχίζει ἡ ἐποχὴ τῶν ἐκστρατειῶν. Ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Ἐναντίον τῶν Ρωμαίων.

«Πηγαίνοντας εἰς τὴν Ρώμην, ἀσυναπάντησάν τον, οἱ Αὐθεντάδες τῆς Λακεδαιμονίας καὶ τῆς Πούλιας» ὁμοῦ τὸ Ριακὸν καὶ ἡ Γόλθη ὅλη, φέροντές του δῶρα πολύτιμα, φουσάτον, χαράτσιον, χρόνων δώδεκα καὶ στέμμα βασιλικόν, μὲ πολύτιμα λιθάρια».

Στὴ Ρώμη, ὁ Ἀλέξανδρος πηγαίνει στὸ Ναὸ τοῦ Μεγάλου Θεοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ὁ Ἱερεὺς τοῦ δίνει κάποιον διβλίον ποὺ «ἔγραψεν εἰς τὸν ἀκόλουθον τρόπον»:

«Ἐν ἔτει πεντακισχιλιοστῷ θέλει ἐξέβῃ τράγος μονόκερος καὶ θέλει διώξῃ τοὺς Πάρδους τῆς Δύσεως ὅλης, ὅπου μάχονται εἰς μὲ τὸν ἄλλον. Πρὸς τὸν Νότον θέλει ὑπάγει καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν θέλει εὖρη τὸν κριὸν τὸν θαυμαστόν, ὅπου ἔχει τὰ κέρατα ἐξαπλωμένα (τὸ ἓνα κέρατον φθάνει ἕως τὸν Νότον, τὸ ἄλλο ἕως τὸν Βορέαν) θέλει κτυπήσῃ ὁ μονόκερος τράγος, τὸν κριὸν τὸν θαυμάσιον εἰς τὴν καρδίαν νὰ τὸν σφάξῃ. Ἀπὸ τοῦτο θέλουν τρομάξῃ ὅλοι τῆς Ἀνατολῆς οἱ Βασιλεῖς καὶ θέλουν τσακισθῆ τὰ

σπαθία τῆς Περσίας ἔλθῃ. Αὐτὸς θέλει ἔλθῃ εἰς τὴν μεγάλην Ρώμην καί, θέλει ὀνομασθῆ ἀπὸ ἔλους ἄξιος Βασιλεὺς Οἰκουμένης ἔλθῃ»...

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο προχωρεῖ ἡ διήγησις. Ὁ Ἀλέξανδρος τραβάει πρὸς τὸ Νοτιῶν, «πολεμεῖ παράδοξα ζῶα». Ὅριζαι τοὺς αὐθεντάδες τῆς Ἰγκλητέρας γὰ τοῦ κάνουν κάτεργα (πλοῖα) χονδρὰ δώδεκα χιλιάδες». Φθάνει στὴν Αἴγυπτο, στὴν Ἀσία, στὴν Τρωάδα. Ἐπεμβαίνει εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ ἐπροσκύνησεν τὴν Ἁγίαν Σιών. Συζητᾷ μὲ τὸν προφήτη Ἱερεμία. Καταστρέφει τοὺς Πέρσας... βλέπει εἰς τὸν ὕπνο του τὸν προφήτη Ἱερεμία ὁ ὁποῖος τοῦ εἶπεν «σύρε τέκνον μου Ἀλέξανδρε κατεπάνω τοῦ Δαρείου χωρὶς ἄγνοια ὅτι ἔχεις βοηθὸν τὸν Θεὸν τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς...».

Κυριεύει τὴν Βαβυλώνα. Κι' «ὁ Δαρεῖος ἐπικράθη παλλὰ μέσα εἰς τὴν καρδίαν του». Ἐνα ἀρχοντόπουλο, ὀνόματι Ἀβυσσος, ἠγαπημένον τοῦ Δαρείου, ἀποπειρᾶται γὰ σκοτώσῃ τὸν Ἀλέξανδρον. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος «μένει ἀδολοβής». Τελικὰ οἱ Πέρσαι προσκυνοῦν τὸν Ἀλέξανδρον, ὁ ὁποῖος νυμφεύεται τὴν Ρωξάνην». Ὅταν, ἐτελείωσεν τοὺς γάμους, ἐπρόστεξε γὰ ἀλλάξουν φορέματα τὰ φουσάτα καὶ οἱ μὲν Πέρσαι ἔβαλαν Μακεδονικά, οἱ δὲ Μακεδόνες ἔβαλαν Περσικά...

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀλέξανδρος πραγματοποιεῖ τὸ «τερατῶδες ταξίδιον». Ἐκεῖ εὗρηκεν ἀνθρώπους ὑψηλοὺς μίαν πῆχυν, ὅπου λέγονταν Πηθικοί... Παραπέρα «εὗρηκεν ἀνθρώπους παράξενους μὲ γέροντα ἕξ καὶ ποδάρια ἓν, οἱ ὁποῖοι ἦλθαν γὰ πολεμήσουν τὸν Ἀλέξανδρον. «Εἰς τὴν νῆσον τῶν Μακάρων» ὁ Ἀλέξανδρος συναντᾷ ἀνθρώπους πού ἢ «σπουδὴ των, ἦταν ἢ φιλοσοφία». Ἀπὸ κεῖ πηγαίνει εἰς τὸ σκότος. Κάνει τὸν πόλεμο, ἐναντίον τοῦ Πόρου, βασιλέα τῆς Ἰνδίας. Μονομαχεῖ μὲ τὸν Πόρο καὶ τὸν νικᾷ. «Ἀφοῦ ἀναπαύτηκαν καλὰ τὰ φουσάτα του» πηγαίνει ἐν ταῖς Ἀμαζόναις ταῖς γυναῖκες ὅπου ἔχουν τὸ βασίλειον μοναχές, χωρὶς βασιλέα. Ἐκεῖνες ὁμῶς θαυμάζοντας τὸν Ἀλέξανδρον, μὲ γράμμα τους, τοῦ δηλώνουν ὑποταγή. Ἀπὸ κεῖ «ὑπάγει εἰς τοὺς Μυαρούς». Αὐτοὶ ἦσαν Γότθοι, Μαγγόδοι Ἀνάγες, Ἀγῶκοι, Ἐξαύθεισοι, Ἀ-

θρωποφάγοι, Κυνικέφαλοι, Φάρδαιοι, Ἀλινέοι, Φυσονίκατοι, Ἀσί-
νιοι, Δαρειοί, Δεφαρείς, Φυτηναῖοι, Θελματαῖοι, Μαρμῦθαι, Ἀγρι-
μανθέοι...

Τελικὰ διάφοροι ἀξιωματικοὶ τοῦ Μεγαλέξανδρου, ὁ Λευκα-
δούσης, ὁ «παραστάτορας τῶν ἀλόγων του», ὁ Βρυούσης ὁ «κερ-
νάτορας» κι ἄλλοι, βάζουν φαρμάκι μέσα στὸ κρασί τοῦ βασιλιᾶ
καὶ τὸν σκοτώνουν... Καὶ τελειώνει ἡ φυλλάδα μὲ τὸ δίδαγμα:

«Ἴδού, ἐμπρὸς εἰς τοὺς ὀφθαλμούς σου, ὦ ἄνθρωπε ἐν ὠφέ-
λιμον παράδειγμα. Στοχάσου εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου,
τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ὅτι ἡ ζωὴ ἐτούτη, εἶναι ὡσπερ τὸ λουλού-
δι τοῦ λειβαδιοῦ, ὅπου ἢ τὸ δρεπάνι τὸ κόπτει ἢ ὁ ἥλιος τὸ ξη-
ραίνει καὶ τὸ φθείρει καὶ εἰς ὀλίγον διάστημα χάνεται. Οὕτως εἶ-
ναι ἡ ζωὴ μας...». «Ἐχώρεσεν ἕνας μικρὸς τάφος ἐκεῖνος ὅπου
δὲν τὸν ἐχώρουσεν ὁ τόπος ὅλος, διὰ τὰ εὐχαριστήσια τὴν γνώ-
μην του...».

↘ Ἡ φυλλάδα τῆς «Βοσκοπούλας» κι ἡ φυλλάδα τοῦ «Γαδάρου» ἦταν ἑμμετρὲς ἀφηγήσεις σὲ κρητικὴ διάλεκτο. Αὐθόρμητες.
Ἀπλοϊκές. Λιτές. Ἀσημαντές. Τραχιές. Κι ὦρες-ὦρες χοντρο-
κομμένες. Ἰδιαίτερα ἡ δεύτερη. Ἀγαπήθηκαν ὁμως πάρα πολὺ
ἀπ' τὸ λαὸ κι ἀπ' τοὺς λόγιους, τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας,
γιὰ τ' ἀνθρώπινα στοιχεῖα τους... Μεγάλῃ ἢ χειρόγραφῃ διάδο-
σὴ τους, καὶ πυκνὲς οἱ ἐντυπὲς ἐκδόσεις τους. Πρώτῃ πιθανὴ ἐκδο-
σὴ τῆς «Βοσκοπούλας» στὰ 1627. (Ἡ Βοσκοπούλα ἢ εὐμορφὴ οὕ-
τως ὀνομασμένη... Μὲ ἔξοδα τοῦ εὐγενικοῦ Νικολοῦ τοῦ ἐκ Κρή-
της Δυμητινός, τοπίκλῃν του ὁ Ἀποκορωνίτης... Κοντὰ εἰς τὸν
Φιλέλληνα Ἀντώνη τὸν Πινέλλη... Συνθεμένη εὐμορφὰ μὲ με-
τρημένα μέλη). Δεύτερη στὰ 1638...

Πρώτῃ πιθανὴ ἐκδοσὴ τοῦ «Γαδάρου» (Γαδάρου, λύκου καὶ
ἀλεποῦς διήγησις ὠραία): στὰ 1539...

Ἡ «Βοσκοπούλα», εἶναι εἰδύλλιο. Δηλαδή ποίημα μεῦπόθε-

ση ποιμενική. Φαίνεται πώς διασκευάστηκε από Ἰταλικά πρότυπα, κείνου τοῦ καιροῦ. Γιὰ πολλούς, ἐκφράζει μ' εὐαισθησία τὴ νοσταλγία τοῦ ἀστοῦ γιὰ τὴ φυσικὴ ζωὴ.

Ἕνας βοσκὸς ζῶντας στὴν ἐρημιὰ του, συναντᾶει μιὰ βοσκοπούλα «πανώρια κόρη». Καὶ λιποθυμᾶει, χτυπημένος ἀπ' τὴν ὁμορφιά της. Ζοῦν μαζὶ μέρες αἰώνιας εὐτυχίας, στὸ σπήλιό τῆς Βοσκοπούλας. Κι αὐτό, γιὰτὶ λείπει ὁ «κύρης της». Κάποια στιγμή, ὅμως ὁ γέρο - πατέρας τῆς Βοσκοπούλας, ἐπιστρέφει. Κι' ἀναγκάζεται ὁ βοσκὸς νὰ φύγῃ, ὑποσχόμενος μέσ' τὸ μήνα νὰ ξαναγυρίσῃ. Ἐπεσεν ὅμως «ἀρρωστημένος στὸ κλινάρι κι ἐλίγεψέν του ἡ δύναμη κι ἡ χάρη». Κι ἔτσι πέρασεν ὁ μήνας, δίχως νὰ φανῆ ὁ βοσκός. . . . Ἀπὸ τὸν καημὸ τῆς ἡ Βοσκοπούλα, μελαγχολεῖ, ἀρρωσταίνει καὶ πεθαίνει . . . Κι ὅταν μαθαίνει ὁ βοσκὸς τὸν ἀδικο χαμὸ τῆς, παίρνει δίπλα τὰ βουνά. Παραλογίζεται. Ἀρνιέται τὴ ζωὴ. Καὶ τὴν καταριέται. . .

Σ' ἐντελῶς ἄλλο κλίμα, ἡ «φυλλάδα τοῦ Γαδάρου». Κατάλοιπο Βυζαντινῆς εὐτράπελης ἱστορίας. («Συναξάριον τοῦ τιμημένου γαδάρου»). Γκροτέσκο. . . Ἀκαμπτο. . . Ἀπλαστο. . .

Συντροφιά ὁ λύκος, ἡ ἄλεπού κι ὁ γαῖδαρος, μπαίνουν σὲ μιὰ βάρκα «ὄχι γιὰ νὰ ψαρέψουν μὰ πέρα στὴν Ἀνατολὴ νὰ πᾶν νὰ ταξιδέψουν». Κι ἀρμενίζοντας, ἀποφασίζουν νὰ ἐξομολογηθοῦν τὴ ἁμαρτίες τους. Πρῶτος ὁ λύκος. Δεύτερη ἡ ἄλεπού. Λένε τὴς κατεργαριές καὶ τὰ καμώματά τους. Ὡσπου «ἐστάθηκαν ὁμοῦ κι οἱ δύο σεβαστήκαν κι ὅλα τους τὰ κρίματα αὐτοὶ συχωρεθῆκαν. . .».

Τελικὰ στρέφονται πρὸς τὸν γαῖδαρο. Κι ἔπιασεν ὁ λύκος «χαρτὶ καὶ καλαμάρι, γαδάρου τ' ἁμαρτήματα ἐγγράφου γιὰ νὰ πάρῃ. . .». Ὁ γαῖδαρος ὅμως, δὲν ἔχει κρίματα νὰ εἰπῆ, οὔτε καὶ κατεργαριές. Καὶ περιορίζεται στὴς ξυλιές ποῦ τρωγε, σὰν γύριζε τὸ στόμα του κι ἄρπαζε κανένα φύλλο, ἀπὸ τὰ «λάχανα, σέλινια κι ἀντίδια, σπανάκια καὶ μαρούλια, ραπάνια καὶ κρεμμύδια» ποῦ τὸν ἐφόρτωνε ὁ ἀφέντης του. . .

Ὅστος φαίνεται πῶς μέ τὸ «νομοκάνονα» τοῦ λύκου καὶ τῆς ἀλεποῦς, τὸ φταιξιμο τοῦ γαῖδαρου, ἦταν ἀσυγχώρητο.

«Στὸ ἕβδομο κεφάλαιον τὸ ἠῦρηκα γραμμέμον νᾶναι κομμέν' ἡ χέρα του, τὸ μάτι ἐβγαλμένον. Καὶ πάλι στὸ δωδέκατον κεφάλαιον τοῦ νόμου, λέγει νὰ σὲ φουρκίσωμε ἐγὼ κι ὁ σύντεκνός μου»... Ἔτσι καταδικάζεται ὁ γαῖδαρος... Θέλει ὅμως, νὰ μὴν χαθῆ μαζί του καὶ τὸ μεγάλο μυστικὸ ποῦ κρύβεται στὸ πόδι του ἀπὸ κάτω. Πονηροὶ οἱ δύο του σύντεκνοι, καὶ γιὰ νὰ μὴν δείχνονται στὸ γαῖδαρο, παράλογα σκληροί, ἀποδέχονται τὶς τελευταῖες ἐπιθυμίες του. Κι ὅπως ὁ γαῖδαρος τοὺς «ὀρνιδιάζει» νὰ σταθοῦν στὴν πρύμνη, κι ἐκεῖνοι πέφτουν γονατιστοί...

Ὁ γαῖδαρος κλωτσώντας, τοὺς πετάει στὴν θάλασσα... Κι ἡ ἀφήγηση τελειώνει μέ τὸ «χαρὰ σὲ σὲ κύρ-γαῖδαρε καὶ μέ τὴ φρόνεσή σου, γιὰτὶ μέ γνώση ἔφυγες, μέ τὴν ἐπιθυμίαν σου...».

Τὸ «Γεωπονικόν» τοῦ Ἀγαπίου Λάνδου καὶ ἡ «Λογαριαστικὴ» τοῦ Γλυτζούνη, ἦταν φυλλάδες μ' ὠφέλιμες γνώσεις. Γραμμένες σὲ γλώσσα κατανοητὴ ἀπ' ὅλους. Μὲ ὕφος ἀπλό καὶ σαγηνευτικόν. Στάθηκαν γιὰ πολλὰ χρόνια, οἱ μοναδικοὶ ὁδηγοὶ τοῦ σκλαδωμένου ρωμοῦ καὶ βοήθησαν ἀφάνταστα στὸ ξύπνημα καὶ τὴν ἀνάπτυξή του:

Τὸ «Γεωπονικόν»

(«Βιβλίον καλούμενον Γεωπονικόν, εἰς τὸ ὁποῖον περιέχονται ἐρμηνγίαις θαυμασιώταταις. Πῶς νὰ σπέρνουν τοὺς καρποὺς καὶ νὰ ἐπιτυχαίνουσι. Πῶς νὰ κεντρώουν καὶ νὰ φυτεύουν τὰ δέντρα. Καὶ ἕτερα ὅμοια. Καὶ ἐξόχως πῶς νὰ κυβερνᾶται πᾶς ἕνας διὰ νὰ φυλάγεται ὑγιής. Ἔτι δὲ καὶ ἰατρικὰ διάφορα ἀληθέστατα, συναγμένα ἀπὸ ἰατροὺς σοφωτάτους εἰς πᾶσαν ἀσθένειαν. Καὶ Μηνολόγιον δι' ὄλαις ταῖς ἐορταῖς τοῦ χρόνου. Συντεθὲν παρὰ

Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός. Νεωστὶ μετατυπωθὲν καὶ ἐπιμελῶς διορθωθὲν...»).

κυκλοφοροῦσε χειρόγραφο κι ἔντυπο, δίχως διακοπὴ ἀπὸ τότε ποὺ πρωτογράφηκε (μέσα τοῦ δέκατου ἑβδόμου αἰῶνα), ἴσαμε τὰ τελευταῖα χρόνια. Πουλιέται ἀκόμα καὶ σήμερα, στὰ πανηγύρια τῶν χωριῶν καὶ διαδάζεται «μετὰ μανίας...», ποὺ λέγε... Μπαχτσὲς τὸ περιεχόμενό του:

— Περὶ τοῦ πῶς νὰ γνωρίζης τὴν καλὴν γῆν τῆς πρώτης ποιότητος.

«Σκάψον ὀλίγον, ἔβγαλε τὸ χῶμα, ἔπειτα πάλιν βάλε το εἰς τὸν τόπον του, καὶ ἔαν γεμίση ὁ λάκκος καὶ περισσεύσῃ χῶμα, εἶναι καλὸν τὸ χωράφιον. εἶδὲ καὶ δὲν γεμίση ὁ λάκκος, εἶναι κακὴ ἡ γῆ»...

Ποῖα γενήματα νὰ σπέρνης εἰς τὴν παχεῖαν γῆν καὶ ποῖα εἰς τὴν πτωχὴν λεπτοτέραν. Πότε νὰ θερίζουν τοὺς καρποὺς καὶ νὰ τοὺς ἐσωδιάζουσι... Διὰ νὰ μὴν χαλάσῃ τὸ ἄλευρον... Διὰ νὰ μὴν ξυνίσῃ τὸ κρασί...

Προχωροῦσε στὴ Διαιτητική. («Ἦτοι παραγγέλματα περὶ ὑγείας καὶ φαγητῶν»). Περὶ συνθέσεως σώματος. Περὶ τοῦ ἀέρος. Περὶ κινήματος. Περὶ ὕπνου καὶ ἀγρυπνίας. Περὶ βρωμάτων, ἦτοι φαγητῶν...

«... Τέλος πάντων, διὰ νὰ φυλάγῃς τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος ἄνθρωπε, κάμνε χρεῖα νὰ τρώγῃς εὐτάκτως καὶ σύμφωνα, διότι ἄλλο δὲν βλάπτει περισσότερον, εἰς τὴν πολυφαγίαν καὶ τὰ διάφορα βρώματα, τὰ ὁποῖα μᾶς ἔδωκεν ὁ Πανάγαθος Θεός... φεύγε τὴν κραιπάλην, ὡς θάνατον καὶ τρῶγε πάντοτε ὀλιγώτερον, ἂν θέλεις νὰ μὴν ἀσθενήσῃς πώποτε, ὅτι ὅσοι χορταίνουσι ὡς ἄλογα ζῶα πίπτουσιν εἰς μέγα κίνδυνον...».

Περὶ οἴνου καὶ πόματος. Περὶ μέλιτος καὶ μούστου... Ποῖα κρέατα εἶναι τὰ καλύτερα... Διὰ τὸ μουνουχάρικον...

Καὶ τελικὰ, καταχωροῦσε ἓνα συνταγολόγιο «γιὰ κάθε πόνον καὶ κάθε πάθηση».

Ἐἰς πόνον ὀδόντων

«Ἦράσε καλακάνθι μὲ ξύδι καὶ μ' αὐτὸ πλύνε τὰ δόντια»...

Ἐἰς πονόματον. Ἐἰς πόνον ὠτίων. Ἐἰς κίνησιν κοιλίας...

«Ἐὰν δὲν μπορεῖ νὰ κινήσῃ ἡ κοιλιά σου, λάβε φασκομηλέαν Ἦράσε την καλὰ εἰς ἓνα χάλκωμα. Ἐπειτα, ἔβγαλέ την, στούμπησέ της μαζί μὲ χοιρινήν γλῆγαν καὶ πάλιν βάλε την εἰς τὸ χάλκωμα, ἄφες την νὰ Ἦράσῃ ἕως νὰ γίνῃ ὡσάν ἀλοιφή. καὶ μὲ ταύτην ἄλειψε τὸ κεφάλι σου καὶ κινᾷ ἡ κοιλία σου»...

Ἐἰς ρύσιν κοιλίας, ἤγουν φλοῦσκον. Περὶ ζωχάδων. Ἐἰς δυσουρίαν...

Τὸ συνταγολόγιο δὲν ἦταν ἀτόφιο, ἀλλὰ περιλάβαινε καὶ ἄλλες συμβουλές πού δὲν εἶχαν καμμιά σχέση μὲ τὴν θεραπευτική.. Εἶχε δηλαδή καὶ τὰ παρακάτω περίεργα: Διὰ νὰ πιάσῃς πετούμενα ἄγρια. Διὰ νὰ κυνηγήσῃς ὄψαρια. Διὰ νὰ κάμῃς εἰς ἓνα μαχαίρι, ἢ εἰς ἄλλο σίδηρο γράμματα. Διὰ νὰ ἀφανίσῃς τὲς κόνιδαις Δι' ἀνά ψοφήσουν οἱ φύλοι. Διὰ νὰ ἐβάλῃς ὄφιν ἀπὸ τὴν κοιλίαν ἀνθρώπου. Διὰ νὰ μὴ σὲ φάγουν τὰ θηρία... Διὰ νὰ κάμῃς τὰ θυζιά τῆς κόρης νὰ μὴ μεγαλώνουν... Ὅταν ἔχῃς δίψαν ἀμέτρητον...».

Ἡ «Λογαριαστική» τοῦ Γλυζούνη:

(Βιβλίον πρόχειρον τοῖς πάσι περιέχον τὴν τε πρακτικὴν Ἀριθμητικὴν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τὴν Λογαριαστικὴν καὶ περὶ τοῦ πῶς νὰ εὐρίσκη ἕκαστος τὸ Ἅγιον Πάσχα καὶ τέλειον Πασχάλιον πάντοτε. Καὶ περὶ εὐρέσεως σελήνης, ἐν ποίᾳ ἡμέρᾳ γίνεταί ἡ γέννα αὐτῆς. Φιλοπονηθὲν παρὰ Μαγουήλ. Γλυζουνίου τοῦ ἐκ Χίου, Νεωστὶ μετατυπωθὲν καὶ ἐπιμελῶς διορθωθὲν παρὰ...»).

ἦταν στὴν πραγματικότητα μιὰ πρακτικὴ ἀριθμητικὴ. Πού ὅπως γίνονταν μὲ τὰ περισσότερα βιβλία κείνου τοῦ καιροῦ, συμπληρώνονταν μ' ἓνα παράρτημα πέρα γιὰ πέρα ἄσχετο πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου. Φαίνεται ὅμως, πάρα πολὺ συναρπαστικὸ γιὰ τὸ χρόνια ἐκεῖνα

Ἐδῶ: Τὸ «τέλειον Πασχάλιον», καθὼς καὶ μιὰ «ἐνθύμησις πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους, τί τοὺς κάμνει χρεῖαν, νὰ τρώγουν καθ' ἕκαστον μῆνα, ὄλου τοῦ ἐνιαυτοῦ:

«Τὸν μῆνα Ἀπρίλιον εὗγαλε αἶμα καὶ τρῶγε κρέας γωπὸν καὶ ἔπεργε σορόπι καὶ καθάρσιο καὶ τρῶγε ἕνα ὄτανον, ὁποῦ τὸ λέγουν οἱ φράγχοι μπετόνια...».

Στὸ Χρονογράφο τοῦ Μητροπολίτου Μονεμβασίας κυρ Δωροθέου: «Οἱ χρησιμοὶ οἵτινες εὐρέθησαν εἰς τὸ μνημα τοῦ Ἁγίου καὶ Μεγάλου Κωνσταντίνου τοῦ πρώτου ἐν Χριστιανοῖς βασιλέως καὶ τοὺς ἐξήγησεν ὁ σοφώτατος ἐκεῖνος Γεώργιος ὁ Σχολάριος... «Στὴν «Ἱστορία τῆς Βυζαντίδος» τοῦ Ἰωάννου Στάνου: «Οἱ Χρησιμοὶ τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ». Ἄλλοῦ τὸ «Συνταγμάτιον περὶ νηστειῶν». Ἡ τὸ «Κανόνιον τοῦ εὐρίσκειν ἐν ποίᾳ ἡμέρᾳ τῆς ἐβδομάδος ἄρχεται ὁ κάθε μῆνας»...

Καὶ ἡ πρακτικὴ ἐτούτη ἀριθμητικὴ τοῦ Γλυτζούνη, διαιροῦνταν σὲ τέσσερα μέρη: Τὴν σύναψιν. Ποὺ σημαίνει πρόσθεσις. Τὸν ὑφειλμὸν. Ποὺ σημαίνει ἀφαίρεσις. Τὸν Πολλυπλασιασμόν. Καὶ τὸν Μερισμόν. Ποὺ σημαίνει διαίρεσις.

«Ἡ σύναψις εἶναι ἕνα μέρος, ἀπὸ τὰ τέσσερα μέρη τῆς ἀριθμητικῆς, ἡγουν μία σμίξις, ἡ ὁποία σμίγει πολλὰ μέτρα καὶ τὰ κάνει ἕνα μέτρο... Τὴν ὁποίαν λέγουσιν οἱ Φράγχοι σουμέρ καὶ διὰ τοῦτο τὴν λέγομεν καὶ ἡμεῖς σουμερισμόν...».

Στὰ περιεχόμενα τῆς Λογαριαστικῆς ἔδρισκες κεφάλαια: «Περὶ συντροφιῶν». «Περὶ κουμμερκίου» («Λογαριασμοὶ τινες, διὰ τὸ διάφρρον τῆς πραγματείας πολλὰ εὐμορφοί...»). Περὶ μοιρασίας σταμένων διαθήκης τινος ἀνθρώπου... Καὶ ἄλλα πολλά, ἐνδιαφέροντα γιὰ τὴν ζωὴν καὶ τὶς συναλλαγὰς κείνου τοῦ καιροῦ. Κάθε πρόβλημα, ἄρχιζε μὲ τὴν λέξη: «Θετέον».

«Θετέον, λέγομεν ὅτι δύο στρατιῶται, ἡγουν σπαχῆδες, ἔχουν ἕνα χωρίον καὶ ὁ ἕνας ἔχει σιτηρέσιον φλουρ. 225 καὶ ὁ ἄλλος ἔχει 175. Ἐμάζωξαν γοῦν τὸ εἰσόδημα τοῦ χωρίου καὶ ἐβγήκαν φλουρ. 42»...

Και τελικά, στη «Λογαριαστική», έβρισκες και μαθηματικά παιχνίδια για να γυμνάζεται το μυαλό:

«Ἄν θέλῃς νὰ εὕρης ὅσα ψηφίσῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν νοῦν του, εἰπέ του νὰ ψηφίσῃ ἀπὸ τὰ 7 ἕως τὰ 105 καὶ ἔχει πλεόν. Καὶ ὅσα ψηφίσῃ ἄς τὰ κάμῃ τρία μερτικὰ καὶ θῆς σὲ εἰπῆ τί μένει, ἢ ἕνα ἢ δύο, Καὶ εἰ μὲν σὲ εἰπῆ ὅτι ἔμεινεν ἕνα, γράψαι καὶ ἐσὺ εἰς ἕνα τόπον 70 εἰ δὲ σὲ εἰπῆ, ὅτι ἔμειναν δύο, γράψαι 140, ἤγουν δύο φοραῖς τὰ 70, εἰδὲ σὲ εἰπῆ ὅτι δὲν ἔμεινεν τίποτε, μὴν γράψῃς οὐδὲ ἐσὺ οὐδένα. Ἐπειτα σουμάρισε ὅσα ἔγραψες, καὶ ἀπὸ ὅτι συναχθοῦν ὕφειλε 105...».

δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κοινοτῆτος

Στὸ Γαλαδίὸ σφάζουν τὰ βόδια ὅταν γεράσουν.

Καὶ τῆς κυρὰ - Πάναινας, σφίγγονταν ἡ καρδιά... Εἶχε τόση πίκρα! Ἐπρεπε νὰ δοθῆ στοῦ χασάπη ὁ Ρούσης, τὸ βόδι τοῦ σπιτιοῦ, ποὺ τὰ δόντια του εἶχαν πέσει.

Ἄλλο δὲν ἔπαιρνε. Φθάσαμε στὸ τέρμα τοῦ δρόμου.

Κόμπος στὸ λαιμό. Κι ἀτέλειωτη λύπη... Πῶς νὰ τὴν καταλάβουμε μεῖς οἱ ἄλλοι;

Ποὺ ἡ κυρὰ - Πάναινα, οὔτε καὶ νὰ τὸ συλλογίζεται δὲν ἤθελε. Οὔτε καὶ τὸνομα ἤθελε νὰ μάθη κείνου, ποὺ θὰ τὸπαιρνε.

Ἔτσι ἦταν. Μέσα τῆς ὁ Ρούσης ἦταν ἡ ἀγρύπνια τῆς ζωῆς.

— Πρῶτα ὁ Ρούσης, στοχάζονταν. Κι ἔπειτα μεῖς οἱ ἄλλοι...

— Ἀπὸ τὰ παιδιὰ μου ἄκουσά καὶ πικρὰ λόγια... Ἐνῶ ὁ Ρούσης τόσα χρόνια... Ἀπ' αὐτὸν ζήσαμε...

Ὅταν ἦρθεν ἡ ὥρα νὰ κατεβῆ στοῦ Χαντσαούσι, γιὰ νὰ παραλάβῃ τὸ Ρούση, ἡ κυρὰ - Πάναινα, τέλη Ὀκτώβρη, ὅπως γίνονταν κάθε χρόνο, ... δειλίασε. Ἀπ' τὸ κατώφλι τῆς πόρτας, ξαναγύρισε. Κι ἔστειλε τὴν Οὐρανία.

— Τὰ βόδια ἔμπαιναν στὴ σειρά, κατεβαίνοντας ἀπ' τὸ Περβόλι, κι εἶχαν ἀμπροστὰ τὸν Ρούση, σὰν πιὸ γηρασμένο. Κοκκινόξανθο, βαρὺ, ἀργό. Ἄρχοντα... Ἀλίμονο ἀν κάποιος νιώτερο διάζονταν νὰ προσπεράσῃ...

Κι ὅταν διάβαιναν τὸ ποτάμι, ὁ καθένας ἔμπαινε δίπλα στοῦ

δικό του. Τὸ χάρεινε στὸ σβέρκο κι ἐκεῖνο ἀνατάραζε τὴ
βρεγμένη τραχηλιά του...

Σὰν τέλειωναν τ' ἀλώνια, κάθε χρόνο, ἔστελναν τὰ βόδια στὸ
Περβόλι ἀντίκρυ. Τὰ βλεπες ἀπ' τὸ χωριὸ σὰ μερμύγκια, κάτω
ἀπ' τὴν κορφὴ τῆς Γύφτισσας. Κι ὅλο τὸ καλοκαίρι, ἴσαμε τὰ
πρῶτα ὀργώματα, οὔτε καὶ νοιάζονταν γι' αὐτὰ κανένας.

Μιά φορά τις δεκαπέντε, ἕνας χωριανός, σκαρφάλωνε στὴν
πλαγιά, κι ἄπλωνε ἕνα σακκὶ ἀλάτι, σὲ κάτι πέτρες ἄσπρες καὶ
λεῖες, τὴν ἀλατσιὰ, ποῦμοιαζε μὲ ταψί, στὰ ριζὰ τοῦ Περβολιοῦ,
ἔρριχνε μιὰ κλεφτὴ ματιὰ, (τὰ βόδια κεῖ ψηλά, ἀγριεμένα δὲν
ἀνέχονταν μήτε δικό τους, μήτε ξένο ἀναμεσό τους), καὶ διάζονταν
νὰ ἐξαφανιστῆ.

Λένε πὼς δὲν πρέπει νὰ κάθεται στὶς ἀλατσιές, γιατί τὰ τε-
λώνια μόλις μυριστοῦν ἀλάτι, πέφτουν καταπάνω σου κι εὐκολὰ
δὲν γλυτώνεις.

Τίποτ' ἄλλο...

Τὰ βόδια μόνα τους βολεύονταν ἀπὸ ράχη, σὲ ράχη, γιὰ βο-
σκή. Στὰ λακκώματα γιὰ νερό. Στὸ στάλο, γιὰ νὰ σταλιάσουν
καταμεσήμερο. Στὰ ριζὰ τοῦ Περβολιοῦ γι' ἀλάτι.

Ἄν ἔπεφτε λύκος ἢ ἀρκούδα, μούγκριζαν ὅλονυχτὶς καὶ τὰ
μούγκριτά τους ξεσήκωναν τὸ χωριό. Ἐβγαζαν τότε οἱ χωριανοὶ τὰ
κεφάλια στὰ παράθυρα κι ἀφουγκράζονταν ἑναγώνια, τὶς ἐναλλα-
γὰς τῶν οὐρλιαχτῶν ἀπ' τ' ἀγρίμια, μὲ τοὺς μυκηθμοὺς τῶν βο-
διῶν. Προσπαθοῦσαν νὰ μαντέψουν τὶς φάσεις τοῦ ἀγῶνα. Χρόνια
τώρα καὶ ξεχώριζαν τὸ μικρὸ ἀπ' τὸ μεγάλο κίντυνο. Τὰ βόδια
ἔμπαιναν ἀκτινωτὰ σὲ κύκλο, τῶνα μὲ τ' ἄλλο, ἀνταμώνοντας τὶς
οὐρὲς στὸ κέντρο, γιὰ νὰ παίρνουν θάρρος. Κι ἀμάχονταν μὲ τὰ
κέρατα τ' ἀγρίμι, ἴσαμε πού νὰ τὸ ἀπελπίσουν ἀπ' τὰ χτυπήματα.
Ἦταν φορές πού ὁ ἀγῶνας κράταγε ὅλη τὴ νύκτα. Εἶτε, γιατί ἔ-
πεφτε κοπάδι ἀπὸ λύκους. Εἶτε γιατί εἶχαν νὰ κάνουν μὲ ἀρκού-
δες. Κι ἢ ἀρκούδα εἶναι πολυμήχανο θεριό... Ἀποσύρεται σὰν ἀ-
ποκαμωμένη κι ἐπανέρχεται... Καμμιά φορά πετάει λιθάρια γιὰ

νά ξεγελάση. Ὡστόσο, δὲν εἶχε ἀκουστή, στὰ χρόνια μας, νά λείψη βόδι τὸν Ὀκτώβρη, μὲ τὸ γυρισμό... Στὰ ὀργώματα...

Ἡ κυρὰ Πάναινα εἶναι μιὰ τυπική, μεσαία περίπτωση, τῶν τελευταίων χρόνων, κλειστῆς οἰκονομίας μ' ἐλάχιστο ἐκχρηματισμό, σ' αὐτοὺς τοὺς ὄρεινους χώρους.

«Ἐνα δέντρο. Ἐνας βράχος. Ἐνα σύννεφο». Δίχως καμμιά βοήθεια ἀπ' ἔξω.

Ὁ κυρ-Πάνος ἀπ' τὴ Βλαχιά εἶχε ξεχαστεῖ. Καμμιά φορά, οἱ ξενητεμένοι χάνονταν στὴ Βλαχιά. Μὲ τὸν καιρό, ἔφτιαχναν ἄλλες οἰκογένειες ἐκεῖ. Κι ἀποξεχνιοῦνταν. Καὶ μήτε γράμμα, μήτ' ἀντιλογιά.

— Πρὶν ἀπὸ εἴκοσι πέντε χρόνια, εἶχαμε παντρευτεῖ. Καὶ μέναμε μαζί, πέντε χρόνια, ἔννια μῆνες, τρεῖς μέρες καὶ δυὸ νύχτες ἴσα-ἴσα γιὰ νά κάνουμε δυὸ παιδιά... Κι ἔπειτα... Ἀπὸ τὴ Βλαχιά τὰ μηνύματα ἀραίωσαν, ἴσαμε πὺ νά σταματήσουν. Γιὰ πάντα... Τί φελάει νά κουβεντιάσουμε στὸν ἀέρα... Κι ὅταν μοῦστελνε γράμματα δούλευα καὶ τώρα τὸ ἴδιο κάνω. Μόνο πὺ μεγάλωσαν τὰ παιδιά καὶ πήραμε τὸν ἀπόθαρρό μας. Ὁ ἕνας βοηθάει τὸν ἄλλον... Ὁ Ρούσης μᾶς βοηθάει ὄλους... Τώρα ὅμως τί θὰ γίνῃ;... Τὸ ὄργωμα καὶ τ' ἀλώνισμα;... Ὁ σέμπρος, θὰ πάρῃ ἄλλον σέμπρο κι ἐμεῖς θ' ἀπομείνουμε μοναχοί.

— Οὐρανία, ἔ! Οὐρανία... Κατέδα κι ἤρθαν τὰ γίδια...

— Δὲν μπορῶ μάνα. Ἀνάδω τὸ καντήλι γιὰ τὰ πεθαμένα.

— Μώρ' ἄς τὰ πεθαμένα καὶ κύτταξε τὰ ζωντανά...

Ἡ κυρὰ Πάναινα δὲν εἶχε φαντασία καὶ δὲν μπλέκονταν μὲ μύθους. Ἐβλεπε τὰ σύκα-σύκα καὶ τὰ καρύδια-καρύδια...

Τόσες κόλλες λευκὲς στὰ χέρια. Κι οὔτε ἕνα γράμμα γιὰ μᾶς πὺ μᾶς ξέχασαν, (ἀγριοπερίστερα στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ στὸ Βουκουρέστι) μὲ τὴν μόνιμα σφαλισμένη τζαμόπορτα, τὸν «οἰκουρὸν ὄφι» καὶ τὴν μπρούτζινη λάμπα...

«Τί νά θυμᾶσαι τώρα ἐσύ. Μὲ τὰ παγωμένα δάχτυλα τοῦ ξένου;»...

Ἔβλεπα τότε στὰ μάτια, τὰ κελεύσματα. Καὶ καταλάβαινα, πῶς ὄνειρεύονταν τὴν λαγνεία τῶν σπερματοσταλίδων καὶ τὸν κύριο Μαξίμ. Ἀπ' τὶς πολιτείες, πού δὲν ξέραμε οὔτε τὸ σχῆμα τους. Τὶς πολιτείες μὲ τὶς φραγκοσυκιές καὶ τὰ ἵπποφορβεῖα...

Καὶ τὸν κύριο Μαξίμ, μὲ τ' ἄσπρο ψηλὸ κολλάρο νὰ ξαναπαντρεύεται στὴν «πολίχνη τῆς ρουμανικῆς πεδιάδος», κρατώντας στὸ χέρι του ἓνα κόκκινο τριαντάφυλλο.

Ἔνα μεγάλο κόκκινο τριαντάφυλλο τοῦ ἀπόταχτου καὶ τῆς ἐνθερμῆς χαμέρπειας...

«Στὰ ἄχυρα τῆς ἀπεράντου εὐνῆς τῶν μελλονύμφων, θὰ συντελεσθῆ καὶ ἡ καθιέρωση τῶν διαγωγῶν καὶ ἐπιτέλους ἐλευθερωμένων μηχανῶν...».

Τὰ πράγματα ἦταν μετρημένα, στὴν οἰκονομία τῆς κυρᾶ Πάνας. Πέντε στρέμματα στὰ ξερικά, ἓνα στὰ ποτιστικά, ἔδιναν ἑφτά μὲ ὀκτῶ ταγάρια σιτάρι. Καὶ ἓνα ταγάρι θρώμη ἢ κριθάρι. Ἀγάλογα τὴ χρονιά. Κάθε ταγάρι, πάει σαράντα ὀκάδες.

Τὸ θαρκὸ—πίσω ἀπ' τὸ σπίτι—ἔβγαζε γύρω στὰ ἕξι φορτώματα ρόνα—καλαμπόκι καὶ φασόλια τῆς χρονιάς.

Παλιότερα στὸ θαρκὸ ἔμπαινε καὶ λινάρι.

Βασικὴ πρώτη ὕλη τῆς ὕφαντικῆς τὸ λινάρι, πού σπέρνονταν κάθε Αὐγούστο κι ἦταν ἔτοιμο γιὰ κόψιμο τὸν ἐπόμενο Ἰούλιο. Ὅπως θερίζονταν τὰ βλαστάρια ἀπὸ τὴ ρίζα, δέγονταν τρία-τρία καὶ κοπανιῶνταν στὴν πέτρα γιὰ νὰ πέση ὁ σπόρος. Ἐπειτα καθαρίζονταν ἀπ' τὰ ξερά. Τὰ ὑπόλοιπα ἔμπαιναν στὸ λινοβρόχι γιὰ μούσκεμμα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, τὰ βλαστάρια γίνονταν σκλίδες. Περνοῦσαν ἀπὸ τὸ μίεγκανο καὶ ξαναχτυπιῶνταν γιὰ νὰ μαλακώσουν. Πρὶν ἀκόμα στριφτοῦν σὲ κοῦκλες, οἱ σκλίδες ἔμπαιναν στὸ

τσικρίκι και χωρίζονταν σὲ νῆμα πρώτης και δεύτερης κατηγορίας. Γιὰ ν' ἀσπρίσουν, ἀφίνονταν στὸ νερὸ ποῦχε μέσα σουρωμένη στάχτη. Μὲ λινάρι πρώτης ποιότητας γίνονταν τὰ ποκάμισα, τὰ σεντόνια, τὰ ἐσώρουχα... Μὲ λινάρι δεύτερης, γίνονταν τὰ σακκούλια, τὰ σκουνιά, τὰ στρώματα.

Ἔτσι θγάλε τὸ ξαΐ τοῦ μυλωνᾶ, (ὁ πέτρινος χερόμυλος τῆς αὐλῆς ἀπὸ χρόνια ἦταν σ' ἀχρηστία), τὶς λειτουργιῆς τοῦ παπᾶ, τὸ ντραγατικό, τὴ ρόγα τοῦ τσοπάνη, τὸ σπόρο γιὰ τοῦ χρόνου, ἐξασφαλίζονταν κάθε χρόνο τὸ ψωμί, οἱ χυλοπῆτες, ὁ τραχανάς. Περίσσευε και κάτι γιὰ ἐκχρηματισμὸ στὰ χέρια τῆς κυρᾶ Πάναινας...

Οἱ πέργουλες και οἱ καρυές, στὰ Παλιοχύματα, μαζί μὲ τὶς μουριές στὸν ὄμορο (τὴν αὐλή), ἔδιναν: Ἐνα μεγάλο κάδο κρασί. Δυὸ νταμιζάνες τσίπουρο τὸ χρόνο. Ρετσέλια. Σμπέκια. Πελτέ. Και πετιμέζι.

Τὰ ὀχτῶ γίδια και τὰ δυὸ πρόβατα, (σημαδεμένα στ' αὐτιά μπροστακλείδικα τὸ καθένα μὲ τ' ὄνομά του: Καλέσια, Ρούσια, Φλώρα, Μπάλια, Ρείκου...) ἀφηναν μὲ τὸ γαλομέτρι, γύρω στὶς πενήντα μ' ἐξήντα ὀκάδες τυρὶ και μία μπούταινα—εἴκοσι ὀκάδες—βούτυρο... κάθε χρονιά.

Πάλι τσελιγκάδικη συνήθεια, νὰ μετριέται δυὸ φορές τὸ καλοκαίρι, πρὶν τὸ μαρκάλο τοῦ Αὐγούστου, στὸ κοινὸ κοπάδι τοῦ χωριοῦ μὲς' τὶς παλιές σαρακατσάνικες καλύβες και στρουγγες τῆς Ἀη-Βαρβάρας, (στὴ Παλιὰ Σιουπόστιανη) ἢ συμμετοχὴ τῶν ζωντανῶν τοῦ καθενός, στὸ γάλα μιᾶς ἡμέρας, ὥστε μὲ τὸ μέτρο αὐτό, νὰ καθορίζονται γιὰ τὸν καθένα μέρες γιὰ ἄρμεγμα...

Κοντὰ σ' αὐτὰ πρέπει νὰ προσθέση κανένας στὰ ἔσοδα τῆς κυρᾶ - Πάναινας, τὸ γάλα γιὰ τὰ παιδιὰ, ὕστερ' ἀπ' τὸ Πάσχα, «πὺ ἀπόκοφταν» τὰ κατσίκια και τ' ἀρνιά. Τὸ κρέας (καμμιά δεκαριὰ φορές τὸ χρόνο), πὺ ἐξασφαλίζονταν μὲ τὶς ἀνταλλαγές.

«—Θὰ σφάξω ἐγὼ τὰ Χριστούγεννα, θὰ σφάξης ἐσὺ τὶς

Ἀποκριές. Θὰ σφάξω ἐγὼ τὸ Δεκαπενταύγουστο, θὰ σφάξῃς σὺ τῶν Ταξιαρχῶν, πού γιορτάζει τὸ χωριὸ καὶ θὰ μᾶς ἔρθουν μουσαφιρέοι...).

Τὰ λουκάνικα. Τὸν παστουρμά.

—Τ' Ἀη-Φιλίππου, τσάκιζαν τὸ σφαχτό, τῶδραζαν σὲ μεγάλα κομμάτια. Χωριστὰ τὰ πόδια. Χωριστὰ τὸ στήθος. Ἐπειτα, ἕνα-ἕνα στὸ καδί, σὲ στρώσεις, μ' ἀλάτι χοντρό. Μιὰ ὀδομάδα νὰ παστώσῃ. Κι ἀπέ, τῶδγαζαν μονοκόμματο στὸν ἀέρα, νὰ ξεραθῇ...

Τὰ τομάρια, πού τὰ κρέμαγαν στὰ κουτσέκια, τεντωμένα, μὲ κάτι μικρὲς βέργες ἀπὸ κλήματα, γιὰ νὰ τὰ βλέπη ὁ μουστερτής ἀπὸ τὴν Κόνιτσα, πού τὰ παζάρευε κάθε χρόνο... καὶ προσπαθοῦσε νὰ τοὺς γελάσῃ... Καὶ τὸ μαλλί.

Κλαδί γιὰ τὰ ζωντανά, ξύλα γιὰ τὴ φωτιά, δαδί καὶ κουκουσούλες (κουκουνάκια) γιὰ προσάναμα, βέργες γιὰ τὰ κλήματα ἔφερνε ἢ κυρὰ-Πάναινα, πέρ' ἀπ' τὸ ποτάμι καὶ τὰ ξάπλωνε ἀριστερὰ στὸν ὄδορό, πιστεύοντας πῶς ἔτσι ξεγελάη τὸ χωροφύλακα, πού ἔλεγε τὴν προέλευση. Στὴν πραγματικότητα ὅμως ἢ κυρὰ-Πάναινα κι ὅλες αἱ Γαναδιώτισσες, πέντε-πέντε, δέκα-δέκα, γιὰ νὰ δίνῃ θάρρος ἢ μιὰ στήν ἄλλη, φρόντιζαν στὰ κρυφά. Κι ὅταν ἔλειπε ὁ χωροφύλακας, νὰ τὰ κουδαλοῦν ζαλικωμένες ἀπ' τὴν Λουπότσανη καὶ νὰ τὰ κουκουλώνουν στὰ κατώγια.

Ἐξω ἀπ' ὅλ' αὐτά, πού κλείνουν τὸν κύκλο τῆς κλειστής οἰκονομίας,

Στὸ χωριὸ ἦταν καὶ κάτι μεγάλες φαμίλιες πού δὲν χόρταιναν τὸ ψωμί... Κρέας ἔτρωγαν δυὸ φορές τὸ χρόνο...

Κι ἂν τῶχαν κι αὐτό...

«Ὁχι καὶ κάθε μέρα κρέας! Κοράκια θὰ γίνουμε νὰ τρῶμε κάθε μέρα κρέας; Ἄλλωστε τὰ κοράκια ζοῦνε κι ἀπὸ τοὺς ποθαμένους»... ἔλεγε μὲ σαρκασμὸ ὁ Μάστρο-Χρήστος. «Μὴ τὰ θέλουμε κι ὅλα. Ἀφόντας ἢ γουρούνα γένησε γουρουνόπουλα, ἀπὸ τότε, οὔτε καὶ τὸ χυλὸ δὲν ματαχόρτασε»...

πολλοί Γαναδιῶτες, ἀπ' ὅταν ἄρχισαν τὰ παζάρια καὶ τ' ἀλισβε-
ρίσια ἔσπερναν στὸν Ἄντζερούχι καὶ στὰ Παλιοχύματα, πού τὸ
σήκωνε ὁ τόπος καὶ κορκάρι. Ἔνα μέτρο χωράφι, δύο ὀκάδες
κορκάρι... Καὶ τὸ μοσχοπούλαγαν στοὺς κάμπους. Στὸ παζάρι
τῆς Κόνιτσας, ἀπ' ὅπου ἔπαιρναν τ' ἄλλα χρειζόμενα τοῦ σπι-
τιοῦ. Στὸ Τσάμικο λάδι. Στὴ Δυτικὴ Μακεδονία γιὰ τὰ χρειζού-
μενα τῆς ὕφαντικῆς, ὅπως εἶναι τὸ θαμπάκι, οἱ θαφές, τὸ λινάρι.
Τὸ κακὸ εἶναι πὼς ὁ Ἄντζερούχης εἶναι μικρὸς καὶ δὲν ἔφτανε
γιὰ ὅλους...

Ἔρχονταν χρονιές καὶ τὸ κορκάρι ἔφτανε σάραντα δραχμὲς
τὴν ὀκά καί... «μὴν ἔχετε κι ἄλλο»...

Ἡ κυρὰ - Πάναινα, ἔβαζε στὸν Ἄντζερούχη μιὰ λωρίδα, ἴ-
σαμε ἑκατὸν πενήντα μέτρα γῆς κορκάρι κάθε χρόνο...

Οἱ Γαναδιῶτες ἔκαναν παλιότερα τὶς περισσότερες δουλειές
τους μὲ τὸ σύστημα τῆς προσφορᾶς κοινῆς δουλειᾶς. Πέντε - πέντε,
δέκα - δέκα χωριανοί, πήγαιναν, σήμερὰ σὲ σένα, αὔριο στὸν ἄλ-
λο. Μεθαύριο ἔρχονταν σὲ μένα. Στὸ βοτάνισμα. Στὸ θέρισμα. Στ'
ἀλώνισμα. Στὸ μάζεμα τῶν καρπῶν καὶ τῶν σπαρτῶν. Στὰ καζάνια
γιὰ τὴν ἀπόσταξη τοῦ τσίπουρου. Ἀκόμα καὶ στὸ χτίσιμο τῶν σπι-
τιῶν... Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ἀνέβαιναν στὸ βουνὸ γιὰ νὰ μαζέψουν ρί-
γανη καὶ τσαΐ. Κι ἔκόμα πιὸ παλιὰ σαλέπι καὶ πρινοκκόκι (κρεμ-
μέζι) ἀπ' τὰ πουρνάρια ποῦχε πέραση μεγάλη γιὰ κόκκινη θα-
φή καὶ καλὴ τιμὴ. Ἀπὸ κεῖ θγῆκε κι ἡ λέξη κόκκινο. Τώρα ὅμως
καὶ τὸ σαλέπι δὲν τὸ παίρνει κανένας καὶ τὸ πρινοκκόκι, ἀπόταν
θγῆκαν οἱ χημικὲς θαφές, ξέπεσε καὶ κανένας δὲν ἀσχολεῖται μ'
αὐτό...

Τὸ σπίτι τῆς κυρὰ - Πάναινας, ἦταν ἔνθετο, μέσα στὸ πεδω-
ριο κι ἔρημο πέτρινο κουτσέκι τοῦ χωριοῦ. Σωστὸ κάστρο, δουδὲ
κι ἀκατάλυτο.

«Γέρικο σπίτι, δουδὲ σὰν πέτρα...»

Ἐνῶ τ' ἄλλα γύρω μου τραγουδοῦσαν
σὰν τὰ πουλιὰ καὶ γελοῦσαν...».

Στὸ κουτσέκι τοῦτο, ἔμενε τὰ παλιὰ χρόνια, ὁ Σιούμπασης.
Ἀντιπρόσωπος τοῦ μπέη τῆς Κολωνίας, ποὺ ἔλεγε πὼς προστάτευε
τὸ χωριὸ νὰ μὴν κακοπάθῃ ἀπὸ τοὺς ἄλλους μπέηδες.

Λίγο πιὸ πάνω, (στὸ ἔμπα τοῦ χωριοῦ ἀπ' τὴ Μεσσαριά), ἔ-
μεναν τὰ παλληκάρια τοῦ Σιούμπαση. Στὴ Ντάπια... Ποὺ ἀλώνι-
ζαν τὸ χωριὸ ὅταν ἤθελαν... Μαῦρες μέρες μ' ἀκριβὰ πληρωμένο
φύλαγμα.

Σὰν «σήκωσε τ' ἀγαλήκια καὶ τὰ σιουμπασλίκια» ἀπὸ τὸν τό-
πο, ὁ Μεχμέτ Πασά - Κιουταχής, στὰ 1831, «πῆγε κατὰ διαόλου»
ὁ Σιούμπασης. Ἀλλ' ἦρθαν οἱ Μουλτεζιμηδες.

Σάμπως, ὅμως μὲ τὸ σήκωμα τ' ἀγαλικιοῦ, νὰ σύχασε ὁ τό-
πος ἀπ' τοὺς ἀρβανίτες; Δὲν θαυρέσαι. Τίποτα δὲν ἔγινε. Οἱ Κο-
λωνιάτες ἤξεραν τὸ τροπάρη καὶ δὲν τὸ σταμάτησαν. Κάθε τόσο,
γᾶσου καὶ ξεσηκώνονταν. Κι ἔπαιρναν σδάρη τὰ χωριὰ γιὰ πλιά-
τσικο. Ὁ Νατζήπ μὲ τὰ παλληκάρια του ἀπὸ τὸ Λεσκοβίκο, τρεῖς
ὀλόκληρες μέρες ἔκατσε ἔξω ἀπ' τὸ σπίτι τοῦ Βαγγέλη Ξυνοῦ,
στὸ Γαναδιό, καρτερώντας τον. Ἀλλὰ δὲν ἔκανε τίποτα. Τὸ σπίτι
θάσταξε. Ἀψηλὸ κι ὀχυρωμένο ὅπως εἶναι...

Παλιότερα σκότωσαν τὸ Μουχτάρη τοῦ χωριοῦ Κώστα Τζι-
μινάδη, ὡς ἄρῃσαν τὰ σπίτια κατάκλειστα...

Ἄρρώστεια βαρειά, τοῦτοι οἱ Κολωνιάτες, γιὰ τὸν τόπο, ἀπὸ
τότε ποὺ στάθηκε...

Οἱ μουλτεζίμηδες (οἱ δεκατιστές), ἔβαζαν στὸ κουτσεκι τὸν
ἰ σ τ η ρ ά. Φόρο σὲ εἶδος πάνω στὰ γεννήματα. Τὸ στάρι. Τὸ
καλαμπόκι. Τὴ δρύζα. Τὸ κριθάρι...

Γιὰ τὰ σταφύλια, τὶς πατάτες, τὰ κρομμύδια, τὰ φασόλια.
τὴ φακὴ... ὁ φόρος πληρώνονταν σὲ χρῆμα...

*
**

Πίσω ἀπ' τὴ μεγάλη ξύλινη πόρτα, τῆς κυρὰ - Πάναινας, μὲ
τὰ πλατεῖα γυφτόκαρφα, καὶ τὴ βαρεῖα σιδερένια ἀμπάρα, (περά-
τη) —τὴ μέρα ἡ πόρτα ἔκλεινε μὲ μάνταλο—ἔνας στενὸς διάδρο-
μος, ἀκολουθώντας τὶς σταλαγματιές τοῦ κουτσεκιου, πήγαινε κα-
τηφορικὰ ἴσαμε τὸ βαρκό. Φυτεμένο μ' ἕξιμο καλαμπόκι—γιατὶ
κρατᾷ ἀργὰ νερὸ ὁ τόπος—καὶ λάχανα... Ὁ οὐρανὸς σκεπα-
σμένος, λίγο ἀπ' τὴν ὄστρέχα τοῦ κουτσεκιου, λίγο ἀπ' τὸ κρεμα-
σμένο ψηλὰ στοὺς τοίχους, γλαδί. (Ἐδῶ στ' ἀπόσκιο, τὸ κρατᾷ
φρέσκο).

Τὸ καλύτεριον δὲν φαίνεται. Χρόνια τώρα οἱ σβουნიές τῶν
ζώων, πατικωμένες, ἔφτιασαν μιὰ δεύτερη στρώση, μαλακιά σὰ
κλούφα (γαλί). Ὅσο πλησιάζεις πρὸς τ' ἀχούρι, στὸ ἰσόγειο τοῦ
κουτσεκιου, σὲ παίρνει ἡ μπόχα ἀπ' τὰ μάτια. Παρ' ὅλη τὴν προ-
σπάθεια τῆς κυρὰ - Πάναινας, οἱ ποτισμένοι ἀπὸ χρόνια τοῖχοι,
δὲν στάθηκε δυνατό νὰ ξεδόσουν...

Πάνω ἀπ' τ' ἀχούρι, τὰ δυὸ δωμάτια τοῦ σπιτιοῦ. Ὅπως τ'
ἀχούρι εἶναι ξεταδάνωτο καὶ τὸ πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ, μὲ πλατειές,
χαλδρές, ἀλλὰ φαγωμένες ἀπ' τὸν καιρὸ καὶ τ' ἀτέλειωτα σφουγ-
γαρίσματα, τῆς Οὐρανίας, (θυγατέρας τῆς κυρὰ Πάναινας), ξύλι-
νες σανίδες,—σὲ πολλὲς μεριές χώραγε χέρι ἀνθρώπου—ἀνάμεσα
πάνω καὶ κάτω, ὑπῆρχε ἄμεση ἐπικοινωνία καὶ συντροφιά, ποὺ
βόηθαγε στὴ ζεστασιά τὸ χειμῶνα, ὅταν κατάφερναν νὰ κλείσουν

τὴν πόρτα τοῦ ἀχουριοῦ, (πόρτα κάστρου), πού οἱ ρεζέδες τῆς «εἶχαν πάρει», κι ἔτριζαν, σὰ χίλια γύφτικα καμίνια...

Καί τὰ δυὸ δωμάτια εἶχαν τζάκι. Ἐκτὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ μπάσια —γτιθάνια—καλοστρωμένα. Ὁ ἀργαλειὸς τῆς κυρὰ Πάναινας. Τὸ λαγάρι. Τὸ τσικρίκι. Ἡ τάβλα, (ὁ σοφρὰς γιὰ φαγητό). Κι ὁ γεῖκος... Στὸν τοῖχο ἢ κεντημένη μπάντα, μὲ τὸ «Κι αὐτὸ θὰ περάση». Στὸ διάδρομο τὸ σιουπέτι. Πιὸ κεῖ τὸ μαγειριό, κατακαπνισμένο. Ξεταθάνωτο. Στὸν τοῖχο κρεμασμένα, τὸ πρωτοψάλλιδο, γιὰ τὸ κούρεμα τῶν σφαχτῶν καὶ λογιαστὰ χαλκώματα. Ἡ γάστρα. Τὸ ἀμπάρι. Ὁ ὀκλαῆς γιὰ τὴν πῆττα. Τὸ πλαστήρι. Οἱ σίτες. Οἱ κριθάρες. Τὰ σινιά. Τὰ τεψιά. Οἱ καρδάρες γιὰ τὸ γάλα, τὸ καδὶ μὲ τὸ τυρί... ἢ μπούταινα καὶ τὸ μπουσινέλλι, γιὰ νὰ χτυποῦν τὸ γάλα. Τὸ τυροπάνι, ὁ τάλαρος καὶ τὸ μπρεντζοτόμαρο. Ὁ μπρούτζινος πιτολόος. Τὸ λεθέτι. Ὁ κρότουλας. Τὸ δεδούρι. Τὸ κακάδι. Καὶ τὸ कारामπόξυλο. Ὅλα σύνεργα τοῦ τυροκομοῦ.

Δίπλα στὸ μαγειριό, ἕνας ἄλλος χῶρος, ἀπροσδιόριστος. Δίχως σύνορα. Ἕνα εἶδος ἐξέδρας, μέσα στὸ ἀτέλειωτο κουτσέκι. Ἐλειπαν οἱ δυὸ τοῖχοι. Καί, σὰ χάος μαῦρο κι ἀξεκαθάριστο πρόβαλλε μπροστά, ἐνιαῖος ὁ ἐσωτερικὸς χῶρος τοῦ κουτσεκιοῦ. Ἐκτὸ τὰ σκοτεινὰ ὑπόγεια (ἢ ὑγρασία ποῦρχονταν ἀπ' τὸ βαρκὸ ἦταν ἔντονη) τὸ ἰσόγειο, τὸ ἀνώγειο, μέχρι τὸ τσατί, (σκπεῆ) μ' ὅλες τὶς γρεντζές (καδρόνια), πού τὸ δικτύωναν καὶ τὸ συγκρατοῦσαν ἀπὸ κάτω. Τὸ τσεμπερνταμπάν, καὶ τὰ φυλαχτάρια στὶς ἀπολήξεις τῶν τοίχων. Οἱ ὀρθοστάτες. Οἱ μπαμπάδες καὶ τὰ μακάσια, πού ἀγκαλιάζαν τὸν ἀμουργό. Καὶ οἱ λαδράδες (ταθανόξυλα)... Ἐπέγαντι, στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ κουτσεκιοῦ, πρὸς τὸ βαρκὸ, ὁ τοῖχος ἔφτανε μέχρι τὴ μέση. Κι ἀπὸ κεῖ καὶ πάνω, ἔνωσαν τὸν τοῖχο μὲ τὸ τσατί (τὴ στέγη), ξύλινοι ὀρθοστάτες, ὁ ἕνας δίπλα στὸν ἄλλο, κοντὰ - κοντὰ, ἔτσι πού νὰ μένη ἀνάμεσά τους μιὰ χαραμιάδα ἀερισμοῦ τῶν καλαμποκιῶν, πού στιθάζονταν μέσα, τὸν παλιὸ καιρό, φρέσκα, τὴν ὥρα τῆς συγκομιδῆς... καὶ μούχλιαζαν...

Ἐράχνες. Ποντίκια. Σκορπιοί. Φίδια. Ἐγριομελίτσια. Νυ-

χτοπούλια. Μερμύγκια. Κι άλλα ζουζούνια λογιαστά. Τελώνια. Καλλικάντζαροι. Βερζεβούληδες. Ζιζάνια. Τζίνια. Στοιχειά κι α-ερικά άγνωστα. Μαλλιαρά. Μὲ οὐρὲς φιδίσιες, φτερά, τραγοπό-δαρα καὶ κέρατα... "Εγοιωθες νὰ ζοῦν σὲ μιὰ αὐτόνομη ζωὴ ἐκεῖ μέσα. Νὰ κινοῦνται καὶ νὰ φωσφορίζουν σὲ μιὰν ἀτιμόσφαιρα «Ἀποκαλύψεως», πὺ μύριζε θάλτο, σβουνιά καὶ δαδί. δίχως νὰ τολμοῦν οὔτε καὶ τὴν ἡσυχία τῆς ἐξέδρας τούτης νὰ χαλά-σουν...

Κι ἦταν γι' αὐτὸ πεπεισμένη ἀπόλυτα ἡ κυρὰ Πάναινα, ἀφοῦ εἶχεν ἐκεῖ ἐκθέσει γι' ἀέρισμα τὸ «ἔχος» τῆς χρονιάς. Πατάτες, κρεμμύδια, σκόρδα, λουκάνικα, ρόκες ἀξεφλούδιστες, τομάρια τεντωμένα, σμπέκια...

Μαζὶ μὲ κάτι σκουριασμένα παμπάλαια κουδούνια καὶ κυ-πριά, πὺ ἤχοῦσαν παράξενα, μὲ μιὰ βραχνάδα παλιοκαιρίτικη, ὅταν σάλευε ὁ ἀγέρας. Πραποστέφανα. Γιδόζευλα. Γελαδοτσόκανο... Καὶ πρόδιναν ἔτσι τὶς μακριὲς τσοπάνικες καταβολές, σ' αὐτὸ τὸ σπίτι...

*
**
Ἡ κυρὰ Πάναινα καὶ ὅλοι οἱ χωριανοί, ἰσχυρίζονταν στὶς κου-βέντες τους, πὺς οἱ παλιοὶ - παλιοὶ Γαναδιῶτες, τὸ «φῶλι» ὅπως ἔλεγαν τοῦ χωριοῦ, ἦταν τσοπαναρέοι. Καὶ δὲν εἶχαν ἄδικο... Βαθεῖα ριζωμένα βιώματα, ἐνὸς πρωτόγονου συνεργατισμοῦ, μνη-μες καὶ θρύλοι ἐνσταλαγμένοι στὴν καθημερινὴ πράξη, μηνύματα πὺ ἀκούγονται ἀπ' τὴ δομὴ καὶ τὰ ὕλικά τῆς τοπικῆς γλώσσας. ὁρολογία κοινὴ σὲ βαλκανικὴ κλίμακα, τῶν στοιχείων τῆς ποιμε-νικῆς ζωῆς, ὑπόλοιπα ἐγκαταλειμμένων καλυβιῶν, στὶς ἀκραῖες βοσκές, πέρα στὴ Σιουπόστιανη καὶ στοὺς Κοκλιούς, συσχετισμοὶ κι ὀριακὲς συγγένειες, στὰ φαινόμενα καὶ στὰ λειτουργικὰ στοι-χεῖα τοῦ πολιτισμοῦ, μέσα σὲ προϋποθέσεις ἀπαγόρευσης, ὁποια-σδήποτε ἄλλης βιοσυντήρησης, τοῦ συγκεκριμένου ἄγριου περίγυ-ρου, τοῦ βουνοῦ, πείθουν ἀπόλυτα πὺς τὸ πρῶτο «φῶλι» τῆς κοι-νωνίας, ἑκατοντάδες χρόνια πρὶν, τούτων τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν

τῆς Ἠπείρου, ἦσαν ποιμένες. Σαρακατσάνοι ἴσως. Ἡ καὶ Καραγκούνηδες. Ἄν ποτέ τοῦτοι ἦταν Ἑλληνόφωνες.

Δύσκολο γὰ βρῆς ἀκρίθειες στὶς πρῶτες ρίζες. Πάντως νομάδες, μετακινούμενες, ἀνοιξη καὶ φθινόπωρο, ἀνάμεσα βουνὸ καὶ κάμπο...

Κάποιοι παλιοὶ μικροικισμοὶ ἀπὸ καλύβες, πλεγμένες μὲ κλαριά καὶ χόρτα... Κάποιες δοξασίες σκοτεινές, γιομάτες χθόνιες δεισιδαιμονίες, μαντέματα καὶ ἀπαγορεύσεις. Μιὰ κοινωνία ἀπόλυτα ὑποταγμένη στὰ κέφια τῆς φύσης καὶ τοῦ κλίματος. Κι ἓνα σύστημα παραγωγικῆς συνεργασίας πρωτόγονο καὶ ἀπλό: Τὸ τσελιγκάτο. Τέτοιο πού ἐπιδιώκει καὶ σήμερα ἀκόμα, στὶς ἔσχατες σαρακατσάνικες καὶ караγκούνικες ομάδες—ὅσες δὲν ἄλλαξαν τρόπο ζωῆς—καὶ σὲ μιὰ σειρά ἀπὸ συνήθειες τῶν ὄρεινῶν χωριῶν μας.

**

Στὸ τσελιγκάτο, δὲν εἶναι ἡ «δουλειά» πού προσδιορίζει τὸ μοίρασμα τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ ἡ «κεφαλαιουχική» συμμετοχὴ τοῦ καθενὸς μέσ' τὸ κοπάδι, σὲ πρόβατα καὶ γίδια.

Δέκα, ὡς τριάντα οικογένειες ποιμένων, ἔσμιγαν «ἐθελοντικά» (στὰ ὄρια ἐνὸς συμβολικοῦ ἐθελοντισμοῦ) τὰ ζωντανά τους, σ' ἓνα κοινὸ κοπάδι. Ἀρχηγὸς τους, τσέλιγκας—(τσέλιγκα λένε καὶ σήμερα στὸ Γαλαδί, αὐτὸν πού κρατᾷ λογαριασμὸ στὸ γαλομέτρ), ἐμπαινε ὁ πιὸ ἀξιὸς καὶ ὁ πιὸ πλούσιος. Τοῦτος ἀποφάσιζε τὰ πάντα, δίχως γὰ καταδυναστεύη. Σπάνια συμβουλευόνταν τοὺς ἄλλους. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες τοῦ Τσελιγκάτου πού δούλευαν νύχτα-μέρα καὶ ὑπάκουαν... Γιὰ τίς ὑπηρεσίες του κανένας δὲν πληρώνονταν. Ἀηγιώργη καὶ Ἀηδημήτρη, πρὶν ἀκόμα ἀρχίσει ἡ μετακίνηση, ξεκαθαρίζονταν οἱ λογαριασμοί. Ἐβγαιναν πρῶτα τὰ κοινὰ ἔξοδα: (ὁ τσέλιγκας εἶχεν ὅλη τὴν «ἀνοχή» τῶν ἄλλων, στοὺς ἀπὸ μνήμης λογαριασμούς). Νοίκι στὸ χωριὸ γιὰ τὸν βοσκότοπο. Ἀλάτι καὶ καλαμπόκι στὸν μπακάλη. Κουδούνια στοὺς χαλκιάδες...

Κι' ἔπειτα κάθε οικογένεια ἔπαιρνε σὲ εἶδος: Μαλλί, τυρί, βούτυρο, μηζύθρα,... ἀνάλογα στὸν ἀριθμὸ τῶν ζωντανῶν, πού

είχαν στο κοπάδι και στην απόδοσή των (όπως έβγαινε με το γαλομέτρο).

Κι' έτσι καθημιά βολεύονταν στην ξέχωρη κλειστή οικονομία της.

Τούτες οι νομάδες, των σκοτεινών χρόνων, τής ποιμενικής εποχής, «του αιώνιου κύκλου» δουλεύοντας νυχτοήμερα, σ' όλη τους τή ζωή,

λένε: 'Ο γεωργός ξεκουράζεται όταν πέφτει χιόνι. 'Ο βοσκός όμως μόνο στον τάφο...

Έμειναν για πολλά χρόνια, ξεκομμένοι, κλειστοί, μονόχωνοι και ιδιόρρυθμοι. Ξέφευγαν από τους κατακλυσμούς των καιρών και έβγαιναν αλώβητοι, σαν «ή τρίχα απ' το ζυμάρι»...

Δύσκολα τήν πάθαιναν οι βοσκοί. Χρειάζονταν ολοκληρωτική καταστροφή και επίμονες αντιξοότητες, για να ξεκόψουν απ' τήν ιδεολογία τής νομάδας και να ξεμείνουν καλλιεργητές. Μόνιμοι. Όπως έγινε καθολικά τώρα τελευταία, που αλλάζοντας τρόπο ζωής, χάνονται.

Τά παλιά χρόνια, όσο κύλαγε το ποτάμι, ή εμπειρία τής νομάδας ήταν απαγορευτική. Δεν άλλαζαν συνήθειες και δεν διάζονταν να ριζώσουν. Διάβαινε, δίπλα τους ο άραμπάς του πολιτισμού, των κάστρων και των οχυρωμένων οικισμών, με τους λογής-λογής «δυνατούς» και αυτοί αναμερούσαν μ' αδιαφορία... Πολλές φορές κουμπώνονταν... Μισούσαν τά πλίθινα και πέτρινα σπίτια... Βλέπαντας τό διαχρονικό δράμα, του «έντοπισμένου» χωρικού, που έπεφτε από τή μιὰ σκλαβιά στην άλλη, δίχως μιάν άσπρη μέρα, (δούλος, δουλοπάροικος, ζωντόβολο, κολληγος, παρακεντές... διαρκώς άρρωστος, γυμνός, κακομοίρης... και πάλι στο τέλος ξεσπιτωμένος), επίμεναν στην αρχέτυπη κλαδόπλεχτη καλύβα τους, μιὰ στά χειμαδιά και μιὰ στά θουνά για ξεκαλοκαίριασμα, που βόλευε τό νομαδικό τους βίο.

«...Τὰ θεμέλια μου στὰ βουνά—καὶ τὰ βουνά σηκώνουν οἱ λαοὶ στὸν ὦμο τους—καὶ πάνω τους ἡ μνήμη κείνη...».

Πάνω κεῖ στὴ γαλήνια λίμνη τοῦ Σμόλικα, τῆ Δρακόλιμνη, ποῦναι πιὸ σιωπηλὴ κι ἀπ' τὸ τέλμα τοῦ Όλοῦ, ζῆ ἓνα στοιχειό... χλωμένο μέσ' τὸ βυθὸ ἀπ' τὰ χρόνια τῶν μύθων.

Οἱ ὄσκοι ἔντρομοι μαντεύουν τὸ γοργὸ σφιγμὸ του, στ' ἀνάλαφρο ρίγος τῶν νερῶν καὶ σημαδεύουν τὴν παρουσία του, πάνω στὴν ἀστρική ἐρημία τῆς ὄχθης.

Μαῦρες κοτρῶνες κομμένες σ' ἐπιφάνειες κάθετες μὲ καφετὴ σκουριές... Μία χλόη σκληρὴ σὰν ἀγκάθι. Κι ὁ ἴσκιος τοῦ Σμόλικα καταμεσὶς. Ἄκαμπτος. Ἐφαιστιακός.

Τὰ ζωτικά πρὶν ξεδιψάσουν μὲ τὸ νερὸ σὲ κυττοῦν στὰ μάτια... Σὰ ν' ἀφουγκράζονται στὸ βυθὸ ἤχους ἀπόκοσμοι... Λέγε πὼς κάθε Φθινόπωρο μὲ τὰ πρῶτα ἀγριέματα, στὰ βάθη τῶν νερῶν ἀναταράζεται τὸ στοιχειό καὶ ξυπνάει. Ἀρκούδα μανιασμένη τεράστια ποῦ χτυπώντας τὰ στήθια τῆς, κάνει νὰ ξεσηκώνονται πῆδακες τὰ νερά τῆς λίμνης, ἴσαμε τὴν Τσούκα Ρόσια (ὅπως λέν). Τὴν πιὸ ψηλὴ κορφή τοῦ Σμόλικα.

Τρέχοντας τὰ σύννεφα—καθὼς γλύφουν τίς κοφτερές πέτρες στοὺς λαιμοὺς τῶν βουνῶν, ξεμαλλιάζονται—γδέρνουν τὴν κυρτὴ ράχη τῆς ἀρκούδας, κι ἐρεθίζουν, τ' ἀγουροξυπνημένο μυαλό τῆς, μὲ τὴν ὑγρασία κείνη ποῦ μυρίζει τσακιμακισμένη ἴσκινα καὶ γρανίτη.

Κάτω χαμηλά μέσ' τήν καταχνιά, χαμένοι οί όρίζοντες τών κάμπων. Ἀτέλειωτο άλώνι καί κλειστά παράθυρα μέσ' τὸ κενό.

Κι ἀπὸ πάνω ἕνας κόσμος ἐφιαλτικός, μετέωρος, ἀνάμεσα σ' ομίχλη κι οὐρανό, γὰ ταλαντεύεται στὸ χεῖλος ὄνειρικῶν ἐπάλλξεων. Λευκὸς ὄγκος σὲ παγωμένες ἐκτάσεις...

Πρόκληση αἰχμηρῆ ἢ πυραμίδα τῆς Γκαμήλας—τοῦ Παπιγκιώτικου βουνοῦ — ἀπέναντι. Λογχίζει τὸν γαλάζιο αἰθέρα...

Τὸ στοιχεῖο τούτου τοῦ βουνοῦ—ὁ αἰώνιος ἐχθρὸς—καταποντισμένος κι αὐτὸς στὴν ἄλλη Δρακόλιμνη (τὴ λίμνη τῆς Γκαμήλας), εἶναι κι ὅλας ὁλόθρος. Πνιγμένος σ' ἀνυποχώρητο μίσος. Προβάλλει γιγάντια τὴ μαλλιάρη σκιά του, πάνω στὰ κατάλευκα βράχια, προκαλώντας σὲ μάχη θανάτου... Συντελειακή! Ἀκριτη! Προσιώνια! Ἐξω ἀπ' τ' ἀνθρώπινα μέτρα τοῦ Καλοῦ καί τοῦ Κακοῦ... Ἐξω ἀπὸ κάθε ἠθικὴ καταξίωση. Μὲ τὸ βίαιο κι ἀγριο ἐπιθετικὸ ἔνστικτο.

Ἄξαφνα: Φλόγες σὰν πύρινες γλῶσσες ξεπηδοῦν ἀπ' τ' ἀνεμόδαρτα βουνά. Ἀστροπελέκια σκίζουν κατακόρυφα τὴ διαύγεια... «Τὸ φοβερὸ καί τελευταῖο κριτήριον τοῦ Ἀγαθαγγέλου...

«...κι ἐγένοντο φωναὶ καὶ ἀστραπαὶ καὶ βρονταὶ καὶ σεισμὸς μέγας οἷος οὗκ ἐγένετο ἀφ' οὗ οἱ ἄνθρωποι ἐγένοντο ἐπὶ τῆς γῆς, τηλικούτος σεισμὸς τόσο μεγάλος...».

Ὁ δράκος τοῦ Σμόλικα γιὰ νὰ χτυπήσῃ τὸν ἄλλο δράκο, ξεερξάνει τὰ δένδρα. Κι ὡς τὰ ἐκσφενδονίζει ἀντίπερα, τοῦτα πυρπολοῦνται στὸν ἀγέρα. Κι ἀπὸ κεῖ ὁ ἄλλος δράκος ἀπαντάει μὲ βράχια, πού ξεκολλάει ἀπ' τὴ Γκαμήλα. Χθόνιοι τριγμοὶ συγκλονίζουν τὰ βουνά. Ἀβυσσαλέοι κρότοι κατακλύζουν τίς νύχτες. Βράχοι καὶ φλόγες ξεσκίζουν τὸν οὐρανό...

Πῶς γὰ κρατηθῆ ἐκεῖ ψηλά ψυχὴ ζῶσα, σ' αὐτὸν τὸν χαλασμό καὶ τὴν συντέλεια τοῦ κόσμου;

...Οἱ βοσκοὶ στὰ χειμαδιὰ τὸν στοχάζονται καὶ τρέμουν..

Ῥοσου στὸ ἔδγα τοῦ χειμῶνα... διακόσιες πάνες ἀπὸ πρό-

δάτα, άσπρες σαν τὰ χιόνια, λέει ὁ μύθος, ἔρῃκεν ὁ δράκος τοῦ Παπιγκιώτικου βουνοῦ.

Μεταμορφώθηκε σὲ βοσκὸ—ἄμορφο παλληκάρι. — Ἔγινε βλάμης μ' ἕναν πιστικό. Κι ὅπως οἱ βλάμηδες γίνονται θυσία μεταξύ των, ἔτσι κι αὐτὸς πῆρε τὴ συγκατάθεση τοῦ βλάμη καὶ τοῦσφαξε τὰ πρόβατα.

Τοῦτες οἱ πάνες, γιομάτες λίπος, ἀντικατάστησαν στὸν πόλεμο τοὺς δράχους. Καὶ τὸ στοιχειὸ τοῦ Σμόλικα, λαίμαργο καθὼς ἦταν, τὶς καταδρόχθισε ἀσυλλόγιστα. Ἰσαμε ποὺ φούσκωσε παράλυσε κι ἀφήνοντας τὴ μάχη, ἀποτραβήχθηκε στὴν ἐνυδρὴ φωλιά του...

«...Καὶ ὡς οὐκ ἤμην ἐκεῖ, μηδὲ πιστεύσεις μοι»...ποὺ ἔλεγαν κι οἱ Βυζαντινοὶ τελειώνοντας τὰ παραμῦθια...

Ἔτσι μὲ τὴν ἀνοιξη, ὡς ξανάφταναν πάνω σὲ τοῦτες τὶς βοσκὲς περίτρομοι οἱ ἀνθρώποι κι ἀναζητοῦσαν ἐναγώνια στὴν κρυστάλλινη αἰθρία, νὰ ἰδοῦν τὸν πελώριο δράκο τῆς χειμωνιάτικης συντέλειας καὶ δὲν ἔβλεπαν παρά στίς ἀπανεμιές, τὶς τελευταῖες μικρὲς τοῦφες χιονιοῦ, ποὺ πίστευαν σὰν τὶς τελευταῖες ἄσπρες πάνες τῶν προβάτων, ὅσες δὲν πρόλαβε νὰ καταπιῇ ὁ δράκος, καταλάβαιναν πὼς ἡ γαλήνια τούτη λίμνη, μὲ τὸν ἀτέλειωτο βυθό, τοῦ αἰώνιου μυστηρίου—μοιάζει μὲ κρατήρα ἠφαιστείου—εἶναι τὸ ἄσυλό του...

Λένε ἀκόμα οἱ βοσκοί, πὼς ὁ μύθος γιὰ πολλοὺς, δὲν ἔκλει-
εν ἐκεῖ.

Καὶ πὼς ὁ δράκος τοῦ Σμόλικα ἔσκασε τρώγοντας τὶς πάνες. Καὶ πὼς ὁ αἰώνιος ἐχθρὸς του, βλέποντάς τον νεκρό, χύμηξε καὶ τοῦ ξερρίζωσε τὴν καρδιά. Κι ἀπ' τὴν καρδιά αὐτὴ ἔδωσε νὰ φάη κι ὁ Βλάμης.

Κι ὁ Βλάμης ἔφαγε καὶ στοίχισε. Ἔσφαξε τὰ πρόβατά του ἕνα - ἕνα καὶ πῆρε δίπλα τὰ βουνά. Καὶ χάθηκε μέσ' τὰ νερά τῆς λίμνης τοῦ Σμόλικα. Καὶ τώρα, φίλος καθὼς εἶναι καὶ βλάμης τοῦ δράκου τῆς Γκαμήλας, ἀδιαφορεῖ τὸ καταχειμῶνο καὶ δὲν θγάζει

τὸ κεφάλι του, παρὰ μόνο τὰ καλοκαίρια, κι ὅταν ἀκούη τὴν φλογέρα τοῦ τσοπάνη, κάτω ἀπ' τ' ἄστρα.

«Στὰ μέρη αὐτὰ ἀκόμα καὶ τὸ καλοκαίρι φαίνεται σὰν νὰ μὴν ἔφυγε ὁ χειμώνας. Ἀλλὰ σὰ νὰ κρύφτηκε στὰ δάση, στὸ βυθὸ τῆς λίμνης. Καὶ νομίζει κανένας πὼς ἀπὸ κάπου ἔρχεται ἡ μυρωδιὰ τοῦ χιονιοῦ...».

*

**

Τοῦτος ἦταν ὁ μῦθος τῶν δύο Δρακολιμνῶν, ποὺ βρίσκονται ἀντικριστὰ στὰ ψηλῶματα τοῦ Πίνδου.

Ἕνας σταθμὸς πρὶν τὸ φεγγάρι.

Ἡ μιὰ στήν πλευρὰ τῆς Κόνιτσας. Μέσ' στ' ἀπεράντα γυμνά βροσκοτόπια. Ἀκριβῶς στὸ ριζὸ τῆς πιὸ ψηλῆς κορφῆς τοῦ Σμόλικα. Κι ἡ ἄλλη στὰ μέρη τοῦ Ζαγοριοῦ. Πάνω στήν κομμένη κάθετα κορφή, τοῦ ἀπόκρημνου βράχου. Ἀνάμεσα σ' ἄλλους γυμνοὺς βράχους, ποὺ δικτυώνουν τίς παρυφές τῆς πέτρινης πυραμίδας τῆς Γκαμήλας...

Ἕνας μῦθος. Ἀνάμεσα σ' ἄλλους μῦθους, ποὺ κατεδαίνουν ἀπ' τὰ χρόνια τῶν βροσκιῶν.

Μνημὲς τῶν ἀρχέγονων καιρῶν... Τότες ποὺ οἱ ἄνθρωποι, ξαρμάτωτοι μέσ' τ' ἄκαρπα τοῦτα βουνά, μὲ μόνες φυσικὲς πηγές τροφῆς τὰ ζῶα, πίστευαν πὼς τ' ἀντίξοα στοιχεῖα τῆς φύσης, ταυτίζονται μὲ τ' ἀκαταμάχητα ζῶα—τοτέμ, τοῦ ζωομορφικοῦ κύκλου τῆς προγονολατρείας.

Μαγεία τῆς μνήμης στὸ προθεϊστικὸ στάδιο. Πρὶν τὸ μέρωμα τῶν ἀγριμιῶν, ποῦναι κι ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς χτηνοτροφίας.

*

**

Τὸ φίδι. Ἡ γίδα. Κι ἡ ἀρκούδα...

Κυρίαρχοι ζωομορφικοί, πρόγονοι τῆς περιοχῆς.

Ἡ χθόνια δύναμη. Ἡ δαιμονικὴ δύναμη. Ἡ ὑπεράνθρωπη δύναμη...

Ἡ ψυχή, τὸ μυαλό καὶ τὸ σῶμα.

Πέρασαν στὴν ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου, ἀπ' ὅταν χρησίμευαν γιὰ τροφή του... Ὡστόσο ἡ ἀνάμνηση τῆς ἀλλοτινῆς αὐτῆς τροφῆς στὰ ὅρια τοῦ καννιβαλισμοῦ, προκαλεῖ δεισιδαιμονικὲς παραισθήσεις.

Ἡ παλίνδρομη μέθεξις τοῦ προγόνου, δυναστεύει τὸ φέριμο τοῦ ἀνθρώπου. Γίνεται μετάληψη μαζὶ καὶ μίασμα.

Καὶ τὸ ἱερὸ ζῶο, τὸ τοτέμ, πότε προστάτης ἅγιος καὶ πότε ἀδυσσαλέος ἐχθρός...

Τὸ φίδι, γέννημα τῆς γῆς, φαίνεται σὰν ὁ μεταστροφικὸς τοῦ πεθαμένου προγόνου. Σύμβολο τοῦ ἀκατάλυτου χρόνου καὶ τῆς προέκτασης στὴ ζωὴ. (Οἱ στέρφες γυναῖκες σπρίγγουν μαζὶ του καὶ γεννοῦν). Γρήγορο καὶ σιωπηλό, μὲ μάτια ποὺ μὴ γνητίζου, δένεται στὴ μοίρα τοῦ ἀνθρώπου, σὰ φύλακα καὶ προστάτη τοῦ σπιτιοῦ. Εἶναι τὸ σπιτίσιο ὅπως λένε. Ὁ νοικοκύρης... ποὺ γίνεται μάντεμα χαϊρλί, ὅταν τὸ συναπαρτῆς στὸ δρόμο του, τὴν ὥρα ποὺ πάει πρὸς τὸν ἥλιο καὶ τὸ φῶς. Προσοχὴ μὴν τὸ πικράνης ἢ τ' ἀγγίξεις ὁμως.—«Στὴ δουλειά σου νοικοκύρη μου θὰ εἰπῆς»... Καὶ θάναμερήσης.

Ἔτσι καὶ τὸ φέριμό σου τὸ τρομάζει... Εἶναι σὰ γὰ τὸ σκοτώνη. Καὶ μαζὶ μ' αὐτὸ ἀνατινάξεις τὰ θεμέλια τοῦ σπιτιοῦ σου...

Τὸ ἴδιο μὲ τὴ γίδα. Σύμβολο γονιμικό. Τὸ τομάρι τῆς σχετίζεται μὲ τὴ μαγεία τῆς βροχῆς. (Ἡ βροχὴ εἶναι τὸ πρῶτο γονιμικὸ στοιχεῖο τῆς γῆς).

Στὸ Γαναδιὸ ὅταν δὲν ὀρέχει κι ἡ γῆς διψάει, ὁ ντραγάτης γτύνεται μὲ γίδινο τομάρι... καὶ κυκλοφορεῖ στὰ χωράφια. Καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ φτιάνουν τὴν Πιρπιρούνα. Ντύνουν κάποιο μικρὸ μὲ φτέρες καὶ κλαδιὰ σὰν παπαρούνα καὶ παίρνουν τὰ σπίτια στὴν ἀράδα, τραγουδιώντας:

«Περπιρούνα περπατάει
τὸ Θεὸ παρακαλάει
Κύριε ρίξε μιὰ δροσούλα
μέσ' τὰ στάρια τὰ κριθάρια
νὰ καρπίσουν τὰ χωράφια
καὶ ν' ἀνθίσουν τ' ἀμπελάκια...».

Κι οἱ νοικοκυρὲς ἀδειάζουν πάνω της
γκιούμια μὲ νερό.

Φιλεύοντάς την μὲ λάδι κι ἀλεύρι.

Ἐπιχνητευτὴς τῶν πυκνῶν βουνῶν ἢ γίδα, κάνει στὸ περπάτημά της ν' ἀναπηδοῦν πηγὲς νεροῦ. Θεοδήγητη καμμιὰ φορὰ, βρῖσκει ξεχασμένες στὶς ἐρημιές, ἅγιες εἰκόνες κι ἐκεῖ οἱ ἀνθρώποι, στήνουν ἐκκλησιᾶς καὶ μοναστήρια.

Προστάτης τῶν μικρῶν παιδιῶν καὶ τῶν ἀρρώστων ποὺ ξέμειναν στὸ βουνό, λογαριάζεται ἡ ἀρκούδα τὸ πελώριο ζῶο, μὲ τὴν ἀνθρώπινη νοημοσύνη. Ἀπέραντη ἢ καλωσύνη της. Μάνα πραγματικὴ ποὺ πόνεσε.

Ἦταν γυναίκα λένε, ἢ ἀρκούδα, ποὺ μεταμορφώθηκε σὲ ζῶο. Ἡ νύφη ποὺ θασανίζονταν ἀπ' τὴν πεθερὰ της.

— Λυπήσου με Παναγίτσα μου καὶ κάνε με ἀγρίμι, νὰ τὴν πνίξω ὅταν θὰ ῥθῆ... Κι ἡ Παναγιά τὴν ψυχοπόνεσε καὶ τὴν ἔκανε ἀρκούδα.

— Γώρα, εἶπε, θὰ τὴ σιγουρίσω ἐγώ...

Μὰ ὅταν ἦρθε ἡ πεθερὰ καὶ δὲν ἔβρισκε τὴ νύφη ψάχνοντας παντοῦ, ἀναστατώθηκε ἀπ' τὸν φόβο. Κι ὅταν εἶδε τὴν ἀρκούδα ἔτοιμη νὰ τὴν κατασπαράξῃ: Δὲν σκέφτεται παρὰ τὴ νύφη της.

— Ἄχ, τοῦτο τὸ ἀγρίμι θάφαγε τὴ νυφούλα μου φώναξε. Καὶ ξέσπασε σὲ κλάματα.

Ἐγνωσε τότε ἡ ἀρκούδα τὸν πόνο τῆς πεθερᾶς της καὶ πῆρε τὰ βουνά... Γιομάτη ψυχοπόνια...

Ὅσοις τοῦτα τὰ ζῶα, ἀπ' τὴ μιὰ στιγμή στὴν ἄλλη, γίνονται κι οἱ δράκοι τῶν βουνῶν, μέσ' τὸν ἀτέλειωτο κύκλο τῆς μορ-

φικῆς ἐναλλαγῆς. (Φίδια μὲ κεφάλι τράγου, ἀρκοῦδες μὲ οὐρὲς φιδιῶν...). Δαιμονικοὶ κι ἀποτρόπαιοι. Ἐνσαρκωτὲς τοῦ «ἔσχατου δέους».

...Λένε πὼς στὰ ριζὰ τοῦ κάστρου τῆς Βούρμπιανης, «εἶν' ἓνα φίδι μακρὸ, τρεῖς μὲ τέσσερις ὀργιές, χοντρὸ σὰ λουμάκα καὶ μάτια σὰ πεντόλιρα. Ὁ δράκος ποὺ φιλάει τὸ θησαυρὸ... Πότε-πότε κατεβαίνει στὴν ποταμιὰ νὰ πιῇ νερό, καὶ ν' ἀρπάξῃ κανένα ζωντανό...».

«...Στὸ ἔδγα τοῦ Βοῖδομάτη, μέσ' τὶς ἀνερευνητὲς σπηλιές, ζῆ ἓνα στοιχειό, φίδι μὲ κεφάλι τράγου, ποὺ ἐλλοχεύει μουγκρίζοντας τὶς νύχτες... Τρόμος καὶ φόβος νὰ περάσῃς ἀπὸ κεῖ...».

...«Στὸ θουνὸ τῆς Γράμμοστας πάνω κεῖ, στὴν «Πληκαδίτικη σκάλα» εἶναι μιὰ μικρὴ λίμνη. Ἴσαμι μιὰ λούτσα. Μέσα στὴ λίμνη κάθεται τὸ στοιχειό. Καὶ κάθε τόσο τὸ στοιχειό γίνεται τράγος, γιὰ νὰ ἐγγῆ καὶ νὰ θατέψῃ τὰ πρόβατα. Κι ὅταν τ' ἄλλο καλοκαίρι, τὰ δαιμονοσπέρματά του, ὁμορφα ζυγοῦσα, θαναγουρίζουν ἀπ' τὰ χειμαδιὰ, τότε αὐτὸ προβάλλει τὸ κεφάλι του πάνω ἀπ' τὰ νερὰ καὶ τὰ μαυλάει. Κι ὅλα τότε ἀκούγοντάς το, τρέχουν τὸνα πίσω στ' ἄλλο καὶ πέφτουν στὸ νερὸ καὶ χάνονται...».

**

Οἱ μῦθοι δείχνουν πὼς τὸ χειμῶνα οἱ βοσκοί, ἔπιαναν τοὺς κάμπους, στὰ χαμηλώματα. Τὸ Μαργαρίτι. Τὸ Τσάμικο. Τὴν κοιλάδα τῆς Μουζακιᾶς. Καὶ πὼς τὸ καλοκαίρι, δὲν σταματοῦσαν στοὺς λόφους τοῦ Γαναδιοῦ, ἀλλὰ τράβαγαν μακρύτερα. Ἀνέβαιναν στὰ καταρράχια τοῦ Σμόλικα καὶ τοῦ Γράμμου, γιὰ νὰ βροῦν ἐκεῖ τ' ἀτελείωτα βοσκοτόπια.

Ἔτσι κάθε τσοπάνικη οἰκογένεια εἶχε δυὸ κονάκια. Σὰν τοὺς σημερινοὺς Σαρακατσάνους... Μιὰ μόνιμη στὸ χειμαδιό. Καὶ μιὰ δεύτερη πάνω στὰ ψηλώματα. Στὶς θερινὲς βοσκές.

Οἱ καλύδες στὰ χειμαδιὰ ἦταν ὀλοστρόγγυλες.

Γύρω απ' όνα ψηλό πάσσαλο, στην κορφή διχαλωτό, χαράζονται στο χώμα καταγής τ' «άλωνι» μ' ένα σκοινί κι ένα καρφί. Στην περιφέρεια τ' άλωνιού μπήγονταν οί «λουρες» (μακριά κλαριά, ξεκλαρισμένα, πλάτανου ή όξυάς), που προσπαθοῦσαν νά τις λυγίσουν προς τὸ κέντρο με τέτοιο τρόπο, ώστε τελικά νά μποῦν σ' ένα πλεχτό στεφάνι, που κράταγε στά κάθετα ή διχάλα του πασσάλου...

... Έχοντας για καμβά τουτον τον ξύλινο σκελετό, οί γυναίκες άλλες από μέσα κι άλλες απ' έξω, έκαναν τὸ χάρτωμα που λένε κι οί Σαρακατσάνοι. Τήν έπλεκαν, όπως πλέκουν οί Γύφτοι τις κανίστρες. Από κάτω προς τὰ πάνω. Και τήν μπάτσωνα με καλαμιές και κλάρες από πεύκα. Κι αφού τής φόραγαν τήν κατσούλα (σκούφια που κάλυπτε τήν κορφή), τήν πασάλιθαν απ' έξω με σβουριά... Στο έσωτερικό καταμεσής έβαζαν τον πυρομάχο (τζάκι) δίπλα τον άργαλειό, τὸ γείνο... κι όλα τὰ «σέα και τὰ μέα» του σκηνίτη.

Οί καλύδες όμως πάνω στα δουνά γίνονταν μεγαλύτερες. Όρθογώνιες. Οί «χρύτες» του καλοκαιριού είναι πιο πολλές κι ήθελαν άπλωμα. Ήξεραν ωστόσο, οί τσοπαναρέοι, ό,τι κι αν κάνουν, τὰ δρολάπια του χειμώνα και τ' άλλα στοιχεία τής φύσης, θά τις σάρωναν. Κι έπίμεναν. Κάθε χρόνο, σαν τὰ χελιδόνια, άρχιζαν απ' τήν αρχή. Μόνο, που κάθε φορά, φρόντιζαν νά βρίσκουν κει φηλά, άπανεμιές, μες στα λακκώματα—όπου άπαγγιάζει ο άγέρας—δίπλα σε γυρτές κοτρώνες ή λιθοσωριές. Και τις μάκρυναν για νά βολευτοῦν καλύτερα.

Έστηναν τον καμβά, μπήγοντας καταγής φοῦρκες, που είχαν στην κορφή διχάλα. Απ' τήν διχάλα αυτή έδεναν άλλες φοῦρκες, κατά τέτοιο τρόπο, ώστε νά σχηματίζεται ή βάση για τή σαμαρωτή στέγη. Κι όλο τουτον τον ξύλινο σκελετό τον χάρτωνα με φτέρες κι έλατοκορφές.

Μπροστά - μπροστά άφηναν τὸ φ ρ ε τ ζ ά τ ο. Εἶδος αὐλῆς καὶ λιακωτοῦ. Χῶρο τετράγωνο, ξεσχέπαστο, μ' ἓνα γύρω ξύλινα πεζούλια, γιὰ κρεβάτι καὶ καθίσματα. Στὴν μέση διαμόρφωναν τὸν πυρομόχο (τζάκι). Πιὸ μέσα ἦταν τὸ καθαυτὸ Κονάκι. Σκεπασμένο. "Ὅπως μπαίνουμε μπροστά - μπροστά ὁ κ ρ ε μ α ν τ α λ ά ς. Καὶ πιὸ πίσω, ὅλο τὸ σιγύριο τῆς οἰκογένειας. Ἀργαλειὸς καὶ τ' ἄλλα σύνεργα... Καρδάρες. Κουδούνια καὶ Τσαντίλες.

**

Αὐτὸν τὸν τύπο τοῦ ὀρθογώνιου καλυβιοῦ, μιμήθηκαν ἀργότερα οἱ τσοπαναρέοι στὰ πέτρινά των σπίτια τῶν βουνῶν. Κι' ἀπ' αὐτὰ ξεκίνησεν ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ μας παραδόση. Τοὺς κειροὺς ποὺ οἱ κάμποι ἔγιναν ἀπλησίαστοι, ἀπ' τὶς ἀρπαγές καὶ τοὺς χαλασμούς. Τῶν ἐπιδρομέων. Τῶν διαλυμένων στρατῶν. Τῶν ντόπιων δυνατῶν. Τῶν Ἀρβανιτῶν... Καὶ λούφαξαν τὰ κοπάδια ἐδῶ πάνω μισομόνημα. Κρόνια ἀτελείωτα... Βρίσκοντας μιὰ μέση λύση στὰ χαμηλῶματα τῶν βουνῶν. Σὲ λειδιάδια ἦπια, μακρὰ ἀπ' τοὺς ὁρίμους, ἀπάνεμα καὶ προσήλια, ὅπως εἶναι ἡ Σιουπόστιανη, κατάντικρου στὸ Γαγαδιό, κάτω ἀπ' τὴ Γύφτισσα. Κι οἱ Κεχλινοὶ στὰ ριζοβούνια τῶν λόφων τῆς Μόλιστας, πρὸς τὰ πλευρὰ τοῦ κάμπου.

«...» Ἐχω δεῖ πέτρες. Ἐχω δεῖ πλιθάρια.
Μὰ αὐτὸ δὲν εἶναι πέτρινο οὔτε πλίνθινο.
Ἐνα σπίτι ἀπό, σάρκα καὶ αἷμα
μὲ πέτρινη σάρκα
καὶ αἱμάτινους πλίνθους. Ἐνα σπίτι
μὲ πέτρα καὶ αἷμα σὲ νεκρικὴ σιγή»..

Κάθε τσελιγκάτο γίνονταν κι ἓνας οἰκισμὸς. Φορτισμένος μὲ σοβαρὲς ἀνάγκες, καὶ πρόσθετα προβλήματα στὸ ξεχειμώνιασμα. Ποὺ ὅσο τὸ ξεστράτισμα τῆς νομάδας, ἀπὸ τὴ φάση τῆς ἀ-

πόλυτης ύποταγής στη φύση, μάκρυνε, τόσο και πιο πολύ χρειάζονταν τρόποι «έκβιασμού τῆς φύσης», ὅπως λένε, γιὰ ν' ἀντιμετωπισθῆ ἡ ζωή...

Μόνιμοι καὶ μακρόπνοοι.

«Ἡ ζωὴ ἔχει ἀναδιπλωθῆ κι ἔχει γυρίση πίσω χιλιάδες χρόνια. Μὰ κι ἂν ἀκόμα ξεχερσωθῆ ὁ τόπος καὶ σπαρθῆ, γιὰ νὰ καρπίση χρειάζεται νὰ περάση καιρὸς κι οἱ ἀνάγκες δὲν περιμένουν.

Ἔτσι βρέθησαν τὰ ρόγγια. Μὲ τὴ φωτιὰ τὰ δέντρα φεύγουν γρήγορα καὶ δίχως κόπο. Κι ἡ γῆ σπέρνεται στὰ πεταχτὰ δίχως ὄργωμα, δίχως νὰ φύγουν ἀπὸ τὴ μέση οἱ καμένοι κορμοί. Πάντα στὶς ἀποκουρὲς καὶ στὶς σάχτες. Καὶ ἡ σίκαλη, τὸ στάρι, τοῦ βουνήσιου ἀγρότη, πετάει κάτι ψηλόκορμες καλαμιές, πὺν μπορεῖς νὰ θερίξης ὄρθιος καὶ μὲ τὸ χαντζάρι—πὺν νὰ βρεθῆ ὄρεπᾶνι...

Τί γίνεται ὅμως ὥσπου ν᾿ἄρθῃ ὁ καιρὸς τῆς σοδιᾶς; Κάθε τόπος βλέπεις ἔχει τὶς εὐκολίες του. Ἄλλοῦ ἔβγαζαν τὴ φλούδα ἀπ' τὶς φτελιές, τὴν καθούρντιζαν, τὴν ἄλεθαν καὶ μὲ τὸ ἀλεύρι αὐτὸ ζύμωναν ψωμί πὺν τὸ ψήγαν στὸ φούρνο...

Ἄλλοῦ ἔψηγαν κι ἔτρωγαν τὰ θαλάνια τῆς ὀξυᾶς κι ἄλλοῦ τὰ θαλάνια ἀπὸ μερόδενοδρο. Ἐβγαζαν καπάκια ἀπὸ τὰ ἔλατα καὶ πιπίλιζαν τὸν χυμὸ, τρυγοῦσαν τ' ἀγριομελίσια πὺν φώλιαζαν στὶς κουφάλες τῶν δένδρων. Τυχεροὶ ἦσαν ἂν ὁ τόπος εἶχε καρυδιές, καστανιές, μηλιές, ἀγριαπιδιές κι ἄλλα τέτοια καρποκλάδια. Ὑπήρχανε καὶ τ' ἀγρίμια τοῦ λόγγου, ὁ λαγός, περδίκια, ἀγριοκούνελα, ἀγριόγιδα, ζαρκάδια κι ἄλλα τέτοια.

Μὰ πῶς τὰ πιάνουν; Λογῆς παγίδες καὶ δόκανα βγήκανε στὴ μέση μὰ ξανάρθανε καὶ τὰ τόξα μὲ τὶς σαῖτες, πὺν τὶς ἔφτασε ὁ Κολοκοτρώνης στὰ χρόνια τοῦ προππάπου του τοῦ Βεργίνη...».

ἌΟργωμα, σπορά, μάζεμα κι ἀποθήκευση. Κι οἱ τρόποι αὐτοὶ

σιγά-σιγά, καθήλωσαν τούς όσσκούς στην έρημη τούτη γή. "Αλλάξαν τις συνήθειες τους. . . "Έβαλαν στη μέση άλλες διαδικασίες. Γέννησαν άλλες σχέσεις μεταξύ τους. Κι άλλη διάρθρωση στην κοινότητα. "Αποσυνθέτοντας σιγά - σιγά, πάνω στο μετασχηματισμό τὸ τσελιγκάτο. . . Τὸ άρθρωτὸ ξύλο τῆς ποιμενικῆς καλύβας ἐνισχύθηκε μὲ πέτρες καὶ λάσπη. Γιὰ ν' ἀνθέξη στὸν καιρὸ ποὺ δὲν ἔσωνε. "Έμεινε ὅμως τὸ κονάκι στενομέτωπο ἢ πλατυμέτωπο, ποὺ ἔπαιρνε τὸ φῶς, ἀπ' τὸ μοναδικὸ ἄνοιγμα τῆς χαμηλῆς του πόρτας. Καμμιά φορά ἡμιϋπόγειο (τρωγλοδυτικὸ) γιὰ τοὺς δύσκολους καιροὺς. Νὰ μὴν τὸ παίρνει ὁ ἄνεμος καὶ νὰ μὴν φαντάζει ἀπὸ μακριά. Μὲ σαμαρωτὴ δίρριχτη στέγη ἀπὸ πλακόπετρες. Χαγιάτι φωτεινὸ, πλατὺ στην θέση τοῦ Φρετζάτου. Καὶ βασικὸ λειτουργικὸ πόλο στὸ ἐσωτερικὸ, τὸν πυρομάχο. Σπίτι, ὄχι σπάνιο, ἀκόμα καὶ σήμερα σ' αὐτοὺς τοὺς τόπους. Κατάλληλο γιὰ στέγαση ἀνθρώπων, ζώων καὶ ζωοτροφῶν, τὸ καταχέιμνο.

Τὴν ἱστορία τούτη τῶν παλιῶν τσοπάνηδων, ἡ κυρὰ Πάναινα, ἀκραία καμμιά φορά στὶς γνώμες της, τὴν ἔλεγε σὰν ἤθελε νὰ δείξει πὼς γιὰ νὰ πάη μπροστὰ ὁ τόπος, ἔπρεπε νὰ καθαρῖση ἀπ' τὰ «γχεσέινα» (τοὺς ἀνθρώπους ποῦναι ἐπικεφαλῆς).

— Καὶ νὰ μὴ μείνει οὔτε ἓνας, ὅπως ἔλεγε. Οὔτε γιὰ δεῖγμα. "Αν μείνη κι ἓνας, τοῦτος θὰ χαλάση καὶ τοὺς άλλους. «Τὸ κακὸ δένδρο ἀπ' τὴν ἀρχὴ ξερρίζωμα», ἐπαναλάμβανε. . .

Εἶχαν οἱ τσοπαναρέοι, λέει, κείνον τὸν καιρὸ καὶ κάτι πελώρια σκυλιὰ ἴσαμ' ἓνα μοσχάρι. Τρομερὰ καὶ φοβερὰ. Γιατί, χωρὶς σκυλιὰ, ὅπως λέν', μαντρὶ δὲν φυλάγεται.

Τὰ τάϊζαν μέσα σὲ μιὰ γούρνα στὸ χῶμα μὲ μπομποτά καὶ τυρόγαλο. Καὶ τοὺς κρέμαγαν στὸ λαιμό, λ α ι μ α ρ γ ι ά , μὲ μεγάλα κοφτερὰ γυφτόκαρφα. Μ' αὐτὸ τὸ μοραφέτι δὲν γλύτωνε ἀγρίμι ἢ ζωοκλέφτης. Καμμιά φορά πάνω στὸ τυρόγαλο ἔπεφτε σκυλοκαυγὰς καὶ τὰ σκυλιὰ ξεσκίζονταν μεταξύ τους. Τᾶπιανε τό-

τε, μιάν ατέλειωτη μουργέλλα (τεμπελιά). Καί κοπρίτευαν στ' ά-
πόσχο... Οί τσοπαναρέοι έκαναν ύπομονή... "Όταν έβλεπαν ό-
μως πώς ή τεμπελιά τράθαγε μέρες, καταλάβαιναν πώς τὸ κακό
δέν έπαιρνε γιατριά κι έβαζαν μαχαίρι. Τὰ σκότωναν όλα. "Απ'
τὴ ρίζα (όπως έλεγαν), πριν αγοράσουν άλλα. Φοβοῦνταν μή και
τ' άλλα μολυνθοῦν».

— Τάκοψες όλα;

— Ναι, εἶπε ὁ καινούριος πιστικός στὸν παλιὸ τσοπάνο, ζη-
τώντας απ' αὐτὸν ὀρμηγία δεύτερη φορά, πὼς θ' ἀπαλλαγῆ απ' τὸ
κακό:

— "Όλα, όλα και τὰ κουτάδια;

— ... "Όχι... ξέρεις, ἄφησα κάποιο μικρὸ ποῦχε δέν εἶχε
μήγα. Εἶπα νὰ μή τὸ χαλάσω κι αὐτό... "Αλλωστε αὐτὸ τί μπο-
ροῦσε νὰ ξέρη;

— "Αμ, αὐτὸ ἦταν... Αὐτὸ χάλασε και τ' άλλα πὸν ἀγό-
ρασες... Τώρα ξανά πάλι απ' τὴν ἀρχὴ διπλὸ έξοδο. Καί κύταξε,
οὔτε ρίζα... Για νάχης τὸ μυαλό σου ἤσυχο.

Ἐπὶ τὸ ἔθνος τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, οἱ πάροικοι, τῶν «πατρονικίων» τοῦ κάμπου, ἔφτιαχναν τὶς ἐξώθυρες τῶν σπιτιῶν τους, ἔτσι ἀψηλά, ὥστε νὰ μὴ μποροῦν οἱ ἄρχοντες κι οἱ βουκελλάριοι, νὰ δρασκελοῦν μέσα, καθάλα στ' ἄλογό τους, ἀπὸ τότες κι ὀλίγας τὰ κοπάδια ξεχειμώνιαζαν πάνω στὰ βουνὰ καὶ τὰ βουνὰ γιομίζαν γυναικόπαιδα, πρόσφυγες περιβραβεῖς τοῦ κάμπου καὶ τῆς πολιτείας...

Εἶχαν φανῆ, πρῶϊμα τότε, τὰ «χαλεπὰ χρόνια» τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ κι ὁ «συρφετώδης ὄχλος», οἱ πένητες τοῦ κάμπου, τὰ φόρτωναν νύχτα καὶ μὴν τοὺς εἶδατε»...

Ἐβλεπαν τοὺς πρόσφυγες ν' ἀνηφορίζουν οἱ τσοπαναρέοι, κι ἀνάκοπταν τὴν πορεία τους πρὸς τὰ χειμαδιά...

«Ἐσπερον», θέβαια, ὅπως λέει ἡ διδαχὴ τοῦ ἁγίου, «τὸ Χριστιανικὸν Βασίλειον τὸ ἐσῆκωσεν ὁ Θεὸς ἀπ' τοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἔφερεν τὸν Τοῦρκον καὶ τοῦ τὸ ἔδωκε, διὰ τὸ ἰδικὸν μας καλόν, καὶ τὸ εἶχεν ὁ Τοῦρκος 320 χρόνους...».

Καὶ τότε ἦταν ποὺ δὲν ἔμεινε τίποτα ὄρθιο στὸν κάμπο. Ὁταν μάλιστα οἱ Τοῦρκοι ἔβαλαν τοὺς Ἀρβανίτες, τὸ λύκο νὰ φυλάη τὰ πρόβατα καὶ τὸ σκύλο... τυροκόμο, «μᾶς πῆρε ὁ δ..... καὶ μᾶς σῆκωσε», ποὺ λένε...

Οἱ χριστιανοὶ ἄρχοντες τοῦ τόπου πούταν κάποτε τὸ ἀποκούμπι τῶν ραγιαδῶν, ἀφοῦ χόρευαν κάμποσα χρόνια πάνω στὸ τεντωμένο σκοινί, μὲ τὸν ἐξισλαμισμὸ τῆς «εὐκαιρίας»,—αὐτὸν ποὺ

κατέβαινε άδυσώπητος μέσ' άπ' τήν Άρβανιτιά στις άρχές του ξέκατου έβδομου αιώνα—τούρκεφαν, πηγαίνοντας με τους Κολογιατές και τους Λεσκοβικιανούς.

Κι έμεινε ο τόπος σ' ανέλπιδο άδιέξοδο. Λές κι ο Θεός τον είχε έγκαταλείψη.

«Τ' άγγειά γινήκαν θυμιατά κι οί κοπριές λιθάνι».

... Η συμφορά του κατατρεγμού, στους δύσκολους χρόνους, ήταν άξεπέραστη. Το μαχαίρι έμπαινε βαθιά και δέν άφηγε περιθώρια ζωής. Η όρδη στο χθόνιο μένος της, δέν είχε δισταγμούς σκοπιμότητας. Βάρβαρες κι άσυγκράτητες δυνάμεις, γύμνωναν τον άνθρωπο του κάμπου και τής πολιτείας. Και σκόρπιζαν πανικό...

Τραγική χλεύη ο στοχασμός.

"Αγχος μάταιο ή ψυχοσωστική έπαγγελία...

Καφτή ή έμπειρία, πάνω στις δυναστικές έξαρτήσεις των όριακων προοπτικων τής ζωής, με το κομμάτιασμα τής μνήμης και το κλείσιμο τής καρδιάς.

Καιροί δύσκολοι. Γεωτρωτικοί και άνθρωποχθόνοι. Δέν δίνονταν άλλη έπιλογή, άπ' τήν πικρή όδοιπορία προς τήν αναδίπλωση τής ζωής.

"Αλλουίωτικά, έστεκε μπροστά ο θάνατος. "Όσοι γλύτωναν, πέρασαν στην διαδικασία των άτέλειωτων συμβιβασμων. Των μπερδεμενων σχέσεων... Αυτων, που δέν έδγαζαν πουθενά. Που παρακρίφωνα τις μνήμες και τις στραγγιζαν. Στο έσχατο όριο.

"Έτσι, ο άνθρωπος που δέν κióτεφε, «ο αναπόδραστα ελεύθερος και άδήριτα άνελεύθερος», ξέκοψε. Πήρε των όματιων του. "Έπιασε τα λόγγα. Πλημμυρισμένος από μνήμες αιώνων. Σκαρφάλωσε στις βουνοκορφές. Ζορμπάς (κλέφτης—πολιτικός φυγάδας), που αναστάτωνα το τούρκικο ή πρόσφυγας που καταλάγιαζε δίπλα στους «άνυποφίαστους ποιμένες». "Έρριχνε μέσ' τις πέτρες τους σπόρους και τους χυμούς του σπαραγμού του για τήν άγωνία του μέλλοντος και τή νομή του παρόντος. Σάν τον αιώνιο φράξο στο πλακόστρωτο Μεσοχώρι του Γαναδιού. Κι αρχίζοντας άπ' τήν

ἀρχή, τῆ σκληρῆ πορεία του, «ὅσω δυνατῶ ἀνθρώπῳ», ἀνθίζε καὶ
μεγάλωνε.

«Τὸ δέντρο πῶχει βαθειές ρίζες δὲν φοβᾶται τὴ θύελλα...».

*
**

Στὴν καινούργια πραγματικότητα τῶν βουνῶν, οἱ τσοπανα-
ρέοι τῆς «ἀπονομάδωσης», δὲν ἦταν εὐκολο νὰ δέσουν μὲ τοὺς ρη-
μαγμένους πρόσφυγες τοῦ κάμπου καὶ τῆς πόλης...

Μεγάλες οἱ ἀποστάσεις. Διάφορες οἱ καταβολές... Καὶ προ-
παντὸς ἄλλες οἱ μνηῆμες... Δυὸ κόσμοι ἄσχετοι, σχεδὸν ἐχθρι-
κοί... Ἀκόμα καὶ σήμερα σὲ πολλὰ χωριά δὲν ξέχασαν τὴ δια-
φορά...

Ὅστόσο, γιὰ ὅλους, ἡ ζωὴ ἦταν σὰ καὶ ξανάρχιζε ἀπ' τὴν
ἀρχή... τ' ἀλληλοφαγώματα ὑποχωροῦσαν μπροστὰ στὶς κοινές
ἀνάγκες καὶ τὸν ἀκραῖο φόβο... Ὁ πανικός ἐρήμωνε τὴν ψυχὴ...
Καὶ τὴν ἀδέρφωνε!

«Φιλιώσανε οἱ πατεράδες μας, μὲ τὴν ἀπεραντωσύνη τῆς
χώρας, καὶ δέσανε μὲ τὴν ἀγάπη τῆς δουλειᾶς, τὴ γῆ, τὴ
φωτιά, τὸ νερό, τὸν ἀέρα...».

*
**

— Στὰ πρῶτα χρόνια τῆς κατάκτησης οἱ Τοῦρκοι δὲν νοιά-
ζονταν γιὰ τὰ βουνά. Σταμάτησαν στοὺς κάμπους καὶ τὶς πολιτείες.

Τὰ χάσια, τὰ ζαιμέτια, καὶ τὰ τσιφλίκια τους, ὀρίζονταν μὲς
ἀπ' τὰ Κάστρα. Κι ἄπλωναν σὰν γρήγοροι ἴσχυιοι πουλιῶν, στὰ χα-
μηλώματα, ποῦταν «τ' ἀμπέλια, τὰ χωράφια, τὰ βιδάρια, οἱ νομές,
τὰ σιγιλλατίκια, τὰ στάσια, τὰ μετόχια, τὰ ὑποστατικά, τὰ μυλω-
νικά ἐργαστήρια, οἱ ἀγορές, τὰ κομμέρκια κι οἱ πραγματείες» τοῦ
βυζαντινοῦ φεουδαρχισμοῦ, μ' ὄλο τὸ σύστημα τῆς ἀπομύζησης ἔ-
τοιμο: «Τὸ βιολόγιον, τὸ καπνολόγιον, τὸ νόμιστρον, τὸ λιμναῖον
τάκτον, τὸ ζευγολόγιον, τὴν ὀρικὴν, τὸ μελισσονόμιον, τὴν χοιροδε-

κατία... τήν πρεβένδα, τή ζημία...», κι ὅλους τοὺς ἄλλους φόρους, τὰ δασίματα καὶ τὶς ἀγγαρεῖες ποῦχαν ἐπινοήσει οἱ Προνοιάτορες κι οἱ ἄλλοι Κεφαλάδες... «ἵνα οἱ χωρίζεται καταναγκάζονται καὶ καθέλκωνται εἰς τήν ἐκδούλευσιν»...

Μόνο, πού τώρα οἱ παλιοὶ π ά ρ ο ι κ ο ι , ἔγιναν ὀ ρ - π α κ σ ο ἰ καὶ ρ α γ ι ά δ ε ς (δουλοπάροικοι κι ἐλεύθεροι γεωργοί). Οἱ παλιοὶ φ ρ ο ν τ ι σ τ έ ς , πού τοὺς ἔλεγαν καὶ οἰκονόμους, σ ι ο υ μ π α σ ῆ δ ε ς ἢ ἀ μ ί λ η δ ε ς. Καὶ τὰ δασίματα, (νόμιμα κι αὐθαίρετα), πῆραν μέ τοὺς Κανουναμέδες τούρκικα ὀνόματα...

Στήν Ἡπειρο καὶ στήν Θεσσαλία, λέν, πὼς στὰ πρῶτα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, ξέμηγε κι ἡ φράγκικη συνήθεια τῆς παρθενοφθορίας. Τὸ ρέμεσι γκερντέκ, ποῦλεγαν οἱ Τούρκοι. Τὸ δικαίωμα δηλ. τοῦ σπαχῆ καὶ τοῦ σιούμπαση, γὰ κοιμοῦνται μέ τῆ νύφη τήν πρώτη νύχτα τοῦ γάμου.

«Κάποτε εἶδα ἄντρας γὰ σέρνουν τὸ ἄροτρο ζεμένο στὸ ζυγὸ. Οἱ δοῦλες γὰ κρατιοῦνται περιορισμένες σὲ συνεχεῖς μόχθους καὶ μακριὰ ἀπ' τὰ μάτια τῶν ἀντρῶν... Σκληρὴ εἶναι ἡ ζωὴ τῶν γεωργῶν. Σκληρότερα ὅμως ζοῦν ὅσοι ἀγοράζονται γιὰ ποιμενικὲς ἐργασίες...».

Ἔτσι ὁ κάμπος καὶ οἱ πολιτεῖες μπῆκαν στὸ χαθὰ τοῦ Τούρκικου. Χόρεψαν ἀναγκαστικὰ τὸ χορὸ του. Καὶ πνίγηκαν...

Ἦταν τότε πού τὸ Τούρκικο, ἀπλωνε ἀφύσικα. Δεσποτικὸ, ἀρπαχτικὸ, ἄρρυθμο, ἀσπόνδυλο, ἀπροσδιόριστο, ἀλλάξευτο, παραμόρφωνε τὴ ζωὴ. Χάλαγε τοὺς ἀρμούς της. Ἀναστάτωνε τὴ δομὴ της. Ἀφηγε γιὰ πολλὰ χρόνια τὴν ἱστορία δίχως περιεχόμενο. Τὸν πολιτισμὸ, δίχως «ἀξίες», παραπλανημένο στὶς παρυφές τῆς βαρβαρότητας. Τὴν κοινωνία, δίχως κανένα χρῶμα... Πλαδαρὴ. Ἀνασφάλιστη. Ἀχτιστη. Δίχως συνοχή. Δίχως συνείδηση. Μόνιμα ἄρρωστη...

Κόντὰ στοὺς Τούρκους κατακτητὲς, μπέηδες καὶ σπαχήδες, διαφέντευαν καὶ πολλοὶ γραικοὶ «Τιμαριοῦχοι». Ὅσοι μὲ τοὺς «ἀχτναμέδες» καὶ τὸ «σατακάκι» τους (τοὺς προνομιακοὺς ὀρισμοὺς καὶ τὶς πιστὲς ἐκδουλεύσεις) εἶχαν καταφέρει νὰ κρατήσουν «τὰ γονικά τους, τὰ ὑποστατικά τους καὶ τὰ πράγματά τους ὅλα...».

Τὰ δουνὰ ἀφέθηκαν στοὺς ντόπιους. Τοὺς βλάχους, ποὺ κρατοῦσαν τὶς κλεισοῦρες καὶ τὰ περάσματα τῆς Πίνδου. Τοὺς τσοπαναρέους, Σαρακατσάνους καὶ Καραγκούνηδες, ποὺ ἀνεδοκατέδραναν, ἀνοιξη καὶ φθινόπωρο. Τοὺς καμπίσιους, ποὺ κατάφευγαν εἰς κυνηγημένοι, ζορμπάδες (πολιτικοὶ φυγάδες) καὶ μεντανήδες (ληστὲς). Τοὺς καλογέρους καὶ τὰ μοναστήρια.

Τὸ δοβλέτι, ὅσο τὰ δουνὰ λούφαζαν, ἔκλυε πῶς ἀδιαφοροῦσε. Ἀπὸ ἀδυναμία, καὶ πονηριά... ἀκολουθώντας τὴν ἀνατολίτικη παροιμία ποὺ λέει:

«Μὴν ξυπνᾷς τὸν σκύλο ποὺ κοιμᾶται...».

Ἄφηνε τοὺς ντόπιους, φηκὰ στὰ καταρράχια, καὶ τὰ λειδιάδια νὰ βολεύωνται μεταξύ τους. Στὰ λεφτεροχώρια — κοινότητες, (χωρία καὶ μητροκωμίες), ὅπως εἶχαν διαμορφωθῆ, ἀπ' τὰ παλιὰ χρόνια, μὲ τοὺς «ντόπιους, δυνατούς» ἄρχοντες. Κι ὅπως σιγά-σιγά διαμορφώνονταν, τότε ἀπ' τὶς ἀνάγκες τῶν καιρῶν.

Θεωροῦσε, τὰ χωράφια τους, τὴ γῆ τους, τὰ σπίτια τους, ἱμπλιάκι (δημόσια κτήματα). Καὶ γιὰ θεοαίωση τῆς ἐπικυριαρχίας, πότε μὲ τοὺς σπαχήδες, πότε μὲ τοὺς ντόπιους κοτζαμπάσηδες, εἴσπραττε τὴ τζέζα (τὸν κεφαλικὸ φόρο, τὸ χαράτσι), τὸ βεργι (=φόρο ἐπιτηδεύματος), τὸ μουτεβελί (=φόρο γιὰ τὸ χτίσιμο) καὶ διάφορους ἄλλους φόρους (νιζαμπαρασέ) γιὰ στρατιωτικούς λόγους, ὁδοποιεῖα κλπ. Κι αὐτὸ ἦταν ὅλο. Καμμιά φορά στή θέση τῆς τζέζας προσφέρονταν ἀγγαρεῖες... Ὅπως γίνονταν στὶς ἀρχὲς τῆς κατάκτησης ἴσαμε τὸ 1690, μὲ τὸ Ζαγόρι, ποὺ ἦταν ὑποχρεωμένο νὰ στέλνῃ κάθε χρόνο στὴν Πόλη γιὰ 45 μέρες, ἀπὸ

χιλίους βοϊνίκους, ἵπποκόμους τοῦ σουλτάνου. (Οἱ Χιῶτες ἔστελ-
ναν ἐργάτες γιὰ τοὺς ταρσανάδες καὶ γλύτωναν τοὺς φόρους).

«Οἱ βοϊνίκοι (λέει ὁ Γάλλος Νικολί, ποὺ θρίσκοταν στὴν Πόλη τὸ 1551), ἦταν χωρικοὶ ἀπὸ μιὰν ἑλληνικὴ ἐπαρχία, ποὺ μολονότι κατοικοῦνταν ἀπὸ χριστιανούς, δὲν πλήρωνε χαράτσι. Ἦταν ὅμως ὑποχρεωμένη, ἀπὸ πατέρα σὲ παιδί, νὰ προσφέρῃ τούτη τὴ θαρειὰ ἀγγαρεία: Κάθε χρόνο ὁ τοπικὸς Τοῦρκος Διοικητής, ἔστελνε στὴν Πόλη, χιλίους βοϊνίκους, μ' ἐντολὴ νὰ παρουσιασθοῦνε στὸ Σουλτάνο. Ὁ καθένας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν φορτωμένος, μ' ἓνα τσουβάλι βρώ-
μη, ποὺ ἔδειχνε τὴν ιδιότητά τους καὶ τὸν προορισμὸ του. Στὴν Πόλη τοὺς παραλάμβανε ὁ μέγας Σταυλαρχὴς... Κι ὅταν δὲν ἦταν πόλεμος, οἱ βοϊνίκοι ἔβροσκον τ' ἄλογα. Ὅταν ὅμως τὸ δοῦλετι ἀναθε, οἱ βοϊνίκοι, πηγαίναν κοντὰ στὸ στράτευμα γιὰ νὰ φροντίζουν τὴν χορτονομὴ καὶ τὴν ἄλλη διατροφή τοῦ ἵππικοῦ. Ἄν κανένας ἀπ' αὐτοὺς ἀδυνα-
τοῦσε νὰ προσφέρῃ ὑπηρεσίες, ἔπρεπε νὰ βρῆ ἀντικαταστά-
τη, πληρώνοντάς του καὶ μισθό. Γιατί, ὅλοι τοῦτοι οἱ δυ-
στυχισμένοι βοϊνίκοι ζοῦσαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀγγα-
ρείας, μὲ δικὰ τους ἐξοδα. Ἦταν ὅμως πάμπτωχοι. Γι' αὐ-
τὸ ὅταν τοὺς κερίσσευε καιρὸς, ἔβγαίναν στὸ δρόμο, νὰ ἐ-
ξοικονομήσουν τὰ ἀναγκαῖα. Καὶ χόρευαν, κατὰ συντροφί-
ες μὲ γκιῦδες. Ἦταν ὅμως, τόσο καταπληκτικὴ ἢ σβελτάδα
τοὺς, ποὺ χαιρόσουν νὰ τοὺς βλέπης. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο
ὁ κόσμος, ἀνοίγε τὸ πουγγί του, γιὰ νὰ ξεκουράζῃ τὴν ἀ-
πέραντη φτώχεια τους. Καμμιά φορὰ οἱ βοϊνίκοι, ἔκαναν
κάτι ἄλλο. Μαζεύονταν παρέες ἀπὸ ἕξι—ἑφτά καὶ μασκα-
ρεύονταν μὲ προσωπίδες ζώων καὶ πουλιῶν. Πραγματικῶν
ἢ φανταστικῶν. Καὶ ἀφοῦ χοροπηδοῦσαν καὶ διασκέδαζαν
τὸν κόσμον, ἔβγαζαν καὶ δίσκο...».

Σὲ τοῦτα τὰ ὄρεινὰ χωριά, ὅπως πέρασαν τὰ χρόνια καὶ
θόλιοναν αἱ μνημεις, τῶν παλιῶν καιρῶν, κυκλοφοροῦσε ὁ μύθος,

πώς ή «ἀμοιβαία ἀνοχή», τὸ *Modus viventi* μὲ τοὺς κατακτητὲς ἦταν ἐξασφαλισμένο μὲ Μπεράτια καὶ Σουρούτια (ἔγγραφα προνόμια).

Τέτοια «προνόμια», ὅμως, ἴσως νὰ μὴν εἶχαν δοθῆ ποτέ, σ' αὐτοὺς τοὺς χώρους, τοὺς ἀκάστρωτους. Ὡστόσο τὸ πρᾶγμα, βόλευε τὴν παρακυριαρχία. Καὶ τὴν ἄφηγαν σὰ δικλείδα ἀσφαλείας.

*
**

Κάποτε στὰ βουνά, οἱ οἰκισμοὶ μὲ τὴν αὐτονομία τους, βρῆκαν τὸ γτορό, ποὺ ἔφερνε στὴ χαραυγὴ τοῦ νεοελληνικοῦ ἐξαστικισμοῦ. Κι ἡ ἱστορία μπῆκε στὸ δρόμο της, σὰν καταλάγιασε ὁ πανικός...

Τὸ ξεδίπλωμα τῆς ζωῆς, ἀργὸ καὶ δισταχτικὸ στὴν ἀρχή, ἔγινε μὲ τὸν καιρό, (στὸ ἔμπα τοῦ δέκατου ὀγδοοῦ αἰώνα) πυρετικό. Κυνηγημένο.

«...Ἐκίνησε, ὅπως, λέει, ὅταν οἱ ἀνθρώποι πῆραν συνείδηση τῆς αὐτονομίας καὶ δημιουργικῆς συμβιωτικῆς τους σχέσης. Κατάλασαν δηλ. πὺς ἦταν λέφτεροι νὰ κατασκευάζουν, ὅ,τι ἤθελαν καὶ ὅπως τῶθελαν...

Ἀργότερα οἱ μικροὶ καὶ ἀπρόσφοροι οἰκισμοὶ τῶν βουνῶν μπῆκαν στὸ ροδάνι τοῦ πάρε δόσε, τῆς «πραγματείας», καὶ μετατράπηκαν αὐτόματα σὲ μηχανισμοὺς ἀναπλήρωσης τῶν ἄρρωστων πολιτειῶν... Ἔτσι ἀνοιξε ὁ δρόμος πρὸς τὰ κάστρα καὶ τὰ βαρόσια. Κι ἡ αὐθυπόστατη ἀργὴ ζωὴ, τοῦ ὄρεινοῦ χώρου, κατακύλησε στὸν ἐξουθενωτικὸ ρυθμὸ τῆς ἐξαρτημένης τῶν ἀνταποκρίσεων...».

Τότε ἦταν ποὺ ἡ μνήμη τῆς ρωμισσύνης βλάστησε... Πάνω στοὺς βράχους. Οἱ παλιῆς πολιτιστικῆς καταβολῆς, ξαναφύτρωσαν... Ἡ ἱστορία πύκνωσε...

Ἔδωσε ὁ τόπος μὲ τοὺς ἄλλους τόπους. Τὰ Βαλκάνια, ἔγιναν ἔνα.

Τὰ χωριά, ποὺ βρέθηκαν δίπλα στὰ περάσματα τῶν βουνῶν

ἢ κοντὰ στὰ λιμάνια, τὰ Ζαγόρια, τὸ Μέτσοβο, οἱ Καλαρίτες, τὸ Πήλιο, ἡ Ἁγιά, ἡ Χαλκιδική... καθάλισαν τ' ἄλογο καὶ πῆραν ὁρόμο... Ὁ σιδερένιος κλοιὸς τῆς κλειστῆς οἰκονομίας ἔσπασε καὶ μπῆκε στὴ μέση ἢ ἀνταλλαχτικὴ ἐμπορευματικὴ συναλλαγή...

Τ' ἀργαστήρια, ἔφεραν τὴν πληθοπαραγωγή... Κι ἡ πληθοπαραγωγή πλάτυνε τοὺς ὀρίζοντες. Ἄλλ' ἔσκαβε θαθεῖα τὰ θεμέλια τῆς κοινωνίας τῶν βοσκῶν... Ἀναστάτωνε τὴ δομὴ τῆς. Χώριζε τοὺς ἀνθρώπους. Κι ἐπέβαλε ἀλλαγές, στὰ ὅρια τῶν διαρθρωτικῶν μετακινήσεων...

«Μέσα ἀπ' τὶς ρωγμὲς τοῦ τούρκικου διοικητικοῦ συστήματος, ἀξιοποιώντας τὶς ἀδυναμίες τῆς κοινωνίας τοῦ κατακτητῆ, οἱ Ἕλληνες ἀπλώνουν παντοῦ τὴ δραστηριότητά τους, στὸν κρατικὸ μηχανισμό, στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ, στὶς πολιτιστικὲς ἐκδηλώσεις».

Ἀπρόσφορος ὅμως, ἀπὸ τὴν ἴδρα τοῦ τῆ δομῆ στὴν «ἐξαστικοποίηση», ὁ ὀρεινὸς οἰκισμὸς. Γράττο καὶ κατρακύλησε μ' ὄλο τὸν ἐκπολιτιστικὸ τοῦ ἐξοπλισμοῦ, στὶς κοντινὲς πολιτείες... Δισταχτικὸς στὴν ἀρχὴ (ὑποχωρήσεις καὶ μειδιάματα) λόγῳ τῶν καιρῶν...

Τὸνα πρῶτ' στὸ χωριό, τ' ἄλλο στὴν πολιτεία.
ἀλλὰ ὄλο καὶ πιὸ πολὺ, μέσ' τὸ ρέμα τοῦ ποταμοῦ...

Στὴ Γιάννινα. Στὴν Κόνιτσα. Στὸ Μέτσοβο. Στὴν Κοζάνη. Στὸν Τύρναβο. Στ' Ἀμπελάκια. Στὴ Ραψάνη. Στὴ Τσαρίτσανη. Στὴ Βέρροια. Στὴ Σιάτιστα. Στὴ Καστοριά. Στὴ Μοσχόπολη. Στὸ Γαλαξείδι. Στὰ νησιά. Καμμιά φορά καὶ μακρύτερα... Στὴν Ξενητεία. Στὴν Πόλη. Στὴ Βενετία. Στὴ Βιέννη. Στὴ Βλαχιά...

Κι ἔπαιρναν πρῶτοι τὸν κατήφορο: Οἱ σαράφηδες. Οἱ τοκογλύφοι. Οἱ ἐπίτροποι τῶν «σπιτιῶν» τῆς Ξενητείας. Οἱ πραγματευτάδες. Οἱ ἀργαστηριαραῖοι. Οἱ τεχνίτες. Οἱ καλφάδες. Τὰ μαστορόπουλα καὶ τὰ κοπέλλια... Ὅλοι κείνοι, ποῦχαν «πᾶρε, δόσε» μὲ τὶς πραγμάτειες καὶ τὰ χρηματοδέματα.

Τὰ γρόπεττα, ὅπως ἔγραφαν, μὲ τὰ οὐγγαρο (ποὺ τᾶλεγαν καὶ ματζιάρικα) τὰ βενέτικα δουκάτα καὶ τζεκίνια (φλουριά), τὰ ἰσπανικὰ ρεάλια μὲ τὶς πιάστρες, τὰ ναπολιτάνικα γιλεάτα, τὰ τουραλιά, τὰ συντζιφίλια... τὰ τούρκικα ἄσλάνια καὶ τὰ ἄσπρα:

«Τὸ κάθε ἄσπρον εἶχε τὴν ἐσωτερικὴ ἀξία ἐνὸς δεκάτου τετάρτου τοῦ δραμιῦ τοῦ ἀργύρου καὶ τὸ κάθε δράμιον ἦτο ἴσον μὲ δεκατέσσερα κεράτια, ἐνῶ ἓνα κεράτι εἶχε τὸ βάρος 5 κόκκων κριθῆς».

**

Τοῦτο τὸ ἀλισιθερίσι, ἔφερε μιὰν ἀνθισθὴ πλατιά.

«Ἡ λαϊκὴ τέχνη πλουτίζεται μὲ καινούρια θέματα, τὰ ἐκφραστικὰ τῆς μέσα ἀνανεώνονται. Τὰ καινούρια μεγάλα σπίτια ποὺ χτίζονται πρέπει νὰ στολιστοῦν μὲ ζωγραφιές, ξυλόγλυπτα, φεγγίτες, μὲ σχέδια εὐχάριστα, μὲ χρώματα χαρούμενα. Τὸ τοπίο, ἡ νεκρὴ φύση, ἡ ἀνθρώπινη μορφή, τὸ λουλοῦδι, τὸ πουλί, περνοῦν ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ μπαίνουν στὴν ἐκκλησία...»

Κι ἀπὸ τὴν ἀνθισθὴ αὐτὴ βγήκε τὸ ἰδιότυπο προλεταριάτο τῶν ὄρεινῶν χωριῶν τῆς Κόνιτσας.

Χτίστες. Πελεκάνοι. Μαραγκοί. Ταλιαδόροι. Ζωγράφοι. Χρυσικοί. Ἀσημιτζῆδες...

«Τέχνες ποὺ θέλουν χέρια καὶ πόδια. Μυαλὸ καὶ καρδιά», ὅπως ἔλεγε ὁ Μάστρο Χρῆστος... Κι ἀποζητιῶνταν τότε, γιὰ νὰ δόσουν νόημα καὶ ποιότητα στὴ ζωὴ. Νὰ μνημειώσουν τὰ δράματα καὶ τὶς συγκινήσεις τῆς κλειστῆς κοινωνίας, στὰ χρόνια, ποὺ ἔσπαζε τὸν ἀσφυκτικὸ κλοιό, κι ἔμπαινε στὴ συγκλονιστικὴ περιπέτεια τῆς ἀπογείωσης. Νὰ καλύψουν τὶς ἐκκρηκτικὰ πολλαπλασιαζόμενες ἀνάγκες γιὰ τὴν ὑποδομὴ τῶν νέων καιρῶν...

Ἔτσι, ὅπως ἦρθαν τὰ πράγματα σ' αὐτοὺς τοὺς ἀσάλευτα παιγιδευμένους ὄρεινούς τῶν χωριῶν τῆς Κόνιτσας, μὲ τὴν ἄγρια ἐ-

πιδιωτική δίψα και τὸ ξάγρυπνο μορφοπλαστικὸ πάθος (φαίνεται πὼς στή δυστυχία και τὴν ἀπανθρωπιά, ὑπάρχει πῶς πολὺ παρῶν, παρὰ σ' ὁποιαδήποτε ἄλλη κατάσταση), δὲν ἔμεινε ἄλλος τρόπος ἔνταξης, συμπόρευσης και δικτύωσης, στὸ χῶρο τῶν ἀλλαγῶν ποὺ ἔρχονταν μὲ τὴν αὐγὴ τοῦ νεοελληνικοῦ καπιταλισμοῦ...

Ἄλλὰ και δὲν ὑπῆρχε δυνατότητα ἄλλης ἐπιλογῆς...

Ἐφιαλτική ἢ καθίζηση... Κι ἄγρια ἢ κούραση ἀπ' τὸ καταλυτικὸ κυνηγητὸ τῶν μπέηδων τῆς Κολώνιας και τοῦ Λεσκοβικιοῦ.

Οἱ κυνηγημένοι περνοῦν ἀπὸ φαράγγι σὲ φαράγγι. Ἀπὸ ράχη σὲ ράχη. Ὅλο και μακρύτερα ἀπ' τὰ περάσματα.

Ὅλο και σ' ἀπρόσιτες κορφές, μεταφέρονται οἱ πρόχειροι οἰκισμοί. Τὰ γεννήματα δὲν προλαβαίνουν νὰ θεριστοῦν και καμμιά φορά ὁ σπόρος μένει ἄσπαρτος.

Οἱ ἐχτροὶ ἔπαιρναν ὡς και τὴν σάχη ἀπ' τὴ φωτιά, ποὺ ἔλεγε ἀργότερα ὁ Ἄη Κοσιμάς.

Ξαναγρίεψεν ἡ γῆς... Φούντωσαν πάλι οἱ θασιγιές και οἱ ντρόσγες στὰ χωράφια. Κι ὁ τόπος πλημμύρισε μὲ φτέρες και μὲ δούζια... «Οὐχ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν...».

Σὲ μικρὰ μικρὰ κοφτερὰ κομμάτια γιομάτα γωνιές και αἰχμηρὲς μύτες ἔχει θρυμματιστῆ μ' ἀσταμάτητους σπασμοὺς ἡ γῆ και ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καθουρντίζονταν οἱ ἀνθρώποι...

Πολὺ ἀργότερα βρέθηκε τὸ μετερίζι. Σὲ τόπους ἀψηλοὺς και ὀχυρωμένους, ὅπως εἶναι τὸ Γαναδιό. Κι ἐκεῖ οἱ ξυπόλητοι και ἐξαγριωμένοι ξαναρρίζωσαν. Ζωντάνεψαν οἱ καταβολές τῶν αἰώνων. Τὸ ζύμωμα τῆς κοινῆς ὀδύνης ἔδεσε τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ κοινωνία μπῆκε σὲ ρυθμὸ. Τε χῶτο τοῦ καταδιωγμένου «ξεπέζεψε»...

Τὰ σπίτια του, ἔγιναν κάστρα πέτρινα. Ψήλωσαν. Μπῆκαν ἀμπάρες στὶς πόρτες και σιδερένιοι ρεζέδες. Σιδεριές στὰ παράθυρα. Πολεμιστρες και ζεματίστρες στοὺς τοίχους.

Ἔτσι οἱ Κολωνιάτες δὲν ζύγωναν εὐκολα... Ἄλλωστε τὰ κοντινὰ θλαχοχώρια, ποῦταν οἰκισμοὶ συγκροτημένοι ἀπὸ παλιότερα ἔμνησκαν ἀτράνταχτα καὶ ἀπείραγα.

Κάθε χωριό, σ' αὐτὸ τὸν ὄρεινὸ χῶρο ἔχει νὰ λέη:

— Πρῶτα εἴμασταν στὴν Σιουπόστιανη καὶ στοὺς Κοκλιούς, λένε οἱ παλιοὶ Μολιστινοί.

— Στὴν Σκούρλια, στὴν Ἀραδιά καὶ στὴν Μαλνίτσα, λένε οἱ Καστανιανίτες.

— Στὴν Πίκενη, στὴν Πέστερη καὶ στὴν Λιθαριά, λένε οἱ Βουρμπιανίτες.

— Στὴν Τράπυα καὶ στὴν Κρανιά, λένε οἱ Σταρτσιῶτες...

... ..

Κι ἀπ' τοὺς παλιούς ἐκείνους οἰκισμοὺς, δὲν ἔμειναν σήμερα παρά σωροὶ λιθάρια καὶ κεραμίδια. Ποῦ καὶ ποῦ καιμιὰ καλύδα. Ὅλα δουδὰ καὶ στοιχειωμένα. Δεμένα μὲ παράξενες ἱστορίες, ποὺ ἔμποδίζουν τοὺς χωριανούς, νὰ ξενυχτοῦν ἐκεῖ γιὰ τὶς δουλειές των. Ἀερικά ποὺ ταραξίζουν τὴν ἡσυχία τῆς νύχτας, χορεύοντας στοὺς Κοκλιούς κάτω ἀπ' τὴ χούνη τῆς «Δαιμονικῆς»—ἀπέναντι ἀπ' τὸ Μουσταφάρι. Τουμπελέκια ποὺ χτυποῦν, ἀπ' τὴν κορφὴ τῆς Γύφτισσας μεσάνυχτα. Πέτρες ποὺ πέφτουν στὶς στῆγες τῶν καλύδων τῆς Σιουπόστιανης. Περίεργα ζῶα—τράγοι, σκυλιὰ καὶ μαῦροι γάδαροι—ποὺ κυκλοφοροῦν καὶ γελοῦν στὰ μονοπάτια τὸ κατασκότεινο. Πεθαμένοι, ποὺ περιδιαδάζουν τὶς νύχτες στὰ ἐρείπια, μ' ἓνα περίεργο φωσφορισμὸ στὶς κενὲς κόγχες τῶν ματιῶν τους. Ἐφιάλτες ἀποθηριωμένοι, φρικαλέων ἐπεισοδίων. Καιμιὰ φορὰ ἐκμαυλίστριες γριές ἢ λάγνες καὶ προκλητικὲς νέες γυναῖκες. Ὅλα γενήματα ἐνὸς ἐνδημοῦντος βυζαντινισμοῦ, ποὺ δέχονταν τὴν παρεμβολὴν στὴ σύγχρονη ζωὴ τοῦ «Ἀρχοντα τῆς ἔξουσίας τοῦ ἀέρα», ὅπως λέει τὰ τελῶνια ὁ Ἀπόστολος Παῦλος...

Ἔτσι κάθε τόσο οἱ ἀγαθοὶ παπάδες τῶν χωριῶν, ὅταν δὲν

ἔπιανε τὸ «Πάτερ ἡμῶν...» τῶν παγικόβλητων, στήν κρίσιμη ὥ-
ρα, ἔπαιρναν τὸ πετραχήλι τους καὶ τράδαγαν ἐπὶ τόπου, ἔντρο-
μοι καὶ σκεφτικοί, γὰ ἐξαπολύσουν τοὺς ἐξορκισμοὺς τοῦ Ἁγίου
Βασιλείου.

«Φοδήθητι, φύγε, δραπέτευσον, ἀναχώρησον, δαιμόνιον ἀ-
κάθαρτον καὶ ἐναγές, καταχθόνιον, βύθιον, ἀπατηλόν, ἄ-
μορφον, θεατὸν δι' ἀναίδειαν, ἀθέατον διὰ τὴν ὑποκρισία,
ὅπου ἂν τυγχάνης ἢ ἀπέρχη, ἢ αὐτὸς εἶ ὁ Βεελζεβούλ, ἢ
κατασείων ἢ δρακονταειδής ἢ θηριοπρόσωπος ἢ ὡς ἀτίμης
καὶ ὡς καπνὸς φαινόμενος, ἢ ὡς ἄρσεν ἢ ὡς θῆλυ, ἢ ὡς
έρπετὸν ἢ ὡς πετεινόν, ἢ νυκτολάλον, ἢ κωφόν, ἢ ἀλαλον,

... ..
ἢ προσεπέλασας ἄφνω, ἢ ἐν θαλάσῃ ἢ ἐν ποταμῶ, ἢ ὑπὸ
γῆς, ἢ φρέατος, ἢ κρημνοῦ, ἢ ἐκ λάκκου, ἢ λίμνης, ἢ
καλαμῶνος, ἢ ὕλης, ἢ ἀπογαίου ἢ ἀκαθάρτου, ἢ ἄλσους ἢ
δρυμῶνος ἢ δένδρου, ἢ ὄρνέου, ἢ βροντῆς, ἢ ἐκ στέγης
λουτροῦ, ἢ ἐν κολυμβήθρα ὑδάτων ἢ ἐκ μνήματος εἰδωλι-
κοῦ ἢ ὅθεν ἴσμεν καὶ οὐκ ἴσμεν, ἢ γνωστὸν ἢ ἄγνωστον καὶ
ἐξ ἀπερισκέπτου τόπου... Φοδήθητι, φύγε, δραπέτευσον,
ἀναχώρησον...».

Περιδεεῖς καὶ συσκοτισμένοι

Βαρειά ἢ Βυζαντινὴ κληρονομία, σ' αὐτὸ τὸν τόπον.

Ὅσο, ἡ πνευματικὴ ἐρήμωση ἀπλώνει, τόσο κι ἔδωξαν στή μέση τὰ κατάλοιπα ἐνὸς μεσαιωνικοῦ, γιομάτου δεσιδαμονίες, ἀσφυκτικοῦ καὶ πανικόδλητου βυζαντινισμοῦ. Τοῦ ἄλλου Βυζαντινισμοῦ. Τοῦ σκοτεινοῦ καὶ τρομαγμένου.

Ἀπὸ τῆ μιὰ μεριά, οἱ ἐξοστρακισμοί, κι οἱ κατάρεις, πούταν τὸ «φωμοτύρι» κείνης τῆς ἐποχῆς, προκαλοῦν δέος ἀκμαῖο, ἀκόμα καὶ σήμερα.

Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη. Οἱ χρησιμοὶ κι οἱ προφητεῖες. Παιδισμοὶ ἀνεκδιήγητοι, σοφῶν κι ἄσοφων. Πολλὲς φορές σκόπιμοι, μιᾶς ἐποχῆς γιομάτης ἀδημονίας. Ἀλάφρωναν τὴν ἀτμόσφαιρα μὲ παραισθήσεις, στὰ ὅρια τοῦ παρανοϊκοῦ.

*
**

... Ἐγώ, ὁ ἀδελφὸς Ἰερώνυμος Ἀγαθάγγελος, ἀμαρτωλὸς καὶ ἀνάξιος δοῦλος τοῦ Χριστοῦ, ἔγραψα μεθ' υἱοῦς γνώσεως, ὁ ὁ εὐλογημένος Θεὸς ἐν τούτῳ τὸ ἀσθ τῆς ἀπολυτρώσεως ἡμῶν, ἔπει, ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ ἀπεκαλυφέμοι, ὡς ἔπεται, σημειώσας ἐγγράφως μετὰ πάσης ταπεινότητος, ὅπως διαμείνη εἰς τὴν μνήμην τῶν μεταγενεστέρων ἢ εἰδήσεις... Εἰς αὐτὴν τὴν Ἀγίαν Κυριακὴν, πρὸς τὴν αὐγὴν, ἤκουσα τινος τρομερωτάτης φωνῆς, ἐξερχομένης ἐκ μέρους τῆς ἀνατολῆς, ὡς ἀπὸ λυπηρᾶς καὶ φρικτῆς σάλπιγγος θαλασσιγῆς...

«Ἰερώνυμε Ἀγαθάγγελε, μὴ φοβοῦ, ἀλλ' ἔξελθε τοῦ ταμείου σου καὶ πορεύθου εἰς τὸν παραθαλάσσιον κήπον...». Κι ἐκεῖ, ὁ Ἀγαθάγγελος, ἐξαίφνης βλέπει, ὅτι «ἐπιπτον ἐξ οὐρανοῦ κεραυνοί, βέλη οὐράνια καὶ ἔσταζεν ἀνθρώπινον αἷμα».

Τότε ὁ φόβος τοῦ ἐμούδιασε τὶς «ζωτικὲς δυνάμεις». Κι ἀπὸ ὀπτασία, σὲ ὀπτασία, δρίσκειται μπροστὰ σ' ἓνα λιοντάρι καθισμένο ἐπὶ «χόρτων ὠραίων». Στὰ πόδια του κρατοῦσε περγαμηνή, πού πάνω της ἦταν γραμμένη ἡ κρίση τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὴν ἁμαρτία τοῦ ἀγνώμονος λαοῦ, «ἧς ἔνεκα διάζεται ὁ Θεὸς αὐτὸν κολάσαι».

Ἔτσι ἄρχιζε ὁ Ἀγαθάγγελος.

Ἦ ὅπως εἶναι ὁ πραγματικὸς του τίτλος: «Ἡ ὀπτασία τοῦ μακαρίου Ἰερωνύμου Ἀγαθαγγέλου τοῦ ἐκ τῆς Μοναχικῆς Πολιτείας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου...».

Μὲ τὸ πραγματικὰ «ὑποχθόνιο χαμόγελο», πειθανάγκαζε, γενιές καὶ γενιές, τοὺς ρωμιούς, (ἀπὸ τότε πού τὸν πρωτοδημοσίευσε, στὰ 1751, ὁ ἀρχιμανδρίτης Θεόκλητος Πολυειδῆς «χωρεπίσκοπος Πολυανῆς καὶ Βαρδάρων») γὰ τρέμουν καὶ γὰ στιχίζουσαν τὴ συμπεριφορὰ τους πρὸς τὶς προρρήσεις του...

«Κωνσταντῖνος ἤρξατο καὶ Κωνσταντῖνος ἀπολέσει τῆς Ἀνατολῆς τὸ Βυζαντινὸν Βασίλειον... Ὁ Θεὸς ἀπεφάσισε καὶ ἡ ὀρισθεῖσα ἐξακριβωμένη Θεῖα βούλησις ἀμετάθετος ἔσται... Ἀποπληρωθήσεται μὲν κατὰ τὴν τετάρτην ἑκατοντάδα ἀπὸ τοῦ πενηκοστοῦ δευτέρου ἕως τοῦ τρίτου, ἐφ' ᾧ ἔτει ἐκπεσεῖσαι τὸ ὑπέρογκον Βασίλειον εἰς χεῖρας τῶν Σαρακηνῶν...». Καὶ ἀπὸ σκοτεινολογία, σὲ σκοτεινολογία, ὁ Ἀγαθάγγελος κατάληγε, στὸ ὅτι «ὁ τέταρτος Πέτρος ἄρχεται τὰς δόξας ποιεῖν, ὁ δὲ πέμπτος εἰς Βυζάντιον μέλλει ἀπλῶσαι τὸ τοῦ Χριστοῦ νικητικὸν σημεῖον καὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀφανίσει τὴν δύναμιν... εἶτα δὲ ἀνεξακούστῳ ἀλλαγμῶ τῇ δύσει κηρύσει Παθάρῳ τὸ ἱμῆριον... Ἀνυψωθήσεται ἡ ὀρθόδοξος πίστις καὶ σκιρτήσεται αὕτη ἐξ ἀνατολᾶς πρὸς δυσμᾶς... Τὸ ἀσεβὲς τοῦ διαδόλου σχολεῖον, τὸ ἐν ἀνθρώποις φαινόμενον ὄσιον, ἰδοῦ πάμπαν ἀφανισθήσεται...».

Δεῦτε, ᾧ δεῦτε, ᾧ γένος ἀσεβές, ἀγαλλιάσθε ἐν ψαλτηρίῳ

καὶ κιθάρα, ἐν τυμπάνοις, ἀλλαλαγμοῖς καὶ σάλπιγγιν... Καὶ ἰδοῦ πλῆθος μέγα, στρατιᾶς οὐράνιον, ἤγαγον τὸν μέγα δράκοντα καὶ ἔδησαν δειναῖς νευραῖς καὶ ἔρριψαν αὐτὸν ἐν ταρτάρῳ τῆς καμίνου τοῦ πυρός...»

Ἄλλ' ὁ Ἀγαθάγγελος, δὲν ἦταν ἡ μοναδικὴ περίπτωση.

Παλιὰ κι ἀτέλειωτη ἡ χρησμολογικὴ παράδοση. Βαθειὲς οἱ μύζες τῆς, μέσα στὸν «ἐνδοξὸ μας βυζαντινισμό». Θυμᾶσθε; Ἡ ὀπτασία ἄρχιζε μὲ τρομερὲς φωνές καὶ σάλπιγγες φρικτές, ποὺ ἀναγγέλλουν τὸ φτάσιμο τοῦ Θεοῦ. Κεραυνοί, πύρινα βέλη, καὶ ἀνθρώπινο αἷμα ποὺ στάζει... Ἀπειλὴ κολασμοῦ, ποὺ μουδιάζει...

Ἔτσι καὶ στοὺς ἀφορισμοὺς.

Γιὰ γὰ συντεθῆ τὸ «κλίμα» ἐνὸς ἀφορισμοῦ, ἐπιστρατεύονταν ἀπ' τὴ Βίβλο καὶ τὰ Συναξάρια, ἀπ' τὴν σκοτεινὴ παράδοση ἐνὸς κόσμου ἀσθμαίνοντος, γιομάτου μυστήριου, πρεσαρισμένου καὶ ἀγνωστοῦ, ἀπ' τὶς φρικαλέες πυρετικὲς φαντασιώσεις τῶν περιδεῶν στὴ μεταφυσικὴ τους ἀγωνία καλόγερων, τὰ πιὸ σκληρὰ καὶ μακάβρια θεάματα. Τὰ πιὸ βασανισμένα πρόσωπα. Οἱ πιὸ ἀδυσώπητες καταστάσεις. Οἱ ἀγιάτρευτες ἀρρώστιες. Οἱ θάνατοι, ποὺ προκαλοῦσαν ἔλιγγο. Οἱ βασανισμοί. Κι ὅλα τοῦτα τὰ καθημαγμένα καὶ ἀδυσωπὰ ἐκσφενδονίζονταν στὰ κεφάλια τοῦ δύστυχου ἰσομάκη. Τοῦ ἀφώτιστου. Τοῦ κατατρεγμένου στὴ ζωὴ. Τοῦ κλάδου τῆς πρόληψης.

«Ἐχέτω τὰς ἀράς τῶν τῆ (318) Θεοφόρων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ, τὴν ἀγχόνην τοῦ Ἰούδα, τοῦ Ἀρείου τὸ ἀνάθεμα καὶ τῶν αἰρετικῶν, τοῦ Γιεζῆ τὴν λέπραν, Ἡλί τοῦ ἱερέως τὴν καταδίκην. Καὶ ἀνοιξάτω ἡ γῆ τὸ στόμα αὐτῆς, καὶ καταπιέτω αὐτόν, ὡσπερ Δαθὰν καὶ Ἀβειράν, καὶ μετὰ τοῦ Ἀνανίου καὶ τῆς αὐτοῦ γυναικὸς Σαπφείρας καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ Παντοκράτορος κληρονομήσει...»

«Ἔστω ἀφωρισμένος, καταραμένος καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτος καὶ τυμπανιαῖος Αἰ πέτραι καὶ ὁ σίδηρος, λυθήσονται, αὐτὸς δὲ οὐδὲ γὰ ἴδη προκοπὴν ἐφ' ἧς ἐργάζεται...»

Καὶ προκαλοῦσαν φρίκη μεταφυσική. Καὶ μούδιασμα κολάσεως. «Ἀπώλεια τῶν ζωτικῶν δυνάμεων».

Ποιὸς τολμοῦσε ν' ἀντιμετωπίσῃ τοῦτες τὶς καταλυτικὰς δυνάμεις, τῆς παρούσας καὶ τῆς μέλλουσας ζωῆς;

Καθὼς δὲν ὑπῆρχε ἄλλη παιδευτικὴ — συγκρατητικὴ μέθοδος, ἢ μεταθανάτια ἀπειλή, γιὰ τὸ καλὸ καὶ γιὰ τὸ κακὸ, καὶ ὁ φόβος μιᾶς αἰώνιας τιμωρίας, ἔπαιρναν διαστάσεις συντελειακὰς.

Κανένας λόγος, προφορικὸς ἢ γραπτὸς, δὲν εἶχε τόση ζωντάνια, τόση παραστατικότητά, τόσο πάθος, ὅσο ὁ λόγος τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ τῆς κατάρτας.

Λὲς καὶ ἦταν γιὰ ν' ἀναταραχθοῦν συθέμελα γῆς καὶ οὐρανόσ...

*

**

Θεμελιακὰ ἀποκρουστικὴ ἢ σκέψη τῆς κόλασης. Κατάτρωγε τὴν ἐξημμένη καὶ «πυρέσσουσα» φαντασίαν τῶν ἀσκητῶν καὶ τῶν καλόγερων κείνων τῶν χρόνων, γιὰ νὰ καταλήξῃ, μὲ τὴν διαρκῆ «πρόσχωση», νὰ γίνῃ μόνιμα καὶ ἐφιαλτικὸ βίωμα τῶν πανικόβλητων κοινῶν θνητῶν, ποὺ διάδοζαν ἢ ἀκούγαν τὶς διάφορες «Ἀποκρυφες Ἀποκαλύψεις», καὶ κάτι ἄλλα παλιὰ Συναξάρια, ἀποξεχασμένα τέλεια στὰ χρόνια μας.

Καιμιὰ τελαίπωρία, ἀθλιότητα καὶ τυραννία γῆϊνη, δὲν μπορεῖ νὰ συγκριθῇ μ' αὐτὸ τὸ ἀβυσσαλέο χάος «τῆς αἰώνιας τιμωρίας καὶ τοῦ ἀνείκαστου κατατρεγμοῦ», στὴν Κόλαση.

«...οἱ δὲ φλογεροὶ δράκοντες περιπεπλεγμένοι οὗτοι μὲ τὰς σάρκας τῶν ἀμαρτωλῶν τοὺς οὐροῦσι καὶ τοὺς καταβιδάζουν διαίως εἰς τὰ καταχθόνια, ὅπου ἐστὶ τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τὰ δεσμὰ τὰ ἄλυτα, ὄβρυγμὸς τῶν ὀδόντων, ὁ σκώληξ ὁ ἀκοίμητος καὶ τὸ τελευταῖον πῦρ τὸ ἄσβεστον...»

Τὸ «πῦρ τὸ ἄσβεστον». Ἡ μαύρη φωτιά τῆς παράδοσης. Ποὺ «πάνω του θράζουσι οἱ τεράστιες χύτρες μὲ τὴν πίσσα, ὅπου ρίχνονται οἱ ψυχὲς τῶν ἀμαρτωλῶν», γιὰ νὰ βασανισθοῦν μὲ «περόνες» καὶ «αἰχμηρὲς λόγχες» ἀπ' τοὺς δαίμονες, δὲν εἶναι ὅμοιο μὲ κείνο

που ἐδῶ εἰς τὸν κόσμον ὑπηρετούμασθε», ἀλλὰ καυστικώτερον, «δὲν ἄπτει ἀπὸ ὕλην τινα, ἤγουν ξύλα, ἀλλὰ καίει καὶ θλίβει σφοδρώτερον...εἶναι ἄσθεστον, ὅπου ποτὲ δὲν σβήγει, οὔτε μαραίνεται...» λέει ἡ Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία.

Κι ἡ δυσωδία στὴ Κόλαση εἶναι τέτοια, «ὅπου γὰρ δίδη τοῖς ἁμαρτωλοῖς μεγάλην στένωσιν εἰς τὴν ὄσφρησιν διὰ τὸν ἄμετρον βρωμὸν ἐκείνου τοῦ βεβορβορωμένου τόπου» ὥστε «ἐὰν ἦτο βολετὸν γὰρ ἔλθῃ ἐδῶ εἰς τὸν κόσμον ἓνας ἀπὸ τοὺς κολασμένους, θὰ ἐφθείρετο ὁ ἀήρ ἀπὸ τὴν δυσωδίαν».

Ἔτσι, ὕστερα ἀπ' αὐτὸ τὸ μεταφυσικὸ ἄγχος καὶ τὴν συγκαιρικὴ τυραννία, δὲν ἔμνησκε στὸν κοσμάκη, παρὰ τ' ὄνειρο κι ἡ ἐλπίδα ποὺ ζοῦσαν μέσ' τὸ χρησμὸ καὶ τὴν προφητεία «γιά ἓνα παράξενο γήϊνο παράδεισο», ποὺ συγχέονταν στὰ σαστισιμένα μυαλά των μὲ τὴν «ἀνάσταση τοῦ γένους...»

Ἔολόκληρος κόσμος οἱ χρησμοί. .

... Τὸ δὲ ξανθὸν γένος, ἅμα μετὰ τῶν πρακτόρων ὅλον Ἰσραὴλ τροπώσουν, τὴν Ἐπτάλοφον ἐπάρουν μετὰ τῶν προνομίων. Τότε πόλεμον ἐγείρουν, ἔμφυλον ἠγριωμένον, μέχρι τῆς πεμπταίας ὥρας. Καὶ φωνὴ βοήσει τρίτον, στήτε, στήτε μετὰ φόβου, σπεύσατε πολλὰ σπουδαίως εἰς τὰ δεξιὰ τὰ μέρη. Ἄνδρα εὑρετε γενναῖον. Θαυμαστὸν καὶ ρωμαλέον. Τοῦτον ἔξετε δεσπότην, φίλος γὰρ ἐμοῦ ὑπάρχει, καὶ αὐτὸν παραλαβόντες, θέλημα ἐμοῦ πληροῦται...»

«...Ἐν τρίτῳ δὲ τῷ κύκλῳ, κυκλώσει ὕδωρ γόνιμον, γαῖαν εὐφορωτάτην Ἄλλ' ἐν αὐτοῖς ἐξάπινα δόξα σελήνης δύσει. Μετὰ τοὺς πέντε καὶ ὀκτὼ τριττῆς ἑκατοντάδος Δόξα Σελήνης καὶ Ἑρμοῦ ἀμφίκοπος, ἡ σπάθη, ἐκλείψει,

ἀμβληθήσεται, μέχρι σωστῆς εἰκάδος. Ὁ Εὐξείνος ξενί-
ζεται ξένος τοὺς ξενοδόχους... Πόρος βοὸς δ' εἰσδέξεται
τέκνα τὰ τῶν Δαιδάλων...»... (Ἦγουν ὁ Βόσπορος, ὁ Θρακι-
κὸς πορθμὸς θέλει δεχθῆ τοὺς Ξανθοὺς νὰ ἐμβαίνουν καὶ νὰ
βγαίνουν εἰς τὴν Κων) πολιν μὲ τὰ καράβια των ἐλεύθερα...)

«...Τὸ γὰρ δίπουν Π (ἀρκούδα) ταραχθέν, πετροβόλῳ θυ-
μῷ πατάξει μικρὸν τὸ δίκερρον α (ἢ ἐν Κωνσταντινουπό-
λει Μωαμεθανικὴ βασιλεία ὡς ἐξουσιάζουσα Ἀνατολὴν
καὶ Δύσην). Ληγούσης δὲ τῆς ἡμισείας ὥρας τῆς νυκτε-
ρινῆς, γεννήσονται μονόγλωσσοι. Τὸ γὰρ δίκερρον α: ἠπ-
τηθέν κατὰ κράτος ὑπὸ τοῦ π: ἄκερον μενεῖ καὶ ὄμμα ἢ
ὄμικρον ὡς ἦν ἀπ' ἀρχῆς... Τούτων δὲ γενομένων ἐγερθή-
σεται πόλεμος ἐμφύλιος καὶ ἀπολεσθήσεται πᾶς ὁ λαὸς
ὁ ἄπιστος. Καὶ τότε ἐξυπνήσει ὁ Ἅγιος Βασιλεὺς ὁ ἐν ἀρ-
χῇ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τὸ ι: ἐν δὲ τῷ τέλει τῷ σ: ἔχων, ἃ
σημαίνουσι σωτηρίαν Καὶ σώσει τὰ πρόβατα αὐτοῦ κηρύτ-
των αὐτοῖς: τὸ α: καὶ τὸ ω: ἅπερ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ
ἔχει...»

«...Βύζαντος αὐλή, ἐστία Κων) νου. Ρώμη, Βαβυλῶν καὶ
Σιών ἄλλη νέα. Τρὶς τρὶς, ἑκατὸν καὶ σὺ συνάρξεις κρά-
τος. Μιᾶς ἐν αὐτοῖς ὑστερούσης εἰκάδος. Ὡς χοῦν ἀθροί-
σεις τῶν Ἐθνῶν τὸ χρυσίον. Καὶ πάσας ἄρξεις τὰς περίξ
φυλαρχίας. Ἀλλὰ σὲ πυρίστατον καὶ ξανθὸν γένος. Πᾶσα
τεφρώσει καὶ τὸ σὸν λύσει κράτος... Καινὴ τὸ λοιπὸν ἢ
καινὴ πάλιν ἔσει. Καὶ κρεῖττον ἄρξεις, τῶν ἔθνῶν εἴπερ
πάλαι. Δόξης γὰρ οἶκος τοῦ Θεοῦ χρηματίσεις. Τοῖς ἴ-
χνεσί σου προσπεσόντων τῶν πέλας. (Καὶ αὐτὴ ἢ πόλις
ὀποῦ εἶναι κατοικία καὶ βασιλεύουσα τῶν ἀσεβῶν καὶ ἢ
Ἁγία Σοφία οἶκος βλασφημίας τῶν ἀγαρηνῶν, θέλει γένη
πάλιν οἶκος θείας καὶ εὐσεβοῦς δόξης καὶ δοξολογίας τῶν
Χριστιανῶν...)

Κι ὁ σκοταδισμὸς δὲν σταματοῦσε στοὺς χρησμούς καὶ τὶς προφητείες, στοὺς ἀφορισμούς καὶ τὶς κατάρεις. Οἱ προεκτάσεις του, ἦταν καμμιά φορά θάναυτες, ἀμείλικτες καὶ ἀσφυκτικές, γύρω ἀπ' τὴν ἀναπνοὴ τῆς ἄρρωστης κοινωνίας, κείνων τῶν χρόνων.

Ἡ ἀνίερη ἐκμετάλλευση, ποὺ γίνονταν ἀπὸ τοὺς ἐπιτήδεις τῶν περιστατικῶν «ὀμαδικῆς παράκρουσης». Μὲ τοὺς βρυκόλακες (τοὺς πεθαμένους, ποὺ ξαναγυρίσαν στὴ ζωὴ). Μὲ τὰ μαντέματα καὶ τὶς «γητειές».

«...ἐπιχειρήματα καὶ ὕβρεις, δαιμόνων... ὅπου ἔχουν κακὸν τέλος».

Μὲ τὶς ἀπειράριθμες προλήψεις γιὰ τὶς σωστικὲς δυνάμεις, ποῦ κρυβάν δῆθεν, τὰ πάντοτε αὐθεντικὰ «καμμάκια καὶ λείψανα». Βάθαιναν τὴν σύγχυση, τὸν πανικὸ καὶ τὸν τρόμο.

Τὰ νεκροταφεῖα. Οἱ βαρεῖοι ἴσκιοι τῆς καρυδιᾶς. Οἱ λάκκοι μὲ τὸ ἀνεξιχνίαστο σκοτάδι τῆς νύχτας. Οἱ θρύσες στὴν ἐρημιὰ καὶ στὰ ξωκκλήσια. Οἱ ξεμοναχιασμένοι φούρνοι. Τὸ σκιερὸ δάσος... Ἦταν χῶροι, χιομάτοι ἴχνη θαμπιρισμοῦ, χῶροι ποὺ διαφέντευαν οἱ βρυκολακισμένοι.

Οἱ φρόνιμοι τοῦ χωριοῦ. Οἱ νταῆδες. Οἱ δύστροποι. Οἱ καλὲς πεθερές. Οἱ στριμένες νύφες. Αὐτοὶ ποὺ πνίγονταν στὸ νερό. Αὐτοὶ ποὺ τοὺς εἶχε «πατήσει» παλιότερα κάποιος «ἄλλος» βρυκόλακας. Κι ὅσοι ξεχώριζαν στὴ ζωὴ, ἀπὸ μιὰ «παραμικρὴ» ἰδιοτροπία, ἢ ἀπ' τὴν «σκανδαλώδη» ὑπερβολικὴ τάξη. Ἐμνησκάν ἀλυωτοὶ στὸν τάφο τους ροδαλοὶ, εὐκαμπτοὶ, καὶ μὲ αἷμα κατακόκκινο ζεστό. Σὰν πέθνησκάν βρυκολακιάζαν. Κι ἐπανέρχονταν στὴ ζωὴ χιομάτοι κακία, σκανδαλοποιοὶ κι ὄργανα τοῦ Σατανᾶ. Γίνονταν σκιῆς καὶ περπατοῦσαν τὴ νύχτα στὰ στεγασόκκακα, «ὅπου ἀκούγονταν βαρεῖα τὰ θήματά τους». Ἐμπαιγάν στὰ σπίτια κι ἀναποδογύριζαν ἐπιπλα. Ἐσβυγάν τὰ λυχνάρια. Ἀγκάλιαζαν ξαφνικὰ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐσφιγγάν τὶς ἐπίτοκες γυναῖκες. Ἐσπαζάν τὰ παράθυρα. Ἐσκίζάν ροῦχα. Ἀνακάτευαν κυψέλλες μελισσῶν. Ἀ-

δειαζαν κρασοδάρελα. Ἀνάσκαφταν κήπους. Ἐγγρύλιζαν. Καί κατατρομοκρατοῦσαν. Ἀφηναν δλόκληρα χωριά ἄϋπνα γὰ κρατοῦν ἑάρδιες. Ἀνάγκαζαν κόσμο καὶ κοσμάκη καμμιά φορά γὰ κοιμᾶται ὁμαδικὰ στὸ Μεσοχώρι. Ἡ γὰ μετοικῆ ἀπ' ὄνα χωριὸ στ' ἄλλο...

Περίεργα ὄντα. Ἐξωγήϊνα. Μὲ τὴ μορφὴ (τὶς περισσότερες φορές) κερασφόρων ζώων. Ἀπὸ ἓνα κόσμο ἐφιαλτικό. Ποῦ γὰ ν' ἀπαλλάξουν τοὺς ζωντανοὺς χρειάζονται μιὰ φρικαλέα διαδικασία:

...Ἐέθαμα τοῦ νεκροῦ. Καὶ γὰ εἶναι μέρα Σάββατο...

«Ὅπου καμμίαν δύναμιν οὐδ' ἐξουσίαν ἔχει ὁ θρυκόλακας γὰ κάμη κακόν».

Ἡ εὐχὴ καὶ τὸ ξόρκισμα τοῦ Σατανᾶ. Τὸ ἀναθεμάτισμα τοῦ θρυκόλακα. Ὁ ἀφορισμὸς τοῦ νεκροῦ.

Ἐπειτα... λιάνισμα τῆς καρδιᾶς μὲ τσεκούρι. Καὶ κάψιμο...

Μακάθριες ὥρες, μέσα σὲ μιὰν ἀτμόσφαιρα παραισθήσεων, μὲ τὴν δυσσομία τοῦ ἀποσυντηρημένου. Βαρειά. Πυκνὴ. Ἐρεθισμένη. Μεσαιωνική...

Ὅσοι λάβαιναν μέρος, ἔπαιρναν ὄρκο, πὼς εἶδαν τὸ νεκρὸ γὰ εἶναι «ἄλυτος καὶ τυμπανιαῖος», ὅπως τὸν ἤθελε ὁ ἀφορισμὸς...

«...Ὅποιος ἔχει κατάρρα, κρατοῦσι τὰ ἔμπροσθεν τοῦ σώματός του.

«...Ἐκεῖνος ποῦ ἔχει ἀνάθεμα, φαίνεται κίτρινος καὶ ζαρωμένα τὰ δάχτυλά του...

«...Ἐκεῖνος ποῦ φαίνεται ἄσπρος εἶναι ἀφωρισμένος παρὰ τῶν θείων νόμων...

«...Ἐκεῖνος ὁποῦ φαίνεται μαῦρος, εἶναι ἀφωρισμένος ὑπὸ ἀρχιερέως...

Οί περιηγητές του ανατολικού μεσογειακού χώρου, στα ύστερο-βυζαντινά χρόνια, θεδαιώνουν, πώς δέν υπάρχει εκκλησιά ή μοναστήρι, στην περιοχή τούτη τής γής, που νά μὴν κατείχε κάποιο «αὐθεντικό ἀντικείμενο» ἀπὸ τὸ μαρτύριο τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆ ζωῆ τῶν Ἀποστόλων.

...Τιμιόξυλο. Ἐνα ἀγκάθι ἀπὸ τὸν στέφανο τοῦ μαρτυρίου (πού μπουμπουκιάζει κάθε χρόνο τὴν μεγάλη Παρασκευή). Τὸ δεξιὸ χέρι τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου. Τὸ χρυσοῦφαντο σεντόνι ποῦ ὕφανε μὲ τὰ χέρια τῆς Ἁγίας Ἐλένης. Τὸ «ψωμίον» ποῦ ἐνεδαψεν Χριστὸς εἰς τὸ «τριβλίον» καὶ ἔδωσε εἰς τὸν Ἰούδα κατὰ τὸν Μυστικὸ Δείπνο. Τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ποῦ ἔτρεξε ἀπὸ τὸ πλευρό του. «Τρίχες ἀπὸ τὰ γένεια τοῦ Κυρίου Ἡσῶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπ' αὐτὲς ποῦ τοῦ ξερίζωσαν οἱ Ἰουδαῖοι ὅταν τὸν ἐσταύρωσαν». Τὸ ἐργέχειρο τῆς Παναγίας. Ἡ μαρμαρόπλακα, μὲ ἀποτυπωμένο τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ἡ αἰγμὴ τῆς λόγχης τοῦ Λογγίνου, ποῦ κέντησε τὸ πλευρό τοῦ Σωτῆρος. Ὁ χιτώνας τοῦ Ἰησοῦ, ποῦ πάνω του οἱ στρατιῶτες «ἔδωκαν κλήρο». Ἐνα κόκκαλο τῆς λεκάνης τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης. Τὸ μακρὸ κόκκαλο τοῦ χεριοῦ τῆς Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς. Τὸ δεξιὸ χέρι τῆς Ἁγίας Ἄννας. Ἐνα ἀπὸ τὰ κερφιά τοῦ Σταυροῦ. Ὁ στύλος ποῦ ἔδεσαν τὸν Χριστὸ γιὰ νὰ τὸν μαστιγώσουν. Ἡ σχάρα ποῦ πάνω της κάθησε ὁ Ἅγιος Γαυρέντιος. Ἡ σκαλιστὴ πέτρα σὲ σχῆμα κρήνης, ὅπου ὁ Ἀβραάμ εἰσήγαγε τοὺς τρεῖς Ἀγγέλους, κείνους ποῦ εἶχαν ἐντολὴ ν' ἀφανίσουν τὰ Σόδομα καὶ Γόμορα. Οἱ πλάκες τοῦ Μωϋσέως μὲ τίς 12 ἐντολές. Τὰ χρυσὰ ἀγγεῖα μὲ τὰ δῶρα τῶν μάγων. Οἱ ἀλυσίδες τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου. Τὰ πριόνια ποῦ χρησιμοποιήθησαν γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ Σταυροῦ. Ἡ σάλπιγγα τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. Ἐνα ἀπὸ τὰ δηνάρια ποῦ πῆρε ὁ Ἰούδας...

«Λείψανα», ποῦ εἶχαν θαυματουργικὴ δύναμη.

Οἱ προσκυνητές τῶν Ἁγίων Τόπων, ὡς περνοῦσαν ἀπὸ τὸν Ἑλλαδικὸν ἄγώραζαν ὅσα - ὅσα, γιὰ νὰ γυρίσουν στὸν τό-

πό τους, με τὸ «αὐθεντικὸ» κειμήλιο τῆς Ἀνατολῆς. Ζῆλος εὐλα-
βικός.

Πῶς ὅμως νὰ μὴ βρεθοῦν ἔτσι: «εἰκοσιέξη κάρτες τοῦ Ἁγίου
Ἰουλιανοῦ, δέκα τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, ἕξ τοῦ Ἁγίου
Ἀγδρέου...; Ἀλλὰ καὶ πῶς νὰ μὴ πλημμυρίσει ὁ τόπος ἀπὸ ἀ-
γύρτες;

.....

«Σὰν τὰ κόκκαλα τοῦ Προφήτη Ἡλία, νὰ ποῦμε, ὅπως ξέ-
ρη κι ἡ ἀγιωσύνη του, πῶς αὐτὸς ὁ προφήτης εἶχε ἀρ-
παχτὴ ὀλοζώντανος στὰ οὐράνια ἀπὸ τὸ πύρινο ἀμάξι κι
εἶναι ἀδύνατον νὰ βρεθοῦν τὰ κόκκαλά του πάνω στὴ γῆ.
Κι ὅπου ἓνας πατεράγιος, μ' ὄλο τοῦτο, ὅπου φαίνεται νὰ
μὴν εἶχεν διαβάσει τὴν παλαιάν, τὰ εἶχε στὸ κουτί του, ὁ
καλότυχος κι ἁγίασε τοὺς Βουλγάρους στὰ μέρη τῆς Φι-
λιπιάς καὶ τοῦ Παζαρζικιοῦ. Σὰν τὸ φτερὸ τοῦ Ταξιάρχη,
ὅπου τῶχει ἄλλος Πατεράγιος κι ἔλαμε θάμα στὸ πουγγί
του μὲ δαῦτο. Σὰν τὸ δοξάρι τοῦ ἴδιου ὅπου τῶχουν στὸ
μοναστήρι τους στὸν Μισρέαν, κοντὰ στὰ Καλάβρυτα. Σὰν
τὰ φτερά τοῦ Προδρόμου, ὅπου ποτέ του δὲν εἶχε καὶ τῶ-
χουν στὸ Μοναστήρι τῆς Νάουστας. Σὰν τὸ που-
κάμισο τῆς Παναγίας, ὅπου τὸ εἶχε ἓνας χρυσὸς
Πατεράγιος, καὶ ἐμάζεψε στὴν Λειβαδιὰ καὶ στὸ Ἄργος
μαρμαριτάρια ἀπ' τὶς εὐλαβητικὲς γυναικοῦλες γιὰ νὰ τῆς
τὸ κεντήση. Σὰν τὸ χρυσοκέντητο βρακοζῶνι τῆς ἴδιας,
ὅπου τὸ ἐπῆγαν στὸ νησί τῆς Νύδρας... Σὰν τὸ κολοκύθι ὅ-
που ἔπινεν ὁ Χριστὸς κρασί καὶ τῶχουν στοῦ Τζιάννου μο-
ναστήρι τῆς Θεσσαλονίκης...»

**

Κατὰ θάθος, ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι φυγόπονος, ὅταν πρόκει-
ται γιὰ ἐνημέρωση. Καὶ γνώση. Ὡστόσο, ὁ φυσικὸς του διαλογι-
σμός εἶναι ἡ φαντασία. Μιὰ συνεχῆς ἀδιάκοπη δημιουργία εἰκόνων
καὶ κόσμων, ἐξωπραγματικῶν.

Ἡ ἐνημέρωση, τὸ πείραμα, ἡ τακτοποίηση τῆς γνώσης, εἶναι καταναγκασμός.

Στὰ χρόνια, πού ἡ κοινωνικὴ διάρθρωση κι ὁ συσχετισμὸς δὲν ἐπέβαλλε τὸν καταναγκασμὸ αὐτό, δούλευαν αὐθόρμητες, παραισθησιακὲς δυνάμεις μέσα του, ὠθούμενες βασικά κι ἀπὸ τὶς καιρὶες ἀντιδράσεις στὰ ἐνστικτὰ του: Τὴν πείνα. Τὴν Δίψα. Τὸν πόθο. Τὸν πόνο. Τὸ φόβο. Τὸν ἔρωτα. Τὴν ἐκδίκηση. Τὴν ὀργή.

Ἄλλα παρορμητικά. Δίχως ἐπεξεργασία. Βραχυπρόθεσμα. Πού ὅμως θάσταξαν αἰῶνες.

Ὅσο τραγικὸς καὶ παράλογος εἶναι ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος, τόσο πιὸ ἐφιαλτικὴ καὶ ἀγχώδης εἶναι ἡ εἰκόνα τῆς φαντασίας. Τόσο πιὸ σκοτεινὴ ἢ συνειδητὴ τοῦ ἀνθρώπου.

**

Οἱ ἀναγεννητὲς τοῦ Ἔθνους, αὐτοὶ πού συνειδητοποιοῦσαν τὸ δράμα τοῦ ἐθνικοῦ χάους, ἀναζητῶντας τὸν δρόμο τῶν «ἀνοιχτῶν ὀριζόντων» καὶ τῆς ἀλήθειας, σὰν πράξη κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, δικαιοσύνης καὶ λεφτεριάς, ἀντιμετώπιζαν ὅλο τοῦτο τὸ κοινωνικὸ ἐπίστρωμα, σὰ δεισιδαιμονία κι ἔκαναν ἀγῶνα σκληρό, χρησιμοποιώντας τὶς περισσότερες φορές, τὰ ἴδια παρορμητικὰ μέσα, τὶς προρρήσεις, τὶς κατάρεις καὶ τοὺς ἀφορισμοὺς γιὰ νὰ σπαραξοῦν τὸ βαρὺ δράμα. Ξεκινοῦσαν ἀπὸ μιὰ βασικὴ ὀρθὴ σκέψη. Νὰ φωτίσουν τὶς συνειδήσεις μὲ τὴν ἀπλὴ γνώση, πού ἔλειπε. Νὰ κρατήσουν τὴν ψυχὴ ὀρθὴ καὶ τὸ πνεῦμα ἀγρυπνο. Νὰ ἀπελευθερώσουν τὸ μυαλὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν προκατάληψη. Νὰ «καταναγκάσουν» τὴν βούληση πρὸς τὴν «ἄξια τέλεση τῆς ζωῆς».

Βέβαια τοῦτο σήμαινε: Ἐπανάσταση. Καὶ μιὰ ἐπανάσταση εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει «τὴν δυσκαμψία τῆς ἀδράνειας καὶ τοὺς πνευματικὸς της ἀπολογητὲς». Τὸν ὑστερόβουλο συντηρητικὸ, τὸν μεταδυσαντινὸ συνθηκολόγο. Τὸν ξεκομμένο ἀπ' τὴν ζωὴ δογματικὸ... Ἐκεῖνον πού ἀρνεῖται...

«... Καὶ εἰς τοῦτον τὸν παράδεισον εἶναι πολλὰ ἔμορφα πράγματα τὰ ὅποια ἐγὼ δὲν ξεύρω γὰ τὰ εἰπῶ ἔτζι καταλεπτῶς. Καὶ λοιπὸν ἔκαμε ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὐαν εἰς συντροφίαν αὐτοῦ καὶ ἔβαλέ τους εἰς τοῦτο τὸν παράδεισον καὶ ἔκαμέ τους κυρίους καὶ γὰ τὰ προβλέπουγ ὅλα καὶ πᾶσα πράγμα γὰ εἶναι ὑποτασσόμενον αὐτῶν, εἰς τὴν αὐτῶν ἐξουσίαν, πάρεξ τὸ δένδρο τῆς γνώσεως. Τὸ γινώσκειν καλὸ καὶ πονηρὸ, τὸ ὅποῖον εἶναι εἰς τὴν μέσην τοῦ Παραδείσου καὶ ὄρισέ τους ὅτι ἀπὸ αὐτὸ γὰ μὴν ἐγγίξουν τίποτες, μήτε γὰ φᾶν ἀπ' αὐτὸ λέγοντάς τους, ὅτι τοῦτο τὸν καρπὸ, ὅπου ἔχει τοῦτο τὸ δέντρο γὰ μὴν τὸ φᾶτε, διότι ἐὰν ἐσεῖς φᾶτε ἀπ' αὐτό, παρευθεῖς θέλετε ἀποθάνει...»

Ἔτσι ἔγραφε, κι ἔτσι μιλοῦσε, στὰ μέση τοῦ 16ου αἰῶνα, ὁ Ἰωαννίκιος Καρτάνος, Κερκυραῖος κληρικὸς καὶ μάρτυρας τῆς νεοελληνικῆς ἀναγέννησης. Καὶ μ' αὐτὰ τὰ ὄπλα γύρισε ἀπ' τὴν Βενετιὰ καὶ περιόδεψε στὴν Ἠπειρο, καὶ σ' ὅλη τὴν ἐνδοχώρα τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου, μὲ τὸ ραβδί στὸ χέρι καὶ τὸν μεταδοτικὸ ἐνθουσιασμό του. Διδαχτὴς τῶν σκλαβωμένων ἀδελφῶν. Πρόδρομος τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ. Εἶχε κι' ὅλας ἐκδόσει τὸ «Ἄνθος τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης», (1536). Κι ἔρχονταν γὰ συνεχίση ἐδῶ τὸ λαϊκὸ του κήρυγμα, στὴν ἀπλή του γλώσσα.

«Ὅτι γὰ καταλάβουν πάντες οἱ χειροτέχνες καὶ ἀμάθεις, τὴν θείαν γραφὴν τί λέγει, τόσοι τοῦτοι, ὅσον καὶ χειροτέχνη καὶ γυναῖκες καὶ παιδία καὶ πᾶς μικρὸς ἄνθρωπος...».

Μπορεῖ τὸ «Ἄνθος» γὰ μὴν ἦταν ἀλάνθαστο. Ὡστόσο ἦταν βιβλίο ζωντανό. Γιομάτο χυμοῦς. Ἦταν ἓνα ξεκίνημα γιὰ τὸ φωτισμὸ τοῦ γένους. Γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του. Τὴν πρώτη καὶ θεμελιωδέστερη, ἀπ' τὴν τραχειὰ ἀμάθεια καὶ τὴν καταλυτικὴ δεισιδαιμονία.

«Πολλοὶ κατεῖχον» τὸ «Ἄνθος» τοῦ Καρτάνου ὡς Εὐαγγέλιον ἢ καὶ τι περισσότερον, οὐ μόνον τοῦ λαοῦ ἀλλὰ

καὶ αὐτοῦ δήπου τοῦ θήματος καὶ οὐ μόνον τῶν κοσμι-
κῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν μοναχῶν...»

Σκάνδαλο, ποὺ τρόμαζε τοὺς δύσκαμπτους δογματικούς «ὅ-
πως μὴ τις ἀλώσιμος τῆς τούτου παγίσι γένοιτο», ὅπως ἔγραφεν
ὁ Παχώμιος Ρουσάνος. Διαβασμένος, ἀλλὰ σχολαστικός καὶ φα-
νατικός δογματικός, ἀπὸ τὴν Ζάκυνθο, ποὺ πῆρε στὸ κατόπι τὸν
Καρτάνο, μανιασμένος ἀπὸ καλογερίστικο πείσμα. Νὰ σβύση τίς
φωτιές, ποὺ κείνος ὁ «κατάρατος Καρτάνος» ἀναθε παντοῦ.

«...Ν' ἀναιρέση τὰς αἵρέσεις καὶ φληναφίας του».

Νὰ ξαναφέρῃ τὸν κόσμον στὰ πάτρια... Χωριὸ τὸ χωριό.
Σπίτι τὸ σπίτι. Μὲ παραισθήσεις καὶ ὑπερβολὲς ὑστερικοῦ. Ἀνα-
ζητώντας παντοῦ ἐχτροὺς κι ἀρνητές...

«... Καρτανίτας καὶ Ἰωαννικιανούς...»

..ἐαλωκότας ἀπὸ τὸ «Ἄνθος»...

Ἦρθε στὴν Ἠπειρο. Πέρασε στὴ Θεσσαλία. Ἐδιάβηκε
παντοῦ. Κατάγγελε αἵρέσεις. Ἐδίδε «ἀπώλειες ψυχῶν». Ἀ-
πειλοῦσε ἀφορισμούς. Ἐφραζε τίς πηγές. Λοξοδρομοῦσε τοὺς
χειμάρους. Μπόδιζε τὰ νερά τῆς βροχῆς νὰ δυναμώσουν τὸ με-
γάλο ποταμό. Ἰσαμε, ποὺ ἦρθεν ὦρα καὶ τὸν ξέρανε. Κι ἀπὸ
πάνω, θάλθηκε γὰ ξερριζώση καὶ τὴ μνήμη ἀπ' τὸ ἐμψυχωτικὸ
παράδειγμα τοῦ Καρτάνου...

Ἔτσι πνίγηκεν ἡ πρώτη ἀνοιξή τοῦ τόπου, ἀπ' τὸ παράλο-
γο μίσος. Κυνηγημένη, αἵρετική, παραγνωρισμένη, ἀγνωστή, ἀ-
δικαίωτη, κι ἀναπολόγητη.

Ἡ ἀνοιξή, ποὺ ξεκίνησε ἀπ' τὸν Σοφιανό, τὸν Καρτάνο, καὶ
τὸν Ἐλεαβοῦλκο γιὰ νὰ συνεχιστῇ «παγιδευμένη πιά» μὲ τὸν Πη-
γαῖ, τὸν Μάξιμο Μαργούνιο, τὸν Κύριλλο Λούκαρη καὶ τὸν Φραγ-
κίσκο Σκοῦφο...

Μέσ' ἀπὸ τοῦτες τίς σκοτίες τῆς ψυχῆς περπάτησεν ἡ ζων-
τανή κουλτούρα. Καὶ δὲν κιότρεψε ἀπ' τὰς ἱερόδουλους τῆς ἀκαμ-
ψίας καὶ τοὺς ἀσπάλακες τοῦ στοχασμοῦ... Ἀνέβηκε. Σταμά-

τησε. Ξαναξεκίνησε. Διάκοψε. "Άλλαξε πορεία. Παράκαμψε τούς γκρεμούς. "Ωσπου... επαναστάτησε.

Κοντά στο δρόμο του άδικαίωτου. Στην άγωνία. Στην πίστη. Στην απελπισία. Στις προσδοκίες... Άνιχνεύοντας την ποιότητα της πράξης. Την αυθεντική έκφραση της κοινωνίας. Στην καρδιά της αλήθειας. Για την έσωτερική διαμόρφωση του ανθρώπου. Την πρώτη και έσχατη θεμελίωσή του.

«... Και οί χιλίαρχοι και οί πλούσιοι και οί ισχυροί και πᾶς δοῦλος και πᾶς ἐλεύθερος, ἔκρυψαν ἑαυτούς εἰς τὰ σπήλαια και εἰς τὰς τέτρας τῶν ὀρέων και ἔλεγον τοῖς ὄρεσι και ταῖς πέτραις. «Πέσετε ἐφ' ἡμᾶς και κρύψατε ἡμᾶς ἀπό προσώπου τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου και ἀπό τῆς ὀργῆς τοῦ ἀγίου, ὅτι ἦλθεν ἡ ἡμέρα ἡ μεγάλη τῆς ὀργῆς αὐτοῦ. Και τίς δύναται σταθῆναι...».

Ὁ Μάστρο - Χρῆστος, πού τόν ἔλεγαν στό χωριό και «Τουρτούρα», δέν ἀγαποῦσε τίποτ' ἄλλο, ἔξω ἀπ' τίς ἀναμνήσεις του. Κι ἀπ' τήν πλευρά ἐτούτη ἦταν μιάν ἀκραία περίπτωση.

Πρὶν ἀπὸ τριάντα χρόνια εἶχε κι ὄλας ὀγδόνταρίσει. Πράγμα πού σήμαινε, πὼς τὰ σαράντα πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς του — τὰ καλύτερα χρόνια — τάχε ζήσει στόν περασμένο αἰώνα.

Οἱ χωριανοί, ὅπως ἦταν κορνατζώϊτος, εἶχαν ξεχάσει τὸ ἀπὸ πότε ὁ Μάστρο - Χρῆστος κάθονταν στό χωριό ἀνεργός. Αὐτός ὁμως ἐπίμενε, πὼς εἶχε ξοδέψει ὀλόκληρη τὴ ζωὴ του, στό γιαιπί, δουλεύοντας σὰ μάστορας.

Στὴν ἀρχὴ μὲ τὸν πατέρα του, στό νταϊφά τοῦ Μάστρο - Κώστα τοῦ Βουρμπιανίτη («Μάστορας μὲ μυαλό», ἔλεγε). Λίγο μετὰ, κατὰ μὲ τὸν Βασίλη Χαρισιάδη τὸ Μεσαρίτη και τὸ Μάστρο Νικόλα, Κατσιίκη. Ἀργότερα ὁ καθένας τους ἔκανε τὸ δικό του μπουλούκι - νταϊφά, σὰ πρωτομάστορες...

Τᾶλεγε και τὰ ξανάλεγε ὁ Μάστρο - Χρῆστος, σὰ νᾶταν κι ὄλας χθές. Ὡστόσο ἀπ' τὸ μονόλογον αὐτό, ὄλοι τὸν ἀπόφευγαν.

Πέρναγε ἀπ' τὴν λόντζια (τὸ μεσοχώρι), ὅταν ἦσαν μαζεμένοι ἐκεῖ οἱ χωριανοί, κι ἐνοιωθές νὰ φυσάη κρύος ἀγέρας. Ἐκοδαν τὴν κουδέντα. Γύρναγαν τὴν πλάτη. Κανένας δέν τοῦ ἀπηύθυνε τὸ λόγο. Σὰ νᾶταν περιττός. Ἀκόμα κι ὁ κύρ Χαράλαμπος, μ' ὄλο τὸν ὀρθολογισμό του, τὸν θεωροῦσε «νούμερο», πού πάει νὰ πῆ, «μισοπάλαβο»... Τὸ καταλάβαινε κι αὐτός κι ἔστρι-

δε... Διπλοτριπλοκουμπωνόταν, στο χιλιομπαλωμένο σακκάκι του — μήτε τὸ κατακαλόκαιρο τὸν ἔπιανε ἢ ζέστη, μήτε τὸ καταχειμῶνο τὸ κρύο —, κι ἀραίωνα, ἀπαρατήρητος καὶ δυσαρεστημένος. Τοῖχο - τοῖχο στὸ σακκάκι ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά. Ντάκα - ντούκα τὸ μπαστούνι. Σκυφτός. Βρίζοντας. Κι ἀπειλώντας.

Ἦταν ἡ ὥρα, ποὺ ἡ ψυχὴ του γίνονταν τσακμακόπετρα. Κλειστός σὰ σαλίγκαρος. Παράφορα δύσκολος καὶ κακός... Στὸ κούτελό του ἀπλώνονταν μιὰ πάχνη. Κι ἀνελέητη μπόρα ἔδερνε τὴν κατακκόκινη μακριὰ τῆς μύτης, ποῦχε γεννήσει ἐδῶ καὶ κάμποσα χρόνια στὶς ἄκρες, ἄλλα μικρότερα μυτάκια κι ἔμοιαζε μὲ φραγκοσυκιά...

Οἱ Γαναδιῶτες, ὅπως εἶχαν ξεκόψει ἀπ' τὴν κλάπα (μιαστο- ρική), δυὸ καὶ τρεῖς γενιές πρωτύτερα, τὸν ἔδλεπαν τὰν ἀπομει- νάδι ἐνὸς ἄλλου κόσμου, ποῦθελαν νὰ ξεχάσουν. Καὶ τὸν ἀπόρ- ριπταν.

Στὰ μυαλά τους ἔτρεχε ἡ Βλαχία. Κι ἡ Αἴγυπτος. Μ' ὅλη τὴ μαγεία καὶ τὴ σαγήνη. Ἀσίγαστες. Ἡ πολυτέλεια τῆς Κάλια Γκρίβιτσε! Ἡ ὀμορφιά τοῦ Παρκουλ Τραντάφυρολ... Τὰ θεά- ματα τοῦ Τσιμισιτζίου... Στὸ Βουκουρέστι. Τὸ θέατρο τῆς Ἀ- λάμπρας. Κι ἡ πλατεία τοῦ Μωχάμετ Ἀλη στὴν Ἀλεξάνδρεια...

Ἐνῶ ὁ καμμένος ὁ Μάστρο - Χρήστος, εἶχε ξεμείνει στὸ γιαντί. Σκαρφαλωμένος στὴ σκαλωσιά. Μὲ τὸ ἀγιάζι. Στούς χει- μῶνες μὲ τὰ κεσάτια ποὺ μάκρυναν. Στὰ πρώϊμα καλοκαίρια... Καὶ ὅτε μποροῦσε νὰ ἐνταχθῆ στὸ καινούριο. Σταματημένο ρολοῖ.

Ὡρες - ὦρες, τὸ μάτι του ἀγρίευε. Κάκιωνε. Πλημμύριζε πίκρα. Ἐσφιγγαν τὰ πυκνά του φρύδια. Ἐπαιζαν ἀνήσυχες οἱ φλεδίτσες στὰ μηλίγγια του. Ζάρωνε ὁ θύσανος τῆς μύτης του. Καὶ τεντώνονταν περίεργα, τ' ἄσαρκο καὶ κοφτὸ πηγούνι του.

Δὲν ἔμπαινε στὴν ἐκκλησιά. Δὲν ζύγωνε στὸ μεσοχώρι.

Μόνιμος στόχος του, οἱ ξενητεμένοι «φωράρχοντες», ὅπως ἔλεγε.

Δὲν ἤθελε νὰ τοὺς βλέπει οὔτε ζωγραφιστούς.

Δέν χώνευε τίς άπλωμένες, στίς τσέπες τοῦ γιλέκου τους, χρυσές καδένες. «Σαράντα τάλογο κι ἐξήντα τὸ σαμάρι», ἔλεγε ὁ μάστρο - Χρῆστος. . . » γιαυτοῦς . .

Δὲ χώνευε τὸ μπαγιασένι (σκληρὸ φάθινο καπέλλο) στὸ κεφάλι τους.

(“Ὡπως ἦταν πλάκα τὸ κεφάλι ἀπὸ πίσω — ἠπειρώτικο — σὰ «καρδάρα» ποὺ ἔλεγε ὁ Μάστρο - Χρῆστος, τ’ ὀλοστρόγγυλο φαθί, ἄφηνε ἓνα κενὸ «κυκλικὸ τμήμα» στὸ πίσω μέρος, ἔτσι, ποὺ σὲ πολλές περιπτώσεις — ἀνάλογα μὲ τὸν κεφαλικὸ δείκτη τοῦ βραχυκεφαλισμοῦ, μπορούσε νὰ μπῆ καὶ νὰ θγῆ ἀπὸ κεῖ μέσα μιὰ γροθιά κλεισμένη).

Δέν χώνευε τὸν τρόπο ποῦστριβαν τὸ μουστάκι τους. Τὴν ἐπιτήδευση στὰ χεῖλη τους, γιὰ νὰ δείξουν τὰ χρυσὰ τους δόντια. Τὸν τρόπο, ποὺ μοίραζαν τὰ δῶρα ὅταν γύριζαν ἀπ’ τὴν ξενητεία. Μαντήλια, φουστάνια, μπορμποῦλες, τσαρούχια, μπίρμπιλα. . . Τὸ ὕφος τους, στὸ πρῶτο στασίδι τῆς ἐκκλησιᾶς, ὅταν ὁ ἐπίτροπος τοὺς ἔφερνε τὴ «φιγούρα» (ἀνθοδέσμη μὲ λουλούδια καὶ δαφνάκι), γιὰ τὸ «καλωσύρισες» κι αὐτοὶ πετοῦσαν τὸ πεντόλιρο στὸ δίσκο, σὰ νᾶταν ἓνα τίποτα. Σὰ νὰ μὴν τὸ λογάριαζαν.

— «Πόσα πιότα νᾶπλυναν γι’ αὐτὸ τὸ ναπολεόνι; σιγοφιθύριζε ὁ Μάστρο - Χρῆστος. Πόσα ἀποφάγια ἔγλυψαν γιὰ νὰ τὸ κοινομήσουν . . . . .

Πανάθειμα τὴ φτώχεια. . . ποὺ δέν σ’ ἀποχωρίζετ’ εὐκόλα. Καὶ πλούσιος νὰ γίνης, κείνη θὰ σοῦρχεται ἀπὸ κοντά. . . Μόνο, ποὺ τούτη τὴ φορὰ γίνεται ξετσιπίωτη. Φωνάζει καὶ στολίζεται μὲ τὴ λαμπράδα τοῦ παρᾶ. . . ».

Δέν χώνευε προπαντὸς τὴν παιχυδερμική κι ἀνάλγητη ἀξίωσή τους, ἀπ’ τίς νέες γυναῖκες τους, γι’ ἀπόλυτη συζυγική πίστη κι ἀμόλυντο ἀσκητισμό, στ’ ἀτέλειωτα χρόνια τῆς ἀπουσίας, ποὺ μέσ’ τὸν πυρπολούμενο ὑπ’ τοὺς ἀσίγαστους ἱεροὺς καημοὺς αὐτὸ χῶρο, σήμαινε ἰσόδια καταδίκη κάθε χαρᾶς, καὶ κατασπαραγμα τῆς ζωῆς στὰ ὄρια τοῦ παραμορφωτικοῦ παραλογισμοῦ. . . Δράμα καθολικό, ποὺ παίζονταν σὲ συγκλονιστικοὺς τόνους καὶ καταλυτικὲς τῆς ἀνθρώπινης ὑπόστασης διαστάσεις, κάτω ἀπ’ τίς

ἀκύμαντες ἐπιφάνειες. Γιαυτό, κι ὁ Μάστρο - Χρῆστος, κάγχαζε μακάθρια, σάν ἔβλεπε τοὺς ξενητεμένους νὰ φροντίζουν, ἀνυποψίαστοι, φτάνοντας στὸ χωριό, τὰ γλέντια τους (τὰ ζιαφέτια ὅπως ἔλεγαν), μὲ τὰ ὄργανα καὶ τοὺς γύφτους πάνω στὴ Λουπότσανη, στὴ Βόρτσα καὶ τοῦ Γιώγκου.

«Κλαίω στοὺς γάμους καὶ γελῶ στὶς κηδεῖες...».

Σ' αὐτὰ τὰ γλέντια, οἱ χωριανοὶ πήγαιναν πεινασμένοι.

—«Γιὰ νὰ γλύψουν κόκκαλο», ἔλεγε ὁ Μάστρο - Χρῆστος. Κάνοντας τεμενάδες. Γελώντας μὲ τ' ἀνοστα ἀστεῖα τῶν ξενητεμένων. Χαύοντας τὶς φανταστικὲς ἱστορίες τους.

«Πουλοῦσαν, κωλοφυτιές γιὰ φανάρια», ἔλεγε ὁ Μάστρο - Χρῆστος, γιὰ τοῦτες τὶς ἱστορίες.

Καὶ χάσκοντας, σάν τᾶλογο στὸ παχνί, ὦρες - ὦρες...

Ὁ Μάστρο - Χρῆστος, ἐμνησχε μόνος στὸ χωριό, σὰ λύκος. Περπάταγε στὰ σοκάκια. Χτύπαγε τὸ μπαστούνη του, σάν ἀφεντικό. Καὶ τ' ἀπολάμβανε...

Πότε - πότε κοντοστέκονταν γιὰ ν' ἀφουγκραστῆ... Ἀπὸ μακριὰ ἔφταναν στ' αὐτιά του, τὰ μακρόσυρτα τραγούδια κείνων ποὺ γλένταγαν... Κι ἄπλωνε ὁ ἀπόηχός των πάνω στὰ καλντερίμια τοῦ Γαναδιοῦ, σὰ μιὰ θλίψη βαρειά κι ἀνεξήγητη. Λές κι ἦταν κλάμα σκλάθων δεμένων σὲ Τούρκικες ἀλυσίδες.

Τοῦτα τὰ τραγούδια, ὥστόσο, ἄρεσαν στὸ Μάστρο - Χρῆστο κι ἄνοιγαν τὰ φυλλοκάρδια του.

— Ἄλλο νὰ τὸν λές, τὸ λόγο κι ἄλλο νὰ τὸν τραγουδήσης. ἔλεγε. "Ὅ,τι τραγουδιέται δὲν μπορεῖ νὰ λέγεται... Τὸ τραγούδι ἔρχεται ἀπὸ τοὺς παλιούς, κι εἶναι τὸ μόνον ποὺ ἔχουμε γιὰ νὰ τοὺς θυμούμαστε... Γιὰ νὰ θυμούμαστε πὼς τὸ ἐγὼ καὶ τὸ ἐσύ, τότες ἦταν ἀδερφωμένα. Ἦταν τὸ «ἐμεῖς»...

Τοῦτες οἱ παραδοχές, ὅμως τοῦ Μάστρο - Χρῆστου, δὲν κράταγαν πολὺ... Μετάνοιωνε γρήγορα γιὰ τὶς ἀδυναμίες του καὶ «κλωτσοῦσε σάν ἄλογο» μὲ τοὺς ἀνθρώπους:

— Ἔτσι εἶναι, ξέσπαγε: Σάν ἔχω σιέμαι, σάν δὲν ἔχω ξιέμαι... Ὅταν μεθάει ὁ Τζιμιγάδης, ὅλοι λέτε: Κάνει

Κέφι ὁ ἀφέντης. Ὅταν ξερνάει ἀηδίες ὁ Τζιμινάδης: Τί ὄμορφα πού τὰ λέει. Ὅταν δὲν λέει τίποτα ὁ Τζιμινάδης: Συλλογιέται ὁ ἀφέντης τίς σκοτοῦρες του. Καὶ κάνετε μπράκ...

— Ὅταν ὅμως πίνω καὶ γὼ ὁ καφερός καμμιά στάλα, μ' ἀποπαίρνετε: Τοῦ κλώτσου καὶ τοῦ μπάτσου. «Οὐ! νὰ χαθῆς, σκατόγυφτε, πάλι μπεκρούλιασες». Ὅταν κουδεντιάζω, ὅλοι στραδομουτσουνιάζετε «Μᾶς ξεκούφανες». Καὶ μοῦ γυρνᾶτε τὴν πλάτη. Ὅταν κάθομαι στὴν ἄκρη μου καὶ σᾶς ἀκούω, μουρμουρίζετε: «Τὸ δούλωσε ὁ μοῦτος κι ἡσυχάσαμε...». Μὲ σᾶς, κανένας ἄκρη δὲ βρίσκει... Ἀλίμονο, στὸ λύκο πού στὰ γεράματά του, γίνεται μπαίγνιο τῶν σκυλλιῶν...

— Σ' αὐτὸ τὸν τόπο, «φτωχὸς ἅγιος, δοξολογία δὲν ἔχει...».

Ἀνεξάρτητα ἀπ' τίς «μπηχτές» αὐτές τοῦ Μάστρου - Χρήστου, ἐγὼ καταλάβαινα, πὼς οὔτε γιὰ τὰ ἄγιστα ἀστεῖα τῶν ξενητεμένων, γέλαγαν οἱ περισσότεροὶ χωριανοί. Οὔτε τεμενάδες ἔκαναν. Οὔτε κι «ἔχαυταν» ὅλες τίς φανταστικές των ἱστορίες.

Ἄλλος, ἦταν ὁ λόγος...

Ὅλοι τοῦτοι, πρῶτον ἦσαν στὸ χωριό, εἶχαν ἀνάγκη νὰ γελάσουν. Κι ἀκόμα εἶχαν ἀνάγκη νὰ παιγνιδίσουν ἢ φαντασία τους. Εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ κάποιους μύθους. Οἱ πολιτεῖες τοῦ θρύλου, ἢ ὠραία ζωὴ, οἱ ὄμορφες γυναῖκες, τὰ παλάτια, οἱ ἐκκλησίες, οἱ ἀπέραντες πλατεῖες, τὰ πολύχρωμα ὑφάσματα, τὰ χρυσαφικά..., ἦταν ἕνας μύθος κεῖνα τὰ χρόνια, πού ἄναθε τὴ φαντασία.

Γιὰ τοὺς χωριανούς δὲν εἶχε σημασία, ἂν τοῦτα, ὅσα ἔλεγε ὁ ξενητεμένος, ἦταν ἀλήθεια ἢ ψέμματα. Σημασία εἶχε γι' αὐτοὺς ἢ «Εἰκόνα». Τὸ «Θέαμα». — Ἡ ἀφορμὴ, πού τοὺς ἔδινε γιὰ «ψυχικὴ φυγὴ». Ἡ ζωντανὴ παρουσία τοῦ μύθου. Ἐξωτικὴ. Πολύχρωμη. Μπιχλιμπιδωτὴ. Ἐνας εἶδος τσίρκου. Ἐνα θέαμα. Καὶ τὴν ἀπολάμβαναν.

Ἡ ἀφήγηση καὶ τὸ δημόσιο διάβασμα εἶναι σὰν τὸ θέατρο. Ὑποβάλλουν ἕνα «αἰφνίδιο παρόν» γιομάτο ἐνταση. Μιὰ ζωὴ ἐν

δυναμει. Καί γοητεύουν με τὸ ἀναπόδραστο τοῦ προκαθορισμοῦ των. Βγάζουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ μοναξιά...

"Ἄλλωστε ἔτσι δὲν ἐξηγιοῦνται οἱ παλιές δημόσιες ἀναγνώσεις τῶν φυλλάδων, ἀλλὰ κι οἱ φανταστικὲς ἀπεικονίσεις στίς τουχογραφίες τῶν παλιῶν σπιτιῶν με τὴν Πόλη, τὴ Βενετιά, τὰ κάστρα τῆς Βουδαπέστης... ποὺ δὲν εἶχαν καμμιά σχέση με τὴν πραγματικότητα; Καί τελικά: Τούτη ἡ ψυχικὴ φυγὴ δὲν ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς σοβαρότερους λόγους, τῆς σύγχρονης μετανάστευσης;

Αὐτὰ ἔμως δὲν τὰ καταλάβαινε τότε ὁ Μάστορ - Χρήστος Κλειστὴ καρδιά. Μοναχικὴ. Σὰ στρεῖδι. «Ἐνας ἡττημένος ἰδεολιστῆς ποὺ χτυπάει τυφλὰ τὴν κοινωνία, ὅπου ζεῖ».

«Ἐξαντλημένος ἀπὸ θύελλες καὶ ἡλιούς, ἀσάβρωμένος καὶ τρελλαμένος.

μιὰ ντροπιασμένη ὀργὴ νὰ στεφανώσῃ τὸ μπερδεμένο του κεφάλι,

ξέχασε ὅλα τὰ παιδικὰ του χρόνια, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὄνειρα ποὺ εἶχε τότε,

γρήγορα ἢ σκεπῆ, ἀλλὰ ποτὲ ὁ οὐρανὸς πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι...

Τὸ μόνο ποὺ ἔδρισκε σωστό, καὶ δὲν σχολίαζε, ἦταν ὅταν οἱ ξενητεμένοι ἐφτιαχναν κανένα ξωκλήσι, ἢ παράγγελλαν στοὺς Χιονοδαῖτες ἀγιογράφους, καμμιά εἰκόνα... Γιὰ τὴν ψυχὴ τῶν πενημένων...

**

Ἡ πολυχρόνια ξενητεία - τὸ κουρμπέτι, ὅπως τὸλεγαν τότε - κανόνας γιὰ τοὺς ἄντρες, ἄλλων περιοχῶν τῆς ἐνδοχώρας, ἦρθε στὴν ἀρχὴ σὰν πρόκληση δισταχτικὴ, ποὺ δὲν ἔπειθε, στὴ ρεγουλαρισμένη πιά ζωὴ τῶν ὄρεινῶν τῆς Κόνιτσας. Ὅμως τράβηξε μακριά, παίρνοντας δυναστικὲς διαστάσεις, ὅταν τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἑνατου αἰῶνα, ἡ μαστορικὴ πέρασε σὲ κάμψη.

↓
Ἀπὸ τῆ μιᾶ μεριά, γιατί τὰ Βαλκάνια, πῆραν τὴν κάτω βόλτα. Κι' ἔσθθησεν ἄδοξα ἢ βιοτεχνική τους ἀνοιξη. Κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη, γιατί τὰ μικρὰ — μικρὰ κράτη, ποὺ θγῆκαν στὴ μέση, χώρισαν τὸν τόπο. Ἔβαλαν σύνορα. Κι' ἔκαναν δύσκολα τὰ περάσματα τῶν μαστόρων...

Ἔτσι, ἦρθεν ὁ καιρός, ποὺ κάθε σπίτι, στὰ χωριά τῆς Κόνιτσας, εἶχεν κι' ἀπόνα ξενητεμένο στὸ κουριπέτι... Τ' ὀλοκληρωτικὸ ξεσπίτωμα δὲν συνηθίζονταν...

Κι' ὡς οἱ ἀποστάσεις, τότε ἦσαν ἀτέλειωτες, ἡ ζωὴ γιὰ τοὺς ὀρεινοὺς μετανάστες ἀποκτηνωτικὴ κι ἔμοιαζε σίγουρο πὺς θὰ χαθοῦν γιὰ πάντα, οἱ «ὁμογενεῖς» σ' αὐτὸ τὸ ἀδυσσαλέο χάος, γίνονταν ὄνειρο ὁ γυρισμός.

«Μεγάλα τώρα σύννεφα σκεπάζουν τὸν ἥλιο. Καὶ δὲν μπορῶ νὰ δῶ τὸ Γαλαδὶο μακριὰ καὶ θλίβομαι».....
Σὲ παίζει ἡ φαντασία σου, σὰ τύχει νὰ στοχάζεσαι ἀπὸ μακριά... Τὸ παραμικρὸ, γρήγορα γίνεται μύθος. Κι ἀκουμπώντας πάνω σὲ φωταψίες «γιομάτες ἀναβολές καὶ μεταμέλειες», ξεγελάς καὶ ξεγελιέσαι...

Ἀλοίμονό σου ὅμως, ἀν δὲν σταθῆς πάνω σ' αὐτὸ τὸ γκρίζο σύννεφο τῆς βροχῆς... ποὺ πυροδοτεῖ τὴν ἐλπίδα...

Πνίγεσαι μέσ' τὰ ἔγκατα. Ὅταν ποδοπατιέσαι νύχτα - μέρα, ἔμβρυο στὸ κατευόδιο τῆς ζωῆς.

Πνίγεσαι:

«ὅταν οἱ μνηῆμες ἐκπυρσοκροτοῦν καὶ θγαίνουν ἀπ' τὰ μικρὰ παράθυρά τους ὑάκινθοι, κύανοι καὶ μυσσωτίδες μὲ μικροὺς ἰδίσκους...».

Βασανίζεσαι χρόνια ἀπ' τὸ σύμπλεγμα τῆς ἀναπλήρωσης στίς ἀνηφοριές τοῦ οἴκτου...

Ἔτσι, ποὺ στὸ τέλος καταντᾶν οἱ φλύαρες ματαιότητες τῶν ἀσήμαντων δώρων, τῶν παράφορων ἐξωτισμῶν καὶ τῶν παραγεμισμάτων, ἡ μόνη μακρινὴ σου ἀφοσίωση...

Ἀπροετοίμαστοι, οἱ παλιοὶ ποιμένες καὶ μαστόροι, στήν ἱεραρχημένη πιά, μὲ κάποιες εἰδικότητες, κοινωνία τῶν πόλεων, προσπαθοῦσαν νὰ σκαρφαλώσουν στή βάση τῆς κλιμάκωσης. Ἐνα χῶρο κενό, ἀντιανθρώπινο, πού τὸν ἀφηγαν οἱ ἄλλοι ἀπὸ ἀπέχθεια...

*
**

Κι' ἡ τελευταία καμπύλη στὸ γυρισμὸ τοῦ ξενητεμένου...

Ὁ Νταβέλης. Ὁ Κελεπούρης. Ὁ Κραμούδας. Ὁ Περικλής.

Ἦταν κλέφτες τῶν βουνῶν τῆς πατρίδας... Κι ἔστηγαν στὰ περάσματα καρτέρια... Περιμένοντας τὸ μήνυμα τοῦ ἀνυπαχρέωτου κολαούζου.

(Ἀργόσχολος, χώνει τίς μύτες του στὰ καφενεῖα καὶ στὰ χάνια... Καὶ βιάζεται ὑποκριτικά... νὰ σὲ ὑποδεχθῆ... Νὰ σοῦ ἐξασφαλίση στέγη... Νὰ σοῦ ὀρῆ τὸν κираτζή τῆς ἀναχώρησης... «Κι' ἂν καλοπέρασες στὸ ταξίδι... Κι' ἂν οἱ ἄλλοι χωριανοὶ καλοπερνοῦν στὰ ξένα»... Καὶ νὰ θυμᾶται... νὰ θυμᾶται, ὦρες ἀτέλειωτες μὲ χαμηλωμένα μάτια... Καὶ νὰ χεῖ τὸ νοῦ του στὰ μηνύματα καὶ στὸ λουφέ)

Κι' ἔπρεπε ὁ ξενητεμένος νὰ σοφιστῆ τερτίπια.

Νὰ ξεγελάσῃ τὸν κολαούζο,

Νὰ μασκαρευτῆ σὰ γύφτος.

Νὰ νοικιάσῃ παλληκάρια.

Ν' ἀλλάξῃ δρόμο.

Νὰ κλείσῃ κάμαρα στὸ χάνι γιὰ δυὸ μέρες καὶ νὰ συμφωνήσῃ κираτζή γιὰ τὸ ταξίδι... Ὡστόσο, τῆ νύχτα, νὰ τὸ σκάσῃ ἀπ' τὴν Κόνιτσα, μόνος. Γρήγορος σὰ λαγός, ἀπὸ ρόγγια καὶ μονοπάτια, ξεπερνώντας στήν ἄκρη τῶν νυχιῶν, τὰ κοιμισμένα καραούλια, γιὰ νὰ ὀρεθῆ χαράματα στὸ χωριό...

Ἀνεπάντεχος. Θάμα τοῦ Ἀγίου...

Κάθε χωριό, εἶχε τοὺς μεταναστευτικοὺς προσανατολισμοὺς

του. Τίς περισσότερες φορές ακολουθοῦσαν τὸν πρῶτο «ἀναχωρη-
τὴ» ἀπὸ μιᾶ ἐνστικτώδη διάθεση προστασίας. Ἔτσι: οἱ Γαλαδῖ-
τες καὶ οἱ Σαριτσιῶτες προτιμοῦσαν τὴ Βλαχιά. Οἱ Καστανια-
νίτες, οἱ Πυρσογιαννίτες κι οἱ Στρατσανίτες τὴν Ἀμερική. Οἱ
Βουρμπιανίτες, οἱ Μεσαρίτες κι οἱ Μποτσιφαρίτες τὴν Αἴγυπτο...

**

Σκέφθηκα κάποτε νὰ πλησιάσω τὸν μάστορο - Χρῆστο, τοῦ-
τον τὸν μονόχωντο καὶ περίεργο ἄνθρωπο, ποῦ ὡστόσο θεωροῦ-
σα πολύτιμο, σὰ τὸ τελευταῖο ζωντανὸ μουσεῖο, μιᾶς μακρινῆς ἱ-
στορίας, ποῦ ἡ ὀλοκληρωτικὴ μεταστροφή, στὸν μεταναστευτικὸ
προσανατολισμὸ, τῶν τελευταίων χρόνων, κόντευε νὰ ἐξαφανίση.

Δὲν μ' ἐνδιέφεραν τόσο οἱ ἀντιδράσεις τοῦ ψυχικοῦ του κό-
σμου, ὁ στριμμένος χαρακτήρας του καὶ ἡ παραξενιά του, ὅσο αὐ-
τὸς τοῦτος ὁ κόσμος ποῦ ἔφερνε μέσα του. Ἡ παράδοση τοῦ χτί-
στη. Τὸ ὑφάδι τοῦ στοχασμοῦ. Οἱ δομικὲς ἀλλαγὲς τῆς κοινω-
νίας κι ὁ πολιτισμὸς τοῦ τόπου...

Μοῦ φαίνονταν πῶς παίρνοντας ἀνάστροφα τὸ δρόμο ἀντάμα
μὲ τὸ μάστορο - Χρῆστο, θάφτανε κάποτε καὶ στὴν πηγὴ. Στὸ
«ξεκίνημα» ποῦ στοχαζόμουν, ἀπὸ καιρό. Εἶχα μάταια τὴν
ἐλπίδα, πῶς ἐκεῖ, πάνω, θὰ γευόμουν μὲ τὴ χούφτα τοῦ χεριοῦ
μου, τὸ καθαρὸ νερό, δίχως «ἐνδιάμεσο» κύπελλο.

Καὶ κατὰ βάθος δὲν μετάνοιωσα... Εἶν' ἀλήθεια, πῶς ὁ εὐ-
λογημένος, στὴν ἀρχὴ μὲ μπερδεψε μὲ κάτι ἀκατανόητες καθα-
ρεύουσες. Ὑποψιάζομαι πῶς θὰ περίμενε τούτη τὴ συνάντηση κι
εἶχε προετοιμάσει τὸ λόγο του. Μὰ τί «λόγος» Θεέ μου!

Προσπαθοῦσα νὰ καταλάβω ποῦ τὸ πήγαινε μ' αὐτὰ ποῦλεγε.
Ἀλλά, δὲν ἔδρισκα ἄκρη. Κάτι ἤθελε νὰ πῆ γιὰ τὸν πατέρα μου,
τὴ γνωριμία τους, ἀλλὰ μὲ παραπλανοῦσε πετάγοντας στὴ μέση
«ἄλλα τῶν ἄλλων».

«... Πῶποτες ἐξηγέρθην καὶ ἐπιστρεψάμην τῷ πατρὶ ὑ-

μῶν. Τῆς μακαρίτισσας θειά Βασίλως, ἐκ τοῦ χωρίου Στα-
ριτσάνης, καθ' ὅτι ἐχώλενε ἐκ τοῦ ὀπισθίου ποδός, τὸ ὀ-
ποῖον ἠτύχησε νὰ λάβῃ κατὰ πρῶτον γάμον ἕναν ἀνυπρό-
κοπον Κώτσ' Μπίθαν ὀνομαζόμενον, καὶ μεταδάντες διὰ
διαθήκην—τὸ ὀποῖον ὁ πατήρ ὑμῶν συνεβουλεύσάμην...».

Εἶπα μέσα μου: «Ἐμπλεξα μὲ παλαβό». Καὶ σκέφθηκα,
πὼς θάταν φρονιμώτερο ν' ἀποσυρθῶ, μιὰν ὥρα γρηγορώτερα.

— «Ἄδερφέ γιατ' ἴδρωσες;

— Ἐμιλοῦσα μὲ τρελλό».

Ὡστόσο, ἔβλεπα τὸν καυμένο νὰ ὑποφέρῃ, ψάχνοντας νὰ
ὀρῇ ἠχηρὲς λέξεις, περίεργες, πού φυσικὰ δὲν εἶχαν καμμιά σχέ-
ση μὲ τὸ νόημα... Καὶ διαισθανόμουν, πὼς ὅλο τοῦτο τὸ «πανη-
γύρι» κι ἡ ἀστεία μασκαράτα, ἦταν ἕνα εἶδος ἐπισημότητας «ἀ-
ξιοπερίεργης»... Μὲ τρόπο πάσχισα νὰ τὸν θγάλω ἀπ' τ' ἀδιέξοδο
ἀφουγκραζόμενος, χωρὶς νὰ λέω τίποτα. Νὰ σθήσῃ ἔτσι τὸ
καθαρευουσιάνικο μένος του. Καὶ πραγματικά, ἦρθε κι ἔπεσε
ἀπότομα. Σὰ νὰ ἐξαντλήθηκε ἡ πηγή... Καὶ μπήκαμε μαλακά-
μαλακά στὴ στρωτὴ κουβέντα.

Ὁ μπάρμπα - Χρήστος, κρατοῦσε στὸ λόγο του, ὅλους τοὺς
παλιούς ιδιωματασιμούς. Ἐκοθε τὰ φωνήεντα κι ἔτσι μίᾳ φράση
πολλυσύλλαβη καταντοῦσε λέξη μονοσύλλαβη, ἢ δισύλλαβη. Κά-
θε τόσο ἔβαζε στὴ μέση μιὰ λέξη, πού τὴν ἐπαναλάμβανε ἐκνευ-
ριστικά. Ἄλλοτε πάλι χρησιμοποιοῦσε ὀρολογία μαστορίτικη—
στὴ γλώσσα τῶν Κουδαρέων. Ὄταν σταματοῦσε νὰ σκεφτῇ, ἄρ-
χιζε μὲ τὸ «γυιέ μου», πού τὸ μάκρανε καὶ τὸ ὕγρανε. Ὅλ' αὐ-
τά, ἔκαναν τὸ λόγο του δυσάρεστο. Κουραστικό. Καμμιά φορὰ
δυσνόητο. Ὡστόσο πολὺ ζουμερό... Κι ὅλο στοχαζόμενον ἀκού-
γοντάς τον:

Ἡ γλώσσα εἶν' ἕνα καταπληκτικὸ ὄργανο. Ἐκεῖνο πού
ἀπ' τὸ δομικὸ της σύστημα ἐκφράζεται, εἶναι σχεδὸν ἀ-
δύνατο, νὰ τὸ εἰποῦμε μεῖς μὲ λόγια. Κι εἶν' ἀλήθεια πὼς
κάθε λέξη ἔχει ζωὴ δική της... Τὴ ζωὴ καὶ τὴν ψυχὴ

τῆς κουλτούρας πού τή γέννησε καί πού τήν κουθαλάει μέ-
σα της.

Νάνα: ἀλήθεια αὐτό πού λέν, πῶς τάχα ὑπάρχουν λέξεις
ἄρρωστες; Καί πῶς ἐμεῖς πρέπει νά τίς γιατρέψουμε;

*
**

— Ἦταν ποτέ τὸ Γαναδιὸ μαστοροχώρι κύρ - Χρῆστο, ὅ-
πως ἢ Βούρμπιανη, ἢ Πυρσόγιαννη, οἱ Χιονάδες, τὸ Ζουπάνι, οἱ
Χουλιαράδες, τὰ Πράμαντα;

— «Νά σ' ποῦ γυιέ μ'». Καί συνέχιζε: «Τὸ λοιπόν. Πάκου
—προσπάκου, εἴμασταν ὅλοι στὸ Γαναδιὸ χτίστες. Τί νά σ' κάνη
ὁ καφερός ὁ κοσμάκ'ς, Λέει... Ἦ τσοπαναρέοι ἔπρεπε νάναι.
ἢ χτίστες. Μόνον ἀπ' ὅταν βγήκε ἡ μόδα τῆς Βλαχιάς, «σπόρπισε»
(σκόρπισε). «Τὸ λοιπόν». Κεῖνα τὰ χρόνια, στὸ χωριὸ τὰ καλο-
καίρια, ἀπόμνησκαν οἱ γέροι, οἱ σακατεμένοι, οἱ τσοπαναρέοι κι
ὁ Κασιμάτης ὁ γύφτος. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἔπαιρναν τὰ μάτια τους.
Ἄλλοι, μέ τοὺς Βουρμπιανίτες. Ἄλλοι, μέ τοὺς Πυρσογιαννίτες.
Ἄλλοι, μέ «τὸ χωριανό». Στούς νταϊφάδες. Καί ποῦ δέν «ἐ-
φτνάμαν». Καί στήν παλιά Ἑλλάδα «πηγαίναμαν» καί τὰ μέρη
τῆς Θεσσαλίας «ἐργάσαμεν». Καί στὸ Ἅγιο Ὄρος. Καί στή
Φιλιππούπολη. Ἀχ ὁμορφα χρόνια γυιέ μ'. Ὅταν «τελειώ-
ναμαν» τὸ τρατί (σκεπί) καί «σκουζάμαν» γιά ν' ἀκούση ὁ Μπα-
ρός, ὅπως λέγαμαν στὰ κουδαρέϊκα (τῆ γλώσσα τῶν μαστόρων)
τὸν νοικοκύρη (ἐργοδότη): «Ἀράτζ - μαράτζ». Κι ἔρχονταν τό-
τε αὐτὸς κι ἡ «ντετσά» (ἡ γυναίκα του) κι οἱ «ἀγγίδες» (τὰ κο-
ρίτσια), γιά νά μᾶς φέρν' (φέρουν) λογιαστὰ «καλούδια»...

Βάζαμαν καί τὸ σταυρὸ στήν κορφή.

Κι ἔπεφταν τὰ «κράνια» (χρήματα)... Κι ἄιντε ὕστερα
παρὰ πέρα...».

— Καλά, μάστορ - Χρῆστο, οἱ παπάδες δέν κάθονταν στὸ
χωριό;

— «Νά σ' πῶ γυιέ μ'». Ἦταν χωριά μέ πολλοὺς παπάδες,
ποῦταν χασομέρηδες, δίχως ἐνορία. Κι ἀπ' αὐτούς, ὅλο καὶ θᾶταν

κάποιος, πού θά λειτουργοῦσε. Στό Γαναδιό, ὅμως δέν εἶχαμαν τέτοια. Πολλές φορές ὁ παπάς ἀπ' τὸ χωριό, ἔρχονταν στό μπουλούκι. Καψάλλιζε τὰ γένεια του, παρατοῦσε τὰ ράσα. Πέταγε τή μαύρη σκούφια κι ἔβαζε καλπάκι. Τὸν παλιὸ καιρό, βλέπεις, οἱ παπάδες δέν διάφεραν καὶ πολὺ ἀπὸ μᾶς, τοὺς ἄλλους, στό ντύσιμο. Μόνο πού φόραγαν μαῦρα. Στό μπουλούκι, τὸν «ἐλέγαμαν» μάστρο - Χαράλαμπο, μάστρο - Γιῶργο. Καὶ τὸ κρατούσαμεν μυστικό. Βλέπεις; Δέν τῶχε ὁ κόσμος σέ καλὸ νὰ ξέρη, ὅτι: στό σπίτι του δούλεψε παπάς. Μοναχά, σὰ συναπαντούσαμεν κλέφτες, ὁ παπάς ἔβγαζε μέσα ἀπ' τὸν τουρβά, τὸ πετραχείλι γιὰ νὰ δείξη ποιὸς εἶναι. Κι οἱ κλέφτες ἀναμεροῦσαν. Θυμᾶμαι κι ἐγὼ μιὰ φορά στό Φουρκιώτικο, μᾶς εἶχε στήσει καρτέρι ὁ καπετάν - Κελεπούρης... Ἄλλ' ὅταν εἶδε τὸν Παπαθανάση... τοῦ φίλησε τὸ χέρι κι ἔφυγε...

— Οἱ γύφτοι δέν ἔρχονταν μαζί σας.

— Μπά, τί χάλευαν (ζητοῦσαν) οἱ γύφτοι στό συνάφι μας «γυιέ μ'». Αὐτοὶ κάθονταν στό χωριό, γιὰ τὰ σιδερικά, καὶ τὰ λαλούμενα. Κάθε χωριὸ εἶχε κι ἀπ' ὅναν γύφτο. Οἱ γύφτοι ἦταν ἀναγκαῖοι. Ἐπαιρναν τὸ γύφτικο τῆς χρονικῆς. Καλαμπόκι ἢ στάρι. Κουλοῦρες καὶ κόκκινα αὐγά... Καὶ τσελίκωναν τ' ἀλέτρια, τὰ δικέλια κι ὅλα τὰ σιδερικά... Τὸ Κεράσοβο κι ἡ Βούρμπιανη... εἶχαν περισσότερους γύφτους... Ἐμεῖς στό Γαναδιό, δὲ θέλαμαν δεύτερο, γιατί αὐτοὶ ἤξεραν τ' ἀρβανίτικα καὶ γίνονταν σπιουνοί, καὶ κολαροῦζοι στοὺς κολωνιάτες. Γιὰ τὰ ζιαφέτια, (τὰ γλέντια) μαζεῦονταν, ὁ γύφτος τῆς Μεσαριᾶς, ὁ γύφτος τοῦ Μποτσαφριοῦ, κι ὁ δικὸς μας, κι ἔκαναν κουμπανία.

— Μόνο ἀπ' τὴ μαστορικὴ ζούσατε μάστρο - Χρῆστο;

— «Ὁχι γυιέ μ'». Εἶχαμαν καὶ χωράφια κι ἀμπέλια καὶ ζωντανά καὶ μελίτσια στὴ Δέσινα... Ὑφαιναν κι οἱ γυναῖκες στό σπίτι μὲ μαλλί, θαμπάκι καὶ λινάρι, ποδιές, κλοῦφες, σακκούλια... καὶ τὰ πουλούσαμεν στό Παζάρι τῆς Κόνιτσας. Σπέρναμαν καὶ κορκάρι. Μαζεῦαμαν σαλέπι στὰ λόγγα κι ἀκόμα παλιότερα πρινοκόκκι ἀπ' τὰ πουρνάρια πέρα στὴν Ἄη Βαρβάρα...

Ὅμως τὸ «ἔχος» αὐτὸ δὲν ἔφτανε... Ἐμένα κι ὁ πατέρας μου κι ὁ πάπος μου κι ὁ πάπος τοῦ πατέρα μ' ἀπότι ἔλεγαν, ἦταν μαστόροι. Κι ἡ «τρανή μου» ἀπ' τὸν πατέρα μου, ἦταν ἀπ' τοὺς Ριγκαίους, ἀπ' τὴν Καστάνιανη, ποῦταν ὅλοι μαστόροι. Τὴ λέγαμε «Μάϊχο». Ἀντρογυναίκα, κι εἶχε μιὰ φωνὴ καμπάνα. Ποῦ νὰ μ' ἀφήση ἡ Μάϊχο μ' νὰ τραθήξω γιὰ τὴ Βλαχιά; Σκέφτονταν τὰ χωράφια... Τὸ σπίτι... Τὸ χωριό... Κι ἔτσι μὲ πῆρε ὁ πατέρας μου ἀπὸ κοντὰ κι ἔγινε μαστορας... Ἡ μαστορική εἶχε φωμι «τὸ τίγισ». Στὴν Κόνιτσα, στὰ Ζαγόρια, στὰ Γιάννινα, στὸ «Ἑλληνικό»... (τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα)... Ἐφτιαναν σπιτόπιουλα, σπιτία, σπιταρῶνες, ἀρχοντικά. Βρύσες. Γιοφύρια. Νύκτα Μαγαζιά. Ἐκκλησιές... Μοναστήρια... Μετόχια... Πούφουσαγαν. Ἀπὸ παλιότερα, ὅπως λέν, εἶχαν ὄρει τὸν τρόπο τους ἐκεῖ. Βλέπεις γιὰ μ' ἄλλος τόπος. Εἶχαν μπεῖ «στὴν κερὰ» (εἶχαν ἀποκτήσει ἡ ζωὴ τους ἕναν οἰκονομικὸ ρυθμὸ ἀπὸ χρόνια). Κι ξόδευαν γιὰ λοῦσο. Ἐμπόριο τὸ λέν ποῦταν... Κι πῶς τὸ μυριζόμασταν ἡμεῖς οἱ μαστόροι;... Ἄπο μακριά. Κι πέφταμαν καταπάνω τους σὰν τῶρνιο στὸ φουμι... Ἄν δὲν πιάσης τὸν τράγο ἀπὸ τὰ κέρατα, μὴν ἀπαιτέης, πῶς θὰ τὸν κρατήσης ἀπ' τὴν οὐρά... Ἀκόμα καὶ τοὺς ἀρχοντες ξεχωρίζαμαν ἀπὸ κεινοὺς ποῦθελαν μπιγκιμὰδια «γιὰ νὰ σκάσουν οἱ γειτόνοι». Κι αὐτοὶ ἦταν γιὰ πῶς. Ἡ φτώχεια ποῦθελε νὰ δείξη πῶς ἔγινε πλούσια καὶ πῶς νὰ τὸ μάθη ὁ κόσμος ὅλος... Ὅστόσο ἡ φτώχεια ἔμενε φτώχεια. Μόνο ποῦδειχνε τώρα, πιὸ λαμπρή... Κι ἡμεῖς ποῦς λαναρίζαμαν (βουλευάμε) καὶ δόστου αὐτοί. «Κάνε καὶ τοῦτο. Κάνε καὶ κείνο». Κι τελειωμὸ δὲν εἶχε... Ἐμεῖς ἐδῶ γιὰ μ', εἴμασταν στὴν ἄκρη τοῦ κόσμου κι εἶχαμαν καὶ τοὺς Κολωνιάτες «χαθαλέδες» (χαλαστήρες). Τί νὰ κάνουμε; Γινήκαμαν μαστόροι, κτίστες, πελεκάνοι, μαντεμιτζήδες, μαραγκοί, νταβαντζήδες, ταλιαδόροι, ἀγιογράφοι... ζωγράφοι. Ἀκόμα καὶ κираτζήδες. Δουλειές ποῦ θέλουν χέρια καὶ πόδια. Μυαλὸ καὶ τέχνη. Ἐτσι πουλούσαμαν τὴ δουλειά μας καὶ τὴν τέχνη μας καὶ φέρναμαν τὸν παρά κατὰ δῶ. Εἴμασταν καὶ θεοσεβούμενοι. Στὰ χωριά ποῦ

πηγαίναμαν κάναμαν και τόν ψάλτη. Ἐκεῖ παρά κάτω δὲν εἶχαν
ιδέα ἀπὸ βυζαντινά... Καὶ μᾶς εἶχεν ὁ Θεὸς καλά.....
...—«Ἄν θέλῃς νὰ ξέρῃς»: «Ὅλοι ἀπὸ τσοπαναρέοι ξεκινήσαμεν.
Ἐκεῖνοι, στάθηκαν, ἀπ' τὸν τόπο τους τυχεροί... Κι ἐμεῖς ὁμῶς,
ἀπὸ κοντὰ σ' αὐτούς, δὲν πήγαμαν χαμένοι... Μὴν ἀκοῦς τί λέ-
νε τώρα τοῦτοι οἱ παραλοῖσιμένοι... Πῆραν τὰ μυαλά τους ἀέρα
μὲ τὶς Βλάχες (Ρουμάνες), ποῦναι μουρντάρες (θρώμικες) καὶ
ἔχουν τοῦ κόσμου τὰ καριόλια (ἀρρώστιες) . . Δὲν βλέπεις τὸν
Κ... πῶς κατάντησε;... Ἔτσι ἦταν ὅταν ἔφυγε;... Σὲ ρω-
τῶ;...

— Γιὰ πὲς μου, μάστορ - Χρῆστο, πῶς χτίζονταν ἓνα σπίτι;

— Ἄμ' ἀπὸ ποῦ ν' ἀρχίσω καὶ ποῦ νὰ τελειώσω γυιέρι;

Πολλὲς φορές μᾶς παράγγελλαν:

«Μάστορ - Χρῆστο... ἅμα πάρης τὴ γραφὴ μου, πάγενε
στὴν Πυρσόγιαννη, πάρε ἴσαμε πέντε μιάστορες, πέντε
καλφάδες, πέντε παιδιὰ κι ἀνάλογα μουλάρια, κι ἔλατε
νὰ μὲ δοῦτε νὰ συμφωνήσουμε. Θὰ κάνω τὸ σαράϊ μου...
Δουλειὰ ἔχει γιὰ δυὸ χρόνια... Καὶ ὑγίαινε...».

Βλέπεις τὰ παιδιὰ δουλεύαν τότε μὲ τὰ χέρια, κι οἱ γερόν-
τοι μὲ τὸ μυαλό... Σὲ κάθε τοῖχο, ἓνας μάστορας χτίζει ἀπ' ἔ-
ξω, ἓνας ἀπὸ μέσα. Τὰ παιδιὰ φτιάχνουν τὴ λάσπη καὶ τὴν κου-
βαλοῦν στὴ πλάτη, μὲ τὶς κουπάνες. Τὰ μουλάρια κουβαλοῦν τὰ
ὄλικα... πέτρες, ξύλα, λάσπη, χῶμα, . . ὅ,τι εἶχεν ὁ τόπος...
Ταῦτά ἐλαιμιά φορά... πλίνθες... Κι οἱ πελεκητάδες, κατα-
γῆς, πελεκοῦνε τ' ἀγκωνάρια... Ἄλλοτε πάλι πηγαίναμεν ἀπὸ
χωριὸ σὲ χωριὸ ψάχνοντας γιὰ «μπουρμπολόϊ» (μερεμέτια) . .
Ὁ πρωτομάστορας, ἔκανε τὸ σχέδιο σὲ χαρτί, ὅπως τῶθελε τ' ἀ-
φεντικό. Ἐδειχνε τὶς σκάλες, τοὺς νοντάδες, τὴν κρεβάτα, τοὺς
χουτζουρέδες, τὸ χειμωνιάτικο, τὶς λόντζες... τὰ μαγειριά...
Ἄνάλογα. Ἐπειτα συμφωνοῦσαν τὴν πληρωμὴ. Κι ἔγραφαν τὸ
κοντράτο...

«Ὁ ὑποφαινόμενος... συμφώνησα μὲ τὸν Μάστορ... γιὰ
νὰ φτιάσῃ τοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ μου, καὶ διὰ πληρω-

μήν, θέλω του δίνω από γρόσια πέντε, ως παράδες δέκα τήν κάθε ημέραν διά τούς άνδρες, διά δέ τών παιδιών, από γρόσια δύο, ως παράδες είκοσι πέντε και από ένα γρόσι τήν κάθε εβδομάδα για Σαββατιάτικο εις τον καθένα...».

“Όταν όμως, τ’ αφεντικό διάζονταν, γιατί είχε να παντρέψη τήν θυγατέρα του, κι ήθελε τὸ σπίτι γρήγορα, τὸ κοντράτο γίνονταν αλλοιώτικα... γίνονταν, ὅπως ἔλεγαν, ἄλλος «σιασμός»...

«Τὸ σπίτι νὰ τελειώση σὲ σαράντα ἡμέρες. Κι ὅταν κτίζει νὰ παίρνη διά πληρωμήν, ἄσπρα 35 τήν κάθε ἡμέραν κι ὅταν δὲν κτίζει, νὰ πληρώνη ἄσπρα 25 εις τήν κάθε ἡμέραν...».

Βλέπεις: «Σιασμός ἀγιασμός»... Κι ἔπρεπε νὰ μαστε ἐντάξει μὲ τήν ὑπογραφή μας.

Τὸ σπίτι δένονταν στὸ θεμέλιο, στ’ ἀγκωνάρια και στὰ χατίλια. Καὶ τὰ τρία ἦταν δουλειὰ τοῦ πρωτομάστορα. Αὐτὸς σημάδευε τὸ θεμέλιο. Ἐχτιζε τ’ ἀγκωνάρια. Καὶ διάλεγε τὸ ξύλο γιὰ τὰ χατήλια (ξυλαδεσιές). Καραγάτσι ἢ φτελιά... Ὅταν ἔμπαινε τὸ θεμέλιο, ὁ μπαρός, ἔσφαζε τ’ ἀρνί, και μεῖς τὸ μαγεύαμε (τρώγαμε). Τροχεύαμεν (πίναμε) κι ἀπὸ λίγο θόδου (τσιπουρο). Κάνναμεν τὸ σταυρό μας και θάζαμαν μπροστά... Τάκα-τούκα, τάκα-τούκα ἀκούγονταν σὰ ραφτομηχανή, τὰ τσιόκια, τὰ σφυριά, τὸ μυστρί, τὰ κοπίδια... Πήγαιναν κι ἔρχονταν...

Οἱ γέροντότεροι ἔβαζαν τὸ μυαλὸ και τὰ παιδιὰ τὰ χέρια. Κάνναμεν τὶς σκαλωσιές, μὲ τὰ ντερέκια ὄρθια, και μιὰ σιόλα λιθαρίσια ἀπὸ κάτω. Χτιζαμεν μὲ λάσπη και ἀσβέστη. Καὶ κάθε τόσο θάζαμαν τὰ χατίλια, ἓνα ἀπὸ μέσα κι ἓνα ἀπ’ ἔξω και τὰ καρφώναμε μὲ δυὸ κλάπες. Στ’ ἀρχοντικά, οἱ τοῖχοι γίνονταν ἀψηλοί, μ’ ἓνα δύο πορτέλλα και παραθυρόπουλα, ποῦχαν κανάτια και σιδεριές, πολεμίστρες και ζεματίστρες. Καὶ πάνω-πάνω τὸ σπίτι, γίνονταν μὲ τσατιά, ὅλες οἱ μπάλλες, ἢ μοναχὰ οἱ μπροστινές, αὐτὲς ποῦδλεπαν τὸν ὄμορὸ (αὐλή) ἢ τὸ δρόμο. Κι ἔτσι τὸ σπίτι πέταγε πρὸς τὰ ἔξω κι ἀνοίγε. Μὲ τὶς λόντζες (τὰ σαχνίσια,

ὅπως τὰ λέν στή Μακεδονία) πάνω στὰ ξύλινα φουρούσια... Καὶ μετὰ τὰ «σατζάκια», τὶς ὀστρέχες, ποὺ ἔβγαιναν ἔξω ἀπ' τὸ τσατί (τὴ στέγη) καμμιά φορά, ἴσαμε ἐνάμισυ μέτρο, γιὰ νὰ μὴ γλύφῃ τὸ νερὸ καὶ νὰ προστατεύεται ὁ τσατιμάς... Ὁ τσατιμάς ἦταν καὶ γιὰ τὰ ἐσωτερικὰ χωρίσματα... Πάνω στὸ μπαγιαντί, (τὸν ξύλινο σκελετὸ τοῦ τσατιμά) ποὺ τὸν ἔδεναν οἱ παγιάντες (διαγώνια ξύλα) καρφώνονταν οἱ μπαγιαντατόπηχες, κι ἀπάνω κεῖ ἔπεφτε τὸ χάρτζι Λάσπη, μ' ἄχυρο ἢ μαλλὶ κι ἀσβέστη. Ὅπως τέλειωναν οἱ τοῖχοι στὴν κορφὴ, γύρω - γύρω, ἔμπαιναν τὸ «τσιμπέρ - νταμπάν» (χοντρὸ καδρόνι) ποὺ καρφώνονταν στὶς γωνιὲς μετὰ τὰ φυλαχτάρια... Κι ἀπάνω κεῖ καρφώνονταν τ' ἄλλα νταμπάνια (δοκάρια), οἱ μπαμπάδες καὶ τὰ μακάσια, (τὰ φαλλιδοάρια, πάνω στὰ... τσατίλια), ποὺ ἀγκάλιαζαν τὸν ἀμουργὸ τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ τσατί, (σκεπὴ) ἀνάλογα πρὸς τὸν τόπο, φκιάχγονταν μετὰ κεραμιῖδια ἢ μετὰ πλάκες. Στὸ Ζαγόρι ἦταν τὰ σπίτια ὅλα μετὰ πλάκες. Στὴν Κόνιτσα ὅλα μετὰ κεραμιῖδια καὶ μόνο στὰ σταλάγματα ἔμπαιναν πλάκες. Ἐνα εἶδος μόδας...

Οἱ σκάλες, τὰ κάγκελα, οἱ ντουλάπες, τὰ πατώματα, οἱ μεσανταράδες μετὰ τὶς παραθύρες (ἔσοχες), τὰ τόξα στὰ δοξάτα, τὰ μπάσια, τὰ κουφώματα, οἱ πόρτες, τὰ κανάτια στὰ παράθυρα, (γιατὶ τζαμιλίγια δὲν εἶχαν κεῖνα τὰ χρόνια τὰ σπίτια), οἱ φεγγίτες μετὰ τὸ πολύχρωμα τζαμάκια, οἱ κασσέλες τὰ σεντούκια, τ' ἀμπάρια, οἱ κούνιες, οἱ λαδράδες καὶ ὁ φευτοκουμπές (ταμπλάς) μετὰ τὸ ρόδακα στὴ μέση τοῦ ταβανιοῦ, ἦταν δουλειὰ τοῦ μαραγκοῦ καὶ τῶν ταλιαδόρων (σκαλιστῶν) ἀπ' τὸ Τούρνοβο, ποὺ ἔρχονταν μετὰ τὰ σκεπάρνια τους, μετὰ τὰ πριόνια, τὰ ξυλοσφύρια, τὶς ματσόλες, τὰ λούκια, τὶς σγρόμπιες, τὰ σκαρπέλλα, τὰ τρυπάνια, τὶς ράσπες, τ' ἀκόνια... Ξύλα ἔμπαιναν ἀνάλογα τὸν τόπο. Κι ἦσαν τσάμια τσιλιαδίτικα. Λευκὲς. Καστανιές. Φτελιές. Καραγάτσια... ἢ καὶ καρυδιές, ὅταν ἔμπαινε σκαλιστὸς διάκοσμος. Στρωτός... Κουφωτός... Ἀνάλογα.

Καμμιά φορά, στὰ σπίτια μέσα, ἔμπαιναν τελευταῖοι οἱ ζωγράφοι. Οἱ Χιοναδίτες. Ζωγράφιζαν τοὺς τοίχους, τὰ ταβάνια καὶ

τὰ κανάτια τῶν ντουλαπιῶν, μὲ γιρλάντες, λουλούδια, ζῶα. Ἐφτιαχναν τοὺς ψευτοφεγγίτες. Χρύσωναν τὰ ξύλα... Πότιζαν στὴν ἀρχὴ τὸ ξύλο μὲ μπόλικη κόλλα. Τὸ γύφωναν, ἔπειτα, ἀλαφρὰ μὲ γύψο καὶ κόλλα. Κι ὕστερα, τ' ἀλειφαν μὲ ἀμπόλι (συνδετική ὕλη). Κι ἀπάνω κεῖ, πέρναγαν τὸ μάλαγμα (χρυσόφυλλο), σφίγοντάς το μὲ τὸ κόκκαλο...

— Ἔτσι πού μᾶς τὰ λὲς Μάστορο - Χρῆστο, ἦταν σὰ νὰ χτίζατε μόνο ἀρχοντικά...

— Ὅχι... Ὅχι ἀπ' ὅλα χτίζαμε... Ἀλλά, βλέπεις... τ' ἀρχοντικά καὶ τὰ σαράγια, ἦταν κεῖνα πού μᾶς τράβαγαν... Εἶχαν λοῦσο... Μᾶς ἄφηγαν καὶ παράδες... Ἀλλά καὶ κεῖ φανερώνονταν ὁ καλὸς ὁ μάστορας... Ἀπὸ κεῖνα μᾶς ἔμαθε ὁ κόσμος, ὅπου κι ἂν πατούσαμε...

Καὶ γιὰ κεῖνα περηφανευόμεσταν καὶ μεις. Λίγο τῶχεις νὰ περνᾷς ἀπ' τὴ Σιάτιστα καὶ νὰ βλέπῃς γραμμμένο πάνω στὰ τζαμάρια τοῦ καλύτερου ἀρχοντικοῦ:

«Ἄν ρωτᾶτε ἀρχοντες ποῖός μάστορας τὸ ἔχτισε, Νάκος τ' ὄνομα, ἀπ' τὴν Κόνιτσα...».

Τί νὰ προλάβῃς νὰ κάνῃς σ' ἓνα σπιτόπουλο, στὰ καμποχώρια, μὲ μιὰ κάμαρα ἢ μὲ διό, σόμπατο, πού ὁ νοικοκύρης τὸν βλέπεις νὰ δυσκολεύεται; Θυμᾶμαι καὶ σπίτια ποῦχαν ἀκόμα τσατι ἀπὸ κλαριά... Σὲ τσοπαναρέους... Καὶ ζοῦσαν ἀνάκατα ἐκεῖ ἀνθρώποι καὶ ζωντανά... Μὲ τὸ βαρελοπίθωμα καὶ τὸ γαστρολόγο, χωνευτά... Κι ὅλα τὰ σέα καὶ τὰ μέα... Φτώχεια νὰ ἰδοῦν τὰ μάτια σου γιγιέ μου... Φτιάχναμαν, ἔπειτα καὶ σπίτια κάπως καλύτερα... Μὲ κατώϊ ἀπὸ κάτω γιὰ τὰ ζωντανά καὶ μὲ κάμαρες ἀπὸ πάνω. Τὸ χειμωνιάτικο. Τὸ νοντά. Τὴν καμαρούλα... Ἔτσι κι ὀρθοποδοῦσε κανένας, μὲ τὴν «πραγματεία», πού λέν, ἀνέβαζε τὸ σπίτι του κανὰ δυὸ μέτρα... Ἐνοιωθε ἀσφάλεια περισσότερη. Τ' ἀρχοντικά, ὅμως, ξεχώριζαν. Ἦταν σὰ κάστρα... Σὰ κοῦλες. Σκιάζονταν τοὺς κλέφτες, τότενις, οἱ ἀρχόντοι, κι ἔπιαναν τὰ ψηλῶματα... Ἐφραζαν ἀκόμα καὶ τὸν πλακόστρωτο ὁδορὸ (αὐλή) μὲ θεόρατες μάντρες. Καὶ κλεί-

γονταν μέσα... "Έτσι, πού νά μὴν βλέπονται οἱ κυράδες στὸν ὁδορό, ὅταν πήγαιναν στὴ δρύση ἢ τὴ στέρνα, στὸ ἀναγκαῖο, ἢ στὸ μαγειριό, καὶ στὸ φούρνο... Τὴν ἐξώθυρα μὲ τὰ γυφτόκαρφα ἀπ' ἐξω, καὶ τοὺς σιδερένιους ραζέδες, τὶς ἀμπάρες, καὶ τὶς σιδεριές ἀπὸ μέσα, «δὲν τὴν ἔκανες ζάπι» μὲ τίποτα... "Ἄσε, πού πάνω ἀπ' τὴν πόρτα, ἦταν οἱ ζεματίστρες, κι οἱ πολεμίστρες. Ποιὸς κόταγε νά πλησιάσῃ;... Στὰ κατώγια, πού ἦταν τ' ἀμπάρια γιὰ τ' ἀλεύρι, τὰ θαρέλια κι οἱ κάδοι, γιὰ τὸ κρασί, τὰ μουσκέττα γιὰ τὰ γλυκά, οἱ τζοῦμες μὲ τὸ λωστὸ γιὰ τὸν καφέ, τὰ ξύλα τῆς χρονιάς, οἱ κουκουσοῦλες... τὸ φῶς ἔμπαινε ἀπὸ κάτι χαραμάδες... ποῦταν μαζὶ καὶ πολεμίστρες.. Γιὰ τὸ ἀνεβῆς ἀπ' τὸ πλακόστρωτο τοῦ καταγωγιοῦ, στ' ἀνώϊ, ὅταν ἡ σκάλα δὲν ἦταν πέτρινη, ἀπ' ἐξω, στὸν ὁδορό, (πράγμα πού γίνονταν μόνο στὶς φυλαγμένες πολιτείες, ὅπου δὲν πάταγαν οἱ κλέφτες), ἔπρεπε νά περάσῃς μέσα ἀπὸ τὴ γκλαβανή, (καταπακτή), πού τὴν σκέπαζαν καὶ δὲν ἔβλεπες τίποτα. Ἡ γκλαβανή σ' ἔβγαζε στὴν κρεβδάτα — τὸν ἡλιακό —. Μὲ τὰ μπάσια γύρω-γύρω, τὴ τζαμαρία μπροσά, καὶ τὶς πόρτες πού πᾶν γιὰ τὰ δωμάτια... Στὸν «ἀντρίχο», στὴν «λόντζια», στὸ «χουτζερέ», στὸ «χειμωνιάτικο», — τὸ καθιστικὸ —, στοὺς «νοντάδες»... Ἄνεθασμα μὲ γκλαβανή, εἶχαν τ' ἀρχοντικά τῶν χωριῶν καὶ κεφαλοχωριῶν. Ἐκεῖ τὰ σπίτια γίνονταν σὰ κάστρα, ἀπὸ τὸ φόβο τῶν ληστών. Ἡ σκάλα βλέπει ἀπ' ἐξω, ἔδινεν ἀρχοντιά στὸ σπίτι, ἀλλὰ δὲν εἶχε σιγουριά... καὶ τᾶφινε ἔχθετο...

— Ἐχεις προσέξει, γυιέ μου, τὸ σπίτι τοῦ Ξεινοῦ, ἐδῶ στὸ Γαναδιό; Τὸ Σουρλαίικο στὴν Πυρσόγιαννη; Τὰ Μπεκιαραίικα καὶ τὸ σαράϊ τοῦ Χουσέν μπέη στὴν Κόνιτσα; Τὸ σπίτι τοῦ Μίσιου στὰ Γιάννινα; Εἶδες τὴν πέτρα τους; Εἶναι σὰ νά σοῦ κρένη. Τὸ δέσιμό της. Τὰ χρώματά της. Ὅταν παίζου στὸν ἥλιο. Μιά-μιά. Ὅρθιες ἢ πλαγιαστές. Οἱ ἀρμοὶ ἀκόμα φέρνουν τ' ἀχνάρια τοῦ μάστορα πού τὶς ἔπλασε μὲ τὰ χέρια του, σὰ πηλό... Τ' ἀγκωνάρια. Ὅλα στὸ μέτρο. Οὔτε παραπάνω, οὔτε παρακά-

τω. Ἀνάλαφρες. Ἡ κάθε μία μὲ τὸ δικό της. Σὰ μιὰ σειρά ἀπὸ σκαλίσματα, μερακλή ταλιαδόρου. Σὰν ἄνθρωποι, ζωντανοὶ ποὺ κουδεντιάζουν... Ἀκόμα κι οἱ ξηρολιθιές, ὅταν εἶναι ἀπὸ παλιὸ μάστορα... Τραγουδᾶνε... Ποῦ ξανάγινε τέτοια ἄρμονία, ποὺ νὰ σοῦ «στρώνη» τὴν ψυχὴ. Νὰ σ' ἀναγαλλιᾶζη; Τὴν ἔπιασες ποτὲ νὰ δῆς πόσο μαλακιά εἶναι; Ὁχι, πέσμου, ἐσὺ ποὺ τὰ ξέρης ὅλα; Ξανακίδες τέτοιο χἀϊδεμα στὰ μάτια... Ἐμεῖς, δῶ ἀπάνω, βλέπεις, ἀπὸ τὴν πέτρα γεννηθήκαμε... Μὲ τὴν πέτρα πορευτήκαμε... Καὶ τὴν πέτρα ἀξιώσαμε... Ὁ, τι φτιάχτηκε τότε γυιέ μου, δὲν ματαφτιάχνηται τώρα. Οἱ παλιοὶ ἔκαναν τὸ σταυρό τους κι ἔχτιζαν. Πίστευαν πὼς σὲ κάθε πέτρα μέσα ὀρίσκειται κι ἓνας ἅγιος. Καὶ τὴν ἀκουμποῦσαν στὸ γυιέ, μὲ καρδιά ζεστή. Σὰν νὰ προσεύχονταν... Μὲ φόβο Κυρίου....

«Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἔκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες. Ἐὰν μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν εἰς μάτην ἠγγρύπησεν ὁ φυκᾶστων... Εἰς μάτην ὁμῖν ἐστὶ τὸ ὀρθρίζειν...».

Ὁ μαστρο - Γουρτός εἶχεν ἐξουθενωθῆ ἀπ' τὴν ἐγρήγορση... Ἀρχισε νὰ σταυροκοπιέται καὶ νὰ δακρύζη. Οἱ τελευταῖες λέξεις του, ἔδβαιναν ἐξαρθρωμένες. Τὸ ἐξαίσιον ὄραμα τῆς φυγῆς του, ἦταν ἀδύνατον νὰ κρατηθῆ πιά, ἀπ' τὸ γηρασμένο κορμ...

Οὔτε τὸ ρακί, ποὺ ἐν τῇ μεταξὺ μᾶς εἶχε φέρει ἡ κυρὰ Πάναινα, οὔτε ἡ μοναδικὴ εὐκαιρία, ποὺ τοῦ δίνονταν στὴν ζωὴ του νὰ «ἐπικοινωνήσῃ», ἦταν ἀρκετὰ γιὰ νὰ ξαναφέρουν τὴν τάξη καὶ τὸ ρυθμὸ, στὸν τραυλισμὸ τῆς γλώσσας καὶ στὸ κλείσιμο τῶν ματιῶν του.

Βουλιᾶζει ὁποῖος σηκώνει τίς μεγάλες πέτρες
Τοῦτες τίς πέτρες τίς ἐσήκωσα ὅσο θάσταξα.
Τοῦτες τίς πέτρες τίς ἀγάπησα, ὅσο θάσταξα
Τοῦτες τίς πέτρες, τὴ μοίρα μου...

Ἡ δομικὴ μνήμη τοῦ πρωτομάστορα, ἀναζητώντας τὴ λεπτομέρεια, χάθηκε στοὺς ἀτέλειωτους ὄγκους τῶν σπιτιῶν, περιπλανήθηκε σὲς ἀναρρίθμητες σκοτίες τῆς πολυδιάστατης φαντασίας του καὶ τελικὰ πνίγηκε ἀπ' τὸ παραλήρημα τῆς πλαστικῆς εὐαισθησίας του... πού βρῖσκονταν ἀπὸ καιρὸ σὲ μόνιμο κατατρεγμό..

*
**

«Τὸ παιδί πού θὰ μεγαλώσῃ νὰ μὴ μὲ μισήσῃ.
Κι ὁ γέρος πού θὰ πεθάνῃ ἄς μὴ μὲ καταραστῇ...».

Ὅταν πιάναμε τὴν κουδέντα μὲ τὸν μάστορο - Χρῆστο, κείνο τὸ Φθινοπωριάτικο δειλινό, ποῦταν ὅλο γλύκα νὰ τὴν πιῆς στὸ ποτήρι, τὸ Μεσοχώρι τοῦ Γαναδιοῦ χαίρονταν τὴν μοναξιά του...

Κι αὐτὸ μᾶς ἔδωσε τὸν καιρὸ, νὰ ξεπεράσουμε τὲς δυσκολίες τῆς πρώτης «ἐπικοινωνίας», μὲ λίγα μόνο ξεστρατίματα...

Κάθε ἀπόμακρο ποδοκόπι, ἴσαμε πού νὰ μᾶς δώσῃ στοιχεῖα ταυτότητας καὶ νὰ προσδιορίσῃ ἀπὸ ποῦ ἔρχονταν καὶ ποῦ πήγαινε, ἔβαζε σὲ κίνηση τὸ μάτι τοῦ μάστορο - Χρῆστου, κατάγραφε πάνω στὸ μέτωπό του μὲν ὑποψία πανικοῦ, καὶ κράταγε γιὰ λίγο τὴ συζήτηση σ' ἀοριστία κι ἀναστολή.

Κι ἦταν πολύ ἀργὰ νὰ σταματήσουμε, ὅταν ἔφτασαν οἱ πρώτοι χωριανοὶ κοντά μας. Ἕνας - ἕνας, ὅπως ζύγωνε, κοντοστέκονταν. Χαμογέλαγε. Περιεργάζονταν. Παραξενεύονταν. Πέταγε κανένα ὑπαιγιμό, ποῦμνησκε δίχως ἀνταπόκριση. Καταλάβαινε πὼς ὁ «μοναχικός» εὐκολα δὲν ἐντάσσονταν στὸ δικό μας κλίμα. Κι ἀποτραβιόταν... ἀποθαρρυμένος. Κάτι τὸν «ἄφηγε» ἔξω ἀπ' αὐτὸ τὸ χῶρο.

Ἐτυχε, οἱ δεῦτεροι κι οἱ τρίτοι, νὰ στεριώσουν στὰ πεζούλια ὀλόγυρα, γιατί βάραινε τὸ σούρουπο, ποῦταν καθιερωμένο ν' ἀνταμώνουν οἱ χωριανοὶ στὸ Μεσοχώρι. Τὸ κοινόδιο ὅπως ἔλεγαν...

Κι εἶχεν ἐκεῖ ὁ καθένας καὶ τὴν θέση του, ὅπως στὸ καφενεῖο καὶ στὴν ἐκκλησία. Ὅταν ἔλειπε, οἱ ἄλλοι σέβον-

ταν τὸν τόπο. Στριμώχνονταν μεταξύ τους, ἀλλὰ δὲν ἔθι-
γαν τὴ «χηρεύουσα». Ἀκόμα κι ὅταν πέθαινε κανένας,
δὲν κάλυπταν γιὰ καιρὸ τὸ κενό. Τῶδλεπαν κι ἀναμε-
τροῦσαν. Ἴσως ὄχι τόσο ἀπὸ σεβασμό, ὅσο ἀπὸ γρου-
σουζιά...

Παγιωμένο καὶ τὸ ποῦ ἄφινε τὸ καπέλλο του ὁ καθέννας
καὶ τὸ ποῦ ἄπλωνε τὰ πόδια του, καὶ τὸ ποῦ ἀκουμποῦ-
σε τὸ παγούρι μὲ τὸ ρακί, ποῦ τὸν συνόδευε καμμιὰ
φορά...

Τὸ κομπολόϊ, τὸ μπαστούνι καὶ τὸ στρίψιμο τοῦ τσιγά-
ρου...

Ἀμπαρωμένοι στὰ καραούλια τους τώρα, σφίγγονταν, ὅπως
μας ἔδλεπαν μὲ τὸ μάστρο - Χρῆστο, ἀοριστολογοῦσαν
ὅταν δὲν ἔχεις τίποτα γὰ εἰπῆς μιᾶς στο ἔρόντο...

κι ἔρριχναν λοξές κι ἀπορρημένες ματιές.

Κατὰ βάθος, ὑπόθεταν, πὼς διπλά τους γίνονταν κάποιο «δού-
λεμα» ὀλκῆς, ποῦ τράδαγε σὲ μάκρος. Καὶ στο χωριὸ αὐτό, «μέ-
τις σκληρές πέτρες καὶ τὶς στεγνές φωνές», τέτοιες εὐκαιρίες δὲν
πήγαιναν χαμένες...

Ἡ «μεταφορὰ» τοῦ μπάρμπα - Χρήστου, ὅμως, στ' αὐθεντικό
του κλίμα, κι ἡ χρητεία τῶν λέξεων

κρίνον τῶν ἀποξεχασμένων ὄρων, τῆς παλιᾶς μαστορικῆς
μὲ τὸν ἀποκαλυπτικό τους χαρακτήρα

ποῦ χρησιμοποιοῦσε, φαίνεται πὼς ἔβαζαν σὲ διεργασία τὸν μηχαν-
ισμό τῶν καταβολῶν, καὶ τὴν ἀπωθημένη σκέψη τῶν «ἀνύποπτων»
χωριανῶν, συμπρώχοντας πρὸς τὴν Ἔξοδο, τὴν ἀπόφαση.

Ἔτσι παρατήρησα, πὼς ἀπὸ μιὰ κρίσιμη στιγμή, καὶ πέρα,
ἡ ἐμπαιχτική διάθεση τῶν θεατῶν κι ὁ δισταγμὸς τους, μεταβάλ-
λονταν μὲ γοργὸ θεματισμό, σὲ μιὰ πλήρη ἔνταξη.

Ἡ φλύαρη ἀπουσία τους, μονομιᾶς παραχώρησε τόπο, στὴ
σιωπὴ τῆς διεγερτικῆς μέθεξης.

Κι ὁ κόσμος τῆς μνήμης σὰν ἐγρήγορση τοὺς κατάκλυσε.....

.....

Μ' αὐτὴ τὴν ἀφυπνιστικὴ διαδικασία, ὁ μάστορ - Χρῆστος ἀποκαταστάθηκε στὸ χωριό.

«Ὁ ἄνθρωπος ζεσταίνεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο μὲ λόγὸ ἀπ' τὸ στόμα του.

Τὸν ἄλαλο κανεῖς δὲν τὸν σιμώνει».

Μαλάκωσε τὸ πείσμα του. Κι οἱ ἀποδιωγμένοι ἀπ' τὰ καινούργια εἰδῶλα θεοὶ του, ξαναγύρισαν στὸν τόπο τους. Σὰν στοιχεῖα ζωῆς καὶ ἐνότητας στὸν περίφραχτο χῶρο.

Κεῖνο ποῦ μ' ἐντυπωσίασε σ' αὐτὴ τὴ μεταμόρφωση, ἦταν ποῦ τὰ νέα παιδιὰ, (μιὰ καὶ δυὸ γενιές, πιὸ κάτω ἀπ' τὸ μάστορ - Χρῆστο), ζυμωμένα κεῖνα τὰ χρόνια, τὰ χρόνια τῆς κατοχῆς μὲ προσδοκίες κι ὁράματα ἐνὸς ἄλλου κόσμου, ζεστοῦ ἀπ' τὴν ἀνθρωπινὴ παρουσία, κεῖ ποῦ μέχρι τότε θεωροῦσαν τὸ μάστορ - Χρῆστο, βάρος τῆς γῆς, ἐπικοινωνήσαν μαζί του, μὲ μιὰν ἀμεσότητα ἀνακουφιστικὴ. Τὸν θεώρησαν καταδικό τους... Καὶ τὸν ἀπορρόφησαν... Τὶς οἶδε, ποιὲς συγγένειες φύτεψαν ἀνάμεσά τους. Καὶ ποιοὶ ἀπροσδιόριστοι χυμοὶ ἔφτασαν ἀπ' τὶς βαθειὲς ρίζες στὰ νέα βλαστάρια...;

Τους νταϊφάδες τῶν μαστόρων, τῶν χτιστάδων, τῶν πελαχά-
γων, τῶν μαντεμιτζήδων, τῶν λασπάδων καὶ τῶν παιδιῶν ποὺ
κρατοῦσαν τὰ ζῶα, ἀκολουθοῦσαν οἱ ζωγράφοι, οἱ μαραγκοί, οἱ
σκαλιστῆδες (ταλιαδόροι) κι οἱ ἀσημιτζήδες...

Ζωγράφους, ἔβγαζαν οἱ Χιονάδες.

Σκαλιστῆδες καὶ μαραγκοὺς τὸ Τούρναβο.

Ἀσημιτζήδες, τὸ Λεσκάτσι καὶ τὰ Βλαχοχώρια...

Καὶ δὲν ἦταν μόνο ποὺ οἱ δουλειές τους συμπλήρωναν τὴ
μαστορική. Ἦταν κι ἡ προστασία, ποὺ ἐξασφάλιζε ὁ νταϊφάς στὶς
κακοτοπιές τοῦ ταξιδιστοῦ καὶ στὶς ἀναποδιές τῆς δουλειᾶς. Ἀκό-
μα ἦταν ποὺ ὁ νταϊφάς, στὶς μέρες τῆς ἀναδουλειᾶς, βόλευε ὄλους
τοὺς συνοδοιπόρους σὲ παραγεμισμάτα καὶ βοηθητικὲς ὑπηρεσίες...
Στὴν κουπάνια μὲ τὴν λάσπη. Στὸ καλφαλίκι.

Κι ὅπως ὅποτε, ἡ συντροφιά, ἦταν παρηγορὰ στὴν ξενητεία,
τὶς ὥρες ποὺ φούντωνε ἡ νοσταλγία καὶ ξεχείλιζε τὸ παράπονο.

*

**

Ἡ ἀγιογραφία γιὰ τοὺς Χιοναδίτες ἦταν χειροτεχνία μαζὶ
καὶ γλώσσα ἔκφρασης. Πήγαινε ἀπὸ πατέρα σὲ παιδί... Σ' ἀτέ-
λειωτες γενιές.

«Ἱστορήθη δὲ διὰ χειρὸς Ζήκου, Ἰωάννου, Νικολάου καὶ
Ματθαίου τῶν αὐταδέλφων ἐκ κόμης Χιονάδες...».

«Φυλές», ὅπως τὶς ἔλεγαν οἱ Χιοναδίτες

«χειρ δοριόντος Παγούνι Κωνσταντί Χηωνιαδίτι, ἐκ φυλῆς Πασχαλάδες...».

Ἡ μύηση «εἰς τὴν ἐπιστήμην τῶν ζωγράφων» ἢ ὅπως ἔλεγαν κεῖνα τὰ χρόνια «εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς ζωγραφικῆς τέχνης», γίνονταν μὲ τὴν πολυχρόνια μαθητεία, κοντὰ στὸ μάστορα - δάσκαλο. Κι ὅσα θέν προλάβαιναν οἱ μαθητευόμενοι νὰ τὰ πάρουν ἀπ' αὐτόν, ἢ ἂν τύχαινε νάταν αὐτὸς κανένας «ἀμαθῆς καὶ ἄτεχνος» τὰ μάθαιναν ἀντιγράφοντας τοὺς παλιότερους ἢ τὰ διάβαζαν στὶς χειρόγραφες φυλλάδες, ποὺ κρατοῦσαν στοὺς τουρβάδες τους, σὰν ἀχώριστο σύντροφο...

«Τὸν ἄνθρωπο τὸν διαιροῦσαν οἱ παλιοὶ (ἔγραφαν οἱ φυλλάδες), εἰς μέτρα 9 ἕως καὶ τὰς πατούνας καὶ ἔκαναν τὸ κεφάλι μέτρο 1 καὶ αὐτὸ τὸ ἐμοίραζαν εἰς 3, τὸ ἕνα μέτωπον, τὸ ἄλλο μύτη, καὶ τὸ ἄλλο πηγούνι. Τὰ δὲ μαλλιά ἔσωθεν τοῦ μετώπου. Μία μύτη ἦγουν ὅσο εἶναι τὸ μέτρον τῆς μύτης. Μέσω δὲ τῆς μύτης καὶ τοῦ πηγουνίου, τὸ στόμα, τὸν λαιμόν, μὲ μέτρον τῆς μύτης...»

Ἐτοῦτες οἱ φυλλάδες ἦταν σωστοὶ τυφλοσοῦρτες. Περιγράφονταν οἱ μορφές τῶν Ἁγίων καὶ ἀναφέρονταν οἱ γραφές στὰ εἰλητάριάτων.

..«Στυλιαγὸς ὁ Παφλαγών: Γέρος μακρυγένης καὶ πλατοκούτελος λέγων: παίδων φύλαξ πέφυκα Θεοῦ τὸ δῶρον»...

...Γρηγόριος ὁ Θεολόγος: «Ποιμὴν λογικῆς ἐγκαταστάς ἀγέλης, ἀπλοῦς, ταπεινός, εὐμενής, πρᾶος ἔσο». Ἐστὶ δὲ σφόδρα γέρων, πλατυγένης, φαλακρός, σγουράς ἔχων τὰς τῆς κεφαλῆς τρίχας...».

Ἐδιναν ὁδηγίες γιὰ τὴν ἀνάμιξη τῶν χρωμάτων καὶ τῶν ἄλλων ὑλικῶν, πάνω σὲ μιὰ εἰδικὴ ξύλινη θήκη, ποῦταν μαζὶ καὶ ζυγαριά, μὲ χωρίσματα.

«Εἰ μὲν καὶ εἶναι τὸ πεζύρι νέον, βάλαι το εἰς τζουκάλιν νὰ βράση ἀπὸ μακρόθεν καὶ φυλάγου νὰ μὴν τὸ καύσης καὶ μυρίση καὶ σταλάζοντας ὀλίγον μὲ τζάκνον ἐπάνω εἰς σί-

δερρον και (ἐάν) μὲν κέ σκορπίση εἶναι σημεῖον πῶς δὲν ἔ-
γινε, εἰ δὲ σταθῆ κόνπος ἔγινε. Εἰ δὲ πάλιν κέ εἶναι τὸ πε-
ζίρι παλαιὸν και εἶναι πυκνὸν ὡσάν τὸ μέλι δὲν χρειάζεταιαι
πολὺ θράσιμον, μοναχὰ ἕως γὰ θράση ὀλίγον...».

Συμβούλευαν: «Πῶς γὰ δουλεύεις μοσχόδικα». «Πῶς γὰ δουλεύεις
μέ αὐγὸν εἰς πανί γὰ μὴν τσακίζεται»...

«Πρῶτον κάρφωσε τέσσερα ξύλα και τέντωσε τὸ πανί εἰς
αὐτά, ὕστερον θάλε κόλαν και σαπούνη και μέλι με διάκρι-
σιν και ὕψον και ἀνακατεύοντάς τα με ζεστὸ νερὸ πότισε
τὸ πανί, μίαν και δύο φορές, ἕως ὅτου γὰ ἰσιάση και ἀφου
στεγνώση καλά στίλβωσέ το με τὸ κόκαλο και σχεδιάζε
και δούλευε με αὐγὸν, τὸ δὲ μάλαμα, θάλε εἰς τα στέφανα
με μπουρδέντι και ἐάν θέλεις θερνίκωσέ το ἕνα χέρι...».

«Πῶς γὰ θάλης χρυσοκονδυλιὰ με σκορδαζωμον...» «Πῶς
γὰ δουλεύεις εἰς τὸ κτένι...». «Περὶ μαλλίων και γενείων»...

Και γενικά, ἔμπαιναν με σχολαστικότητα σὲ τέτοιες λεπτο-
μέρειες ὡστε τελικά για τὸ ζωγράφο, πὺ χρησιμοποιουσε και
ἀ ν θ ἰ ὀ λ α (διάτροτητα σχέδια, πὺ σηκώνονταν ἀπὸ παλιό-
τερες ἀγιογραφίες, με χαρτί διαφανές, βουτηγμένο στὸ λινέλαιο),
γὰ μὴν μένουη περιθώρια για πρωτοβουλίες και καινοτομίες.....

«Ὅταν σχεδιάσης τὸν ἅγιο εἰς τὴν εἰκόνα, χρύσωνε μόνο
τὸν στέφανο αὐτοῦ, τὸ δὲ κάμπον ποιήσον οὕτω: Πάρε ψι-
μίθι και σμίξον αὐτὰ με πολλὰ ὀλίγον λουλάκι, ὅσον γὰ
καταλαμβάνεται μόνο πῶς δὲν εἶναι ψιμίθι, ἢ ἀντί λουλάκι
θάλε λαζούρι περισσὸ ἢ τζιγκιάρη και ὀλίγο αὐγὸ. Και
πρόπλαθε αὐτὰ λεπτῶς και ἀνοιξον και λαμάτιζε τὸ νερου-
λομάλαγμα. Εἶτα δυνάμωνέ το εἰς τὰς δυνάμεις, καθὼς
και εἰς τὲς θαφές. Και στεριώνοντας στίλβωσέ το ἐπιδέξια
με τὸ κόκαλο. Τοιουτοτρόπως γράψε και τὰ γράμματα τοῦ
ἁγίου με μάλαγμα. Και ποιήσον πλούμια εἰς τὸν κάμπον
και στίλβωσε και αὐτὰ ὡς ἄνωθεν...».

Ὁ ζωγράφος ἔπρεπε, νᾶναι πιστὸς στὸ πρότυπο, δίχως λάθη καὶ παραλείψεις...

«Διὰ χειρὸς Κων)νου καὶ Μιχαήλ Μιχαήλ ἐκ χώρας Χιονάδες ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1779»

σημείωναν στὴ βάση τῆς εἰκόνας, μ' ἀπερίγραπτες ἀνορθογραφίες, καὶ κεῖνο τὸ «διὰ χειρὸς» τὸ ἤθελαν οὐσιαστικό. Ἐννοοῦσαν: Τίποτα παραπάνω ἀπ' τὴν πιστὴ ἀντιγραφή... Ὁ ζωγράφος δὲν ἐκφράζονταν. Π ρ ο σ ε ὑ χ ο ν τ α ν μ ε τ ἄ χ ρ ῶ μ α τ α...

Ὡστόσο τοῦτοι οἱ βοσκοὶ—ζωγράφοι, τῆς σκληρῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀναγκαστικῆς ἀμεσῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὴ φύση, δὲν ἦταν δυνατὸ νᾶναι μεταφυσικοὶ ἀπὸ πίστη.

Οἱ ὠμορφιές τῆς φύσης καὶ τῆς ζωῆς. Τὸ ὄνειρο. Ἡ ζωντανή παρουσία τοῦ μύθου. Οἱ ἀσχήμες καὶ οἱ ἀδικίες τοῦ κόσμου τούτου, βρίσκονταν μέσα τους ἐν «δυνάμει» καὶ ξεσποῦσαν στὴν πρώτη εὐκαιρία.

«Οἱ αἰσθήσεις εἶναι γῆινες. Κι' ὁ νοῦς εἶν' ἔξω ἀπ' αὐτὲς ὅταν θεᾶται». Δὲν ἔχει σημασία τὸ μέσο τῆς ἔκφρασης. Μεράκι νὰ ὑπάρχει. Κι ὁ τρόπος βρίσκονταν...».

Καὶ μόλις ἐξέφυγαν ἀπὸ τὸν αὐστηρὸ κλοιὸ τῆς λατρευτικῆς εἰκόνας, ἐντάσσονταν σὲ μιὰν ἀφηγηματικὴ σύνθεση κοσμικῆ ἢ μισοκοσμικῆ.

Ὁ Γιάννης Παγώνης Χιοναδίτης «ἐκ φυλῆς πασχαλάδες» «Ὅταν ζωγραφίζει τὰ διάφορα σ' αὐτὸν ἐπαναλαμβάνόμενα διακοσμητικὰ διάζεται νὰ τελειώσῃ ὅπως—ὅπως. Μὰ ὅταν κἀνῆ τὰ φρέσκα ζωηρόχρωμα λουλούδια, μὲ τοὺς λεπτοὺς εὐκίνητους μίσχους, τὰ χυμώδη φρούτα, τότε γίνεται λυρικός... Ἡ λαϊκὴ τέχνη, εἶναι ἀπρόσωπη, μὰ οἱ τεχνίτες της καὶ κυρίως οἱ ζωγράφοι ἔχουν πρόσωπο...». Τὸ ἴδιο καὶ οἱ «Κων)νος, ὁ Μιχαήλ, ὁ Μιχάλης καὶ ὁ Ἰωάννης», οἱ Χιοναδίτες ζωγράφοι, ποὺ στὰ τέλη τοῦ δέκατου ὀγδοοῦ αἰῶνα, ἐστόρησαν τὴν Ἁγία Παρασκευὴ τῆς

Γκοντοβάσδας. Μὲ τὴ «Δευτέρα Παρουσία», «τοὺς δίνεται ἡ εὐκαιρία νὰ συνθέσουν τὲς μεταθανάτιες τιμωρίες τῶν ἀμαρτωλῶν τῆς ζωῆς μ' ἓνα καταπληκτικὸ ρεαλισμὸ. Ὅπως τὶς μάντευαν μὲ τὸ ἔνστικτο καὶ τὶς συνειδητοποιοῦσαν μὲ τὶς συγκαιρινὲς ὀδυνηρὲς συγκινήσεις».

Γίνονται ἔτσι πραγματικὰ λαϊκοὶ ζωγράφοι, ὄχι γιατί διατηροῦν τὴν τεχνικὴ καὶ τ' ἄλλα μορφικὰ στοιχεῖα τοῦ λαϊκοῦ, ἀλλὰ γιατί καὶ τὸ αἶσθημά τους καὶ ἡ ἔκφρασή τους εἶναι πραγματικὰ λαϊκά. Μπορεῖ, ὅπως λένε, νὰ κινιοῦνται σ' ἓνα χάος, ὅπου ἡ ψυχὴ τους ὑποφέρει. Τὸ πάθος τους ὁμῶς ἀναταράζει ἄταχτα, παράφορα, δεισιδαιμονικὰ τὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς τοῦ συγκαιρινοῦ τους κόσμου. . . .

... «Ἐκίνη ὅπου κημόν τε τὴν ἀνάστασιν καὶ δὲν πηγέγον στίγ ἐκλυσσία». Δείχονται μὲ ἀξιοσημεῖωτο ρεαλισμὸ: «Ἐαπλωμένη στὸ κρεβάτι ἡ ροδομάγουλη κυρά, δέχεται τὸν ἀσπασμὸ τοῦ κύρη, ποὺ εἶναι ὀριζοντιωμένος ἐπάνω της. Ἕνας χαριτωμένος διάβολος, σκανδαλιάρικο ἀερικό, ἓνας ρωμηὸς ἄκακος, Πούκι, καθαλικεύει τὸ σύμπλεγμα καὶ τὸ δροσίζει μὲ στρογγυλὰ δοντάλια. Στὴν κάτω δεξιὰ γωνία, ἓνας ἄλλος πρὸ μικρὸς διάβολος, ἀναψε φωτιά κάτω ἀπὸ τὸ κρεβάτι. Μὰ οὔτε ποὺ τὴν κατάλαβαν οἱ δυὸ σύζυγοι ἀπορροφημένοι ἀπὸ τὴν γλύκα τῆς ἀμαρτίας τους. . .

Στὴ «διπλανὴ εἰκόνα, «Οἱ πόρνησες γινέκες». Διαβολάκια περιζώνουν ὀλόγυμνη γυναῖκα: Τὰ πόδια της πατοῦν στὴν κάτω πλαισίωση τῆς ζωγραφιᾶς καὶ τὸ κεφάλι της ἀκουμπᾷ στὴν ἐπάνω. Γυμνὴ μὲ σωματικὴ διάπλαση ποὺ ἐξυπηρετεῖ τὴν ιδιότητά της, βασανίζεται ἀπὸ τὰ διαβολάκια, εὐκίνητες μαῦρες φιγοῦρες ποὺ διαγράφονται ἔντονα πάνω στὸν ἀνοιχτόχρωμο φόντο. Ὁξεῖες γωνίες, ἔντονες καμπύλες, ἀπότομα ἐξογκώματα, ἀγκάθια, σπεῖρες, ἀπαρτίζουν τὶς μορφὲς αὐτές, προϊόντα περισσότερο κεφάτης φαντασίας, παρά ἐσχατολογικοῦ τρό-

μου. Μοιάζουν σὰ νὰ παίζουν σκαρφαλώνοντας ἀπάνω στο κορμί τῆς γυναίκας, ὅπως σὲ δέντρο γιὰ νὰ κάνουν χίλιες σκανδαλιές. Τὰ πόδια τῆς ἀμαρτωλῆς εἶναι ἀνοιχτά, δεμένα σὲ πασσάλους ποὺ καρφώθηκαν στὴ γῆ. Κάτω ἀπ' τὰ σκέλια της καίει κατακόκκινη φωτιά. Πρέπει καὶ νὰ τιμωρηθῆ βέβαια, γιατί παραβίασε τὸν ἠθικὸ νόμο... Στὴν ἄκρη πρὸς τὸν βορεινὸ τοῖχο, « ἐ κ ί γ ε ς ὅ π ο υ κ ἄ ν ο ν μ ο ν ο φ α κ λ ὺ κ ι » (ὕποκρισία—συκοφαντία) ...».

Ἔτσι ὅταν τοῦτ' οἱ λαϊκοὶ ζωγράφοι κάνουν τέχνη, ἐργάζονται ἀπ' τὸ «σκοτεινὸ προπλασμὸ» ποῦναι ἢ «μοναξιά τοῦ ἀνθρώπου», καὶ δίνουν πλάτος στὴ ζωή. Συμμετέχουν μὲ μιὰ χαρούμενη γλώσσα, (φωτεινὴ σάρκα, πλαστικὴ μορφή, λουλούδια καὶ σύμβολα), στὶς χαρὲς καὶ στὶς λύπες τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ παραδοσιακοῦ μυθικοῦ περίγυρου...

Οἱ Χιοναδίτες ἐσκεύαζαν τὶς φορητὲς εἰκόνες, μὲ τὴν τέχνη τοῦ «αὐγοῦ», σὲ τὸ «σ τ ε γ ν ὸ», ὅπως ἔλεγαν, ποὺ στέριωνε πάνω στὴν σανίδα, (γυμνὴ ἢ περασμένη μὲ λινὸ καὶ γύψο) τὰ πηχτὰ χρωμῶδη ἢ μεταλλικὰ χρώματα. Ὡστόσο ὅταν χρειάζονταν, ἐπιχειροῦσαν καὶ στὸ «χ λ ω ρ ὸ», ποὺ ἦταν ἡ τέχνη μὲ τὰ νεροχρώματα (φρέσκο), πάνω σὲ φρεσκοσοδατισμένο τοῖχο. Καὶ «στὰ γρήγορα», ὅπως ἔλεγαν νὰ προλάβουν» «πρὶν στεγνώσουν τὰ χρώματα», γιὰ νὰ δέσουν μὲ τὸν ἀσβέστη».

Τὰ πιπέλλα, τὸ κομήδι, τὸ τριβίδι, τὸ κόκκαλο γιὰ τὸ στίλβωμα, ἢ ξύλινη θήκη - ζυγαριά, τὰ σακκουλάκια μὲ τὰ χρώματα, καὶ τ' ἄλλα ὕλικά,

(Πεζίρι, Ρετσίνι, (ἀρετζήνα). Μαστίχα, Σανδράκα, Κιλαρμενή, Μολύδι κόκκινο, (λαμπέζι). Ἀλειματοκέρι, Λουλάκι. Κόλα. Ἀμπόλι. Λαγούρι. Νεύτι. Μάλαμα σκόνη. Σα-

πούγι τριμμένο. Γύψος. Κρεμέζι. Ζογάς. Λοτούρ. Άλδί. Σπίρτο...).

τά ἀνθίβολα κι οί φυλλάδες, ἦταν ὁ ἐξοπλισμός τοῦ ζωγράφου... Τὸν ἔρριχνε στὸν ντουρβά του κι ἔπαιρνε τοὺς δρόμους μόλις ἀνοιγε ὁ καιρός.

«Οἱ ὑποφαινόμενοι ἐσυμφωνήσαμεν μὲ τὸν ἀγιογράφον, κ. Ἀναστάσιον Κωνσταντίνου Χιοναδίτην, ἵνα ζωγραφίσῃ καλῶς τὰς ἐξῆς εἰκόνας: Τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ Ἁγίου Νικολάου, πρὸς (125) ἑκατὸν εἴκοσι πέντε γρόσια ἐκάστην εἰκόνα. Ἐκτὸς τῆς ρηθείσης συμφωνίας, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσῃ προσέτι καὶ τρία ἀργυρὰ μετρήτια, καὶ τρεῖς δεκάδες κρέατος. Ἐπὶ τούτοις ἔγινε τὸ παρὸν τὸ ὁποῖον, ἐδόθη αὐτῷ πρὸς ἀσφάλειάν του... Ἐν Γρεβενιτίῳ τῆ 5 7) ὁρίου 1882 (δύο) Οἱ ἐφοροεπίτροποι Παπᾶ Χρῆστος πρωτοπαπᾶς...».

Πολλές φορές ὁ ζωγράφος, καταλοκαίριαζε στὸ χωριό του, κι ἔδγαζε κεῖ τίς παραγγελίες...

«Περιποθήτεμο. κ. Θωμᾶ χαῖρε εἰς Χιονάδες... καὶ μάθε ἀπάντησῃ μᾶς ἦλθεν ὡς καὶ 100 φράγκα διὰ καπάρω... ἄλλοιπὸν ν' ἀρχίσῃς τὴν ἐργασία καὶ νὰ γίνῃ ἐκλεκτὴ διὰ νὰ μὴ ἐντροπιαστοῦμε καὶ ὄχι μὲ θία. Καὶ μᾶς γράφουν σὲ τρεῖς μῆνες νὰ τελειώσῃ ὅλη νὰ γίνῃ καλὴ καὶ ἡ τιμὴ της εἶναι ἡ αὐτὴ 8 λίρες ὀθωμανικᾶς χρυσᾶς...».

Ἰωάννινα τῆ 31 Μαρτίου 1894 ὁ
τῆς Ἁγίας Μαρίνης Χριστόδουλος ἱερεὺς...».

Ἀφοῦ σχεδιάζονταν ἡ εἰκόνα, γίνονταν ἡ χρύσωση τοῦ δαπέδου. Καμμιά φορά ἡ χρύσωση ἔπιανε ὀλόκληρη τὴν σανίδα, γιὰ νᾶχη, ὅπως ἔλεγαν «χρυσαιφένιες ἀναλαμπές». Τὸ φωτοστέφανο καὶ τὸ δάπεδο στολίζονταν μ' ἀνάγλυφα ἢ χαραγμένα κοσμήματα ποὺ τᾶλεγαν πλοῦμια. Ἀκολου-

θοῦσε ἔπειτα τὸ ἄ ν ο ι γ μ α τῆς εἰκόνας ποὺ τῶλεγαν καὶ π ρ ο π λ α σ μ ό. Βασικὴ φάση τῆς τεχνικῆς, γιατί μ' αὐτὸν χρωματίζονταν οἱ λεπτομέρειες. Τέλος γίνονταν τὸ σ ά ρ * κ ω - μ α , ποὺ σήμανε πῶς σκιάζονταν οἱ πτυχές κι ἔμπαιναν τὰ λ ά μ α τ α, δηλαδή, τὰ ζωηρὰ μέρη τῆς εἰκόνας.

*
**

Πολλές φορές ἀναρωτιέμαι πῶς ἔγινε καὶ τοῦτ' οἱ ὄρεινοὶ κι ἀγράμματοι Κονιτσιῶτες, νὰ τραβήξουν τὸ δρόμο τῆς ζωγραφικῆς, ἀπὸ τὰ πρῶτα κι ὅλας χρόνια τοῦ νεοελληνικοῦ ἀναγεννητικοῦ ὀργανισμοῦ, δίπλα στοὺς μαστόρους καὶ τοὺς ἄλλους τεχνίτες. Χειροτέχνες κι αὐτοί. Χωριάτες. Ἄγνωστοι. Κι ἀνώνυμοι. Ποὺ ὠστόσο δὲν τοὺς ἔλειπαν τὰ «πετάγματα». Κι καμμιά φορά ὁ λυρισμὸς τῆς εἰλικρίνειας. Κεῖνος ὁ λυρισμὸς κι ἡ ζεστασιά τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ σὲ καταχτάει μὲ τὸ βαθύ αἶσθημα τῆς ζωῆς καὶ τὴν καθαρὴ ὄραση τῶν πραγμάτων.

Καὶ δὲν βρίσκω ἄλλη ἐξήγηση, πάρεξ πῶς τὸ πράμα ξεκινάει ἀπὸ πολὺ μακριά. Πῶς ἡ ἀγιογραφία, δὲν ἦταν κι αὐτὴ, παρὰ μιὰ χειροτεχνία, συμπλήρωμα τῆς μαστορικῆς. Πῶς οἱ νταϊφάδες τῶν μαστόρων, ἦταν τὸ σχολεῖο τῶν ζωγράφων. Ἡ κυψέλη, ποὺ μέσα της, ζεσταίνονταν ὁ «σεβτὰς» γιὰ τὴν τέχνη. Καὶ πῶς μὲ τὸν καιρὸ, τοῦτ' ἡ μαστορικὴ ζωγραφικὴ, ὅπως στέκονταν στὰ πόδια της, σὰν αὐθύπαρκτη τέχνη, μὲ τὶς κοινωνικὲς ἀλλαγές καὶ τὶς ἀνάγκες τῆς ζωῆς, ἐπιρρεάστηκε ἀπ' τὰ καθιερωμένα ρέματα τῆς ἐπίσημης ἀγιογραφίας. Αὐτῆς μὲ τὰ μεγάλα ὀνόματα καὶ τὴ συστηματοποίηση στὴ δουλειά... Στὸ βάθος, ὅμως, παράμεινε, τέχνη λαϊκὴ καὶ χωριάτικη...

*
**

Ἡ ἐπίσημη θρησκευτικὴ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ «σχολή» ἀπὸ τὰ δημιουργικὰ κι ὅλας χρόνια τῶν Παλαιολόγων, μέχρι τὴν ἀλωση τῆς Πόλης, ποὺ συνηθίζουν τώρα νὰ τὴν ἀποκαλοῦν

Μακεδονική, χωρίζονταν σὲ δύο μεγάλα παρακλάδια: Στὴν Αὐλική. Καὶ στὴν Ἐπαρχιακή.

Ἡ Αὐλική, ἦταν ἡ ζωγραφικὴ τῶν οὐμανιστῶν κείνης τῆς ἐποχῆς καὶ τῶν κύκλων τοῦ Παλατίου τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἀνακτορική. Λίγο ψυχρή. Μνημειακή. Γινομάτη εὐγένεια καὶ μεγαλεῖο, μ' ἔντονες ἀποκλίσεις ἐξανθρωπισμοῦ, κρατοῦσε πεισματικὰ τὸν Ἀκαδημαϊκὸ τῆς χαρακτῆρα.

Ἡ Ἐπαρχιακή ἦταν ἡ ζωγραφικὴ τῆς Βαλκανικῆς ἐνδοχώρας. Πρωτοφανερῶθηκε στὰ χρόνια τῆς Φραγκοκρατίας, σὰν ἓνα εἶδος ἀντίδρασης, καὶ ἀπελευθέρωσης τῶν χειροφετούμενων τότε ἐπαρχιωῶν. Καὶ σιγά - σιγά προχώρησε μὲ ἐλευθεριάζουσες τάσεις, δραματικούς τόνους, ψυχολογικὴ ἐμβάθυνση, πλαστικότητα στὶς χειρονομίες, εὐγένεια ποὺ δὲν πιστεύει πιά στὸ μεγαλεῖο καὶ στὴ σταθερότητα τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου τούτου», ἀνθρωπιὰ καὶ στοχαστικότητα στὸ βλέμμα. Στὰ ὅρια τοῦ ἀνθρωποκεντρισμοῦ καὶ τῆς «κοσμικόφρονος» τεχνοτροπίας. Με μιὰ τεχνικὴ, ποὺ προσηύρισε τὸ πλατὺ πλάσιμο καὶ τὸ ζωηροὺς τόνους. Σὲ συνεχεῖς ζῶνες εἰκονογράφησης.

Ἡ τέχνη τούτη, ἔρρεσε πολὺ καὶ ρίζωσε σ' αὐτοὺς τοὺς χώρους.

Καὶ τὰ δύο παρακλάδια τῆς Μακεδονικῆς ζωγραφικῆς σπάνια καὶ δυσεύρετα τὶς μέρες μας «ζοῦσαν» ἄλλοτε μ' «ἐπιβάλλουσα παρουσία» στὸν κορμὸ τῆς Ἑλλάδας στὰ φορητὰ καὶ τοιχογραφικὰ μνημεῖα τῆς. Στὶς ἐκκλησιές, στὰ μοναστήρια καὶ στὰ εἰκονοστάσια.

Σ' ὅλες τὶς γκάμες τῆς ἐξέλιξής τους.

Στὸ πρῶτο τους στάδιο, τότε ποὺ ἦταν ἄγνωστες οἱ φωτοσκιάσεις καὶ κυριαρχοῦσαν οἱ λευκὲς γραμμές.

Μεταγενέστερα, ποὺ οἱ φωτοσκιάσεις ἔγιναν τὸ βασικὸ στοιχεῖο τῆς τεχνικῆς καὶ πέρασαν οἱ γραμμές σὲ δεύτερο πλάνο, ἀλλὰ μὲ σκιερὸ ἀκόμα προπλασμὸ, καὶ σκοτεινὸ τονισμό τῶν μερῶν τῆς σάρκας, ποὺ προσεξεῖχαν.

Στὴν τελικὴ τῆς μορφῆς, τότε ποὺ φωτίστηκαν αἰσθητὰ τὰ

«φωτιζόμενα μέρη τῆς σάρκας», κι ὑποδηλώνονταν οἱ ρυτίδες, οἱ πτυχές κι οἱ λεπτομέρειες μὲ παράλληλες μικρὲς κι ἀδιόρατες φωτεινὲς γραμμές. . .

Μ' ὅλα τὰ παρακλάδια τῆς, καὶ τὶς ἀλληλοεπιδράσεις (φορητῆς εἰκόνας καὶ τοιχογραφίας) ὅπως τὰ βλέπουμε σήμερα, στίς λιγοστὲς εἰκόνες ποὺ ξέμειναν:

Τὸν Ἅγιο Γρηγόριο τὸν θαυματουργό, τοῦ Μουσείου τοῦ Λένινγκραντ. Τὴν Παναγία τοῦ Φράϊσιγκ, κοντὰ στὴν Βαυαρία. Τὴν Θεοτόκο τὴν ὀδηγήτρια, στὴ Μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδας, κοντὰ στὴ Μόσχα. Τὴ Θεοτόκο τὴν βρεφοκρατοῦσα, τοῦ Ἁγίου Κλήμεντα τῆς Ἀχρίδας. . . Τὴ Μαρία Παλαιολογίνα τῆς Μονῆς Μεταμορφώσεως στὰ Μετέωρα. . .

Καὶ στίς τοιχογραφίες: Στὴν Πόλη, στὸ παρεκκλήσι τῆς Μονῆς τῆς χώρας (Παράκλητο). Στὸ Νέρετζι, τὸ Ναγκορίτσινο, τὸν Ἅγιο Νικήτα, (κοντὰ στὰ Σκόπια). Στὸ Μιλέσοβο καὶ τὸν Ἅγιο Ἀντρέα τῆς Τρέσκα καὶ τὴ Σοπότσανη τῆς Σερβίας. Στὸν Ἅγιο Κλήμεντα τῆς Ἀχρίδας, (ποὺ ἱστορήσαν ὁ Εὐτύχιος καὶ Μιχαὴλ Ἀστραπάς). Στὸ ναὸ τοῦ Χριστοῦ τῆς Βέρροιας (ποὺ ἐζωγράφησε στὰ 1315 ὁ Καλιέργης ὅλης Θετταλίας ἄριστος ζωγράφος). Στὸ παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου. Στὸν Ἅγιο Δημήτρη καθὼς καὶ στὸ μικρὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου (Ὁρφανοῦ) τῆς Θεσσαλονίκης. Στὸ Πρωτάτο τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ποὺ διακόσμησε ὁ Παύσελλανος, κείνος ὁ γίγαντας τῆς Μακεδονικῆς ἀγιογραφίας.

ποὺ ὅπως λέν, ἦταν κι ἓνας γίγαντας στὸ σῶμα: «Αὐτὸ δὲν τὸ λέω στὴν τύχη, μὰ τὸ εἶδα μὲ τὰ ἴδια μου τὰ μάτια, ὅταν ἀντέγραφα πρὶν χρόνια στὸ Πρωτάτο ἓναν ἅγιο. Εἶδα πάνω στὸ φωτοστέφανό του μιὰ δαχτυλιὰ ἀπ' τὸ χέρι αὐτουνοῦ ποὺ ζωγράφιζε τὸ πρόσωπο τοῦ ἁγίου καὶ ποὺ σὲ μιὰ στιγμή εἶδε ἓνα σκάσιμο στὸ σοδὰ καὶ τὸ πάτησε (κατὰ τὴν συνήθεια τοῦ φρεσκαδόρου). Καὶ ποιὸς θ' ἀτὸ ἔκανε αὐτό, ἀπ' τὸν ἀρχιμιάστορα, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ κεφάλι τῆς πιὸ χαμηλῆς καὶ πιὸ σπουδαίας σειρᾶς τῶν ἁγίων; Ἡ δαχτυλιὰ λοιπὸν αὐτῆ, ἦταν ἀπὸ ἓνα χέρι πιὸ μεγάλο ἀπ' τὸ

κανονικό, και φανέρωνε τί θηρίο άνθρωπος ἦταν αὐτός ὁ
ξακουστός ζωγράφος ποῦ ἔκανε αὐτὴ τὴν πληθωρική τέχνη.

Ἡ δαχτυλιὰ ἦταν τοῦ ἴδιου τοῦ Μανουήλ Πανσέληνου...».

Στὴν Παναγία τοῦ Βροντοχίου καὶ στὴ Μητρόπολη τοῦ Μυσ-
στρά. Στὴν Κόκκινη Παναγία τῆς Κόνιτσας (1414).

**

Πλάϊ στὴν ἐπίσημη τούτη Μακεδονική ζωγραφική, ποῦ τὴν
διάκρινε ἡ εὐγένεια, ἡ ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ὁ ρεαλισμὸς κι ἡ
προσπάθεια φυσικῆς ἀπόδοσης τῶν μορφῶν, στὴ σκιά τῆς Παλαιολό-
γιας ἀναγέννησης, ἄκμαζε σὰ βουδὸ κι ἀσίγαστο πλατὺ ρέμα
ἀντιρεαλιστικῆς ἀντίδρασης, μακριὰ ἀπὸ ἐπισημότητες καὶ πα-
λάτια, στ' ἀπόμακρα μοναστήρια καὶ τὶς ἐκκλησιᾶς τῆς ἀνατολῆς,
ἡ ζωγραφική τῆς αὐστηρῆς μοναστικῆς ἀντιληψῆς γιὰ τὸν ἐγκό-
σμιο βίο, μὲ τὴ σκληρὴ προσκόλλησι στὴν ἀρχαϊκὴ βυζαντινὴ
παράδοσι. Τὴν ἔντονη μίμησι τῆς φορητῆς εἰκόνας κι ὅταν ἀκό-
μα τοιχογραφοῦσε (χωρίζοντας τὰ θέματα μὲ κόκκινες κάθετες
ταινίες, σὰ νᾶταν χωριστὲς φορητὲς εἰκόνες). Ἡ ζωγραφικὴ αὐ-
τὴ, ὕστερ' ἀπ' τὴν ἐπιχράτησι τῆς μοναχικῆς παράταξις, στὴν
Ἑσυχαστικὴ ἔριδα (1350), καθιερώθηκε σὰν αὐθεντικὴ τῆς Ὀρ-
θοδοξίας. Πέρασε στὴ Ρωσία, μὲ τὸ Θεοφάνη τὸν Ἑλληνα, δά-
σκαλο τοῦ Μεγάλου Ρουμπλιεφ. Καὶ μὲ τὰ χρόνια, ὕστερ' ἀπ' τὴν
ἄλωσι τῆς Πόλης ἀντρώθηκε. Κατάχτησε τὴν Πόλη τὴν ἴδια, τὴν
Κρήτη, τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ τὸ Μωριά. Κι ἔγινε πραγματικὰ
«δεσπόζουσα σχολή» τῆς σκλαδωμένης Ὀρθοδοξίας.

Μὲ τὴν ἔκδηλη ἀναζήτησι τῆς ἔντονης δυσμορφίας καὶ τῆς
ἀνέκφραστης μορφῆς. Τὴν τυφλὴ ἀπομίμησι τῶν παμπάλαιων
προτύπων. Τὴν ἄπλαστη κίνησι. Τὸ βαθὺ συντηρητικὸ πνεῦμα. Τὸ
μοναχικὸ ἀσκητισμὸ. Τὴν ἐχθρικὴ ἐπιφυλακτικότητι πρὸς τὴν τέ-
χνη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ἡ «Κρητικὴ σχολή», γιὰτι
ἔτσι ἀποκαλοῦν σήμερα τὴ ζωγραφικὴ ἐτούτι, «ἐξέφραζε» τὸ πει-
σμα, τὶς ἀναστολές καὶ τὸν πανικὸ τῆς ἐποχῆς...

Ἐπιστέγασμα τῆς νίκης καὶ τῆς καθιέρωσις τῆς Κρητικῆς

Σχολής, όταν πιά κι αυτή σαν τέχνη, είχε ξεπεράσει τις αδυναμίες των πρώτων καταβολών κι είχε γίνει «γλώσσα δυνατή και πλούσια» (όπως άφισε να διεισδύσουν μέσα της στοιχεία δυτικής προέλευσης), ήταν ή κατάκτηση του 'Αγίου Όρους, που πραγματοποιήθηκε, με την όριστική έγκατάσταση εκεί, στα 1540, του «τιμιωτάτου Διδασκάλου κυρ Θεοφάνη του ζωγράφου Στρέλιζα, τουπίκλην Μπαθά»,

«... και έλαβε το κάθισμα του κυρ Νήφωνος του Προηγούμενου ο κυρ Θεοφάνης ο ζωγράφος να το έχη επί ζωής αυτού και οι παίδες αυτού...».

*
**

Στήν Ήπειρο, στή Θεσσαλία και τή Δυτική Μακεδονία, ή Κρητική Σχολή, έφτασε «έπίσημα» όπως φαίνεται μέσα του δέκατου έκτου αιώνα. Έτσι, όπως ανέδαιναν τα ρεύματα, άπ' το μισοβενετσιάνικο Μωριά και τή Ρούμελη... Με το «Γιώργιο ιερέα εκ Θηβών»... Και το Φράγκο, ζωγράφο...

«... έτελιώθη δέ (ο 'Αγιος Νικόλαος της Κράφης των Γιαννίνων) Σεπτεμβρίου 15 παρ' έμου του ταπεινού και εϋτελοϋς Γεωργίου Ιερέως και εκκλησιάρχου (εκ) Θηβών της Βοιωτίας και ήμῶν αυταδέλφου Φράγκου τουπίκλην το ΑΦΕΦ εν έτει ΖρΒ».

Τούτος «ο Γεώργιος Ιερεύς εκ Θηβών» κι ο αυτάδελφός «Φράγκος τουπίκλην» διακόσμησαν στα 1566 και το Νάρθηκα του Καθολικού της Μονής Βαρλαάμ, στα Μετέωρα. Κι ο Φράγκος μόνος του, το Ναό του Σωτήρα, στο Μοναστήρι της Βελτσιίστας...

«... ιστορήθη υπό χειρός Φράγκου ζωγράφου εκ τόπου Θήβας ελαχίστου και άμαρτωλοϋ...».

*
**

Παράλληλα με τις «έντεχνες» αυτές σχολές, ποϋχαν τα μεγάλα όνόματα τις θεωρητικές κωδικοποιήσεις και τους δογματικούς

ἀφορισμούς, ἀπὸ τὰ παμπάλαια, χρόνια κιόλας, οἱ ἐκκλησοῦλες καὶ τὰ μοναστήρια, τῆς ἐνδοχώρας τῶν Βαλκανίων, καὶ ἰδιαίτερα τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας (κεῖ ποὺ ἡ γαλήνη τῆς ἐρημίας δὲν ταραζόνταν ἀπὸ ἐπιστημότητες κι ἄλλες ἐγκόσμιες προσβάσεις), δὲν σταμάτησαν νὰ κατακλύζονται ἀπ' τὶς ἀπλές καὶ λιτές μορφές τῆς λαϊκῆς κι ἀνώνυμης εἰκονογραφίας... Δεῖγμα πλούσιο τῆς ἐθνικῆς εἰκαστικῆς εὐφορίας, ποὺ δὲν ἔλιψε ποτὲ ἀπ' αὐτὸν τὸν τόπο... Σὰ μιὰ χθόνια δύναμη, μ' ἀξίες, ζωντανές κι ἀκατάλυτες παρορμήσεις... Ἐνας ἀσταμάτητος βουνίσιος ποταμὸς μορφοπλασίας, μὲ μοναδικὴ ἔγταση, ἀντάξια πρὸς τὸ παράφορο «εἰδωλολατρικὸ πάθος» τοῦ Ἑλληνα χωρικοῦ, τῆς Βυζαντινῆς θητείας...

Τὸ δίχως ἄλλο ἢ σχέση: Λαϊκὴ ζωγραφικὴ. Ἐπίσημες σχολές ζωγραφικῆς, εἶναι παράλληλη μὲ τὴ σχέση. Δημοτικὸ τραγούδι—Λόγια—ποίησις.

Καὶ θᾶπρεπε νὰ μιλάη κανενας σήμερα γιὰ «ἀνεπανάληπτη ποιότητα ἀνθρωπιστικοῦ πυρετοῦ καὶ ποιητικῆς προβληματικῆς». Γιὰ θαθεῖα καὶ θερμὴ ἔκφρασις. Γιὰ ἑλληνικὴ γεύσις. Γιὰ πάθος πρὸς τὴ ζωή... Ὅπως καὶ στὰ Δημοτικὰ τραγούδια. Ὅστοςο τὰ δογματικὰ θέματα, ἀκίματα καὶ δυναστικά, στὸ χῶρο τῆς λατρείας, ὅπου ἡ εἰκόνα διασφραμμάτιζε οὐσιαστικὸ ρόλο, ἔδεσαν πισθάγκωνα τὴ λαϊκὴ μορφοπλασία, τῆς ἀφαίρεσαν τὸν στοχασμὸ καὶ τὸ πάθος, καὶ τὴν καθήλωσαν σ' ἓναν ἀγχώδη στρουθοκαμιλισμὸ μὲ μιὰν ἔρπουσα ἀπομίμησις. Ποὺ θόλωσε τὴν καθαρὴν δραση τοῦ λαϊκοῦ τεχνίτη...

..

... Ἡ ὀρθόδοξη ἀγιογραφία εἶναι τέχνη λειτουργικὴ.

... Ἡ ὀρθόδοξη εἰκόνα δὲν εἶναι διακοσμητικὸ στοιχεῖο μ' αἰσθητικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ συγκίνησις. Δὲν εἶναι οὔτε εἰκονογραφικὴ ἐξιστόρησις τῆς Ἀγίας Γραφῆς... Ἡ ὀρθόδοξη εἰκόνα εἶναι στοιχεῖο λατρείας. Ἀντικείμενο ἱερό. Ὅσο κι ὁ Λόγος. Εἶναι ἡ

φανέρωση τῆς Θείας Δόξης. Ἡ καταγγελία τοῦ Εὐαγγελίου. Ἡ πρόγνωση τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν. Μιά λυτρωτική πραγματικότητα, μὲ θάθος, παλμό κι ἐσώτερη ζωή, ποὺ ἀπευθύνεται στὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου. Παραμορφώνει τὸ ὕλικὸ γιὰ νὰ τὸ «ἐνδύση μὲ ἀθανασία», σ' ἓνα «διαρκὲς παρόν»...

(Τὰ μεγάλα μάτια, ἐκφράζουν τὴν ψυχικὴ ἔνταση... «οἱ ὀφθαλμοί μου διὰ παντός πρὸς τὸν Κύριον...». Τὰ μεγάλα αὐτιά... «διευρύνθησαν ἀκούοντες τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου». Τὸ μικρὸ στόμα, ἢ στενὴ καὶ μακρὰ μύτη καὶ τὸ ἀπισχνωμένο σῶμα (ποὺ διακρίνεται ἀκόμα καὶ κάτω ἀπ' τὴν χαρακτηριστικὴν πτυχολογία), δείχνουν πὼς τὸ εἰκονιζόμενο Ἱερὸ Πρόσωπο «συνεκάλυψεν ἐν τῇ γαστέρα τὴν ψυχὴν του» καὶ «ἀπολαμβάνει τὴν ὁσμὴν εὐωδίας πνευματικῆς». Τὰ ὑπερβολικὰ μακρὰ δάχτυλα, ὁμολογοῦν «τὸν παλμὸν ἐσωτερικῆς ζωῆς καὶ παρουσίαν τῆς Παντοδυναμίου Θεότητος»)

Ἡ ὀρθόδοξη εἰκόνα, ἐπιδιώκει νὰ ἐμπνεύση. Νὰ καθάρισι. Νὰ φωτίσι τὴν ὄραση καὶ τὴν Διόραση τοῦ Ἀνθρώπου. Νὰ τὴν κἀνη νὰ νυστέψη διὰ τῶν ὀφθαλμῶν... Ὁ καλλιτέχνης τῆς εἰκόνας δὲν ἐκφράζει τὴν προσωπικὴν του ἀντίληψη, ἀλλὰ τὴ «συνείδηση τῆς Θείας Ἀποκάλυψης...».

Καίριο λειτουργικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς φορητῆς εἰκόνας, ἦταν ἡ ὁμοιότητα μὲ τὸ παριστώμενο πρόσωπο... «Ὡς μορφὴ ἀγιότητος, ἦτοι μετὰ τῆς οὐρανίου δόξης ἦν ἐνεδύθη»... Ἀπαράβατη δογματικὴ ἀξίωση, μυστηριακῆς σημασίας. (Ἡ μετάδοση τῆς Θείας χάριτος στὸ γήινο κόσμον, γίνεται μὲ τὴν μεσολάβηση τῶν ἀγίων). Καὶ καταλυτικὴ, ταυτόχρονα, πρόκληση ἀπομίμησης.

Ὁ λαϊκὸς ζωγράφος, μαθαίνει νὰ ζωγραφίζη ἀντιγράφοντας τὰ παλιὰ πρότυπα.

«...νὰ εὖρης ἐκ τοῦ περιφήμου Μανουήλ τοῦ Πανσελήνου τινὰ ἀρχέτυπα καὶ κοπίασε εἰς αὐτὰ ἱκανὸν καιρόν... ἔπειτα ὑπάγε εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ εἰκονισθείσας ἐκκλησίας νὰ ἐβγάλης ἀντίβολα...».

Διαβάζοντας φυλλάδες. Ἀκολουθώντας ἄλλους παλιότερους... Καιμιὰ φορά αὐτοδίδαχτους... Ἀντιγραφὴ, μίμηση κι ὑποταγή...

Ἔτσι, πού ἀκόμα καί στὰ παλιότερα γνωστὰ μνημεῖα τῆς ἀνώδυμης λαϊκῆς ζωγραφικῆς, ὅπως εἶναι οἱ τοιχογραφίες στὸ παλιὸ Καθολικὸ τῆς Μονῆς Μεταμόρφωσης τῶν Μετεώρων καί στὸν Ἅγιον Νικόλα τῆς Καστοριάς (15ος αἰώνας), στὸ Πογκάνοβο τῆς Σερβίας καί στοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους τῶν Σερβίων (ἀρχὲς τοῦ 16ου αἰώνα) βρίσκονται «ἐμφανεῖς συγγένειες μὲ Κρητικὲς τοιχογραφίες τοῦ Ἁγίου Ὄρους... ἀμεση καί πραγματικὴ σχέση μὲ τὴν Παλιὰ Μακεδονικὴ τέχνη... ἐπιδράσεις ἀπ' τὰ δυτικὰ προτυπα»...

✱

«... Δὲν εἶναι σταθμὸς, στοῦ λόγου τὴν πορεία, ὁ μῦθος. Νὰ σταθῆς σ' ἓνα σκαλί κίμωνος, ν' ἀναπαυθῆς. Εἶν' ἡ ζωὴ κι ὁ θάνατός σου. Εἶναι ὁ μέσα σου Ἥλιος. Εἶναι ὁ αἰώνιος πύρινος τροχός».

Χρόνια δάσταξε τούτο τὸ περίεργον ζύμωμα τῆς ἀμετακίνητης λατρείας, ἀπὸ τὸν εἰκαστικὸ πυρετὸ τῶν λαϊκῶν τεχνιτῶν, στὸ ἀδιάκοπο «ἐγδὼν ἐκάπτε»... Οἱ ἄλλες τέχνες περνώντας ἀπ' τὸ καθεστῶς τῆς κλειστῆς κοινωνικῆς ομάδας στὴ συνθήκη τῆς ἐμπορευματικῆς οἰκονομίας μὲ τὸ πλάτεμα τῆς ἀγορᾶς, μεταβάλλονταν, ἀπελευθερώνονταν, δένονταν μὲ τὴ ζωὴ... Καί γίνονταν τὸ «ἄνθος τῆς κι ἡ χαρὰ τῆς».

Ἡ λαϊκὴ ἀγιογραφία, ὅμως, καί περισσότερο ἡ ἀγιογραφία τῶν εἰκόνων μὲ τὰ ἱερὰ πρόσωπα, ἀπ' τὴν ἀντινατουραλιστικὴν τῆς θέσιν, πού τῆς ἐπιβάλλει τὸ δόγμα, προσπαθεῖ ἀπεγνωσμένα νὰ σπάσῃ τὸν κλοιό... Ν' ἀναδαπτισθῆ στὸ λαϊκὸ αἶσθημα. Ν' ἀνταποκριθῆ στὴς ἀνάγκες τῆς «πορευόμενης ἀνθρώπινης ψυχῆς».

Οἱ εἰκόνες ἀπ' τὸ Δωδεκάορτο, μὲ τὴς σκηνές ἀπ' τὴν Παλιὰ Διαθήκη. Τὸ Εὐαγγέλιο. Τὴ ζωὴ τῆς Παναγίας. Τοὺς

βίους και τὰ μαρτύρια τῶν ἁγίων... ζοῦν στὸ χῶρο τῆς διδαχῆς. Κι ἡ διδαχὴ δὲν εἶναι στατική ὅπως ἡ λατρεία...

*
**

Ἦταν τότε πού ἡ καταξίωση τοῦ ἀτομικοῦ δημιουργοῦ, μὲ τὴ λαχτάρα γιὰ φυσικότητα καὶ τὴν ἐμφάνιση τῶν πρώτων ἀπαίδευτων λαϊκῶν ζωγράφων, διάβρωσε τὴν ἀνώδυμη ζωγραφικὴ. Οἱ νέες κοινωνικὲς μορφές μὲ τὸ πέρασμα τῆς κλειστῆς ποιμενογεωργικῆς κοινωνίας, στὴν πρωτοαστική, εὐνοοῦσαν τὸν προσωπικὸ δημιουργό, σὲ βάρος τῆς ὁμαδικῆς μαστορικῆς ζωγραφικῆς τῶν βουγίσιων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου. Καὶ τὸ «ἐμεῖς» παραμερίζονταν ἀπ' τὸ «ἐγώ». Ἦταν τὰ χρόνια τοῦ Νικολάου, ἐκ Λινοτοπίου τῆς Καστοριάς, πού στὰ 1570, διακόσμησε τὸν Ἁγ. Δημήτρη τῆς Παλατίτσας στὴ Βέρροια. Τοῦ «Δημήτρη καὶ Θεοδώρου καὶ Κώστα ἐπὶ ἔτει 1618» τῆς Λιτομειδίτσας... Τοῦ «Μιχαὴλ Ζωγράφου» ἐλάχιστου καὶ ἀμαρτωλοῦ ἐκ τόπου... Καστοριάς ἔτει ΖΡΚΖ, τῆς Βίτσας. Τοῦ Μιχαὴλ ἐκ πόλεως Τένισκο καὶ Δημητρίου ἔτους ΖΡΚΖ». Τοῦ Χριστοδούλου ἐκ κόμης φορτόση ἔτι ΑΨΛΖ», στὸ Λοζέτι. Τοῦ «Αναστασίου καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ Ἰωάννου (Ἰωάννου) καὶ Γεωργίου» στὸ Μοναστήρι τοῦ Ρογκαβοῦ, στὸ Τσεπέλοβο. Τοῦ Κώστα Θεοδόση «ἐκ κόμης Χιονάδες» (1747) στὸν Ἁγιώργη τῆς Παναγιᾶς στὴ Βούρμπιανη. Τοῦ Κωνσταντίνου Μιχαὴλ «ἐκ κόμης Χιονάδες» (1764), στὸν Ἁγιώργη τῆς Παναγίας τοῦ Ντόλου (Βυθοῦ), τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας... Τοῦ «καταπληκτικοῦ» Παναγιώτη ἐξ Ἰωαννίνων, στὴ Μογὴ Φενεοῦ Κορινθίας...

Δὲν ἀγιάζεις, ὅμως, εὐκολὰ σ' αὐτοὺς τοὺς τόπους... Ἀπὸ τὸν «Ὀλυμπο τῆς Ὁρθοδοξίας», τὸ Ἁγιον Ὄρος, ἡ ἀνανέωση στὴ ζωὴ ἔμοιαζε μὲ τὸ «τέλος τῶν καιρῶν». Ὁ καημὸς γιὰ τὸ ἀνθρώπινο αἶσημα στὴν τέχνη.

«...δὲν χρωματίζεις ἀμὴ ἐμψυχώνεις κάθε σανίδιον καὶ δὲν χύνεις μόνον ἐπάνω σὲ τοῦτο βαφαῖς, ἀμὴ μὲ τοῦτες στάζεις καὶ τὴν ζωὴν...».

κει πάνω, μέσ' τήν πυρακτωμένη ἀτμόσφαιρα τῆς πίστεως καί τοῦ ἐπέκεινα, καταδικάσθηκε σά παραστράτημα. Βαθειά καί καιρία ἢ ἀδυναμία τῆς σκλαβωμένης Ὁρθοδοξίας νά συμπορευτῆ μέ τ' ἀνθρώπινα.

«Ἀνάγκη νά ξαναγυρίσουμε στήν ἀπρόσωπη, τήν αὐστηρή καί τυποποιημένη ζωγραφική. Νά ξαναρχίσουμε ἀπό τά παλιά πρότυπα: Τόν Πανσέληνο καί τόν Ἱερόθεο Θεσσαλονικέα, ποῦ ζησαν πρὶν τήν Ἐλωση (τέλος 14ου, ἀρχές 15ου αἰῶνα). Ὅπως ἀποζητοῦσε ὁ Διονύσιος ἐκ Φουρνᾶ, ἐκφραστής τούτης τῆς ἀντίδρασης, πού γύρω στά 1730 ἔγραψε σέ συνεργασία μέ τόν μαθητή του Κιριλλο τόν Χίο, τήν «Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης»... Κωδικοποιημένες ὁδηγίες καί συνταγές, σωστά τυφλοσύρτη γιά τοὺς Ἀγιογράφους...

«... Ἰδοῦ, ὁποῦ σ' ἐρμηνεύσαμεν ἰκανῶς τὰ μαρτύρια τοῦ ἐνὸς μηνός. Λοιπὸν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἱστορίζονται καί τὰ μαρτύρια τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, κατὰ τὸ ἐπίγραμμα ἐνὸς ἐκάστου τῶν μαρτύρων...».

Κι ὅπως γίνεται σ' αὐτές τίς περιπτώσεις, πού οἱ ἄνθρωποι δέν ἔχουν νά μεταδώσουν κάποιο μήνυμα ἢ νά ἐξαγγείλουν ἓνα δημιουργικὸ πιστεύω, μιλοῦσαν σέ μιάν «ὀμιχλώδη» γλώσσα γιά «ἀναγένεση» στή ζωγραφική καί γιά «ἐκκαθάριση» ἀπ' τὰ παρείσακτα καί ἀλλοιωτικά τῆς παράδοσης στοιχεῖα», πού ἄλλο δέν σήμαινε παρά παρασμός, καθήλωση καί ὀπισθοδρόμηση.

Τοῦτες οἱ προτροπές ἀπ' τήν «Κιβωτὸ τῆς Ὁρθοδοξίας» ἐπηρεάσαν θεμελιακὰ τοὺς βαθύτατα θρησκευόμενους λαϊκοὺς ζωγράφους. Αὐτοὺς πού νύστευαν μιὰ βδομάδα, πρὶν ἀρχίσουν νά ζωγραφίζουν. Αὐτούς, πού ὀρκίζονταν στό Ἅγιον Ὄρος, καί πέρασαν ἐκεῖ ἓνα μακρὸ διάστημα τῆς ζωῆς τους—προσκύνημα μαζί καί μαθητεία—ἔχοντας «παραμάσχαλα» ἀντιγραμμένες φυλλάδες ἀπ' τήν ἐρμηνεία τοῦ Διονυσίου...

Καί σφραγίστηκε γιά πάντα μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ δρόμος τῆς Εἰκονογραφίας...

Ἔτσι, πού στό τέλος δέν ἔμνησκε γι' αὐτή ἄλλος τόπος ἀνα-
πνοῆς, ἄλλο «παράθυρο τῆς καρδιᾶς», παρά μόνο οἱ γ ρ α μ -
μ έ ν ο ι ὀντάδες τῶν ἀρχοντικῶν. Καί τ' ἀρχονταρίκια τῶν
Μοναστηριῶν...

Οἱ φρίζες κάτω ἀπ' τὸ ταβάνι. Τὰ ψευτοπαράθυρα. Οἱ δια-
κοσμημένοι τοῖχοι μέ τὰ λουλούδια. Τὰ ζῶα. Οἱ καθαλλάρηδες.
Οἱ γοργόνες καί τὰ τέρατα τῆς νεοελληνικῆς μυθολογίας. Οἱ πολι-
τεῖες τοῦ θρύλου. Καί οἱ προσωπογραφίες τῶν ἀρχόντων.

Σπάνια, καμμιά φορά, κι ὅταν ὁ εἰκονογράφος ἤθελε γὰ πλαι-
σίωση σκηγές ἀπ' τὸ Δωδεκάορτο μέ κάποια φύση, ἔβγαζε τὸν
καημό του, (φανερώνοντας ἔτσι καί τίς καταβολές τῆς ψυχῆς του)
μέ ζωηρόχρωμα λουλούδια, μέ δαντελένια βουνά κι ὠραία βόσκο-
τόπια, μέ δέντρα παράξενα, σπίτια ἀψηλά μ' ἄγρια κι ἡμέρα ζῶα
καί λογῆς—λογῆς ἄλλα στολίδια καί «κεντήματα», ἀνεπανάληπτης
ποιητικῆς προβληματικῆς. «Ἡ ζωγραφικὴ εἶναι μιὰ βουβὴ ποίηση.
Ὅπως ἡ ποίηση εἶναι μιὰ τυφλὴ ζωγραφικὴ» καθὼς εἶπε κι ὁ Λεο-
νάρντο γτὰ Βίντσι...

«Ὁ κόσμος εἶναι φλουρι κωνσταντιναῖο μέ σκαλισμένο ἐ-
πάνω του τὸ Χριστό. Ὁ μισὸς ὁρᾶται, ὁ ἄλλος μαντεύεται..
Ὁ ζωγράφος ἐρμηνεύει καί τίς δυὸ του ὄψεις... Ὁ κόσμος
εἶναι ἓνα κομμάτι ὁρατὸ ἐνὸς ἀόρατου μεγαλείου...».

Για την ξυλογλυπτική λένε, πώς δέν υπάρχει άλλη τέχνη πιο εκφραστική της αγάπης για ζωή, όπως αυτή. Γιατί έχει τη δυνατότητα να παίξει με το φως («το αδιόρατο σπαθί του ήλιου»), τον όγκο και το σχήμα.

Παλιότερα οι τσοπάνοι σκάλιζαν τις γκλίτσες, τους σουγιάδες, τις ρόκες, τις πλόσκες, τις τσιότρες, τους άργαλειούς, τις σαρμανίστρες, τὰ σφονδύλια, τὰ κουτάλια... για να δώσουν δροσιά, ζωή και συμβολισμό στα πράγματα της καθημερινότητας.

Αργότερα τούτ' οί τσομπάνοι, ακολούθησαν τους νταϊφάδες τῶν μαστόρων, και μπήκαν στις ἐκκλησιές και τὰ μοναστήρια, πού ἀπόφευγαν τότε τὸ μάρμαρο και τὴν πέτρα, σαν εἰδωλολατρικό υλικό, και πιο ὕστερα, στα σπίτια τῶν ἀρχόντων, για να μεταδώσουν τὸ αἰσιόδοξο μήνυμα τῆς ζωῆς... Τὴν ἴδια αἴσθηση εὐφορίας...

Στὸ Τούρναβο ἔλεγαν πὼς οἱ ταγιαδόροι, (οἱ σκαλιστῆδες) εἶχαν τὰ μυστικά στὴν τέχνη τους, πού πήγαιναν ἀπ' τοὺς παλιούς στοὺς νεώτερους, σαν ἱερὴ παρακαταθήκη... Ὅσοσο φαίνεται πὼς τὸ μόνο μυστικό, ἦταν κι ἐδῶ ἡ μακρόχρονη μαθητεία κι ἡ σκληρὴ δουλειά...

*

**

«...» Ὅσπερ πελεκᾶν τετρωμένοι τὴν πλευράν σου, Λόγε,

τοὺς θανόντας παῖδας ἐξώσας, ἐπιστάξας ζωτικούς αὐτοῖς κρουνοὺς...».

Στὴν ἀρχὴ οἱ ταγιαδόροι δούλευαν τὰ στρωτά, ποῦταν χαμηλά ἀνάγλυφα, μὲ ἡμέρα μοτίβα καὶ συμβολικὸ περιεχόμενο.

Τότε ἡ ξυλογλυπτικὴ ἦταν ἀκόμα, δίπλα στὶς πηγές της. Οἱ μεγάλοι ἥλιοι. Οἱ φυτικὴ διακόσμηση. Τὰ φίδια. Κι οἱ δράκοντες. Πανάρχαια σύμβολα. Ἀμετακίνητα.

Ἀργότερα, ὅταν κύλησε ἡ ζωὴ, μὲ τοὺς κοινωνικούς μετασχηματισμούς, ἡ ὄραση ἔγινε ἀνήσυχη, ἡ ἀναζήτηση τοῦ βάθους (τοῦ ἀόρατου μεγαλείου μὲ τὸν σκιερότερο τόνο), τῆς πλαστικότητας καὶ τοῦ ρυθμοῦ (αὐτοῦ ποὺ θέλγει καὶ ξεκουράζει), δρίσκεται στὸ προσκήνιο. Τὰ κεντήματα τοῦ σκαλιστή, γίνονται βαθειά κουφωτά κι ἀνάγλυφα... Μὲ νέες ιδέες. Νέα θέματα. Νέα τεχνικὴ στὴ φόρμα,

Ἀνάλογα πρὸς τὸ ὕλικό: Καρυδιά καὶ ὄρυς γιὰ μεγάλες ἐπιφάνειες. Καστανιά, ἐλιά, ἢ λεύκα, γιὰ τὰ ταβάνια. Κέδρος, κυπαρισσόξυλο, πυξάρι γιὰ κασέλλες. Αὐξαινε κι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργαλείων: Ξυλοσφύρια, ματσόλες, λούκια, σγρόμπιες, σκαρπέλλα, ρίνες...

ποὺ προδίδουν τὴν λαμπρότητα καὶ ὀροσερὴ πνοή... Χαρούμενη τέχνη.

Ἄνοιξη τῆς ζωῆς.

Ἡ φύση. Τὰ φύλλα. Πλούσιοι κι ὄριμοι καρποί. Πουλιά. Κυνήγια ζώων. Ἀμφορέϊς. Καλάθια. Ὀπλισμένα παλληκάρια. Ἄνθρωποι θρύλοι... Πάνω στὰ νταβάνια—ἰδιαίτερα στοὺς ψευτοκουμπέδες τοῦ κέντρου. Στὶς πόρτες. Στὰ παράθυρα. Στὰ κάγκελλα. Στὶς κασέλλες. Στὶς μεσάντρες. Στὶς παραθύρες... Στὰ τέμπλα τῶν ἐκκλησιῶν (ποῦταν τὸ ἔργο μιᾶς ζωῆς ὀλόκληρης, καμμιά φορά...). Στοὺς ἄμβωνες. Στοὺς δεσποτικούς θρόνους. Στὰ προσκυνητάρια. Στὰ στασίδια. Στὰ ἀναλόγια. Στὰ βωμόθυρα...

Ἀτέλειωτη ἡ αἴσθηση τοῦ «ζωντανοῦ» καὶ τοῦ «χειροπιαστοῦ» στὸ μάτι τοῦ λαϊκοῦ ταγιαδόρου, ποὺ ὅταν δὲν «ἔδενε» ἀνικανοποι-

ητο, ἀπ' τὸ ὕλικὸ τὸ πλούτιζε μὲ φιλντισι, μὲ μέταλλο, μὲ σκέτο χρῶμα, καὶ καμμιά φορά μὲ ἐναλλαγὴ ξύλων διαφορετικῶν ἀποχρώσεων...

.. "Αγνωστοὶ ἔμειναν οἱ μεγάλοι τεχνίτες ἀπ' τὸ Τούρναβο. Τὸ ὕλικὸ φθαρτό, δὲν τὸ κράτησε ὁ χρόνος. Ἦρθαν οἱ καινούργιοι καιροί, ἄνοιξαν οἱ πόρτες στοὺς ξένους θεοὺς κι ἐγκαταλείφθηκε ἡ παλιὰ τεχνική.

Τ' ἀριστουργήματα τῆ ξυλογλυπτικῆς, σκωληκοφαγωμένα, ξυλώθηκαν δίχως ἔλεος, ἢ θάφτηκαν μὲ βάρβαρες λαδομπογιές.

"Ἐμεινε μονάχα ἡ παράδοση... Καὶ τὰ ἐπώνυμα τῶν σπιτιῶν, ἀπὸ τὸ Τούρναβο, ποὺ τίμησαν τὴν τέχνη: Σκαλιστής. Ἀναστάσης Ταλιαδόρος. Γεώργιος Χρήστου... Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔζησαν στὴ Βουλγαρία: Στὴ Φιλιππούπολη. Στὴ Στενήμαχο... Ἄλλοι στὴ Σερβία. Στὰ Μπιτώλια. Στὸ Βελιγράδι... Ἄλλοι πῆγαν πρὸς τὸ Πήλιο. Στὰ Γιάννινα. Τὸ Ζαγόρι. Τὸ Πωγῶνι. Τὸ Ἀργυρόκαστρο. Τὴν Πρεμετή. Τὴν Πρέβεζα. Στὴν Κεφαλλονιά. Στὸ Γαλαξειδί... .

Κι ἀπὸ τότε σὲ κάθε παλιὰ ἐκκλησία, κεῖνο ποὺ σὲ καθηλῶνει εἶναι πάντα τὸ ξυλόγλυπτο τέμπλο. «Ἡπειρώτικο», ὅπως λέν.

Τῶν παλιῶν κι ἄγνωστων πιά, ταγιαδόρων ἀπ' τὸ Τούρναβο...

Οί άσημιτζήδες πήγαιναν με τούς νταϊφάδες, μόνο για συ-
τροφιά στο δρόμο.

Σάν έφταναν στο τέρμα του ταξιδιου, ξέκοβαν κι έκαναν τούς
γυρολόγους. Για να «ξεκάνουν» το «πράμα» πουχαν έτοιμάσει όλο
το χειμώνα στο χωριό. Από γειτονιά σε γειτονιά. Από πανηγύρι
σε πανηγύρι...

Η δουλειά τους δέν παντρεύονταν με τή μαστορική. Το εϊ-
δος που κουβαλοῦσαν, είχεν αξία, και προκαλοῦσε τούς μειντά-
νηδες. Έτσι, όσο τά χρόνια περνοῦσαν, τόσο κι ένας - ένας οί ά-
σημιτζήδες ή άλλαζαν δουλειά ή ξέμνησκαν στις πολιτείες, σά
μόνιμοι.

Η δουλειά τους ήταν άργαστηριακή. Και «κόνευε» όπου έ-
βρισκε καταφύγιο, ασφάλεια και τακτική πελατεία. Στους Καλαρ-
ρύτες. Στο Μέτσοβο. Στα Γιάνγινα. Στήν Άρτα. Στ' Άργυρόκα-
στρο. Στήν Κόνιτσα... Στή Ζάκυνθο. Στήν Κέρκυρα. Σ' όλες τις
πολιτείες των Βαλκανίων και της Μικρᾶς Άσίας. Στήν Αίγυπτο.
Τήν Ιταλία. Τήν Αῦστρία...

Στή φάση αὐτή, τήν παζαριώτικη, ή άργυροχοϊκή τέχνη—
ή τέχνη των άσημιτζήδων— που ξεκίνησε από τήν πρωτόγονη κι
άπλη χαρακτική με το καλέμι, βρήκε άλλους τρόπους δουλειᾶς,
σύνθετους, για να δώσει πλαστικότητα, πάνω στο εϋπλαστο μέ-
ταλλο...

Πρῶτα το χυτό, που δουλεύονταν έπειτα σά χα-
ρακτό.

Μετά, τὸ χτυπητό, σηκωτὸ ἢ φουσκωτό, ὅπως τῶλεγαν, ποὺ δουλεύονταν καὶ χαρακτό.

Ἀργότερα, τὸ χτυπητό, σηκωτὸ ἢ φουσκωτό, ποὺ δουλεύονταν μὲ τὴ βοήθεια τοῦ σφυριοῦ ἢ τοῦ καλειμοῦ κι ἔδινε ὄγκους ἀνάγλυφους καὶ μαλακὲς σκιές, στὴ φλούδα τοῦ ἀσημιοῦ, τοποθετημένα μέσα στὸ ἀτσαλένιο καλούπι, ποὺ γίνονταν καμμιά φορά κι ἀπὸ πίσσα...

Ἀκολούθησε τὸ συρματερὸ μὲ τὴν πολύπλοκη δουλειά, τὴ δουλειά τῆς ὑπομονῆς. Κλώθοντας καὶ κολλώνοντας τ' ἀσημένιο σύρμα γίνονταν τὰ σκουλαρίκια, οἱ πόρπες, οἱ σταυροὶ καὶ τὰ ζάρφια.

Ἐπειτα ἦρθε τὸ ἐπιχρυσωμένο ἀσήμι καὶ τὸ τζοβαϊρικό σφαιλάτο... ποῦδινε χρῶμα στ' ἀχρωμο ἀσήμι. Ὅμως, ὅπως ἦταν σπάνιος ὁ χρυσὸς κεῖνα τὰ χρόνια, τὰ κοσμήματα ὅλα (σκουλαρίκια, ζῶνες, πόρπες, σταυροί, ζάρφια, φυλαχτά, τεπελίκια) γίνονταν ἀπὸ ἀσήμι. Καὶ μ' αὐτὰ τάβαλε ὁ Ἅγ. Κοσμάς, σὰν «δίδαχνε» τὴν ταπεινοφροσύνη.

«Εἰς ἔτος αψοζ (1777) Αὐγούστου 20 ἡμέρα γ', ἦλθε ἕνας ἀσκητὴς καλούμενος Κοσμάς Ἱερομόναχος καὶ μᾶς ἐδίδαξε ἡμέρας τρεῖς καὶ ἔξω μὲ σκαμνὶ ἔβαλεν τὴν διδασχὴν καὶ ὅλον τὸν κόσμον ἐδίδαξε καὶ ἔκοφαν οἱ γυναῖκες τὰ ἀσήμια καὶ τὰ μεταξωτὰ φορέματα...»

Ἀπὸ ἀσήμι ἦταν κι ὅλα τ' ἄλλα «πολύτιμα» ἐκκλησιαστικὰ καὶ κοσμικὰ εἶδη. Τὰ ντυσῆματα τῶν εἰκόνων. Τὰ στολίδια τῶν ξύλινων σταυρῶν. Τὰ δισκοπότηρα. Τὰ θυμιατήρια. Οἱ λειψανοθήκες. Οἱ δίσκοι. Τὰ κύπελλα. Τὰ πιατάκια. Τὰ κουτιά. Τὰ κουτάλακια (στὶς χειρολαβὲς των). Καὶ τὰ σταχωμένα Εὐαγγέλια.

... Ἐκεῖνο τὸ περίφημο Εὐαγγέλιο τῆς Μολυβδοσκεπάστης ποῦταν ἀπὸ μεμβράνη κι ἔφερνε ἡμερομηνία «ΑΦΠΕ», ποὺ σημαίνει 1585...

«Αἱ δύο ἀργυραὶ πλάκαι τῆς σταχώσεως διαστάσεων 0,25X0,19 εἶναι προσηλωμέναι διὰ κοινῶν ἤλων ἐπὶ ἴσων

πρὸς τὰς διαστάσεις τῶν ξυλίνων πινακίδων, συνδέονται δὲ εἰς τὴν ράχιν τοῦ Εὐαγγελίου διὰ τεσσάρων ἀργυρῶν συνδετήρων (ἀλύσεων) θυζαντινῶν σχημάτων. Τρεῖς παρόμοιοι συνδετήρες, οἵτινες σήμερον ἐλλείπουσι, ἔκλειον τὸν Κώδικα ἔνθα ἀνοίγει».

Ἐκ τῆς κυρίας ὄψης:

Στὸ κέντρο, μέσα σ' ἓνα ὀρθογώνιο ἐπίπεδο ἡ Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴν Θεοτόκον καὶ τὸν Ἰωάννην. Ἐπάνω ἀπ' τὰ κεφάλια τοὺς δύο ἄγγελοι ποὺ πετοῦν. Στὸ βάθος δύο τεῖχη μετὰ ἐπάλξεις, ποὺ διακοσμοῦνται μετὰ κλαδιὰ καὶ φύλλα ἀμπελιοῦ. Ὁ οὐρανὸς ἔχει ἀστέρια. Στὰ πόδια τοῦ Χριστοῦ ὁ Γολγοθάς. Κι ἓνα κρανίον. Ἐξ ἄνω—γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ ὀρθογώνιο ἐπίπεδο, μικρὰ ἐγκόλπια στολισμένα, μέσα κι ἔξω, μετὰ «σχηματικὰ μικρὰ τρίφυλλα ἀμπέλου, ροδακίσκους, ροζέττες, μικρὰ κλαριά, φυλλαρίκια σχηματοποιημένα κατὰ τὸν ιδιόρρυθμο τρόπο τὸν χαρακτηρίζοντα μέχρι σήμερον τὰ ἔργα τῆς Ἑπειρώτικης τέχνης».

Μέσα στὰ ἐγκόλπια οἱ προφῆτες: Ἰεζεκιήλ, Δανιήλ, Ἰερემίας καὶ Ἡσαΐας. Οἱ ἀρχιερεῖς προπάτορες: Ἰωακείμ, Σολομών, Ἰακώβ, ὁ Δαυὶδ, Μωϋσῆς καὶ Ζαχαρίας. Καὶ τὰ σύμβολα τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν.

Ἐκ τῆς πίσω ὄψης:

Στὶς τέσσερες γωνιὰς ὁ Μιχαήλ, ὁ Γαβριήλ, ὁ Οὐραήλ καὶ ὁ Ραφαήλ. Στὴ μέση ἡ ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ, μετὰ τοὺς Δώδεκα Ἀποστόλους. Τὸ Χριστὸ ἐν Δόξῃ. Καὶ Ἄγγελους. Πίσω, δύο Πύργοι καὶ ἀστέρια στὸν οὐρανό. Κάτω ἀπ' τὸ νεκροκρέββατο, τὸ σινδόνιον καὶ στὸ πλάϊ ἀναμμένο κερί. Ὁ ἀρχάγγελος προσπαθεῖ νὰ κόψῃ τὰ χέρια τοῦ Ἑβραίου, ποὺ θέλει ν' ἀναποδογυρίσῃ τὸν «κράββατον τῆς Παναγίας»...

...ΕΤΕΛΗΘΗΚΕΝ ΤΟ ΕΒΑΝΓΓΕΛΙΟ ΤΗΣ ΠΕΡΑΓΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΠΟΓΟΙΑΝΗΣ»
ΕΠΗ ΕΤΟΥΣ ΑΦΠΕ ΜΗΝΗ ΦΕΒΡΟΥΑΡΗΟΥ Α».....

Ὁλόκληρος κόσμος τούτη ἡ στάχωση. Εἰκονογραφημένος.
Μ' ὠραῖες πλαστικὲς γραμμές. Ὠραῖες κινήσεις. Βαθεῖες πτυχώ-
σεις. Πειθαρχημένη φόρμα. Καταπληκτικὸ διάκοσμο...

*

**

Πρῶτος τόπος ἐμφάνισης τῆς νεοελληνικῆς λαϊκῆς τέχνης
ἦταν τὰ λεφτεροχώρια τῆς Πίνδου. Οἱ ὄρειοι οἰκισμοί...
Ὅταν στοχάζεσαι, πῶς τοῦτοι οἱ ταπεινοὶ τεχνίτες τοῦτ'
οἱ φτωχοὶ χειροτέχνες, κι οἱ ἀπλοῖκοι τσομπάνηδες, ξεκί-
νησαν ἀπὸ τὴν «ἐρημία», κι ἀπόναν χῶρο «ἐξορίας», μὲ μό-
νο ὄπλο τὴν ἐνστικτώδη ἐπινοητικότητα κι ὑπόβαθρο τὴν
ὕστεροβυζαντινὴ νεοελληνικὴ παράδοση, γιὰ νὰ μεταπλάσ-
σουν τὴν «ἀπλὴ πράξη ἐπιδίωσης» σὲ **κ α τ ά χ τ η σ η**
π ν ε υ μ α τ ι κ ῆ καὶ **π ο λ ι τ ι σ τ ι κ ὸ** φ α ι -
ν ὀ μ ε ν ο π λ α τ α ἰ ν ο ν τ α ς, ἔτσι, τὰ ὄρια τῆς ἀξίωσης
στὴν σφαῖρα τῆς ἀνθρώπινης ἀπελευθέρωσης... Νοιώθεις
πῶς σ' αὐτὴ τὴν ἀπλὴ πράξη τῆς εἰλικρίνειας, φωλιάζει
τὸ ἔνθεο πάθος... τῆς αἰσιοδοξίας κι ἕνας ὠκεανὸς ἀπὸ
δυνατότητες γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ὕπαρξη...

Δέν πρόκοψε σάν κάλφας σέ τσαγκάρικο ὁ Γκόγκος καὶ τὰ παράτησε.

Ἄντρακλας, ἴσαμε κεῖ πάνω, στὸ ἓνα κι ἐγενήντα, ὡς ἦταν, ὅσο ὑπομονή κι ἂν εἶχε, δέν μπόραγε, νὰ στέκεται σὰ μάπας καὶ νὰ δέχεται τὶς θρισιές καὶ τὰ σιχτίρια, γύχτα - μέρα, τοῦ Μάστρο Γιάννη Κουράσιου, γερασμένου πιά τσαγκάρη τῆς Κόνιτσας, καμπούρη καὶ λεμφατικοῦ, ἓνα καὶ δέκα μπόϊ (ἔτσι νὰ φύσαγες θᾶπεφτε), πὺ σὰ καλὰ καθούμενα, (τῶνα μάτι στὸ μουστά καὶ τ' ἄλλο μετρώντας μὲ φανερὴ κακία τὸν «ἀτέλειωτο» Γκόγκο), θύμωνε κι ἔμπηγε κάτι στρεγγλές φωνές, πὺ κατάληγαν σέ ὑστερικὸ κοχοράκι, λές καὶ τὸν ἔπιανες ἀπὸ τὸν λαιμό...

Σίγουρα, δέν ἦταν ἐπειδὴ ἔφταιγε σέ τίποτα ὁ Γκόγκος... Λαπάς, μοναχοπαῖδι καὶ καλοκάγαθος καθὼς ἦταν,

«Σήκω — σήκω. Κάτσε — κάτσε»...

δέν ἔλεγε ὁ χι ὁ καυμένος. Κι αὐτὸ ἦταν, πὺ τὸν πλήγωνε σὰ φυλλοκάρδια... Κι εἶχε δίκιο... Τὸν ἔτρωγε τὸ «ἄδικο»,... πὺ λένε. Δέν ἤξερε πὺς μιὰ τέτοια σεμπριά (κοντὸς μάστορας, ψηλὸς κάλφας) δέν φτουράει...

Κάθε Παρασκευή, πὺ γίνονταν τὸ βδομαδιάτικο Παζάρι στὴν Κόνιτσα, ἡ κυρὰ Πανάγιω τοῦστενλε ἀπ' τὸ χωριὸ τὸν τουρβὰ φίσκα, μὲ χωριανούς, πὺ κατέβαιναν νὰ πουλήσουν καὶ ν' ἀγοράσουν....

Κι ἔφαχνε ὁ Γκόγκος, θολωμένος, στὴν πλατεία μὲ τὴ λίπα,

ανάμεσα στους πραγματευτές και τους μουςτερήδες, να βρῆ τὸν ἄνθρωπο μὲ τὸν τουρβά... κι ἔμοιαζε κυνηγημένο γάτο...

Ἔτσι κρεμανταλά, φοβισμένο κι ἀνίδεο, τὸν εἶδε νὰ περνᾷ ἀπὸ κοντά του, κάποια Παρασκευή, ὁ σπανὸς Καλόγερος, πού ἀνεβασμένος πάνω σὲ μιὰ σαπουνοκασέλλα, πούλαγε στὸ Παζάρι, Βίους Ἀγίων, τὸ Γεωπονικὸν τοῦ Ἀγαπίου Λάνδου, λάβδανο, θυμίαμα κι ἔμπλαστρα Καλογήρου.

Δίνει μιὰ καὶ τὸν σερκώνει.

Τάχασε ὁ Γκόγκος κι ἀλοιθόρησε. «Ὁ πεινασμένος γάϊδαρος ξυλιές δὲν μετράει...». Καὶ πρὶν προλάβῃ νὰ πῆ «κίμινα», ὁ καλόγερος τοῦ κόλλησε στὴ μπάλλα ἓνα μπλάστρι...

— Εἶσαι ἀσθενὴς τέκνον μου;

— Ναί, ναί, ἔλεγε ὁ Γκόγκος τρέμοντας... μὴ στενοχωρήσῃ τὸν καλόγερο...

— Ἴδου κόσμε... (καὶ σήκωνε ὁ καλόγερος τὸ πηγούνι, μὲ τὸ κρεμασμένο κεφάλι τοῦ Γκόγκου). Τὸ ἔμπλαστρον τὸ Εὐρωπαϊκόν. Ὁ πόνος, ἡ ὀδύνη καὶ ὁ στεναγμός, γίνονται στάχτη καὶ καπνός...

— Μήπως ἔχεις σφάχτη τέκνον μου στὰ παῖδια;...». Κι ἔδινε μιὰ στὰ γρήγορα τοῦ Γκόγκου πού τὸν ἔφερνε ἀνάποδα... Ἔτσι, πού πρὶν καλὰ - καλὰ προλάβῃ ὁ Γκόγκος νὰ συνειδητοποιήσῃ τί τοῦ γίνονταν, τούχε ἀνασηκώσει ὁ καλόγερος πουκάμισο καὶ φανέλλα καὶ τούχε κολλήσει δεύτερο μπλάστρι στὰ πλευρά...

Κρύωνε τότε ὁ Γκόγκος κι ἀνατρίχιαζε...

— Ἐδῶ - ἐδῶ, πονᾷς τέκνον μου; Ἐκεῖ σὲ σφάζει;...

— Ναί - ναί, ἐπαναλάμβανε μηχανικὰ ὁ Γκόγκος, κι ἔσφιγγε τοὺς ἀγκῶνες του, προσπαθώντας νὰ προφυλαχτῆ.

— Πάρτε κύριοι καὶ γιὰ τὸν κεφαλόπονο, καὶ γιὰ τὸ σερκόπονο καὶ γιὰ τὸ σφάχτη, τὰ ρεματικά, τὴν ἰσχυαλγία, τὰ διαστρέμματα, τὰ σπασίματα καὶ τὴν ἀδυναμία τῆς μέσης... Ἐμπλαστρον κύριοι, τοῦ καλογήρου, τὸ Εὐρωπαϊκόν... Ὁ πόνος, ἡ ὀδύνη καὶ ὁ στεναγμός... Γίνονται στάχτη καὶ καπνός...

— Ἐδῶ κύριοι, εἶναι καὶ τὸ «Γεωπονικὸν» τοῦ ἀοιδήμου καὶ σοφωτάτου Ἀγαπίου, Μοναχοῦ, ἐνῶ περιέχονται ἐρμηνεῖται ὠφέλιμα, περὶ σπερματώσεως καρπῶν καὶ φυτεύσεως δέντρων. Ἔτι περὶ διαφόρων ἱατρικῶν εἰς πᾶσαν ἀσθένειαν καὶ ἄλλων τινῶν...

Μπορεῖτε νὰ ἴδετε κύριοι, πῶς νὰ ἰατρεύετε τὸν πονόλαιμο. Τὸν πονόδοντο. Τὸν πονόματον. Τὴν ρύσιν κοιλίας, ἤγουν φλοῦσκον. Τὰς ζωχάδας. Τὴν δυσουρίαν, ἤγουν φιάγκο. Ἔτι δὲ πῶς θὰ κάμετε νὰ ἀγεγνοῦν καθ' ἡμέραν οἱ ὄρνιθες. Πῶς θ' ἀφανίσετε τὰς κόνιδες. Τοὺς φύλλους. Τὰ ποντίκια. Τοὺς κορέους. Νὰ ψήσετε αὐτὰ χωρὶς φωτιά. Νὰ θγάλετε ὄφιν ἀπὸ τὴν κοιλίαν τοῦ ἀνθρώπου... Νὰ λύσετε ἀνδρόγυγον...

Καὶ ἄλλα τερπνὰ καὶ ὠφέλιμα»...

Στὸ ἀναμεταξὺ ὁ Γκόγκος εἶχεν ἀποξεχαστεῖ. Πυρισμένος ἀνάποδα, καταλάγιασε σ' αὐτὴ τῇ στάσει. Κι ἔστρωσε «σὰ στὸ σπῆτι του», πού λένε. Ἀπέναντι, κείνος πού ἀνακάτευε τὸ σαλέπι, καὶ διαλαλοῦσε:

...Βράζει - βράζει, πού τὸ μούστερὴ φωνάζει καὶ τὸ βήχα τὸ ρημάζει...

Κάθε τόσο ὅμως, ὁ ἴδιος: «Γκάχα - γκούχα». Ἐπιανε τὸ στομάχι του καὶ ψιθύριζε:

— Ἄχ ἄτιμο ἐσύ θὰ μὲ φᾶς, τὸ μαῦρο...».

Ὁ κόσμος εἶχε πλακώσει κι ἔφαχνε τὴν πραιμάτεια τοῦ καλόγερου.

— Σιγὰ - σιγὰ τέκνα μου, ὅλοι θὰ πάρετε... Μὴν κάνετε ἔτσι. Ἐνας, ἕνας καὶ μὲ τὸ φράγκο στὸ χέρι...

Στὴν ἀναμπουμπούλα, κατέβασε ὁ Γκόγκος τὴ φανέλλα καὶ τὴν πουκαμίσα του. Ἄν καὶ τὸν ἔσφιγγε τὸ μπλάστρι ἀπὸ μέσα. Προτίμησε νὰ στρίψη πλαστρωμένος, κείνη τῇ στιγμῇ, πού δὲν τὸν πρόσεχε κανένας. Καὶ χώθηκε στὸν κόσμο. Ὁ καλόγερος, οὔτε πού νοιάστηκε γι' αὐτόν... Γίνονταν ἄλλωστε κεῖ τὸ «σῶσε».

Δίπλα, ὁ Σαλονικὸς Ἐόραϊος, πούλαγε γυαλικά καὶ γράπωνε τὸν καθένα, πού ξέφευγε ἀπ' τὸν καλόγερο...

— Για νιρό πουτήρια. Για κρασί πουτήρια.

Πῆρε και τοῦ Δημητρώ κι ἡ Κουκώνα Μαριγώ.

Ντίρλα, ντίρλα, ντιρλαντό...

Και μέ τόν τουρβά δέν ἦταν πάντα τυχερός ὁ Γκόγκος...

Ντάπα - ντούπα, ὅπως κατηφόριζε τὸ μουλάρι, στὸν κατήφορο τῆς Πλάκας, ἔπιανε κι ἡ βροχή καιμμιά φορά, και πατηκώνονταν ὁ τουρβάς σὰ κερεστές.

Τσουράπια, μάλλινες φανέλλες και βρακιά, ἀνακατώνονταν μέ τὴν πίττα, τοὺς κεφτέδες, και τὸ ξυνόγαλο... Και γίνονταν ἕνα... Κι ἔτσι ὁ καιῦμένος ὁ Γκόγκος, οὔτε νὰ φάη εἶχε, οὔτε ν' ἀλλάξη...

Τὸν ἔπιανε τότε ἕνα παράπονο... Και μιὰ νοσταλγία, πού ἦταν νὰ τὸν κλαῖς...

Κάτι χωριανοί, πού πήγαιναν στὸ Ἑλληνικὸ σχολειό, και κάθονταν στὴν κυρὰ - Πούλια, συνομήλικοί του, τὸν τραπέζωσαν για νὰ τὸν παρηγορήσουν. Μαζεύονταν τότε ὅλοι τους, στὸν φούρνο τοῦ κῦρ - Νικόλα Παπατζούμα. Ζεσταίνονταν δίπλα στὸν πυρομάχο. Κι ἔπαιζαν κοντσίνα... Ὁ κῦρ - Νικόλας, ὅπως φούσκωνε τὸ ζυμάρι στὰ ταψιά, ἔαφριζε τὰ «ξεχύμματα». Κι ἔκανε μ' αὐτὰ κάτι κουλοῦρες... ποῦταν:

«νὰ τρώη ἡ μάνα και τοῦ παιδιοῦ νὰ μὴ δίνη...».

Ζεστή κουλούρα, μέ λάδι, δίπλα στὸ κρύο νερό... πού τῶ κλεβε και αὐτὸ ὁ κῦρ - Νικόλας ἀπ' τὸ σούγιαλο, βάζοντας τὸν «κλέφτη» (μιὰ μακριὰ σωλήνα) μέσ' τὴν τρύπα τοῦ νεροῦ, στὰ ριζὰ τοῦ τοίχου, ἦταν ἕνα χάρμα... Ὡστόσο ὁ Γκόγκος τὰ βαρέθηκε ὅλα... Εἶδε πὺς δέν ἔκανε προκοπή... Ζώντας ἔτσι μ' ἀγωνία, ἀπὸ Παρασκευή, σὲ Παρασκευή, ἔσπασε. Πῆρε και ἀπὸ φόβο τὸν καλόγερο και τὰ ἔμπλαστρά του, πού τὸν βασάνισαν για νὰ ξεκολλήσουν. (Τὸν ἔβλεπε στὸ Παζάρι και ἀλλάζε δρόμο). Και κάποιο Σάββατο πρωτὶ, τὰ μάζεψε. Και γύρισε στὸ χωριό του. Στὸν κόρφο τῆς κυρὰ - Πανάγιως... Τί τὰ θέλεις; Ὅσο και ἀν πλένεις

τὸ μαῦρο σκύλο ἄσπρος δὲν γίνεται... Ὁ καυμένος ὁ Γκόγκος, εἶχεν ἀνάγκη ἀπὸ κάποιον γὰ τὸν προστατεύη...

Οὔτε στὸ στρατό, πρόκοψεν ὁ Γκόγκος... Γιαννάκι ἀκόμα, στὰ πρῶτα γυμνάσια, ἄρπαξε μιὰ πούντα ἔξω στὸν Ἀκραῖο, πού τὸν πῆγε κατ' εὐθεῖαν στὸ Νοσοκομεῖο... Τὸν εἶδε ὁ Πρίντζος, ὁ γιατρός, κούνησε τὸ κεφάλι... Καὶ ὕστερα ἀπ' ὄνα μήνα, τοῦδωσαν ἀναβολή μὲ πλευρίτη...

Ἄναβολή μιὰ. Ἄναβολή δυό... Δὲν σήκωνε ἄλλο, καὶ κάποτε τὸν φώναξαν στὴ στρατολογία καὶ τοῦ παράδωσαν τὸ ἀπολυτήριο... Ἦταν ἡ ἐποχὴ πού θέριζε ἡ φυματίωση... Καὶ στὸ χωριὸ τὸν ἀπόφευγαν. Ρίχτηκε κι αὐτὸς στὸ φαί. Κι ἔγινε ἄλλος τόσος... Τόφαλος... Ἔκανε κοιλιές καὶ προγούλια. Σακκούλιασαν καὶ τὰ μάτια του...

Ἡ σκέψη γὰ πάη στὴ Βλαχιά, ὅπως οἱ ἄλλοι, ξέφτυσε γρήγορα... «Φιλιάσθενο» τὸν ἀνέβαζε, «φιλιάσθενο» τὸν κατέβαζεν ἡ κυρὰ Πανάγιω... Καὶ δούλευε αὐτὴ στὰ χωράφια, ἀφήνοντας τὸν Γκόγκο γὰ κοπριτεύη...

— «Ἄντε μωρὴ Πανάγιω, ἀπ' τὸ πολὺ τὸ φούσκωμα θὰ σκιστῆ τ' ἄσκι...» τῆς ἔλεγαν οἱ χωριανοί...

Ἦταν φανερὸ πὼς ὁ Γκόγκος θάμενε «φώλι» στὸ χωριό. Καὶ καθὼς ἦταν «Ἐθνικόφρων», τὸν ἔκαναν πρόεδρο.

Οἱ ἄλλοι τὸν ἔλεγαν Μουχτάρη... Ὅπως τὰ παλιὰ χρόνια... Καὶ τοῦ πῆγαν γάντι...

«Ἀγάπαγ' ἡ Μάρω τὸ χορὸ κι ἤδρε κι ἄντρα ζουρνατζή...».

**

Στὸ Τούρκικο, οἱ Μουχτάρηδες ἔβγαιναν στὰ χωριά, μ' ἐκλογή. Μουχπήρ Ἐβέλ καὶ Μουχπήρ Ἰθανί... Πρόεδρος κι Ἀντιπρόεδρος. Καὶ κοντὰ σ' αὐτούς, ἐκλέγονταν ὁ ἀμίλης, ὁ εἰσπράχτορας, οἱ αὐλακάρηδες, οἱ ἐπίτροποι τῆς ἐκκλησιᾶς...

Λέθε βέβαια «ἐκλογὴ». Ἀλλὰ ἐκλογή δὲν ἦταν.

Συμφωνοῦσαν «κοινῇ γνώμη», ὅπως ἔγραφαν στὰ χαρτιά, «οἱ νοικοκυραῖοι τοῦ χωριοῦ»,—οἱ δημογέροντες—καὶ τέλειωνε ἡ ἐκλογή. Στὸ Μεσοχώρι. Κάτω ἀπὸ τὸν αἰωνόβιο πλάτανο, τὸν ἀκατάλυτο σύντροφο τῆς κοινοτικῆς ζωῆς. Τὸ τραγικὸ μάρτυρα τῆς ἀπελευθερωτικῆς περιπέτειας τοῦ τόπου...

«...Μὲ τί καρδούλα νὰ σταθῶ
μὲ τί ψυχὴ, νὰ κρίνω!!
ἄλλοι θαροῦν τοὺς κλώνους μου
κι ἄλλοι θαροῦν τὰ φύλλα...».

Τῆ μπερμπιτσουλιὰ, τὸν ἀκτῆμονα κοσμάκη, ποὺ στέκονταν παράμερα, κι ἀνάδευε παλεύοντας κι ἀμφισβητώντας τὴν αὐτοδιοίκηση, στὶς παρυφῆς τῆς κοινωνικῆς δομῆς, κανέννας δὲν τὴν λογάριάζε. Ἄν κανέννας ἀπ' αὐτοὺς σήκωνε κεφάλι, τὸν ἔλεγαν «δημοταράκτη». Κι ὁ Δεσπότης ἀναλάμβανε νὰ τὸν στυγερέρη, κάνοντας τὴν «πρέπουσα παιδεία». Γιὰ τίς γυναῖκες, οὔτε συζήτηση. Στέκονταν μακριὰ ἀπ' τὴ δημόσια ζωὴ. Μόνο στὴν ἀνάγκη, κάποιες ἠλικιωμένες διωρίζονταν ἀμίλισσες.

Ὁ Μουχπὴρ Ἐβὲλ καὶ ὁ Μουχπὴρ Ἰθανί, (Σανὶ τὸν ἔλεγαν οἱ Ρωμιοί) εἶχαν κι ἀπὸ μιὰ ἰδιαίτερη σφραγίδα ὁ καθένας. Μὲ τὴ σφραγίδα αὐτὴ «βούλωναν» τὰ χαρτιά τῆς αὐτοδιοικούμενης κοινότητος. Οἱ Μουχπὴρηδες ἔπαιρναν τὰ «δοσίματα» τοῦ κοσμάκη ἀπὸ τὸν εἰσπράχτορα. Κι ἀπ' αὐτά, ἄλλα ἔδιναν στὸν ἀμίλη γιὰ τὰ ἔξοδά του. Ἄλλα ξόδευαν γιὰ τὴν κοινότητα. Κι ἄλλα κατάθεταν στὸ «Βασιλικὸ Ταμεῖο». Φροντίζοντας μιὰ φορὰ τὸ χρόνο νὰ φέρνουν γιὰ ἔλεγχο (γιουκλαμὰ) στὸν Κατὴ τῆς Κόνιτσας, «τὰ τεφτέρια τους, μὲ τοὺς ἀτέλειωτους νταβάδες».

«...Ἀναγνώστης Κλειδονιαδιστινὸς γρ. 25. Παναγιώτης Φράγκας γρ. 350. Χρήστος Σταριτζιώτης γρ. 250. Κοινῶς γραμματεὺς γρ. 350. Νάσιο Φουρκιώτης ποὺ ἦρθε μὲ τὸν Δεσπότη γρ. 20. Τοῦ Χρήστου Νάση Στέφου ἀπὸ Κατράνι γρ. 39. Ὅσα διὰ τὸ μουλάρι τοῦ Σταριτζιώτου, ὅπου εἶχεν παρμένον ὁ Μπέκας καὶ τὸ εἶχεν ὀγάλει ὁ Ζήση Νίσκας καὶ τὸ ἔδωσεν τοῦ Βασίλη Σταριτζιώτη, ὅπου τὸ εἶχεν ὁ Ἰμέρ-

πασας εις Μισολόγγι και τώρα τὸ ἔπιασεν ὁ Μπέκας και τὸ ἐπλήρωσεν: γρ. 252. Ὅσα εις δύο φορές φουσέκια ὁ Τασοῦλα Μόκορος μὲ τεσχερὲν Λιάμπεγη και Ἰσμαήλ μπέη γρ. 350. Ὅσα μετρητὰ Βασίλη Νάσου διὰ ζαϊρὲν Ἀχμέτ ἐφέντη, ὁ Σούρλας γρ. 200. Ὅσα τῶν μαστόρων εις τὴν Ὠρα — Ἰωάννινα γρ. 500. Ὅσα ὁ Νάσιος Γιωργος ὅπου εἶχεν πάει εις Καστάνιανη μὲ τοὺς Μορασιλῆδες Ἐλζάμ ἀντζέμ: γρ. 60...».

Πολλές φορές, ἐπειδὴ τὰ τεφτέρια κι οἱ λογαριασμοὶ (νταβάδες) δὲν ἔβγαίναν καθαρὸι (ὅπως γίνονταν τότε, πού Κατῆς στὴν Κόνιτσα ἦταν ὁ Χακῆμ Ἐφέντης—ἄνθρωπος πού δὲν τηροῦσε φαίνεται τὸ σιεράτι—(τὸν Ἱερὸ Νόμο)—κι ἔπαιρνε ρουσφέτια), οἱ χωριανοί, ζήτησαν ἀπ' τὸν Μουχτάρη, πρὶν τὸν ἐκλέξουν κι ἔγιναν ἐγγυητὴ. Ἐπόπτες τῶν Μουχτάρηδων, ἦσαν ὁ Δεσπότης κι οἱ Δημογέροντες τοῦ χωριοῦ, πού καμμιά φορά κρατοῦσαν αὐτοὶ τὴ θούλα (σφραγίδα) τοῦ Μουχτάρη Ἰθάνι...

Γιὰ τίς εἰσπράξεις (τὸ τασίλι τῶν μπεκαγέδων) οἱ Μουχτάρηδες εἶχαν τὸ δικαίωμα, ὅταν ὁ ὀφειλέτης δὲν μποροῦσε νὰ πληρῶση κατ' ἄλλον τρόπο «θέλοντας ἢ μὴ θέλοντας»: «...νὰ βγάλουν στὸ μεζάτι (πλειοδοσία) τὴ «μπάστινα τοῦ χρεωμένου χανέ» (τὴν περιουσία τοῦ ὀφειλέτου) «τελιαλίζοντάς την, δέκα, εἴκοσι και τριάντα ἡμέρες...»

Ἐξω ἀπὸ τίς εἰσπράξεις, οἱ Μουχτάρηδες, ἔπρεπε ν' ἀντιπροσωπεύουν τὸ χωριὸ στὶς Τούρκικες ἀρχές. Νὰ δίνουν ζῶα στοὺς Τούρκους στρατιῶτες, ὅταν μετακινουῦνταν. Νὰ φροντίζουν γιὰ τὴ στέγασή τους, ὅταν δὲν ὑπάρχει ἀμιλικό. Νὰ παίρνουν ἐγγυήσεις γιὰ τὴν πληρωμὴ τῶν δοσιμάτων, ἀπὸ τοὺς χωριανοὺς πού ξενητεύονταν... Νὰ διορίζουν τοὺς ντραγάτες (ἀγροφύλακες)... Νὰ φροντίζουν «διὰ τὴν εὐταξίαν και τὴν τιμὴν τοῦ καθενός»...

Βεκίλης και Μουχτάρης, τίς περισσότερες φορές, ἦταν τὸ ἴδιο πρόσωπο. Ὅστος Βεκίλης ἦταν ἄλλο ἀξίωμα. Κάτι παραπάνω. Ἦταν ἀντιπρόσωπος τοῦ χωριοῦ, κοντὰ σὲ μιὰν ἀρχή...

Κι αὐτὸς ἐκλέγονταν, ὅπως κι ὁ Μουχτάρης ἀπὸ τοὺς «χωριανούς»-Καμμιά φορά οἱ Βεκίληδες διορίζονταν ἀπὸ τοὺς Δεσποτάδες, «...διὰ νὰ διασκεδάσουν τ' ἀράφια καὶ νὰ καθησυχάσουν» τὸ χωριό, ὅπως ἔγραφαν, τονίζοντας πῶς: «ὅποιος ἀπὸ σᾶς ἤθελε φανῆ ἔναντίος, εἰς τὴν εὐταξίαν τοῦ χωρίου, νὰ τὸν φανερώσῃ εἰς ἡμᾶς ὁ Βεκίλης, διὰ νὰ λαμβάνῃ τὴν πρέπουσαν παιδείαν», Μουχτάρηδες καὶ βεκίληδες, ἔπαιρναν μισθὸ ἀπ' τὸ «Κοινὸ Ταμεῖο!»...

*

**

Ἐγινε λοιπὸν Μουχτάρης στὸ χωριὸ ὁ Γκόγκος. Πῆρε καὶ τὴ βούλα (σφραγίδα). Μιὰ βούλα ποῦχε φαγωθεῖ ἀπὸ λάστιχο, κι ἦταν γιομάτη ψίχουλα στὶς ἐσοχές... Ἡ παπαδιά γκρίνιαζε. Δὲν τὸ χῶραγε στὸ κεφάλι της.

— Ἐγινε κι ὁ Γκόγκος τῆς Παπάγιως τρανός... Καὶ κάνει χατήρια... Θὰ σκάσω... Εἶχε δὲν εἶχε, πάλι τὸ δικό μου μουλάρι βρῆκε νὰ πάρῃ. «Σηκώθηκαν τὰ ποδάρια καὶ χτυποῦν τὸ κεφάλι...».

...Κι ἔβαζαν τὸ Γκόγκο νὰ ὑπογράψῃ χαρτιά, ποὺ τᾶγραφεν ὁ δάσκαλος, κι αὐτὸς δὲν ἤξερε τί ἦταν. Μόνο ποὺ τὰ κοίταζε, τὸν ἔπιανε τρόμος. Ὡστόσο στραβομουτσούνιαζε. Σὰ νᾶλεγε:

— «Δὲν τὸ δικαιούσαι βέβαια... ἀλλὰ ἄς πάῃ κι αὐτὸ μὲ τὸ πάλιαμιπελο»...

Κι ὑπόγραφε... Ἐβόγαζε μέσ' ἀπὸ τὴν τζέπη του, τὸ μελανὶ μολύδι. (Τότε δὲ νεῖχαμε τὰ μπόλ — πόϊντ, ποὺ ἔλυσαν σήμερα πολλὰ προβλήματα). Ἀρπαζε τὸ κασκέτο τοῦ πρώτου τυχόντος, κι ἔβαζε τὸ γίσο στὸ γόνατό του. Πάνω στὸ γίσο τὸ χαρτί... Καὶ πάνω στὸ χαρτί (ἐκεῖ ποῦχε βάλει ὁ δάσκαλος τὸ σταυρὸ—σημάδι, γιὰ νὰ ὑπογράψῃ ὁ Γκόγκος), ἄπλωνε τὸ σάλιο του ὁ Γκόγκος γιὰ νὰ πιάσῃ τὸ μολύδι. Καὶ πάνω στὸ σάλιο, ξεδίπλωνε, τὰ κακόγουστα ὀρνιθοσκαλίσματά του... Ἄλλου, (ὅπου τὸ σάλιο ἔπιανε), ἢ ὑπογραφή φαίνονταν σὰν νᾶταν μὲ μελάνη. Ἄλλου, (ὅπου

δέν έπιανε τὸ σάλιο), ἢ ὑπογραφή, μόλις διακρίνονταν. Γιατὶ τὸ μελανὶ μολύδι, ἔχει τοῦτο τὸ κακό: Δίχως σάλιο, γυαλίζει καὶ δέν φαίνεται...

“Ὅσο γιὰ τ’ ἀραβουργήματα τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Γκόγκου, εἶχαν κι αὐτὰ τὴ μικρὴ τους ἱστορία...

Στὴν ἀρχὴ ὁ Γκόγκος, χάραζε τὴν ὑπογραφή του, ἀργὰ καὶ μὲ φιλότιμο... «Γεώργιος...».

Τὸν χάλασε ὅμως τὸ ἀξίωμα, ὅπως τὸν ἔφερνε σ’ ἐπαφὴ μὲ τὶς ἀρχές.

Τὸν ἔπαρχο τῆς Κόνιτσας... Τὸν ἀνθυπασπιστὴ τῆς Πυρσόγιαννης. Τὸν νωματάρχη τοῦ σταθμοῦ.

Κι αὐτὲς δέν σήκωναν ἀπὸ ἀργητα: Ἐξ ἄλλου, ὁ νωματάρχης, ποὺ ὁ Γκόγκος φοβόνταν μαζὺ καὶ θαύμαζε, εἶχε βρῆ ἓνα «σπουδαῖο κόλπο»... Ἀφοῦ σχεδίαζε ἓνα δέλτα μεγαλοπρεπές (τὸν ἔλεγαν Δαμιανὸ κι ἦταν Κρητικός), κλωθογύριζε τρεῖς τέσσερες φορές τὴν πέννα, γύρω ἀπὸ τὸ Δέλτα, λές καὶ τῶκλεινε μετὰ μανίας, στὴν Ψειροῦ (τὸ κρατητήριο) ποῦταν τότε τῆς μόδας... Κι ἀφοῦ ἔβγαζε ἔτσι τὸ ἄχτι του, (τίς οἶδε τί θὰ σκέφτονταν ὁ νωματάρχης, γι’ αὐτὸ τὸ Δέλτα, φοβισμένος κι αὐτὸς κι ὑποπτος λόγῳ καταγωγῆς, κείνη τὴν ἐποχὴ), τράβαγε δεξιὰ μιὰ γραμμὴ κυματιστὴ, ποὺ κατάληγε σ’ ἓνα ὑποτιθέμενο «ακίς». Ὁ Θεὸς νὰ τὸ κάνει! Κι ἀπὸ κεῖ, ἔσερνε πρὸς τὰ κάτω κι ἀριστερὰ τὸ τελικὸ σίγμα, μὲ τρεῖς πλαγιαστὲς γραμμές, ποῦφταναν στὴν ἀρχὴ καὶ ξαναγύριζαν στὸ τέλος, σὰν ὑπογράμμιση. Τελικὰ ἡ γραμμὴ ἔμνησκε στὴ μέση, κι ἐκεῖ κομποδέονταν. Γίνονταν δηλ. ἓνα πράγμα, ποῦμοιαζε μὲ κλειδί τοῦ σὸλ ἢ μὲ προσκοπικὸ κόμπο. Τελειώνοντας ὁ Νωματάρχης, σήκωνε τὸ κεφάλι του καὶ χαμογελοῦσε μ’ αὐταρέσκεια. Αὐτὸ ἦταν... ποῦκανε τὸ Γκόγκο νὰ θεωρῆ σὰν «ἄπαντο» ποὺ λέν, τὰ σαράντα κύματα τῆς ὑπογραφῆς καὶ τὸν προσκοπικὸ κόμπο... τοῦ νωματάρχη. Ἔλα νὰ βρῆς ἄκρη...

Στὸ τέλος τῆς διαδικασίας, ἔπεφτε κι ἡ βούλα. Τὴ χνώτιζε καλὰ - καλὰ ὁ Γκόγκος. Τὴν δοκίμαζε στὴν παλάμη. Τὴν ξανα-

χνώτιζε. Καί μετά... χράπ. Καί τὸ χαρτί, ἔπαιρνε βάρος κι ἐπισημότητα...

Σὰν πῆρε λοιπόν, τὸ ἀξίωμα ὁ Γκόγκος, δέθηκε μ' αὐτό. Κι ἔννοιωθε σὰν Πρόεδρος ἀπὸ γεννησιμιοῦ του.

«Ἡδονὴ ἀμεταμέλητος».

Τὸν καμάρωνε ἡ μάνα του ἡ κυρὰ Πανάγιω. Καμάρωνε μαζί μ' αὐτὴ κι ἡ γεροντοκόρη ἀδερφή της ἡ Βανθία, πού ζοῦσε μαζί τους στὸ ἴδιο σπίτι.

Περίεργο ντοῦο αὐτὲς οἱ δυό.

Σὰν κάθονταν στὸ πεζούλι τῆς αὐλόπορτας, ἡ μιὰ ξεκίναγε τὴν κουβέντα, ἡ ἄλλη τὴν ἀποτελείωνε...

—Εἶδα ἓνα ὄνειρο χθὲς βράδυ...

—Εἶδε, εἶδε, πρόσθετε ἡ Βανθία... σέρνοντας τὴ φωνή...

—Κι ἦταν λέει, ἓνα κόκκινο ἄλογο...

—Κόκκινο — κόκκινο, ἄλογο κόκκινο... ἔκανε ἡ Βανθία....

—Καί τὸ καβάλαγε ὁ Γκόγκος...

—Τὸ καβάλαγε, τὸ καβάλαγε, τέλειωνε ἡ ἄλλη...

Τράβαγε ἔτσι σὲ μᾶκρος ἡ κουβέντα... πού σ' ἔβαζε σ' ἔγνοια ὅταν ἀποξεχνούνταν ἡ Βανθία καὶ δὲν ἄκουγες τὸν ἀπόηχο...

Καμαρώνοντας αὐτὲς οἱ δυό τὸν Γκόγκο, δὲν ἔλεγαν νὰ τὸν ἀφήσουν νὰ δουλέψη, ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ παντρευτῆ.

Ὅταν ἦταν νὰ κατεβῆ στὴν Κόνιτσα ὁ Γκόγκος, ἔλεγε ἡ κυρὰ Πανάγιω:

—Θὰ πᾶμε στὴν Κόνιτσα... αὔριο...

—Θὰ πᾶμε, θὰ πᾶμε, πρόσθετε κι ἡ Βανθία...

Ὅταν ἦταν νὰ βάλῃ ὁ Γκόγκος, ἀγροφύλακα στὸ χωριό:

—Θὰ βάλουμε, ἔλεγε, ἡ κυρὰ Πανάγιω...

—Ναί—ναί, θὰ βάλουμε, πρόσθετε ἡ Βανθία...

«Θὰ κάνουμε τοῦτο, θὰ κάνουμε κεῖνο...».

Λές, κι οἱ τρεῖς, μαζί μοιράζονταν τὸ προεδριλίχι... Ἄρ-

γότερα, όταν ο Γκόγκος παράτησε τή σφραγίδα και τὸ ἀξίωμα, ἡ κυρὰ Πανάγιω ἐπαναλάμβανε:

—“Όταν εἶμασταν πρόεδροι...

—Εἶμασταν—εἶμασταν, πρόσθετε ἡ Βανθία...

Και στὸ τέλος, θές ἀπὸ μιὰ διάθεση ἐπιβολῆς, θές ἀπὸ πείσμα, θές ἀπὸ ὑστερικό παραλήρημα, ἄφησε ἡ κυρὰ Πανάγιω τὸν πληθυντικό κι ἔλεγε σκληραίνοντας τή φωνή της:

—“Όταν ἦμουν πρόεδρος...

Ἡ Βανθία δὲν συμπορεύτηκε σ’ αὐτό..., δισταχτική, κανοναρχοῦσε.

— Ἦταν - ἦταν πρόεδρος...

↓
**

Παράτησε ὁ Γκόγκος τὸ ἀξίωμα, καὶ τή σφραγίδα, ἀλλὰ ἐ-
τούτα δὲν ἤθελαν νὰ τὸν ἀφίσουν ἤσυχο... Καὶ τὸν ἐπαίρναν ἀπὸ
πίσω... Οἱ χωριανοὶ τὸν ἔλεγαν ἀκόμα Πρόεδρο... Κι ἡ σφρα-
γίδα τοῦμεινε ἀμανάτι... Ποῦ τὴν ἔχανες, ποῦ τὴν ἔδρισκες;
στοῦ Γκόγκου τὸ πανταλόνι... Γιὰ πολλὰ χρόνια!...

“Όλες αὐτές, οἱ γραφικότητες τοῦ Γκόγκου, μᾶς τίς χάλασε
ὁ πόλεμος...

“Όλοι πήγαν φαντάροι... ὁ Γκόγκος ἀγύμναστος καὶ «λιπὸς
πολίτης», ὅπως ἔγραφε τὸ ἀπολυτήριο, ἔμεινε στὸ χωριό...

Με τὴν ἐπίθεση τῶν Ἰταλῶν, ὁ Γκόγκος, σβουρνίζονταν ἀ-
λαφιασμένος. Δὲν τόπιασε καλά... (Κρύο, πράμα ὁ πόλεμος!...) -
Κι ἀργὰ τὸ βράδυ, τᾶχα ἀπὸ ἔγνοια πῶς νὰ σώση τὸ ἀρχεῖο τῆς
κοινότητας, (ποῦ ὄλο κι ὄλο χώραγε στή μιὰ του τσέπη), μαζὺ μὲ
τὸ Σάπιο, τὸν Ἀνέστη, τὸν Ψόφιο, τὸν κυρ - Χαράλαμπο καὶ τὴ
Νία τῆς Κώτσαινας... «λάκκισαν» πρὸς τὴν Ζάρωση...

Ἐκεῖ ὅμως, ἔφτασαν οἱ Ἰταλοὶ... Κι ἐνῶ οἱ ἄλλοι πέρα-
σαν τὸ ποτάμι, κι ἄραξαν στὸ Ζαγόρι, ἐκεῖνος τράβηξε πρὸς τὸν
Κραδασαρά...

Μυστήριο ὁ Γκόγκος! Κανένας ἀπ' τὴν συντροφιά, δὲν ἤξε-
ρε τί ἀπόγινε.

Μὲ τὴν ἀντεπίθεση στὸ χωριό, ξανάρθεν ὁ στρατός. Ζήταζε
καταλύματα. Ἔκανε ἐπιτάξεις ζώων... Δουλειές, πού θέλουν
καὶ σφραγίδα... Ἀλλά, μήτε Γκόγκος φαίνονταν, μήτε σφραγι-
δα... Πέρασε μιὰ μέρα... Πέρασε δεύτερη... Σήμερα ἔρχεται
ὁ Γκόγκος... Αὔριο ἔρχεται ὁ Γκόγκος. Σὰν νὰ πῆρε τὸ μάτι
κάποιου στὴν Κόνιτσα τὸ Γκόγκο... Καὶ τελικά... Ὁ Γκόγκος
δὲν φαίνονταν πουθενά... Κι ἡ κυρὰ Πανάγω, ποῦχε τόση ἐμπι-
στοσύνη στὸ ἄστρο τοῦ Γκόγκου, κιότρε...

Ὡστόσο μιὰ μέρα βροχερή, φάνηκε κι ὁ Γκόγκος... Μισὸς
ἀπ' ὅτι εἶχε φύγει... Κουρελιασμένος... Τρισάθλιος... Μ' ἓνα
καμουφλαρισμένο Ἰταλικὸ ἀντίσκηνο κι ἓνα κράνος στὸ κεφάλι.
Σέρνονταν στὸν ἀνήφορο τοῦ Γκιόρακα. Θὲς ἀπὸ ἀξιοπρέπεια. Θὲς
ἀπὸ ντροπή. Θὲς ἀπὸ ἀνικανότητα. Εἶχε εἶχα πέντε μέρες νὰ βά-
λη μπουκιά στὸ στόμα.

Τὰ παιδιά, πού τὸν εἶδαν στὸ χωριὸ ὅπως ἐμπαινε ἀξούρι-
στος, ἀγριεμένος κι ἐξομολογός, οὔτε πού τὸν ἀναγνώρι-
σαν. Τὸν πῆραν γιὰ κατάσκοπο (τὶς μέρες κείνες, κυκλοφοροῦσε
πολὺ τὸ εἶδος). Καὶ τὸν κατάγγειλαν στὸν νοματάρχη...

**

Ἡ κατοχὴ βρῆκε τὸν Γκόγκο ἓνα εἶδος Γκισέμι στὸ χωριό.
Καὶ πέρασε ὁ καυμένος τότε μαῦρες μέρες.

Πέρναγαν οἱ Ἰταλοὶ Καραμπινιέροι, τὸν Γκόγκο ζήτηγαν.
Ἄϊντε τρέχα νὰ τοὺς βρῆς σπίτι γιὰ κατάλυμα... Καὶ ποιὸς τοὺς
ἔδαζε μέσα;

Κάθε τόσο τὸν καλοῦσαν στὴν Κόνιτσα... Μιά, γιὰ κάτι
«ρέμπελους», πού πέρναγαν τὴ νύχτα ἀπὸ τὸ χωριό. Μιά, γιὰ τὸ
δάσκαλο ποῦταν ἀπὸ Βλαχοχώρι κι εἶχε παλιούς λογαριασμοὺς
νὰ ξεκαθαρίσει μὲ τοὺς Ρουμανόβλαχους. Μιά, μὲ τοῦτο, μιὰ μὲ
κεῖνο... Κι ἦρθεν ἡ ὥρα, πού ὁ Τζούλιο, ὁ μπριγκαντιέρης «θη-
ριώδης καὶ μανιακὸς» ἔφαχνε γιὰ ὅπλα...

Ὁ Γκόγκος, ὅταν ἦταν γὰ πάρη τίποτα, (καλαμποκάλευρο γιὰ τὸ χωριό, σπόρο γιὰ τὰ χωράφια, κεῖνο τὸν φιλό σπόρο τοῦ καλαμποκιοῦ—τὸν ἀμερικάνικο)—τᾶπαιρνε μετὰ χαρᾶς. Ὅταν ὅμως ἦταν γὰ δώση πληροφορίες, ἔκανε τὸν κουτό. Καὶ δέν... καταλάβαινε λέξη...

Στὸ τέλος, τοῦρριξε καὶ κάνα δυὸ φάπες ὁ Τζούλιο, στὸ Μεσοχώρι... Κι ἀπὸ τότε ὁ Γκόγκος, τὸ πῆρε κατάκαρδα. Ἔνοιωθεκαθαιρεμένος κι ἐπανεστάτησε. Ἄφησε τὴ βούλα στὸ μπαγκάρι τῆς ἐκκλησιᾶς—ὅποιος ἤθελε πήγαινε καὶ τὴν ἔπαιρνε—κι αὐτὸς ξάπλωσε στὸ πεζούλι τοῦ σπιτιοῦ του ἀμίλητος. Σὰν ὑποχόνδριος ποὺ ἔτρωγε ἀπ' τὸ πρωτὶ ὡς τὸ βράδυ, κολοκυθόσπορους... χόντραινε... καὶ περίμενε ἰδρωμένος ἀπὸ ἀγωνία καὶ τρόμο νὰρθοῦν γὰ τὸν πιάσουν οἱ Ἴταλοί...

Οἱ χωριανοὶ πέρναγαν ἀπὸ μπρὸς καὶ τὸν χαιρετοῦσαν.

—Γειά σου Πρόεδρε...

Τίποτε αὐτός.

Ἡ κυρὰ Πανάγλω συμμαρφοῦθη μετὰ τὴ γενικὴ ἐντολὴ κι ἔλεγε:

—Ὅταν εἴμασταν πρόεδροι... τὸ ἴδιο κι ἡ Βανθία...

Ὡστόσο, ἔβλεπαν τὸ Γκόγκο κι οἱ δυὸ τους σ' αὐτὸ τὸ χάλι. Κι ἀνησυχοῦσαν. Εἶπαν γὰ βροῦν ἕνα διέξοδο. Καὶ βάλθηκαν γὰ τὸν παντρεύσθαι...

Ἦταν τότε, ποῦχε πέσει μετὰ τὴν κατοχὴ ἐπιδημία παντρεϊᾶς... Περύσσευαν οἱ ἄνδρες... Ἐμνησκαν στὸ χωριὸ καὶ δέν ἤξεραν τί γὰ κάνουν. Μὲ τὸν πόλεμο, εἶχαν δεῖ πολλά, κι ὅποιος προλάβαινε, «ἄρπαζε κι ἀπὸ μιά, μετὰ τὸ βρακί της» ποὺ λέγανε καὶ γρήγορα στὸν παπά...

Φτώχεια, πείνα, ζάλωμα καὶ πορεία ἀπὸ τὰ Καϊλάρια στὸ Τσάμικο καὶ ξανά πάλι τὰ ἴδια... Μὲ τὶς βροχές, μετὰ τὰ χιόνια. Μὲ τοὺς Τσάμηδες, ποὺ σοῦ πούλαγαν τὸ λάδι, (παίρνοντας τὸ σιτάρι) κι ἔβγαιναν στὴν ἐξοδο τοῦ χωριοῦ οἱ ἴδιοι, ἔβαζαν φακιό-

λια κάτω απ' τή μύτη και παριστάνοντας τόν κλέφτη, σοῦ τὸ ξανάπαιρναν πάλι...

Ἄλλὰ ἡ παντρεία, παντρεία... Κι οἱ γύφες ἀνάρπαστες...

Ποῦταν κεῖνα τὰ παλιὰ χρόνια, στὸ Τούρκικο, πού περίσσευαν οἱ γύφες και δὲν βρίσκονταν οἱ γαμπροί!... Τότε, πού κι οἱ γύφτοι κι ὅλοι οἱ ξένοι «ρεμπεσκέδες» και «διακονάρηδες», ἔπιαναν τόπο και σπιτώνονταν στὰ χωριά. Γιὰ ν' ἀποκατασταθοῦν μάλιστα, ἔπαιρναν και πιστοποιητικά

«...δηλοποιούμεν οἱ ὑποφαινόμενοι αὐτοπροαιρέτως και ἀ- παραδιάστως ὅτι μέ ὅλην τήν ἐνταῦθα πολυετῆ διατριβήν, μετερχόμενος τὸ αὐτὸ ἐπάγγελμα..., ἐφέρθη κοσμιώτατα και σωφρονέστατα... ὅθεν τοῦ δίδεται ἡ παροῦσα δια- μαρτύρησις διὰ τήν ἀκεραιότητα τῆς ὑπαλήψεώς του...».

Ἦταν καιμιὰ φορά, μάλιστα, κι αὐτοὶ ἀπαιτητικοί. Και ζη- τοῦσαν προίκα... Προίκα ὁ ἕνας ἀπὸ δῶ. Προίκα ὁ ἄλλος ἀπὸ κεῖ. Κι ἔφταναν οἱ ἀξιῶφεις σὲ ὕψη δισθεόρατα...

«...εἰς ὑπὲρ δύναμιν δόσεις τοῦ ἀνοικονομήτου βαθμοῦ, πού και πολλὰ ὀσπήτια τοῦ βιλαετίου μας ἐρημώθησαν και πολλὰ κορίτσια ἔμειναν ἀγύπανδρα».

Ὅσπου ἀποφάσισαν στὰ 1832, οἱ νοικοκυραῖοι στὸ Ζαγόρι, πρῶτα, αὐτοὶ πού πίστευαν πῶς

«τὸ κορίτσι εἶναι βαρετὸ και στοῦ βασιλιᾶ τήν πόρτα» γὰ θάλουν τάξη και σ' αὐτό... Και χώρισαν τοὺς γαμπροὺς σὲ τέσσερις κατηγορίες... (Τέσσερες στίμες, ὅπως ἔλεγαν). Κι ἀνάλογα στὸ χωριό...

Ἔτσι στ' ἀρχοντοχώρια, ἡ πρώτη τάξη τῶν γαμπρῶν ἐκτι- μήθηκε γιὰ τέσσερις χιλιάδες γρόσια. Τρεῖς χιλιάδες γρόσια ἡ δεύτερη. Δυὸ χιλιάδες ἡ τρίτη. Και χίλια γρόσια ἡ τέταρτη...

«Αἱ ἄνωθεν ποσότητες τῶν γροσίων, ἐννοοῦνται, ὡς εἴρηται

δι' ὅλα, δηλ. τὰ μετρητά, φορέματα, κρεββατοστρώσι καὶ συγγενικά πεσχεσιλίγια (δῶρα) οἱ λεγόμενες χάρες, εἴτε εἰς μετρητά ἤθελον δοθῶσι, εἴτε εἰς φορέματα. "Αν δὲ εἰς μούλκια, ἀκίνητα, νὰ ξετιμῶνται ἐν θεοφοβία, ὅ,τι ἀξίζουσι, ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς καὶ ἀπὸ τρεῖς καλλιτέρους καὶ φρονιμωτέρους τοῦ κάθε χωριοῦ...».

«...ἔξαιροῦνται ἀπὸ τὰς ἄνω εἰπωμένας συμφωνίας, ἴτα σακὰ τικα ἀποδεδειγμένα κορίτζια, ἀπὸ μὰ τικι, ἀπὸ χέρι, ἀπὸ ποδάρικι, ὅπου αὐτὰ εἶναι ἐλεύθερα νὰ συμφωνήσουσι ὅπως μπορέσουσι...».

...«Ὅστις δέ, ἤθελεν τολμήσει νὰ παραβῆ εἰς τὸ παροικικὸν ἀπὸ τὰ ἄνω, οἱ μὲν Γονεῖς τῶν Γαμβρῶν καὶ τῆς Νύμφης καὶ ὁ ἴδιος ὁ Γαμβρός νὰ παιδεύωνται διὰ μέσου τοῦ Βιλαετίου ἀπὸ τὸν Βαλῆν μὲ τζερσεμέν γρ. δύο χιλιάδων, εἰς τὸν ἴδιον καὶ μὲ ἀφορισμὸν ἀρχιερατικὸν καὶ μὲ ἐξωκκλησιασμὸν παντοτεινό...».

Ἄλλὰ, σάμπως τὸ τηροῦσαν καὶ αὐτό; Πολλές φορές ἦταν μόνον γιὰ τὸν τύπο. Περιορίζονταν δηλαδὴ ὁ κανόνας «ἐν τῷ γράφεσθαι εἰς τὸ προικοσύμφωνον», ἐνῶ στήν πραγματικότητα δίνονταν ἀπὸ τοὺς πατεράδες, μεγαλύτερες προίκες.

Παλιότερα (1701), στήν πόλιν τῶν Γιαννίνων, οἱ γαμπροὶ χωρίζονταν εἰς ἑπτὰ κατηγορίες... «Τῆς πρώτης κατηγορίας ἦ ἡ προίκα: Τζουρούτικα ἄσπρα 180.000. Τῆς δευτέρας ἄσπρα 150.000... Καὶ τῆς ἐβδόμης ἄσπρα 20.000...».

Μεταγενέστερα, πού οἱ καιροὶ ἀκρίθαιναν, στὰ 1845, κοντὰ στὰ μετρητά τῆς προίκα, ἔμπαιναν ὑποχρεωτικά

«...Εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδος: Ἐνα στρώμα, ἕνας σελτές, δύο παπλώματα, δύο μαξιλάρες, μιὰ γιάμπολη, κι ἕνα σιεπέτι (ἢ μιὰ κασσέλα)...». Τἄλλα, τὰ «συνεπακόλουθα», πού λένε, ἦταν προαιρετικά...

«Τέσσερα ποκάμισα τῆς νύμφης καλά. Τέσσερα ποκάμισα βασταξάρικα. Ἐνα βρακοπουκάμισο τοῦ γαμπροῦ καὶ μιὰ

φουστανέλλα, ένα βρακοποκάμισο του βούνου. Ένα ποκάμισο της πεθεράς... Δυόμαντήλια της νύφης. Ένα ζευγάρι κορδέλλια της νύφης. Έξη ζευγάρια τζεράπια. Μιά σαλταμάρκα της νύφης... Ένα τουμάνι... Ένα άντερο-γιλεχόπουλο...».

Τὰ κορίτσια ἀρραδωνιάζονταν μόλις ἔκλειναν τὰ ἐννιά τους χρόνια. Κι ἴσαμε πὺ νὰ παντρευτοῦν κλείνονταν στὰ σπίτια. Μὲ τὰ κεντήματα. Τὸν ἀργαλειό. Τὶς δουλειὲς τοῦ σπιτιοῦ. Καμμιά φορά, τοὺς Βίους τῶν Ἀγίων. Τὰ θάματα. Τὰ λείψανα. Καὶ δὲν ἔβγαιναν παρὰ γιὰ νὰ κοινωνήσουν τὰ χαράματα, μὲ τὴν πρώτη καμπάνα τῆς ἐκκλησίας. Στὶς 8 τοῦ Αὐγούστου, γιὰ νὰ χορέψουν στὸ πανηγύρι τῆς Παναγιᾶς... Καὶ στοὺς γάμους... Ἡ παντρειά τὰ «ἔσκληθῶνε», ὅπως ἔλεγαν. Καὶ τὰ χειραφετοῦσε.

Μπῆκε ἔτσι στὸ συναγωνισμὸ ὁ Γκόγκος, ἀλλὰ, σ' ἀπρόσφορη ὥρα. «Στῆς ἀκρίθειας τὸν καιρὸ», πὺ λένε. Χτύπησε πόρτες ἢ κυρὰ Πανάγιω στὸ χωριό, ἀλλὰ δὲν βρῆκε ἀνταπόκριση. Πλήρωσε καὶ τὴν Κώτσαινα νὰ βοηθήση... Πῶς ὅμως νὰ βοηθήση κι αὐτὴ ἢ καημένη, ἀφοῦ τὸχαν «μόλογο» στὸ χωριό, πῶς ὁ Γκόγκος ἦτανε «δεμένος»;

«Δεμένος»: Τοῦτ' ἢ ἔγνοια κατὰτρωγε κεῖνα τὰ χρόνια τὴν κλειστὴ κοινωνία καὶ θάραινε, σὰ μαῦρος ἴσκιος, τὴν προγαμιαία ἀντισφαιρα... μὲ τὸν αἰνιγματισμὸ τῆς καὶ τὴ συχνότητά τῆς. Καλύτερα ὅ,τι δὴποτε ἄλλο.

Γιὰ ὄλα, στὰ κρυφά, γίνονταν παραχωρήσεις. Γιαυτὸ ὅμως; — Ἀκοῦς ἐκεῖ, σκέφτονταν τὰ κορίτσια, νὰ περιμένῃς πῶς καὶ πῶς καὶ νὰ σοῦ τύχη κανένας τέτοιος;..

— Δὲ στὰ λέγαμε μεῖς κυρὰ Πανάγιω. Πῆρες στὸ λαιμὸ σου καὶ τὸ παιδί.

— Κυττάξτε τὴ δουλειά σας ἐσεῖς...

— Ναί, ἀλλὰ ὁ Μουχτάρης θ' ἀπομείνη ρέστος...

—Καὶ τί σᾶς νοιάζει ἐσᾶς, μωρέ;

—Νᾶχουμε Μουχτάρη, δίχως μουχτάρινα, θὰ θγάλη κακὸ ὄνομα τὸ χωριό...

...Ἡ κυρὰ Πανάγιω ἔπεφτε σὲ βαρεῖα συλλογή.

—Λέτε νά...

—Τί νὰ σοῦ ποῦμε μεῖς κυρὰ Πανάγιω; Δὲ βλέπεις πὼς ὁ Γκόγκος εἶναι κομποδεμένος. Τὸ πράμα φαίνεται ἀπὸ μακριά. Καὶ νὰ τὸν ἔπιανε τὸ ἰλιάτσι πού «λύει τὰ δεσμὰ καὶ δροσίζει τὴ φλόγα», ὅπως λένε τὴν Πεντηκοστή, κατ' ἀνέμου μάνα;

—Καὶ γὼ τί τοῦκανα... ἢ καημένη; Ἦς πήγαινε κι αὐτὸς ἐκεῖ, πού πήγαιναν κι οἱ ἄλλοι. Σάμπως ἤμουν ἀπὸ κοντὰ νὰ ξέρω.

...Τότε ἦταν πού ἡ κυρὰ Πανάγιω ἄφησε τὸν... πληθυντικὸ κι ἔλεγε:

—Ὅταν ἤμουν πρόεδρος:...

...Ὅσοσο βρέθηκε καὶ γιὰ τὸ Γκόγκο γύφη, στὴν Κορτίνιστα. Κι ἔγινε αὐτὸ πού λέει ὁ λόγος... «Ἐπάρχουν καὶ γιὰ τοὺς σαλιάρηδες, μιξιάρηδες».

—Τῶπαν, τῶπαν μὲ τὰ κακρίσματα κι οἱ κότες.

Ἔλεγε, ἀσυγκράτητη ἡ κυρὰ Πανάγιω, μ' ἓνα αἶσθημα ἀπαγγίστρωσης... Ἐπιμένοντας, στοὺς καλοὺς οἰωνισμοὺς τοῦ γάμου...

—Τῶπαν, τῶπαν... ἐπαναλάμβανε, ἡ Βανθία, σὰν ἀχός...

Χαμογέλαγε, ἄφωνος, σὰν «βιαστικὸς κεσλάραγας» στὴν ἄκρη ὁ Γκόγκος...

Κι ὅλοι μαζὺ ὀρκίζονταν στ' ὄνομα τῆς Κώτσαινας, πού ἔκαντι μιᾶς ντούπιας Τούρκικης, «πῆρε ἀπάνω της», ὅλη τὴν ἐπιχείρηση...

...Στὴν ἀρχή, πότισε τὸ Γκόγκο μ' ἀγγελικὴ καὶ μὲ γελόχορτο, γιὰ νὰ τοῦ φύγη ἡ μελαγχολία. Ἐπειτα τὸν πέρασε καμμιὰ βδομάδα μὲ γαλατσίδα καὶ μὲ λειρὶ ἀπὸ κόκορα, γιὰ νὰ ξυπνήσουν τὰ αἵματα. Κι ὅταν εἶδε ἀπὸ τὸ γυάλισμα τῶν ματιῶν καὶ τὰ σφιξίματα τοῦ χεριοῦ, πὼς ὁ

Γκόγκος ξεθαρεύονταν... (Ἦρθε ὥρα, πού κι αὐτή, γριά γυναίκα, καθὼς ἔλεγε, κιότρε με τὸν Γκόγκο), τὸν ἔστρωσε στὸ βούτυρο, τὸ μέλι καὶ τὰ καρύδια... Τελικὰ μιὰ ἑβδομάδα, πρὶν τὸ γάμο, ἄπλωσε τὴν Κομπογιαννίτικη φυλλάδα καὶ πᾶσαρε στὴν κυρὰ Πανάγιω τὴ συνταγὴ τῆς ἔσχατης ὥρας, σὰν ἓνα εἶδος ντεμπαράζ. «... Ὅταν τὸν ἐθγάξεις ἀπὸ τὴν κοπάνα, νὰ τὸν ἀλλάξεις καὶ νὰ τοῦ θάλης ἓνα ποκάμισο γαλάζιο καὶ νὰ πάρης ξύδι ἀψί, δράμα ἑφτακόσια, οὔτε παραπάνω οὔτε παρακάτω... Καὶ νὰ πάρης ἑννέα αὐγὰ ἀπὸ μαύρη κόττα..., νὰ τὰ σμίξεις με τὸ ξύδι νὰ γίνουν ἓνα καὶ νὰ μουσκέψης τὸ γαλάζιο ποκάμισο καὶ νὰ τὸ θάλης ἀπάνω του νὰ τὸ φορέση, ὀρεμένο με τ' αὐγὰ καὶ με τὸ ξύδι ὥρες 24 καὶ νὰ τὸν φυλάξης καλὰ, νὰ μὴν τὸν ἀφήσης μονάχο... Καὶ τότες θὰ τὸ θγάλης καὶ νὰ τὸν πλύνης... Εἶναι καλό. Βγαίνει τὸ κακὸ καὶ λύνεται...».

Ὅστοςο καὶ πρᾶχτες στὸ γάμο ἢ κυρὰ Πανάγιω, λίγο πρὶν «ἀποσυρθῆ» ἀργὰ τὸ βράδυ ὁ Γκόγκος, με τὴ νύφη, γιὰ καλὸ καὶ γιὰ κακὸ, τοῦδωσε κι ἓνα φαλλίδι. «Νὰ κόψη», ὅπως ἔλεγαν, «τὸν κόμπο πού τὸν κράταγε δεμένο»...

**

Περασμένα πιά μεσάνυχτα... Ὁρα νὰ με σκιαντζάρουνε στὴ βάρδια... Ὁ τελευταῖος μου γύρος στὸ χωριό, κρεμασμένος στὴ πέτρινη σιωπή...

Ἡ Πανάγιω. Ὁ Γκόγκος. Ὁ Κυρούλης. Ὁ κυρ Χαράλαμπος. Ὁ Μάστρο - Χρῆστος. Ἡ κυρὰ Πάναινα. Ἡ Παπαδιά... Ὅλοι κοιμοῦνται... Τάφος τὰ σπίτια τους...

Καὶ δὲν ἀκούω, παρὰ μόνο τὰ βήματά μου, καθὼς περιδι-βάζω στὸ καλντερίμι... Ἄν κάνω καὶ σταματήσω, τὰ πόδια μου, τὰ μπράτσα μου, τὸ κορμί μου, ὅλα, τυλίγονται ἀπ' τὴν ὑγρὴ πάνα τῆς καλοκαιριάτικης γῆς. Σὰν ἓνα ρέμα ζεστό, πού σ' ἀρπάζει!

Ξξω άπ' τή βαθειά σπηλιά και μυρίζει μούχλα και χῶμα... Τριζόνια και νυχτερίδες...

«...Οί νυχτερίδες πού πίνουν του ανθρώπου τὸ αἷμα, μένουν γαντζωμένες στους γλιστερούς τοίχους τῶν μεγάλων σπηλιῶν, πίσω άπ' τὸ πράσινο θρύο. Πίσω άπ' τις μεγάλες άσπρες πέτρες... Πέ μας! Ποιός τᾶδε ποτέ τὰ στοιχειά τῆς νύχτας; Πέ μας! Ποιός τᾶδε...».

*
**

Ἐπὶ τὸ πικρὸ ἀδιέξοδο τῶν πραγμάτων στὸ ἐπέκεινα τῆς ἀναστολῆς μας μιὰ πρασινογάλανη φωτοβολίδα, πού ἔσκαψε κάθετα τὸ μακρινὸ ὀρίζοντα πάνω άπ' τὸν κάμπο τῆς Κόνιτσας... Ὅσο ἀνέβαινε. Τόσο μίκραινε... Μίκραινε... Μίκραινε, ἴσαμε ποῦγινε ἕνα, κεφάλι καρφίτσας... Κι ἔπειτα, με μιᾶς, ... σκόνη Γαλαξία πού πασπάλισε τὸν μπακιρένιο οὐρανό...

— Δέ βαρυέσαι... Κόλπα τῶν Γερμανῶν...

Ὅστοςο, φαίνεται πῶς τοῦτο τὸ νύχτιο φτερούγισμα, τάραξε τὴν αὐτοκρατορικὴ μόνωση τοῦ χωριοῦ. Κι ἔβαλε σέ μιὰν ἀργή διεργασία ἀπορρύθμισης τὴν πυκνὴ μάζα τῆς βαθειᾶς σιωπῆς...

Πόμολλα, ἀκούστηκαν νὰ χτυποῦν... Σκουριασμένοι ρεζέδες ν' ἀνοιγοκλείνουν... Καὶ κάποια φῶτα δισταχτικά, ν' ἀναβοσβήνουν στὶς ἄκριες τοῦ χωριοῦ...

Κατάλαβα, πῶς ἡ θάρδια μου ἦταν κλιμακωμένη σέ βάθος... και δέν ἤμουν μόνος...

Ὅσο κι ἂν τῶθελα, τοῦτες τις δύσκολες ὥρες, δέν πρόσφερνα παρὰ ἕνα ὕπνο ξώπετσο — ἔλαφρό. Μιὰ ξαγρύπνια στὸ κρεβάτι... Καὶ στοχαζόμουν, ὅπως ἔστριβα άπ' τὸ Μεσοχώρι, ἀριστερά, στὸ στενὸ, γιὰ τὸ σπίτι τοῦ ἀντικαταστάτη μου...

— Πόσο πιὸ ἄγριος ἀπὸ κάθε προηγούμενο, ἦταν ὁ εἰκοστὸς αἰώνας... Κι ἦταν ἀκόμα Κατοχή... Μιὰ κατοχὴ πού δέν εἶχεν ἔξαντλήσει ὅλη τῆς τῆ φρίκη.

«... Δέντρα σκιές. Πρόσωπα σκιές. Κι ένας φόβος θεόρατος με κοφτερά δόντια...».

*
**

Πίσω από κάθε εξώπορτα, έμνησκαν μόνιμα δεμένοι κι έτοιμοι οί μπόγοι τής αϊφνίδιας αναχώρησης. Μοίρα του τόπου.

Καλότυχοι, έλεγεν ο "Αγιος, σεις πού βρίσκεσθε δῶ πάνω στα ψηλά βουνά.. Αὐτά θά σᾶς σώσουν σ' ὦρα ανάγκης.

Στό στεγνό έτοῦτο, τὸ σκοτάδι μαζεύονταν σέ μαῦρες τούφρες... Γίνονταν πιδ πυκνό... Κι έπνιγε τὰ πάντα... Ἄκόμα και τὸ φόβο. Ἡ νύχτα δέ σάλευε για νά με συμφιλιώση με τὰ μεσάνυχτα... Ἄπ' τὸ πέτρινο αὐλάκι, πού κυλοῦσε τὸ νερό τής βρύσης του Μεσοχωριου, στην ἄκρη του δρόμου, ανέβαιναν οί σιγανοί ἤχοι μιᾶς μελωδίας αἰώνιας γλυκύτητας, πού με συτρόφευαν μ' έγκαρδιότητα παγαίνοντας στην «ἀλλαγή τής θάρδιας»...

"Αδειοι εἶν' οἱ δρόμοι αὐτῆς τῆς γῆς

Κοντεύουν γὰ περάσουν τριάντα χρόνια ἀπὸ τότε! Χρόνια κουρσάροι. Πὸ καθὼς ἔπεφταν καλπάζοντας, πάνω σ' αὐτοὺς τοὺς ἀπρόσφορους ὄρενοὺς τόπους, τοὺς μεθόριους τῶν καιρῶν μας, ἀνελέητοι κι ἀντιανθρώπινοι, ὁ ἕνας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἀνάσκαψαν τὰ θεμέλια τῆς δομῆς τους...

Πλήγωσαν βαθεῖα τὶς ρίζες τους. Ἐσθῆσαν τὶς μνῆμες τους. Ἀναποδογύρισαν τὴν πίστη στὶς ἰδέες καὶ στοὺς στοχασμούς, γιὰ τὴν κουλτούρα τους. Κι ἔδιωξαν τὴ ζωὴ μακριά... Γιὰ πάντα. Ἔτσι τώρα, κάθε φορά που ὁ Κιάδης, ὁ τελευταῖος τῶν κираτσήδων τῆς Κόνιτσας, παίρνει τ' ἀνηφορικὸ μονοπάτι τῆς Πλάκας, μὲ τοὺς γροῖφους μυτεροὺς σχιστόλιθους, «γιὰ νὰ κόψη δρόμο, καθὼς λέγε, καὶ νὰ πιάση σύντομα τὴν κορφὴ, ἀποφεύγοντας τὰ καγκιλιὰ» — μπροστὰ του πᾶνε τὰ μουλάρια, τσαλαβουτώντας στὰ ὄρωμονέρια καὶ κουδουνίζοντας — κι ἀντικρύζει, χαμηλά, στὸ βάθος τῆς χαράδρας μὲ τὶς κουμαριές, ὄλους κείνους τοὺς ἡμερους καὶ καταπράσινους λόφους, ποὺ ἀνεβαίνουν ἀπ' τὴν ποταμιὰ, νὰ κατασπαράζονται ἀπ' τὶς μπολγντόζες ἕνας-ἕνας καὶ νὰ χάνονται...

Σιγοςφυρίζει μὲ τὴ μελαγχολία τῆς «παραδοχῆς». Καὶ σκέφτεται, κιοτεμένος κι ἄκεφος, πὼς τώρα πιά δὲν γίνεται τίποτα. Δὲ σώζεται ὁ ἄρρωστος μὲ τίποτα. Πὼς γέρασεν ὁ τόπος καὶ ξεδοντιάστηκε... Ἐέφτισε τὸ ὑφάδι. Καὶ δὲν παίρνει γιατριά. Καὶ πὼς γι' αὐτὸν δὲν ἔχει νόημα πιά ὁ δρόμος...

— Φαίνεται, στοχάζεται, πώς τούτα τὰ χωριά ἦταν γιὰ τ' ἀγρίμια... Καὶ μεῖς δὲν τὸ καταλαβαίναμε... Κι ὅμως...

Κάτι θᾶπρεπε νὰ μείνη πάνω σ' αὐτοὺς τοὺς βράχους. Πάνω σ' αὐτὰ τὰ χώματα... Χάλασε, ποὺ χάλασε τὸ ὑφάδι... Τοῦλάχιστο νᾶμνησκε κάτι ἀπ' τὸ στημόνι... Ν' ἀκούγονταν, ποῦ καὶ ποῦ, κάποιο παιδί, σ' αὐτοὺς τοὺς δρόμους... Σ' αὐτοὺς τοὺς δρόμους τῆς ἐγκαρδιότητος...

**

Μαύρη ἐρημία ἀτέλειωτη. Σὰν τὶς θαθειὲς σπηλιὲς ποὺ ζοῦν μὲ τὶς νυχτερίδες. Κι ἀντηχοῦσε στὸ κενό, τὴν πένθιμὴ του ἐγκαρτέρηση...

«... — Εἶναι κανεὶς ἐδῶ;
Ρωτάει ὁ ταξιδιώτης, τὴν φεγγαρόλουστη πόρτα καθὼς χτυποῦσε. Καὶ τᾶλογοῦ του στὴ σιωπῇ, ἔτρωγε τὴ χλόη, δίπλα στὸ δᾶσος μὲ τὶς φτέρες...

— Εἶναι κανεὶς ἐδῶ;

Ξαναρωτάει στὴν ἐρημία.

Ἄλλὰ κανένας δὲν ἀπάντησε στὸν ταξιδιώτη, ποὺ στέκονταν σ' ἀμηχανία ὀλόρθος μπρὸς στὴν πόρτα.

Οἱ ἴσκιοι ποὺ κρυφάκουγαν ἀπ' τὸ βλοσυρὸ καὶ γκριζο ξεμοναχιασμένο σπίτι, τέντωναν τ' αὐτιά τους μὲς τὸ φεγγαρόφωτο... Κι ἡ σιωπῇ τους, ἡ πελιδνὴ σιωπῇ, ἀποκρίνονταν μάταια στὸ ἐναγώνιο κάλεσμά του.

Ἐνῶ τ' ἀνήσυχο ἄλογο ἔτρωγε στὴ χλόη, κάτω ἀπ' τὸν οὐρανὸ τῶν ἄστρων καὶ τῶν φύλλων... Ξαναχτύπησε τὴν πόρτα, περίλυπος ὁ ταξιδιώτης.

— Πῆτε τους πὼς ἦρθα...

Φώναξε πρὸς τοὺς κατάκλειστους φεγγίτες.

— Πῆτε τους πὼς ἦρθα. Πὼς κράτησα τὸ λόγο μου καὶ ἦρθα. Καὶ πὼς κανένας τους δὲν μοῦ ἀπεκρίθη.....

Ἐκ τῶν ἰσχυρῶν δὲν ἐσάλεψεν ὁ ἀγέρας... Ὅσο κι ἂν
κάθε λέξη ἀνέβαινε βαρεῖα ἠχώντας μὲς τοῦ ἤρεμου σπι-
τιοῦ τῆ σκοτεινῆ σκάλα...».

Σ' αὐτοὺς τοὺς ἀκραίους τόπους δὲν ὑπάρχουν πιά παιδιὰ...
Καὶ δὲν ὑπάρχουν πιά παιδιὰ οὔτε γὰ χαροῦν, ἀλλ' οὔτε καὶ γὰ
κλάψουν.

Κιαὐτὸ εἶν' ἡ Κόλαση...

Ἄδειοι εἶν' οἱ δρόμοι. Κι ἀπ' τῆ μεταφυσικῆ τους χαύνωση,
φαίνονται πιδ ἄδειοι. Μὲ μιὰ διάχυτη αἴσθησις πολιορκίας. Κι ὄλο
στενεύουν γιὰ γὰ κλείσουν. Κι ὅταν κλείνουν χάνονται γιὰ πάντα...

Ὅπως χάθηκαν γιὰ πάντα οἱ Κυριακὲς ἀπ' τὰ Ἡμερολό-
για... Καὶ τὰ Μεσοχώρια ἀπ' τὴ κυκλοθυμικὴ ψευδαισθήσις
τῶν κυρτωμένων γέρον, ποὺ περιφέρουν τώρα ἄσκοπα στὸ ξεδον-
τιασμένο καλτερίμι, τὴν ἔνοχὴ τους ἐπιδίωξις.

Ἀπὸ τὰ ὑφαντὰ καὶ τὰ κεντήματα—κεῖνη τῆ χιλιοχρονίτη-
κη ἀγάπη—ξερριζώθηκεν ἡ ζωὴ. Καὶ κανένας δὲ βρέθηκε γὰ τὴν
προστατέψῃ...

Τὰ σπίτια δίχως ἀνακλαστικά... Βούλιαξαν μεστὴ βροχὴ
καὶ στήν πεισματικὴ τους ἐρημία...

Κι ἔμειναν οἱ ἀμπάρες συρταρωμένες πίσω ἀπ' τὴς ἀνοιχτὲς
πόρτες...

Ἀπερίγραπτος κι ἐξοργιστικὸς ἐδῶ ὁ θάνατος. Ἀδύνατη πιά
ἡ σύνδεσις μ' αὐτὸ τὸ χῶρο...

«Δὲν ὑπάρχει, ἀλίμονο ἥλιος γὰ διαλύσις αὐτὴν τὴν κατα-
χνιά».

Παρ' ὄλες τὴς ἐλπιδοφόρες χωροχρονικὲς ἐπικοινωνίες καὶ τὴς
«παραφορέες» γιὰ τὴν εὐαισθησία τῶν μηχανισμῶν τῆς ἀνθρώπι-
νης συναδέρφωσις

«κάμε πώς στραμπουλάς τόν άτσράγαλό σου, κι άμέσως
στήν Άδης Άμπέμπα, κάποιος ούρλιάζει από πόνο...».
στήν άπέραντη γή μας, υπάρχουν δονήσεις πού δέν άκούγονται.
Ίδέες και στοχασμοί για ένα τρόπο ζωής, πού άπαξιώνονται. Έ-
ξοδοι και μετακινήσεις, πού ίσοδυναμοϋν με γενοκτονίες. Και κά-
ποιοι πόνοι μιās έμπειρίας, πού κινδυνεύει νά χαθῆ, δίχως ποτέ
νά τῆς δοθῆ ὁ λόγος...

«...»Α! τὸ δίχως άλλο, δὲ θά ξαναδῶ ποτέ αὐτὴ τῆ γή...
Κι ὡστόσο μέσα μου εἶναι σὰ ν' ἀγαποῦσα αὐτὴ τῆ μα-
κρυνή γωνιά, μ' ὅλη της τῆ θλίψη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Πετρωμένοι μυώνες	7
Μένουσα πόλις	19
Ἐπικοινωνίες	38
Ἐπόσταση	59
Ἡ Μῆτρα	66
Ἀφητηριακὸν	72
Περιπέτεια δομῆς	84
Περιδεεῖς καὶ συσκοτισμένοι	96
Ἐγρήγορη	110
Σύνδρομο α'	132
Σύνδρομο β'	150
Σύνδρομο γ'	153
Ἐμπειρίες	197
Ἄδαιοι εἶν' οἱ δρόμοι αὐτῆς τῆς γῆς	177

Επιμέλεια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ «ΟΡΕΙΝΟΙ ΚΑΙ ΜΕΘΟΡΙΟΙ» ΤΥΠΩ-
ΘΗΚΕ ΤΟ ΔΕΚΕΜΒΡΗ 1972 ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
Κ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ΟΔΟΣ ΑΝΑΠΑΥΣΕΩΣ 32 - ΠΕ-
ΡΙΣΤΕΡΙ, ΤΗΛ. 571.0049, ΣΕ 1.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ. ΤΟ ΣΧΕ-
ΔΙΟ ΣΤΟ ΕΞΩΦΥΛΛΟ ΕΙΝΑΙ ΤΗΣ ΜΑΡΙΛΕΝΑΣ Λ.

«Πρόκειται για αξιόλογη προσφορά για να γνωρίσουμε την ιστορία του Οικονομικού βίου του τόπου μας... Εκείνο που επισημαίνει ο αναγνώστης, είναι ότι το υλικό που συγκέντρωσε και επεξεργάζεται ο συγγραφέας αποδίδεται και ερμηνεύεται σωστά, μιά και ο κ. Λυμπερόπουλος, έχει πέρα από το αναγκαίο λογοτεχνικό και λαογραφικό τάλαντο και πλατιές γνώσεις της Οικονομικής Επιστήμης. Αυτά του επιτρέπουν να βλέπη πολλά άλλα, που δυστυχώς για τους περισσότερους άλλους συγγραφείς, που έχουν ασχοληθή με τα θέματα αυτά, περνούν έντελώς απαρατήρητα...».

Γιάννης Μαρίνος: «ΟΙΚ. ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ», 1)4)71

«...Εκάματε καλά και ήταν αποτελεσματική ή μέθοδος σας να πιάσετε το Παζάρι σαν όμφαλό, να το ανατάμετε και ν' απλωθήτε στον οργανικό του περίγυρο, που είναι ή λαϊκή (πρωτομορφική ανθρώπινα και ιστορικά) ζωή... Εζυμώσατε καλά τις παιδικές αναμνήσεις σας με τις ώριμες σημερινές σας σκέψεις, για την ελληνική ζωή... Παρεμβάλλετε με δεξιοτεχνία στις περιγραφές ή τις αφηγήσεις σας, χίλια δυο θέματα: λαογραφικά, Λατρευτικά, δεισιδαιμονίες, μύθους, εϋτράπελα, παιδική ζωή, παροιμίες, του Καραγκιόζη. Θέματα βιοτεχνίας κι αγροτικής ζωής, άλλα και βιώματα σπιτικής και αστικής ζωής, τις λαϊκές εστίες των καφενείων, των χανιών, του μαγαζιού, των σκημιτών, των τσιγγάνων... Χωρίς να φωνάζετε θεωρίες, δείχνετε τη σημασία του Παζαριού για την όλη συγκρότηση της τοπικής ζωής, για την εξέλιξη και την πορεία της προς την αστική ανάδειξη και την πολιτιστική απελευθέρωση... Η γλώσσα σας, στρωτή, νευρώδης και σωστή...

Χαίρομαι όταν βλέπω να ζή με τέτοια όξυτητα, ή παρατήρηση και ή σκέψη πάνω στα λαογραφικά και τα έθνογραφικά μας...».

Καθηγητής Δημήτρης Λουκάτος: 10)3)1971

«...Έτσι χωρίς να λέμε κάτι το πέρα από την αλήθεια, το μυθιστόρημα του Γ. Λυμπερόπουλου, φθάνει κοντά μας σαν μιὰ αδιάψευστη νεοελληνική πολιτιστική ανατομία... Και με αυτή του τη μορφή (συνθεμένο με γερό λόγο) το μυθιστόρημά του προσφέρει πάρα πολλά, άφου μέσα στις σελίδες του σμίγει άριστοτεχνικά ή ιστορία με το μύθο, με το θρύλο, με την παράδοση, με το ίδιο έκαστοτε παρών της...».

Άγγελος Φουριώτης: «ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ», 4)9)71

Επιμέλεια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας